

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wyznaczniki akademickiej i pozaakademickiej aktywności studentów w kontekście jakości ich życia

Author: Łukasz Jach

Citation style: Jach Łukasz. (2013). Wyznaczniki akademickiej i pozaakademickiej aktywności studentów w kontekście jakości ich życia. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

WYDZIAŁ PEDAGOGIKI I PSYCHOLOGII

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Łukasz Jach

**WYZNACZNIKI AKADEMICKIEJ I POZAAKADEMICKIEJ
AKTYWNOŚCI STUDENTÓW W KONTEKŚCIE JAKOŚCI
ICH ŻYCIA**

**Rozprawa napisana pod kierunkiem
dr hab. Małgorzaty Górnik-Durose, prof. UŚ**

KATOWICE 2013

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE.....	str. 7
--------------------------	---------------

CZĘŚĆ TEORETYCZNA

ROZDZIAŁ 1

AKTYWNOŚĆ STUDENCKA A WSPÓŁCZESNY RYNEK PRACY.....	str. 13
---	----------------

1.1. Ogólne uwarunkowania współczesnego rynku pracy.....	str. 13
1.2. „Kariera” i nowoczesne formy jej rozumienia	str. 14
1.3. Kapitał kariery a indywidualne portfolio kariery. Sukces	str. 16
1.4. Sposoby budowania indywidualnego kapitału kariery poprzez aktywność studencką	str. 18

ROZDZIAŁ 2

ASPIRACJE I WARTOŚCI JAKO WYZNACZNIKI

AKTYWNOŚCI STUDENCKIEJ.....	str. 22
------------------------------------	----------------

2.1. Ludzkie aspiracje w perspektywie ewolucyjnej	str. 22
2.2. Aspiracje życiowe i motywacja według teorii autodeterminacji.....	str. 26
2.2.1. Zarys teorii autodeterminacji.....	str. 26
2.2.2. Teoria autodeterminacji w badaniach empirycznych	str. 27

ROZDZIAŁ 3

AKTYWNOŚĆ STUDENCKA

W KONTEKŚCIE ORIENTACJI TEMPORALNYCH.....	str. 31
--	----------------

3.1. Czas a ogólne funkcjonowanie człowieka	str. 31
3.2. Perspektywy czasowe w koncepcji Nuttina.....	str. 32
3.3. Orientacje temporalne w ujęciu Zimbardo i Boyda.....	str. 33
3.4. Społeczno-kulturowe aspekty kształtowania się perspektyw temporalnych	str. 38

ROZDZIAŁ 4

KAPITAŁ SPOŁECZNO-KULTUROWY JAKO KONTEKST

AKTYWNOŚCI STUDENCKIEJ.....	str. 41
------------------------------------	----------------

4.1. Zasoby społeczno-kulturowe a nowoczesne portfolio kariery	str. 41
4.2. Habitus	str. 44

ROZDZIAŁ 5

AKTYWNOŚĆ STUDENCKA A SATYSFAKCJA Z ŻYCIA

I DOBROSTAN PSYCHICZNYstr. 47

- 5.1. Dobrostan psychiczny jako istotne zagadnienie współczesnej psychologii str. 47
- 5.2. Subiektywny dobrostan psychiczny w ujęciu Dienera str. 50
- 5.3. Subiektywny dobrostan psychiczny w ujęciu sześciowymiarowym str. 51
- 5.4. Witalność jako zmienna wiążąca dobrostan psychiczny
z dobrostanem fizycznym str. 54
- 5.5. Kryzys w wartościowaniu..... str. 55

CZĘŚĆ BADAWCZA

ROZDZIAŁ 6

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCHstr. 58

- 6.1. Problematyka i cele badań. Model teoretyczny str. 58
- 6.2. Pytania i hipotezy badawcze str. 59
 - 6.2.1. Diagnoza stanu faktycznego aktywności studenckiej str. 59
 - 6.2.2. Diagnoza różnic str. 59
 - 6.2.3. Analiza związków między zmiennymi str. 62
- 6.3. Zmienne i ich operacjonalizacja str. 66
- 6.4. Narzędzia badawcze str. 67
 - 6.4.1. Badanie form i poziomu wykalkulowania aktywności studenckiej
– Kwestionariusz Badania Portfolio Kariery (KBPK)..... str.67
 - 6.4.2. Badanie efektywności – Kwestionariusz Badania Efektywności Studenckiej
(KBES)..... str. 68
 - 6.4.3. Badanie celów życiowych – Indeks Aspiracji Życiowych (IAŻ)..... str. 68
 - 6.4.4. Badanie orientacji temporalnych – Kwestionariusz Postrzegania Czasu
Zimbardo (ZTPI) oraz Kwestionariusz Postrzegania Czasu Przyszłego
Transcendentalnego (TFTPI) str. 70
 - 6.4.5. Badanie kapitału społeczno-kulturowego – Kwestionariusz Badania Kapitału
Społecznego (KBKS)..... str. 70
 - 6.4.6. Badanie ogólnego dobrostanu psychicznego – Skala Satysfakcji z Życia
(SWLS) str. 71
 - 6.4.7. Badanie specyficznego dobrostanu psychicznego..... str. 71

6.4.8. Badanie kryzysu w wartościowaniu – Kwestionariusz Kryzysu w Wartościowaniu (KKW)	str. 74
6.5. Próba badawcza	str. 75

ROZDZIAŁ 7

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH.....str. 78

7.1. Kierunki statystycznej analizy wyników	str. 78
7.2. Charakterystyka próby badawczej ze względu na wyróżnione zmienne.....	str. 78
7.3. Weryfikacja pytań i hipotez badawczych dotyczących stanu faktycznego form aktywności studenckiej	str. 81
7.3.1. Co stanowi faktyczny budulec studenckiego kapitału kariery i jakie motywacje są z nim związane?	str. 81
7.3.2. Na ile efektywna – w sensie obiektywnym i subiektywnym – jest studencka aktywność związana z budowaniem kapitału kariery?	str. 86
7.3.3. Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi (NA), przeciętnie aktywnymi (PA) i ponadprzeciętnie aktywnymi (PPA) istnieją różnice w zakresie celów życiowych?	str. 90
7.3.4. Czy studenci nieaktywni, przeciętnie aktywni i ponadprzeciętnie aktywni różnią się w zakresie poszczególnych wymiarów orientacji temporalnych?.....	str. 91
7.3.5. Czy pomiędzy grupami studentów nieaktywnych, przeciętnie aktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych istnieją różnice w zakresie kapitału społeczno- kulturowego?	str. 92
7.3.6. Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi występują różnice w zakresie deklarowanego poziomu poczucia dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych wymiarach?	str. 96
7.3.7. Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi zaobserwować można różnice w zakresie kryzysu w wartościowaniu?	str. 99
7.3.8. Czy istnieją związki pomiędzy orientacjami temporalnymi a celami życiowymi?	str. 100

7.3.9. Czy istnieją związki pomiędzy natężeniem poszczególnych perspektyw temporalnych a kapitałem społeczno-kulturowym?	str. 102
7.3.10 Czy istnieją związki pomiędzy celami życiowymi a kapitałem społeczno-kulturowym?	str. 106
7.3.11. Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a celami życiowymi?	str. 109
7.3.12. Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a orientacjami temporalnymi?	str. 111
7.3.13. Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a kapitałem społeczno-kulturowym?	str. 114
7.3.14. Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a prezentowanymi celami życiowymi?	str. 124
7.3.15. Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a orientacjami temporalnymi?	str. 125
7.3.16. Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem wartościowaniu a poziomem kapitału społeczno-kulturowego?	str. 126
7.3.17. Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w poszczególnych jego wymiarach a kryzysem w wartościowaniu?	str. 130
7.4. Jaki model zależności między zmiennymi najbardziej adekwatnie odzwierciedla ich faktyczną konfigurację?	str. 131
7.4.1. Założenia wstępne	str. 131
7.4.2. Prezentacja modelu ścieżkowego	str. 132
7.4.3. Efekty bezpośrednie, pośrednie i łączne – prezentacja oddziaływań	str. 135
7.4.4. Wyznaczniki poczucia jakości życia studentów w modelu strukturalnym	str. 136
7.5. Podsumowanie weryfikacji hipotez	str. 140

ROZDZIAŁ 8

INTERPRETACJA WYNIKÓW BADAŃ.....str. 146

8.1. Interpretacja stanu faktycznego form aktywności studenckiej	str. 146
8.1.1. Budulec studenckiego kapitału kariery.....	str. 146
8.1.2. Efektywność aktywności studenckiej	str. 148

8.2. Interpretacja różnic między studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi	str. 150
8.2.1. Poziom aktywności studenckiej a cele życiowe	str. 150
8.2.2. Poziom aktywności studenckiej a orientacje temporalne	str. 151
8.2.3. Poziom aktywności studenckiej a kapitał społeczno-kulturowy	str. 151
8.2.4. Poziom aktywności studenckiej a subiektywne poczucie dobrostanu...	str. 153
8.2.5. Poziom aktywności studenckiej a poczucie kryzysu w wartościowaniu	str. 154
8.3. Interpretacja związków między zmiennymi	str. 155
8.3.1. Orientacje temporalne a cele życiowe	str. 155
8.3.2. Kapitał społeczno-kulturowy a orientacje temporalne	str. 158
8.3.3. Kapitał społeczno-kulturowy a cele życiowe	str. 160
8.3.4. Cele życiowe a subiektywne poczucie dobrostanu.....	str. 161
8.3.5. Orientacje temporalne a subiektywne poczucie dobrostanu.....	str. 163
8.3.6. Kapitał społeczno-kulturowy a subiektywne poczucie dobrostanu.....	str. 165
8.3.7. Cele życiowe a poczucie kryzysu w wartościowaniu.....	str. 170
8.3.8. Orientacje temporalne a poczucie kryzysu w wartościowaniu.....	str. 171
8.3.9. Kapitał społeczno-kulturowy a poczucie kryzysu w wartościowaniu...	str. 172
8.3.10. Subiektywny dobrostan a poczucie kryzysu w wartościowaniu	str. 174
ZAKOŃCZENIE	str. 175
BIBLIOGRAFIA	str. 180
STRESZCZENIE.....	str. 191
SPIS RYSUNKÓW	str. 193
SPIS TABEL	str. 194
ANEKS.....	str. 197

WPROWADZENIE

Równaniem matematycznym dobrze obrazującym proces przemian dokonujących się we współczesnym świecie jest funkcja kwadratowa, osiągająca coraz wyższe wartości na osi rzędnych w tych samych odstępach czasu wyrażonych na osi odciętych. Zmiany ekonomiczne, cywilizacyjne, społeczne i obyczajowe, mające wpływ na ludzkie życie, jeszcze kilkadziesiąt lat temu przebiegały niezwykle wolno, jeśli oceniać je w kategoriach dzisiejszych standardów. Dynamicznymi procesami zmieniającymi współczesne środowisko są informatyzacja, globalizacja oraz konsumeryzacja, będąca rezultatem rozwoju wartości kapitalistycznych (Wosińska, 2008; Mróz, 2010). Wymienione trendy wywierają wpływ na wszystkie sfery życia ludzkiego, zarówno w makro- (państwo, system oświaty, układ stosunków społecznych), jak i mikroskali. Tendencję tę dobrze ilustruje pojęcie *współczesnego analfabety*, określające nie tyle człowieka niepotrafiącego czytać i pisać, co osobę niepotrafiącą korzystać z nowoczesnych technologii, nieznającą języków obcych i nieuczestniczącą w procesie konsumowania oferowanych masowemu odbiorcy dóbr.

W warunkach polskich procesy informatyzacji, konsumeryzacji i globalizacji przebiegają w sposób szczególny, a to za sprawą głębokich, gwałtownych przeobrażeń systemowych, jakie dokonywały się w kraju na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Pojawienie się mechanizmów konkurencji wolnorynkowej oraz realnych możliwości działań charakterystycznych dla społeczeństwa demokratycznego zapoczątkowało szereg zmian w sferach pracy, edukacji, rodziny i czasu wolnego. Dostosowanie polskiej gospodarki do realiów wolnorynkowych miało swoje skutki w postaci utrzymującego dosyć wysoki poziom bezrobocia. Według danych GUS, bezrobocie rejestrowane w końcu listopada 2012 roku wynosiło w Polsce 12,9%, a w województwie śląskim 10,8%. Rodzimy rynek pracy wciąż sprzyja więc raczej pracodawcy niż pracobiorcy, umożliwiając pracodawcy staranną selekcję zatrudnianych osób pod względem pożądanych cech i minimalizację kosztów własnych poprzez ustanawianie niskiego poziomu płac oraz zawieranie tzw. „umów śmieciowych”. Powyższe czynniki wspiera ponadto postępująca technologizacja, w wyniku której praca ludzka zastępowana może być tańszą i bardziej wydajną pracą maszyn (Ritzer, 1999).

Prezentowane uwarunkowania stawiają żyjącego współcześnie młodego dorosłego w obliczu konieczności ciągłego podnoszenia swojej atrakcyjności dla potencjalnego bądź aktualnego pracodawcy. Sytuację tę wyjaśniać można co najmniej dwiema przyczynami. Po pierwsze, wysokie tempo zmian ekonomicznych i technologicznych przyczynia się do

szybkiego „starzenia się” umiejętności zdobytych w trakcie tradycyjnego cyklu nauki. Rynek pracy jest miejscem działania „efektu czerwonej królowej” (Ridley, 1999), oznaczającego konieczność podejmowania stałych działań samorozwojowych w celu utrzymania aktualnie zajmowanej pozycji i posiadanego statusu. Drugą z przyczyn stałej konieczności podnoszenia własnych kwalifikacji jest współczesna tendencja do wysokiej ewaluacji wiedzy i umiejętności eksperckich (Giddens, 2006). Stale powiększający się zasób informacji o świecie sprawił, że już od dawna całość wiedzy przyporządkowanej konkretnej dziedzinie przekracza możliwości poznawcze pojedynczego człowieka. Jednostka jest w stanie osiągnąć głęboką wiedzę jedynie w ograniczonym zakresie, zaś w pozostałych dziedzinach jest laikiem. Co więcej, aby nie stracić statusu eksperta, musi ona nieustannie rozwijać swoje kompetencje.

Złożoność i wielowymiarowość procesów ekonomicznych, technologicznych czy politycznych uniemożliwia podejmowanie efektywnych działań przebiegających według tradycyjnych reguł. Względnie stabilnym punktem wciąż pozostaje jednak człowiek, rozumiany jako istota rozwijająca się w czasie, wyposażona w szereg potrzeb i posiadająca zdolności do przynajmniej częściowej ich realizacji. Wszelkie formy aktywności oraz wydarzenia budujące jego osobistą historię stanowią środki przydatne na drodze do osiągnięcia obranych celów życiowych. Składają się one na indywidualne *portfolio kariery* (Bańka, 2006, 2007b), stanowiące sumę zasobów możliwych do wykorzystania w procesie samorozwoju, obejmującym m.in. aktywność na rynku pracy. Elementem wpływającym na kształt portfolio kariery współczesnych młodych dorosłych jest zaś m.in. aktywność realizowana w czasie studiów.

Zagadnienia przedstawione w rozprawie dotyczą problematyki funkcjonowania studentów wykazujących różne poziomy aktywności. Powyższe zróżnicowanie, wpisując się w ogólny kierunek przemian współczesnego świata, wiąże się m.in. z równoległym studiowaniem na kilku kierunkach, podejmowaniem dodatkowych szkoleń oraz przynależnością do kół zainteresowań i różnego typu stowarzyszeń. Działania te są nie tylko sposobem budowania portfolio kariery, lecz mogą się również wiązać z doświadczanym poczuciem jakości życia. Podjęcie tej tematyki znajduje uzasadnienie zarówno na płaszczyźnie psychologicznej, jak i szerszej płaszczyźnie społecznej. W kontekście społecznym należy wskazać przede wszystkim:

1. Wynikające z przemian systemowych przyzwolenie na formowanie się w warunkach wschodzącego kapitalizmu polskiej klasy średniej, tradycyjnie

rekrutującej się spośród posiadających wysokie wykształcenie pracowników umysłowych (Leszkowicz-Baczyński, 2010).

2. Stopniowe upodabnianie się społeczeństwa polskiego do społeczeństw zachodnioeuropejskich, widoczne także w obszarze edukacji uniwersyteckiej. O ile w roku akademickim 1990/1991 w Polsce studiowało niespełna 400 tysięcy osób, o tyle w roku akademickim 2007/2008 liczba studentów wynosiła już ponad 2 miliony (a więc ponad 5 razy więcej)¹. Współczynnik scholaryzacji brutto w roku akademickim 2011/2012 kształtował się na poziomie 53,1%, a współczynnik netto wynosił 40,6% (za: raport GUS pt. „Szkoly wyższe i ich finanse w 2011r.”).
3. Ułatwienie dostępu do wyższego wykształcenia, które w interakcji z nastawionym na potrzeby pracodawcy rynkiem pracy owocuje praktyczną koniecznością posiadania dyplomu bez względu na typ stanowiska, o które ubiega się jednostka (znane są przypadki ogłoszeń o pracę na stanowisku sprzedawcy w butiku odzieżowym, w których jako istotne kryterium selekcji wskazywane jest świadectwo ukończenia studiów lub status studenta).
4. Podejmowane przez instytucje państwowe próby budowania nowoczesnych struktur społeczno-ekonomicznych w oparciu o specjalistyczną wiedzę (należącą zwłaszcza do gmachu nauk ścisłych), przyczyniające się do różnicowania statusu studentów w zależności od kierunku studiów. Działania te, koncentrując się na wymogach makrostrukturalnych (postulat *gospodarki opartej na wiedzy* wprowadzony do oficjalnych dokumentów strategicznych Unii Europejskiej), w pewnym stopniu są sprzeczne z założeniami nowoczesnego doradztwa karier koncentrującego się na indywidualnych potrzebach, zainteresowaniach i umiejętnościach.

Powyższym aspektom towarzyszy szereg zjawisk psychologicznych. W koncepcji *wylaniającej się dorosłości* Arnett (2000) zwraca uwagę na opóźnianie się momentu podejmowania przez młodych dorosłych, osadzonych we współczesnych realiach rozwiniętego społeczeństwa postindustrialnego, tradycyjnych zadań rozwojowych. Wydłużanie się okresu pobierania edukacji oraz trudności w usamodzielnieniu się, wynikające z wysokich kosztów utrzymania, skutkują odroczeniem decyzji o założeniu własnej rodziny czy gospodarstwa domowego (Szlendak, 2011). Trend ten wspierany jest

¹ Za: Szkoły wyższe w roku 2007/2008, notatka informacyjna GUS.

stymulowaną przez producentów i dystrybutorów dóbr konsumpcyjnych infantylizacją (Barber, 2008), polegającą na promowaniu wśród osób dorosłych potrzeb i preferencji charakterystycznych dla nastolatków.

Jako jedną z przyczyn zainteresowania wyznacznikami ponadprzeciętnej aktywności studenckiej wymienić należy toczącą się od pewnego czasu w Polsce debatę nad obecną sytuacją szkolnictwa wyższego oraz jego przyszłością. Wedle reguł funkcjonowania gospodarki wolnorynkowej oraz postulatów administracyjnych, system szkolnictwa uniwersyteckiego zapewniać ma przygotowanie młodego dorosłego do przyszłej kariery zawodowej, oferując mu wiedzę i umiejętności przydatne z punktu widzenia zapotrzebowania współczesnego rynku pracy. W podejściu tym z jednej strony zapomina się o misji uniwersytetu jako instytucji otwierającej człowieka na dogłębną wiedzę o świecie, z drugiej zaś sprowadza tegoż człowieka do roli elementu większego systemu, który po zaimplementowaniu określonych informacji będzie w stanie efektywnie wykonywać zawarte w nich programy. Rozprawa, bazując na fundamentach renesansowego rozumienia humanizmu, stawia sobie za cel zbadanie sposobów uczestnictwa w systemie edukacji akademickiej jednostki, która z jakichś przyczyn podejmuje naukę akademicką oraz towarzyszące jej dodatkowe aktywności.

Ważnym elementem próby opisu i wyjaśnienia aktywności akademickiej w perspektywie psychologicznej jest wskazanie zestawu właściwości psychologicznych, które w istotny sposób mogą wiązać się z formowaniem konkretnych jej typów. Psychologowie związani z tzw. „podejściem cechowym” (por. Siuta, 1996; Pervin, John, 2002) uważają, że ogół ludzkich zachowań, sposobów spostrzegania świata oraz relacji z innymi daje się wyjaśnić za pomocą kilku elementarnych właściwości. Uznając racje zwolenników powyższego ujęcia, postanowiono jednak dokonać diagnozy wyznaczników aktywności studenckiej w oparciu o szereg zmiennych o innym charakterze, które z racji dynamiki przemian zachodzących we współczesnym świecie wydają się być szczególnie istotne, takich jak aspiracje (Grouzet i in., 2005; Kasser i in., 2007), orientacje temporalne (Zimbardo, Boyd, 1999, 2009), wartości (Carpara, Schwartz i in., 2006; Oleś, 1998) oraz kapitał społeczny i kulturowy (Portes, 1998; Zarycki, 2009). Jeden z kluczowych wątków podejmowanych w ramach rozprawy stanowią związki wymienionych zmiennych z takimi elementami jakości życia studentów, jak satysfakcja z życia (Pavot, Diener, 1993; Diener i in. 2008; Diener, Ryan, 2009), dobrostan fizyczny i subiektywne poczucie dobrostanu psychicznego (Ryff, Keyes, 1995; Ryff, Singer, 2008b).

Jak wspomniano, prezentowany w rozprawie sposób podejścia do jednostki podejmującej aktywność akademicką i pozaakademicką daleki jest od ujęć technokratycznych, stawiających sobie za cel możliwie najlepsze dopasowanie jej do warunków współczesnego rynku pracy. Niemniej jednak, wyniki zawartych w niej badań empirycznych, oprócz poszerzenia wiedzy na temat funkcjonowania studentów we współczesnym świecie, posłużyć mogą jako wskazówki podczas projektowania adresowanych do studentów działań, mających na celu podniesienie poziomu ich efektywności i konkurencyjności. Zgodnie z przywoływanymi wcześniej postulatami humanistycznymi, podstawowym punktem odniesienia pozostaje jednak w tym przypadku jednostka, której dobrostan stanowi główne kryterium oceny zmian, możliwych do wprowadzenia na poziomie systemowym.

CZEŚĆ TEORETYCZNA

ROZDZIAŁ 1

AKTYWNOŚĆ STUDENCKA A WSPÓŁCZESNY RYNEK PRACY

1.1. Ogólne uwarunkowania współczesnego rynku pracy

Tradycyjne ujęcie rozwoju człowieka zakłada liniowe przechodzenie przez stadia, z których każde poprzedzone jest definitywnym zakończeniem aktywności związanej z etapem minionym. Już w pierwszych latach swojego życia jednostka podejmuje rolę ucznia, stopniowo przechodzi przez kolejne poziomy edukacji, by następnie podjąć pracę zawodową i wreszcie po osiągnięciu odpowiedniego wieku przejść na emeryturę. Szanse realizacji takiego scenariusza wydarzeń w warunkach współczesnych są jednak niewielkie, a to za sprawą jednoczesnego zachodzenia szeregu zjawisk czyniących z rzeczywistości bardzo dynamiczną i trudną do opanowania strukturę.

Wysoki status wiedzy eksperckiej, nieustanny postęp naukowo-technologiczny oraz zestaw uwarunkowań tworzących podstawy *wylaniającej się dorosłości* (Arnett, 2000; Bańka, 2005b)) sprawiają, że granica pomiędzy działalnością edukacyjną a karierą zawodową staje się tym mniej wyraźna, im wyższego poziomu kształcenia dotyczy. Zjawisko to uobecnia się w procedurach rekrutacyjnych, polegających na prezentowaniu potencjalnemu pracodawcy wielostronicowych dokumentów aplikacyjnych, zawierających informacje na temat akademickiej i pozaakademickiej działalności realizowanej w trakcie studiów. Stereotypowy pogląd, mówiący że na rynku pracy realne szanse mają jedynie „młode, dwudziestopięcioletnie osoby z dziesięcioletnim doświadczeniem” jest przesadzony tylko częściowo. Jak podaje Cichobłaziński (2004), najistotniejszymi kryteriami brany pod uwagę przez pracodawców zatrudniających młodych dorosłych nie są wcale wysokie oceny i otrzymywane w czasie studiów nagrody, ale znajomość języków obcych oraz dodatkowe kursy i szkolenia odbywane równolegle do nauki akademickiej. Po zsumowaniu czasu studiowania i czasu poświęconego na powyższą aktywność okazuje się, że jest możliwe posiadanie dwudziestu pięciu lat życia i dziesięciu lat pozaakademickiego doświadczenia.

Procesy informatyzacji i globalizacji oraz towarzysząca im demokratyzacja warunków życia sprawiają, że współczesny świat przyjmuje formę *świata bez granic* (Arthur i in., 2005). Stan ten znajduje swoje odzwierciedlenie w sferze karier zawodowych, która z racji ogromnych możliwości leżących obecnie zarówno po stronie pracownika, jak i pracodawcy uwzględniać musi szeroki kontekst zjawisk o charakterze ekonomicznym, socjologicznym, psychologicznym i kulturowym. Jednym z nich jest *outsourcing* (Fouad, Bynner, 2008) polegający na zlecaniu części pracy danego przedsiębiorstwa podwykonawcom (nierzadko

funkcjonującym w tzw. krajach trzeciego świata; zob. Wosińska, 2008), co w rezultacie prowadzi do obniżenia kosztów prowadzenia działalności. Skutkuje to nie tylko redukcją zatrudnienia (będącą czynnikiem zwiększającym skalę bezrobocia), ale również niesie za sobą przemiany w sferze wykształcenia. O ile jeszcze kilkadziesiąt lat temu na rynku pracy istniało miejsce zarówno dla pracowników posiadających specjalistyczne wykształcenie, jak i pracowników niewykwalifikowanych, o tyle współcześnie druga z wymienionych grup zajmuje pozycję wyraźnie niszową. Prowadzić może to do zmniejszania się rangi wyższego wykształcenia i spadku jakości usług oferowanych przez jego posiadaczy.

Innym aspektem istotnie wpływającym na kształtowanie się współczesnego rynku pracy jest zróżnicowanie form zatrudnienia. O ile w przeszłości podstawową formą powiązania jednostki z firmą była umowa o pracę na czas nieokreślony, o tyle obecnie zaobserwować można wysoki odsetek umów zawieranych na czas określony, umów o dzieło i umów zleceń (Goszczyńska, 2007; Dobrowolska, 2007). Praca przestaje być rozumiana jako stabilna czynność związana z pełnieniem określonych funkcji w tym samym przedsiębiorstwie od chwili zatrudnienia do chwili przejścia na emeryturę (Lawrer, 1994). Związki pomiędzy jednostką a miejscem pracy ulegają rozluźnieniu, czego rezultatem z jednej strony jest skupianie się pracowników nie na celach organizacyjnych lecz własnych (Arthur i in., 2005), z drugiej zaś spadek ich przywiązania i lojalności wobec pracodawcy. W kontekście omawianego zjawiska zasygnalizowane we wprowadzeniu, funkcjonalne podejście do aktywności akademickiej wydaje się być mało adekwatne.

1.2. „Kariera” i nowoczesne formy jej rozumienia

Przedstawione właściwości współczesnego rynku pracy związane są z aktualnym rozumieniem pojęcia „kariery”. Termin ten powszechnie używany jest na określenie wielu zjawisk dotyczących sfery ludzkiej pracy, które zakwalifikować można do dwóch grup (Bańka, 2007a, 2007b). Pierwsza z nich obejmuje te formy rozumienia kariery, które przede wszystkim odnoszą się do konkretnego zawodu lub organizacji. Omawiane pojęcie określa w tym przypadku bądź to ścieżkę awansu w obrębie danego przedsiębiorstwa (np. od asystenta, przez kierownika działu, do głównego dyrektora), bądź zestaw pozycji, jakie typowy przedstawiciel zawodu przejść musi w celu osiągnięcia pełni swoich obowiązków i związanych z nimi korzyści finansowych. Inne rozumienie kariery wiąże się z jego zastosowaniem na płaszczyźnie personalnej, oznaczając pełny zakres funkcji i stanowisk jednostki w okresie jej aktywności. W wąskim znaczeniu dotyczy ono wyłącznie rozwoju

zawodowego, czy wręcz jedynie spektakularnych sukcesów związanych z wykonywaniem określonych czynności, szczególnie w takich zawodach jak aktor, sportowiec czy polityk.

Psychologiczny sposób interpretowania pojęcia kariery nawiązuje do drugiego z wymienionych podejść. Wychodząc poza obszar zawodów elitarnych czy wyjątkowych, stara się znaleźć zastosowanie wiedzy psychologicznej w sferze aktywności jednostki związanej z systemem pracy siecią powiązań rozwojowych, społecznych i kulturowych. Dynamika współczesnego świata wymogła na psychologach daleko idące zmiany nie tylko w rozumieniu indywidualnego znaczenia kariery, ale również w jego ujęciu praktycznym jakim jest dziedzina doradztwa zawodowego. Niestabilność rynku pracy, trudności napotymane przy próbach długofalowego określenia sytuacji zatrudnienia jednostki, wzrost znaczenia wiedzy i umiejętności eksperckich czy przedłużający się okres edukacji to tylko niektóre z wyzwań przed którymi stają obecnie nie tylko osoby zainteresowane podjęciem pracy, ale również specjaliści odpowiedzialni za zarządzanie zasobami ludzkimi.

Jedną z najbardziej dostrzeganych zmian w sposobie planowania indywidualnej kariery jest odejście od koncentracji na celach i wartościach organizacji w stronę skupiania się na celach i wartościach indywidualnych. Prawdopodobieństwo pracy w jednym przedsiębiorstwie aż do momentu wkroczenia w wiek emerytalny jest często zbyt niskie, aby racjonalną strategią organizowania własnej kariery było pełne podporządkowanie własnych planów życiowych celom formułowanym przez daną firmę. Panujące w systemie gospodarki wolnorynkowej zasady konkurencyjności sprawiają jednak, że jednostka pragnąca podjąć pracę na określonym stanowisku musi się wykazywać szeregiem pożądanych i preferowanych na nim właściwości.

W dobie postępującej scholaryzacji rozwiniętych społeczeństw, opóźniania momentu uzyskiwania przez jednostki pełnej samodzielności (Bańka, 2007a) i kurczenia się rynku pracy (Schulz, Schulz, 2008) świadectwo wykształcenia nie stanowi już zasobu gwarantującego jego posiadaczowi wystarczający poziom atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy. O powszechności wspomnianego trendu świadczą obserwowane współcześnie przemiany w jednym z tradycyjnych obszarów zainteresowań psychologicznych, obejmującym wykorzystywanie wypracowanej wiedzy specjalistycznej do usprawniania procesu przechodzenia jednostek od edukacji do aktywności zawodowej. W odróżnieniu od doradztwa zawodowego (skoncentrowanego na działaniach ukierunkowanych na mobilizację zawodową osób o kompetencjach znajdujących się poniżej normy statystycznej), doradztwo karier adresowane jest do wszystkich jednostek, a w szczególności jednostek ponadprzeciętnie uzdolnionych (Bańka, 2007b). Jego celem nie jest najlepsze dopasowanie

człowieka do warunków panujących w sztywnej, stabilnej strukturze organizacji, ale wskazywanie kierunków działań umożliwiających realizację ludzkiego potencjału i rozwój osobowości. Działania związane z rozwijaniem kariery obejmują zatem nie tylko pracę i edukację, ale również rodzinę, sferę towarzyską oraz organizację czasu wolnego. Jak wspominają Fouad i Bynner (2008), w obecnej chwili przemiany rynku pracy nie pozostają w izolacji od wymienionych obszarów, lecz stale wchodzą z nimi w interakcje obejmujące wzajemne wpływy. W wymiarze indywidualnym przemiany te przyjmować mogą formę dobrowolną lub niedobrowolną. Pierwsza z nich obejmuje sytuacje, w których zmiana (podjęcie pracy lub rezygnacja z niej, nawiązanie bliskiej relacji partnerskiej, wejście w rolę rodzica itd.) inicjowana jest przez jednostkę, wynika z jej świadomej decyzji i poprzedzona jest rozważaniami na temat możliwych trudności i zasobów możliwych do wykorzystania w celu ich przezwyciężenia. Badacze dostrzegają jednak również możliwość uczestnictwa jednostki w przemianach niedobrowolnych, mających miejsce w momencie napotkania trudnych do pokonania przeszkód systemowych (warunki makroekonomiczne, seksizm, rasizm) lub indywidualnych (braki w obszarach informacji, czasu, zasobów osobistych).

1.3. Kapitał kariery a indywidualne portfolio kariery. Sukces

Zdaniem Bańki (2006), zakumulowane przez jednostkę doświadczenia związane z dotychczasową aktywnością realizowaną w wielu domenach składają się na indywidualny kapitał kariery, będący zestawem specyficznych zasobów możliwych do wykorzystywania w celu zwiększania szans powodzenia w realizacji aspiracji związanych z rynkiem pracy. Kapitał kariery jako jeden z typów kapitału dostępnego jednostce wymieniony zostaje obok kapitału finansowego, fizycznego, edukacyjnego, kulturowego, społecznego, personalnego i reputacji. Głębsza analiza nakazuje uznawać go jednak nie za pojęcie równorzędne, a nadrzędne. Z racji zakorzenienia w dotychczasowych doświadczeniach edukacyjnych, pracowniczych czy osobistych kapitał kariery zawiera bowiem elementy innych form kapitału. Termin ten, poprzez swoje osadzenie w nomenklaturze ekonomicznej, dobrze oddaje specyfikę relacji pomiędzy jednostką i jej umiejętnościami a wymaganiami współczesnego rynku pracy.

Po pierwsze, podobnie jak kapitał finansowy, kapitał kariery ulegać może dewaluacji lub inflacji. Zmieniające się warunki makroekonomiczne, społeczne lub kulturowe sprawiać mogą, że dotychczasowe doświadczenia z czasem tracą swoją wartość. Stagnacja i bierność pociągają za sobą wyczerpywanie się posiadanego kapitału kariery, stąd też jednostka powinna być ukierunkowana na ciągły jego rozwój. Posiadanie osobistych zainteresowań,

niekonwencjonalnych umiejętności czy wyjątkowych cech uznać można zaś za formę dywersyfikacji aktywów kapitałowych.

Po drugie, użytkowanie osobistego kapitału kariery opisywać można w terminach inwestowania posiadanych środków w określone przedsięwzięcia, których celem jest rozwój jednostki i związane z nim pomnażanie wartości zasobów. Zarządzanie kapitałem zawiera w sobie możliwość jego czasowego „zamrożenia”, zachowawczych lub ryzykownych lokat, wchodzenia w rolę rentiera, mecenasa itd. Podobnie jak w ekonomii, możliwości inwestycyjne są zwykle większe niż indywidualna zdolność do inwestowania, stąd też zarządzaniu kapitałem kariery towarzyszy konieczność rozważania możliwych zysków i strat związanych z zaangażowaniem w konkretne przedsięwzięcia.

Określeniem analogicznym do ekonomicznego *portfela inwestycyjnego* w ramach omawianej koncepcji jest tzw. *portfolio kariery* (Bańka, 2006, 2007b). Obejmuje ono całość zakumulowanego przez jednostkę kapitału kariery, możliwego do zainwestowania w przedsięwzięcia mające na celu jego dalsze pomnażanie w krótkiej („strategia teraźniejszościowa”, lepiej odpowiadająca tradycyjnym warunkom rynku pracy) lub długiej („strategia przyszłościowa”, lepiej odpowiadająca współczesnym warunkom rynku pracy) perspektywie. Jako elementy składowe portfolio kariery Bańka wymienia przywiązanie do miejsca, pracę i staże za granicą, permanentną edukację, certyfikację, zaangażowanie w organizację i samozatrudnienie. Lista ta nie jest jednak listą zamkniętą. Rozumiany w sposób instrumentalny kapitał kariery może być rozwijany w praktycznie nieograniczony sposób. Można przyjąć, że formami kapitału kariery są między innymi takie formy aktywności, jak np. zaangażowanie w organizacje polityczne, religijne czy udział w ruchach społecznych i subkulturach.

Jak zasygnalizowano wcześniej, jedno z tradycyjnych ujęć pojęcia kariery wiąże się z używaniem go w stosunku do aktywności powiązanej ze spektakularnym sukcesem, przyczyniającym się do znacznego wzrostu statusu społecznego. Współczesne znaczenie tego terminu uległo poszerzeniu, otwierając możliwość jego zastosowania w związku z karierą praktycznie każdej jednostki. Według Arthura i in. (2005) sukces w karierze definiować można jako osiągnięcie pożądanego, powiązanego z pracą wyniku w którymkolwiek punkcie osobistych doświadczeń zawodowych. Tak rozumiany sukces przyjmować może dwie formy: obiektywną i subiektywną. Pierwsza z nich opiera się na kryteriach zewnętrznych, takich jak dochód, zajmowane stanowisko, możliwości awansu czy status społeczny powiązany ze statusem rodzinnym. Sukces rozumiany w formie subiektywnej odnosi się z kolei do indywidualnych różnic w zakresie pojmowania znaczenia pracy i jej

rezultatów w życiu jednostki. Ludzie różnią się nie tylko pod względem aspiracji, ale również wyznawanych wartości. Subiektywny sukces w karierze przejawia się zatem w formie znalezienia punktu równowagi w relacjach pomiędzy pracą oraz jej materialnymi i społecznymi rezultatami a sferą indywidualnych wartości. Obiektywne i subiektywne sposoby rozumienia sukcesu nie są jednak całkowicie rozłączne. Współczesne, interdyscyplinarne badania wskazują na istnienie zaawansowanych zależności pomiędzy tymi sferami, odcinając się od kategorycznych rozróżnień. Przykładowo, z przeprowadzonych przez neurobiologów badań wynika, że towarzyszące macierzyństwu zmiany w organizmie matek usprawniają funkcjonowanie ich mechanizmów poznawczych (Kinsley, Lambert, 2006). Sukces w wymiarze subiektywnym (wejście w rolę matki) przekładać może się zatem na sukces w wymiarze obiektywnym (lepsze wyniki w pracy związane z bardziej efektywnym wykorzystaniem osobistego potencjału). Zjawisko to dobrze wpisuje się w przedstawianą wcześniej koncepcję portfolio kariery, zakładającą wykorzystywanie wszelkich zasobów w procesie zwiększania własnej konkurencyjności na rynku pracy.

1.4. Sposoby budowania indywidualnego kapitału kariery poprzez aktywność studencką

Problematyka podejmowana w rozprawie dotyczy fenomenu aktywności studentów, którą opisywać można w kategoriach akumulacji kapitału kariery i konstruowania jego portfolio. Jak wspomniano wcześniej, samo uzyskanie dyplomu ukończenia studiów nie gwarantuje współcześnie zdobycia satysfakcjonującej i dającej możliwość rozwoju osobistego pracy. Z drugiej strony, aktywność podejmowana przez osoby studiujące wykraczać może poza podstawowy zakres czynności niezbędnych do zdobycia dyplomu poświadczającego uzyskane wykształcenie. Ubiegający się o pracę absolwent uczelni wyższej często prezentuje potencjalnemu pracodawcy *Curriculum Vitae* zawierające informacje na temat ukończonego drugiego kierunku studiów, dotychczasowego doświadczenia zawodowego, działalności w organizacjach oraz nieprzeciętnych, oryginalnych umiejętności. Wszystko to traktować można jako indywidualny kapitał wchodzący w zakres osobistego portfolio kariery.

Budowanie własnego wizerunku w oparciu o skojarzenia związane z posiadanym dyplomem akademickim określane jest przez Millera (2010) jako *kredencjalizm*. Zdaniem tego autora, ułatwiony dostęp do świadectw ukończenia studiów, powiązany m.in. z komercjalizacją sfery edukacji, skutkuje wykształcaniem się swego rodzaju strategii obronnych u osób zainteresowanych weryfikacją poziomu kompetencji danej jednostki. Innymi słowy, dla potencjalnego pracodawcy dokument poświadczający określony typ i poziom wykształcenia istotny jest o tyle, o ile towarzyszy mu szereg innych przesłanek

zwiększających prawdopodobieństwo posiadania przez aplikanta pożądanych cech i umiejętności. Młodzi ludzie często już w czasie studiów zainteresowani są więc poszerzeniem spektrum dowodów świadczących o własnych kompetencjach. Możliwości, z jakich mogą oni korzystać są dosyć szerokie i obejmują między innymi:

- a) równoległe studiowanie na kilku kierunkach,
- b) bardziej intensywne zaangażowanie w działalność akademicką, przejawiające się przynależnością do kół naukowych, opracowywaniem debiutanckich publikacji oraz aktywnym udziałem w konferencjach naukowych,
- c) zaangażowanie w działalność organizacji studenckich funkcjonujących w obrębie struktur uczelni, takich jak rada samorządu studenckiego czy parlament studencki,
- d) przynależność do organizacji studenckich o zasięgu krajowym (np. NZS) lub międzynarodowym (np. AEGEE),
- e) członkostwo w organizacjach wykraczających poza środowisko akademickie, takich jak stowarzyszenia, fundacje, partie polityczne, wspólnoty wyznaniowe,
- f) udział w nieformalnych grupach zorganizowanych wokół konkretnej działalności (np. wspólnego uprawiania sportu, samopomocy, rozwijania zainteresowań),
- g) pracę zarobkową,
- h) wolontariat.

Wymieniając możliwe sposoby rozwijania portfolio kariery należy pamiętać, że w warunkach współczesnych nie służy ono jedynie zwiększaniu prawdopodobieństwa znalezienia satysfakcjonującej pracy. Kariera rozwijana jest wszak nie tylko w domenie aktywności zawodowej, ale również poprzez pielęgnowanie kontaktów z innymi, realizowanie własnego potencjału czy osiągnięcie celów życiowych. Według psychologów ewolucyjnych (Buss, 2001; Griskevicius i in., 2010; Miller, 2010), kolekcjonowanie świadectw statusu, doświadczenia, umiejętności czy zasobów materialnych powiązane jest z funkcjonowaniem psychicznych mechanizmów służących skuteczniejszej reprodukcji materiału genetycznego. Ponadto wszystkie przedstawione możliwości rozwoju kapitału kariery poprzez związki ze środowiskiem społecznym, stwarzają szansę wejścia w interakcje z ludźmi o podobnych zainteresowaniach i sposobie patrzenia na świat, co skutkuje zwiększaniem się poziomu samooceny danej jednostki (Buss, 2000). Wynika z tego, że u podstaw tych samych działań leżeć mogą, w zależności od ich wykonawcy, odmienne motywacje. W związku z powyższym, opis podejmowanych przez studentów aktywności

zawierający ich wyliczenie lub identyfikację powinien zostać uzupełniony o pozycję, jaką poszczególne sposoby rozwijania kapitału kariery zajmują na osi, której krańcowe punkty stanowią:

- a) maksymalna spontaniczność (autoteliczność) – podejmowanie działań ze względu na ich spostrzeganą atrakcyjność i gratyfikację związaną z samym ich wykonywaniem, nastawienie na aktywność odzwierciedlającą osobiste wartości, zainteresowania itd.
- b) maksymalne wykalkulowanie – podejmowanie działań ze względu na przewidywane przyszłe korzyści związane z ich realizacją; spostrzeganie własnych działań w kategoriach utylitarno-pragmatycznych.

W okresach, gdy możliwość podejmowania nauki (nie tylko na poziomie akademickim, ale również na poziomach niższych) zarezerwowana była jedynie dla wąskiej grupy osób, posiadanie dyplomu ukończenia studiów samo w sobie stanowiło wskaźnik odznaczania się umiejętnościami o nieprzeciętnym poziomie. Obserwowane współcześnie w rozwiniętych krajach wysokie współczynniki scholaryzacji praktycznie wykluczają taką możliwość, a ułatwiony dostęp do edukacji akademickiej, egalitarna polityka instytucji państwowych (przejawiająca się np. likwidacją prowadzonych przez uczelnie egzaminów wstępnych na studia) oraz presja społeczna wywierana na absolwentów szkół średnich w wielu przypadkach czynią ze studiowania po prostu kolejny szczebel edukacji. W konsekwencji, m.in. w związku z niewydolnością mechanizmów selekcji kandydatów na studia, populację studentów określić można jako zbiorowość heterogeniczną pod względem poziomu aktywności. W jej obrębie wyróżnia się: (1) grupa studentów nieaktywnych – skoncentrowanych na stopniowym radzeniu sobie z podstawowymi wymogami związanymi ze studiowaniem, nie zainteresowanych angażowaniem się w różne dodatkowe formy działalności i podchodzącą do studiowania w sposób analogiczny do nauki na poziomie szkoły średniej; (2) grupa studentów przeciętnie aktywnych – podejmujących obok aktywności akademickich pewną liczbę dodatkowych działań oraz (3) grupa studentów ponadprzeciętnie aktywnych – wyraźnie wykraczających poza podstawowe obowiązki studenckie, mocno zaangażowanych w różnego rodzaju dodatkowe formy dostępnej działalności.

Wśród studentów, podobnie jak w przypadku innych grup społecznych, z posiadaniem określonych kompetencji i wizerunku wiąże się otrzymywanie sygnałów społecznego uznania lub dezaprobaty. Podczas analizy wyznaczników aktywności studenckiej zwrócić warto uwagę na możliwe związki pomiędzy realizowanymi przez badanych działaniami a ich

społeczną oceną. Za obiektywne wskaźniki efektywności posłużyć mogą informacje zwrotne na temat podejmowanych działań, pochodzące ze źródeł zewnętrznych, takie jak:

- a) uzyskiwane w ramach studiów oceny,
- b) wszelkie nagrody i wyróżnienia, przyznawane zarówno przez uniwersytet, jak i inne instytucje,
- c) informacje na temat statusu, mierzonego np. liczbą posiadanych znajomych.

Subiektywnymi wskaźnikami efektywności są natomiast przekonania samych studentów na temat:

- a) własnej atrakcyjności dla potencjalnych pracodawców,
- b) własnej atrakcyjności dla kolegów i koleżanek z uczelni,
- c) własnej pozycji w grupie uczelnianej.

Jako istotny miernik efektywności studenckiej należy wymienić subiektywne poczucie dobrostanu psychicznego i życiowej satysfakcji. Realizowane w obrębie aktywności akademickiej działania związane są wszak nie tylko z rozwijaniem własnych kompetencji, poszerzaniem się listy formalnych i nieformalnych kontaktów czy zajmowaniem określonej pozycji w grupie, ale również koniecznością dokonywania życiowych wyborów i poświęceniami, które mogą pociągać za sobą zmiany w zakresie ogólnego poziomu życiowego zadowolenia. Według definicji jakości życia zaproponowanej przez Światową Organizację Zdrowia (WHOQOL: Measuring quality of life, 1997), stanowi ona subiektywnie spostrzeganą pozycję życiową jednostki, rozpatrywaną w relacji do jej celów, oczekiwań, standardów i problemów, z uwzględnieniem kontekstu kultury oraz systemu wartości. Zgodnie z tym ujęciem, podejmowana przez studentów aktywność podlega subiektywnej ocenie, przeprowadzonej z uwzględnieniem osobistych kryteriów.

ROZDZIAŁ 2

ASPIRACJE I WARTOŚCI JAKO WYZNACZNIKI AKTYWNOŚCI STUDENCKIEJ

2.1. Ludzkie aspiracje w perspektywie ewolucyjnej

Jednym z najistotniejszych elementów, mogących mieć znaczenie w procesie różnicowania się poziomów aktywności studenckiej, jest sfera motywacji i aspiracji. Pytanie o powód studiowania najczęściej prowokuje do udzielenia dwóch stereotypowych odpowiedzi: w celu zdobycia wykształcenia umożliwiającego znalezienie satysfakcjonującej pracy lub dla osobistego rozwoju. Powyższe przyczyny znajdują potwierdzenie w rozwijanych współcześnie psychologicznych teoriach motywacji. Dwie z nich – teoria ewolucyjna oraz teoria autodeterminacji – wykorzystane zostają jako kontekst teoretyczny dla problemów badawczych podjętych w ramach rozprawy.

W ujęciu ewolucyjnym mechanizmy psychiczne analizowane są w perspektywie historii biologicznego rozwoju gatunku *Homo sapiens*. Psychologia ewolucyjna zakłada istnienie uniwersalnych i niezależnych od kręgu kulturowego dążeń charakterystycznych dla każdej jednostki, wykształconych wskutek trwającego nieprzerwanie procesu doboru naturalnego, na którego przebieg ogromny wpływ miały zarówno fizyczne, jak i społeczne uwarunkowania środowiskowe (zob. np. Wróbel, 2010). Według psychologów ewolucyjnych, ludzkie dążenia w ciągu tysięcy lat rozwoju gatunku zasadniczo się nie zmieniły, a przekształcaniu ulegały jedynie sposoby ich osiągnięcia. Najistotniejszymi z ewolucyjnego punktu widzenia celami motywacyjnymi są zaś reprodukcja oraz zdobycie wysokiej pozycji w grupie (zob. Miller, 2010; Śmieja, Szmajke, 2009). Motywacje leżące u podstaw podejmowanej przez młodych ludzi aktywności naukowej analizować można więc jako szczególny przypadek motywacji związanych z życiem społecznym.

W wyniku pobieżnej analizy relacje pomiędzy reprodukcją a studiowaniem mogą wydawać się nikłe lub praktycznie nieistniejące. Rewizja tego sądu staje się bardziej uzasadniona w momencie identyfikacji korzyści wpływających z uzyskania dyplomu wyższej uczelni w ramach rozwiniętego zachodniego społeczeństwa. Absolwent zdobywa możliwość aplikowania na wysokie, dobrze płatne stanowiska, pozwalające osiągnąć niezależność finansową. Wielekroć otwarte zostają również przed nim możliwości systematycznego awansu, pozwalające na zajęcie wysokiej pozycji społecznej. Dyplom stanowi także świadectwo wiarygodności, nadające jego posiadaczowi status osoby wytrwałej

i potrafiącej osiągać zamierzone, długofalowe cele. Przedstawione pozanaukowe korzyści, związane z posiadaniem wysokiego wykształcenia zestawiać można z opisanymi przez psychologów ewolucyjnych, najważniejszymi kryteriami, jakimi podczas wyboru stałego partnera życiowego kierują się kobiety. Badania wskazują, że kryteria te to przede wszystkim: zasoby materialne, dobre perspektywy finansowe, wysoka pozycja społeczna, starszy wiek, ambicja i pracowitość, stałość i odpowiedzialność, siła fizyczna, dobre zdrowie, miłość i gotowość do inwestowania w dzieci (Buss, 2001). Choć ukończenie studiów nie jest stuprocentowo pewnym wskaźnikiem posiadania wszystkich przymiotów z powyższej listy, może służyć jako wskaźnik przynajmniej części z nich (perspektyw finansowych, wysokiej pozycji społecznej, ambicji, pracowitości, stałości i odpowiedzialności). Z informacji przedstawionych przez Nettle'a i Polleta (2008) wynika, że we współczesnych rozwiniętych społeczeństwach takich jak brytyjskie, szwedzkie czy amerykańskie, poziom uzyskiwanych przez mężczyzn dochodów wciąż dodatnio powiązany jest z prawdopodobieństwem ich reprodukcyjnego sukcesu.

Z ewolucyjnym ujęciem aktywności akademickiej wiąże się jednak szereg problemów. Pierwszym z nich jest nacisk kładziony na pozaedukacyjne aspekty zaangażowania w działalność edukacyjną. Zjawisko to można wyjaśniać w kontekście historycznej zmienności warunków funkcjonowania człowieka, przejawiającej się w zróżnicowanych sposobach osiągania wysokiej pozycji społecznej. Bez wątpienia, we współczesnym świecie inwestycje związane z edukacją ułatwiają dostęp do szeregu zasobów i korzyści łączonych z prestiżem i stabilizacją, pożądanymi z punktu widzenia sukcesu reprodukcyjnego, ale go nie gwarantują.

Drugi z widocznych problemów powiązany jest z leżącym u fundamentów psychologii ewolucyjnej założeniem o odmiennych kryteriach doboru partnera przez mężczyzn i kobiety. Kobiece zaangażowanie w proces studiowania nie daje się wyjaśnić w sposób analogiczny do męskiego. Z przeprowadzonej przez Nettle'a i Polleta (2008) analizy danych zebranych w ramach longitudinalnych badań NCDS wynika, że w grupie kobiet poziom dochodów i poziom wykształcenia wiążą się negatywnie z liczbą posiadanych dzieci. Przyczyn kobiecego zaangażowania w studiowanie poszukiwać można natomiast w zapoczątkowanych w XX wieku procesach kulturowych, zmieniających dotychczasowe podejście do powiązanych z płcią społecznych ról (por. Szlendak, 2011). W obrębie perspektywy ewolucyjnej wskazać można jednak szereg badań pozwalających uzasadnić kobiece zaangażowanie w aktywność edukacyjną dążeniami do zbudowania atrakcyjnego wizerunku własnej osoby. Według Griskeviciusa i in. (2007), w ludzkich działaniach podejmowanych na

plaszczynie społecznej zauważa się tendencję do ostentacyjnego podkreślania cech, mogących zostać uznane za atrakcyjne przez potencjalnych partnerów. W przypadku kobiet przejawia się ona np. poprzez eksponowanie dobroczynności i opiekuńczości. Być może w warunkach współczesnych podobne przyczyny leżą u podstaw dokonywanych wyborów kierunków edukacji akademickiej przez kobiety decydujące się na studiowanie dyscyplin humanistycznych i społecznych.

Największym problemem interpretacyjnym jest jednak zaobserwowany przez Nettle'a i Polleta (2008) ujemny związek pomiędzy męskim sukcesem reprodukcyjnym mierzonym liczbą posiadanych dzieci a poziomem wykształcenia. Przyjmując za autorami, że głębokie zmiany środowiskowe wpływać mogą na zmianę dynamiki procesów kierujących dobozem naturalnym, relację tę opisać można w kategoriach odroczonego zysku ewolucyjnego. Inwestycje poniesione w przypadku dzieci przyczynić mogą się do wzrostu ich atrakcyjności, a co zatem idzie także sukcesu ewolucyjnego. Koncentracja zasobów w niewielkiej liczbie potomstwa (szczególnie męskiego) bywa korzystniejsza niż ich podział na większą ilość mniejszych „pakietów” (Salmon, 2005; Nettle, 2008).

Mimo, iż w większości przypadków proces zdobywania wiedzy akademickiej, zaspokajania ciekawości i rozwijania zainteresowań nie wiąże się bezpośrednio z rozwiązywaniem problemów adaptacyjnych napotykanymi przez ludzkość w toku jej ewolucji, to jednak wyjaśnić daje się on cząstkowymi korzyściami z konkretnych, drobnych zmian ewolucyjnych (Dawkins, 2010). Ludzkie możliwości poznawcze (w tym umiejętność systematycznego zgłębiania wiedzy i obcowania z wysoce abstrakcyjnym materiałem) nie pojawiły się skokowo, ale jako rezultat wielu niewielkich zmian poprawiających poziom funkcjonowania w środowisku. Ponadto, zmiany środowiskowe doprowadzić mogą do wykorzystywania konkretnej „zdobyczy” ewolucyjnej w sposób inny od pierwotnego (Wróbel, 2010). Prawdopodobnie tak właśnie wykształciły się funkcje poznawcze wykorzystywane w procesie edukacji, wcześniej służące rozwiązywaniu problemów walki o byt, zdobywania pożywienia i życia społecznego². Aby jednak te nowe mechanizmy uznać za adaptacyjne, ich funkcjonowanie wciąż musi się wiązać z rozwiązywaniem istotnych z punktu widzenia doboru naturalnego problemów.

Warto w tym miejscu zastanowić się nad poziomem funkcjonalności lub dysfunkcjonalności mechanizmów odpowiadających za edukację wypływającą z pozbawionych wymiaru pragmatycznego potrzeb wewnętrznych, takich jak zaspokojenie

² W takim przypadku ludzkie zdolności umożliwiające w warunkach współczesnych podejmowanie aktywności akademickiej posiadałyby status *egzaptacji* (Guttman, 2008).

ciekawości czy samorozwój. Według psychologów ewolucyjnych, aktywność zamknięta na sygnały płynące z otoczenia jest aktywnością nieadaptacyjną i jako taka nie powinna zbyt mocno angażować posiadanych przez jednostkę zasobów. Jak zaznacza Nettle (2005), odczuwanie przyjemności powinno być na tyle krótkotrwałe, by doświadczający jej organizm mógł z powodzeniem powrócić do kontaktu z otaczającą go rzeczywistością. Ponadprzeciętna aktywność, przejawiająca się w studiowaniu (w tym studiowaniu na kilku kierunkach) i działalności w kołach naukowych czy organizacjach studenckich, nie może wiązać się wyłącznie z dostarczaniem jednostce pozytywnych przeżyć i zaspokojeniu potrzeb w małym stopniu powiązanych ze światem zewnętrznym. W sytuacji nadmiernego oderwania potrzeb związanych z edukacją od fizyczno-społecznego kontekstu mówić można o pojawieniu się w obrębie określonego mechanizmu psychicznego dysfunkcji (Buss, 2001), polegającej na nieprawidłowym pożytkowaniu posiadanych zasobów. Współczesne teorie nakazują jednak analizować sens powyższej tezy w kontekście dwóch innych, istotnych zjawisk ewolucyjnych: doboru krewniaczego i pojawienia się replikatora kulturowego – memu (Blackmore, 2002).

Dobór krewniaczy wiąże się z możliwością odniesienia sukcesu ewolucyjnego niekoniecznie poprzez reprodukcję własną, ale również poprzez wspieranie reprodukcji organizmów spokrewnionych. Zdobyte w procesie edukacji akademickiej zasoby informacyjne, choć w przypadku danej jednostki nie muszą wiązać się z podwyższeniem adaptacyjności zachowań związanych z nią samą, w jakiś sposób wspierać mogą szanse reprodukcyjne organizmów spokrewnionych (zob. Guttman, 2008).

Psychologia ewolucyjna i socjobiologia wychodzą od założeń mówiących o prymacie replikacji informacji zawartej w genach (replikatorach) nad dobrostanem wyposażonych w nie jednostek. Obecnie rozważana jest możliwość istnienia replikatorów kulturowych (memów), do reprodukcji których przystosowany jest ludzki system poznawczy. Podobnie jak w przypadku genów, tak i tutaj mówić można o prymacie replikacji nad dobrostanem (choć zjawiska te mogą sobie towarzyszyć). Jako przykłady memów wskazać można teksty piosenek, dowcipy, teorie naukowe, idee społeczne, mity, przesady, legendy miejskie (Barber, 2007) itd. Ponadprzeciętna aktywność studencka nastawiona na realizację potrzeb wewnętrznych oznaczać może więc szczególną podatność danej jednostki na informacje związane z konkretnymi pakietami memów (zob. Dawkins, 2003).

2.2. Aspiracje życiowe i motywacja według teorii autodeterminacji

2.2.1. Zarys teorii autodeterminacji

Jednym ze współczesnych ujęć opisujących motywację jest opracowana i systematycznie rozwijana przez Deciego i Ryana (2007; 2008) teoria autodeterminacji³. Koncepcja ta w swojej pierwotnej wersji zakładała istnienie dwóch rodzajów motywacji – *wewnętrznej* i *zewnętrznej*⁴. Pierwsza z nich związana jest z zachowaniami podejmowanymi w sposób spontaniczny, wynikający z potrzeb lub przekonań wyrażanych przez samą jednostkę. Czynności motywowane wewnętrznie dostarczają pozytywnych przeżyć oraz sprzyjają samorozwojowi. W odróżnieniu od nich, działania motywowane zewnętrznie postrzegane są jako przymusowe i nieodnoszące się do rzeczywistych potrzeb jednostki. Aktywność motywowana w taki sposób wiąże się dodatkowo z doświadczaniem przykrych stanów emocjonalnych oraz brakiem dostrzegania sensu wykonywanych zadań. Ważnymi aspektami zaproponowanej przez Deciego i Ryana koncepcji są (1) rozróżnienie pomiędzy wewnętrznymi i zewnętrznymi formami gratyfikacji aktywności oraz (2) zaprzeczenie addytywności różnych form motywacji i gratyfikacji. Jak już wspomniano, wewnętrzna i zewnętrzna motywacja mimo podobnego natężenia prowadzić może do zróżnicowanych efektów. Podobnie, na kondycję jednostki różny wpływ mają nagrody zewnętrzne i wewnętrzne. Paradoksalnie, gratyfikacja zewnętrzna obniżać może jakość działań w momencie, gdy u ich podłoża leży motywacja wewnętrzna (por. Vansteenkiste i in., 2006).

Podjmując próbę analizy fundamentów omawianej teorii, Tokarz (1999) zwraca uwagę na leżące u jej podstaw organicystyczne założenia, odrzucające sposób ujmowania człowieka w kategoriach homeostatycznych. Pojawianie się samoistnych, wykraczających poza chęć przywrócenia *status quo*, potrzeb organizmu w teorii autodeterminacji rozumiane jest jako zjawisko naturalne, związane z procesami rozwojowymi. Bodźce środowiskowe nie są w tym przypadku przyczynami działań, ale sygnałami branymi pod uwagę podczas dążenia do realizacji celów motywacyjnych. Teoria zakłada, że zachowania ludzkie tym silniej wiążą się z odczuwaną satysfakcją, pozytywnymi emocjami i chęcią działania, im mocniej wypływają z wewnętrznych potrzeb jednostki, których realizacja zasadniczo tożsama jest z jej rozwojem.

Deci i Ryan (2008) wskazują zestaw podstawowych potrzeb ludzkich, których zaspokojenie jest ważnym czynnikiem polepszającym ogólny sposób funkcjonowania, mającym istotne znaczenie dla zdrowia i kondycji. Potrzeby te to: potrzeba autonomii,

³ Ang. „self-determination theory”.

⁴ Ang. „intrinsic” i „extrinsic”.

potrzeba kompetencji i potrzeba związków z innymi ludźmi. Według autorów są one wrodzone i niezależne od kręgu kulturowego, w którym funkcjonuje dana jednostka. Kultura może być czynnikiem wspierającym lub utrudniającym relację konkretnych potrzeb, jednak to nie ona je wytwarza. Najwyższy poziom dobrostanu psychicznego i fizycznego wiąże się z całkowicie *autonomiczną* regulacją motywacji, pozwalającą w równym stopniu zaspokajać wszystkie trzy podstawowe potrzeby. Jak zauważa Tokarz (1999), w takim przypadku podejmowanej aktywności towarzyszą takie stany, jak zainteresowanie, zaniepokojenie, radość oraz poczucie samokierowania. Nieco niższy poziom funkcjonowania dotyczy *kontrolowanej* regulacji kontaktów ze środowiskiem fizycznym i społecznym, w której zaspokojone są jedynie potrzeby kompetencji i związków z innymi ludźmi. Najmniej korzyści w kontekście odczuwanego dobrostanu wiąże się z regulacją *bezosobową*, niedającą zaspokojenia żadnej z podstawowych potrzeb ludzkich.

Obok wewnętrznej i zewnętrznej motywacji oraz wewnętrznych i zewnętrznych wzmocnień teoria autodeterminacji rozróżnia wewnętrzne i zewnętrzne cele, czyli pożądane rezultaty, wartości bądź dobra, do których dąży jednostka (Deci, Ryan, 2007). Kryteriami rozróżnienia są w tym przypadku wskaźniki pozwalające oszacować poziom realizacji danego celu. Jeśli wskaźniki te mają źródła poza jednostką (np. w opiniach innych ludzi lub wymiernej formie materialnej) mówić można o celach zewnętrznych, a wśród najczęściej spotykanych celów tego typu wymienia się sławę, wizerunek i bogactwo (Kasser i in., 2007; Kasser, 2010). Wskaźniki celów wewnętrznych w większym stopniu łączą się z zaspokojeniem podstawowych potrzeb ludzkich: autonomii, kompetencji i związków z innymi. Zarówno aspekty teoretyczne, jak i wyniki badań empirycznych przemawiają za istnieniem związku wybieranych celów z odczuwanym poziomem dobrostanu – jego wyższy poziom wiąże się z celami wewnętrznymi, zaś poziom obniżony z celami zewnętrznymi (por. np. Kasser, Ryan, 1993; Kasser, Ahuvia, 2002; Vansteenkiste, Duriez i in. 2006)

2.2.2. Teoria autodeterminacji w badaniach empirycznych

Wyniki badań prowadzonych w ramach teorii autodeterminacji wskazują na istotną rolę, jaką w procesie realizacji określonych działań odgrywają przyjmowane przez jednostkę formy regulacji. Jako jeden z głównych obszarów testowania założeń omawianej teorii wskazać można edukację na zróżnicowanych poziomach kształcenia (por. Deci, Ryan, 1991). W badanych grupach odnotowano dodatnie korelacje pomiędzy towarzyszącą nauce autonomiczną motywacją a poziomem nabytej wiedzy i wyuczonych umiejętności. Ponadto uczniów motywowanych wewnętrznie częściej charakteryzują pozytywne emocje

i zadowolenie z aktywności towarzyszących przebywaniu w szkole. W kontekście edukacyjnym wspomnieć należy również o funkcji, jaką w procesie kształtowania się motywacji pełnią otrzymywane z zewnątrz kary (np. narzucone tematy, terminy, współzawodnictwo) i nagrody (np. pieniężne). Zarówno jedne, jak i drugie prowadzą do obniżenia poziomu motywacji autonomicznej i wzmocnienia czynników związanych z motywacją kontrolowaną. W skrajnym przypadku dochodzić może wręcz do porzucenia aktywności w momencie włączenia zewnętrznych elementów motywujących. Z drugiej strony warto wskazać sytuacje, w których jakość wykonania czynności wzrasta wraz z poziomem nasycenia go elementami związanymi z motywacją zewnętrzną. Efekt taki osiągnięty został w przypadku mało kreatywnego zajęcia jakim jest odtwórcza nauka materiału „na pamięć” (por. Vansteenkiste i in., 2006).

Znaczenie motywacji wewnętrznej dla procesu edukacji analizowano również w kontekście socjalizacji rodzinnej (Deci, Ryan, 2008). Także tutaj wykazane zostały związki pomiędzy sposobami nagradzania zachowań przez rodziców a zachowaniem ich dzieci. Rodzice wspierający autonomię i wewnętrzne ukierunkowanie motywacji przyczyniają się do obniżenia poziomu lęku i nieśmiałości dzieci oraz poprawy ich osiągnięć szkolnych. Osoby dorastające w rodzinach akcentujących znaczenie motywacji wewnętrznej wykazują większe uznanie dla rozwoju osobistego i głębokich relacji z innymi niż celów zewnętrznych: sławy, wizerunku i bogactwa.

Danych mówiących o pozytywnym znaczeniu autonomicznych celów i motywacji dostarczają również wyniki prowadzonych przez Pelletiera i in. (2001) badań na kanadyjskich pływakach. Ukazują one związek pomiędzy stosowaniem form treningu nastawionych na zaspokajanie potrzeb związanych z autonomią a umiejętnością stawiania sobie długodystansowych celów i wytrwałością w ich osiąganiu. Badacze wykazali ponadto, że sportowcy nieporzucający treningów charakteryzują się wyższym poziomem motywacji wewnętrznej niż sportowcy porzucający treningi, wśród których zaobserwowano wyższy poziom zewnętrznej regulacji aktywności.

Z przytaczanych przez autorów teorii autodeterminacji badań wynika również, że autonomiczne cele i motywacje sprzyjają budowaniu satysfakcjonujących i głębokich relacji przyjacielskich czy romantycznych (Deci, Ryan, 2008). Obustronne wysyłanie sygnałów nastawionych na realizację potrzeb związanych z autonomią zwiększa poziom wzajemnego dopasowania partnerów, ich poczucie bezpieczeństwa i poziom psychicznego dobrostanu oraz ułatwia realizację pozostałych podstawowych potrzeb ludzkich. Osoby pozostające

w związkach pielęgnujących autonomię wyrażają o nich pozytywne opinie i wysoko oceniają ich jakość.

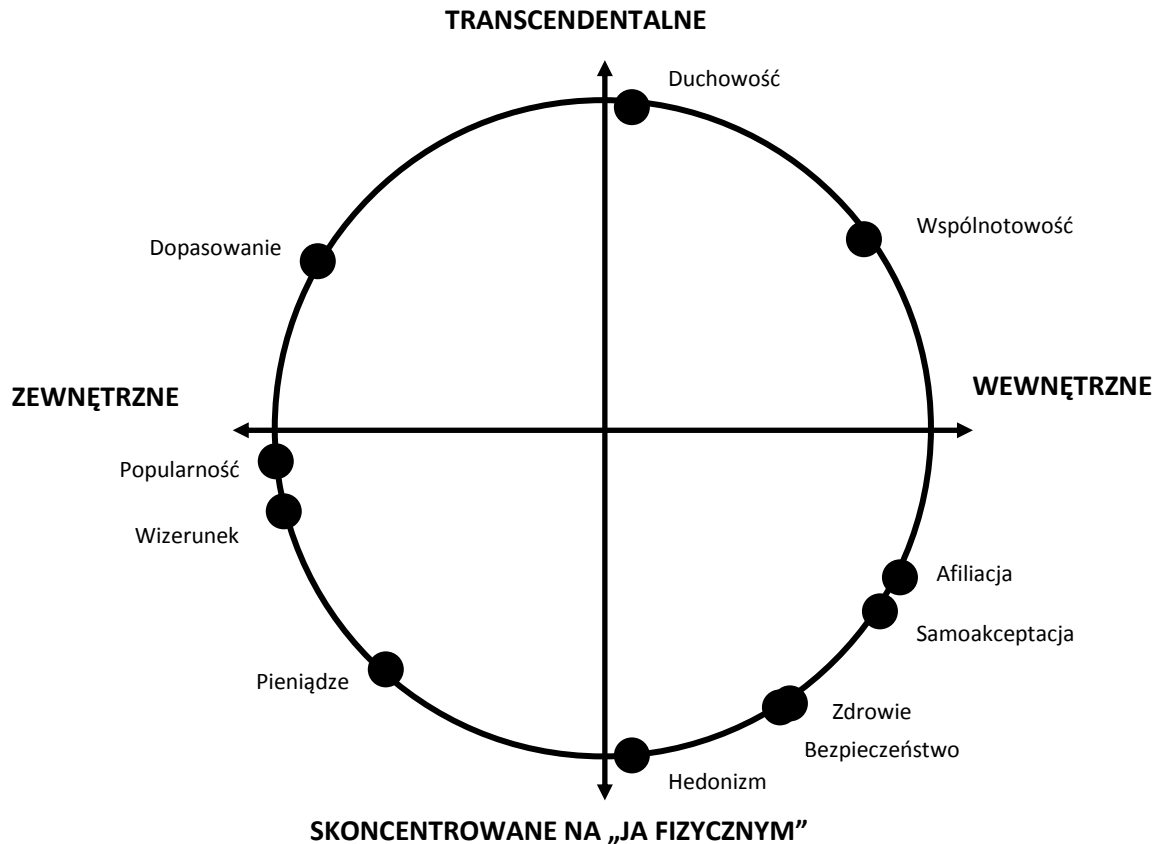
Dwa podstawowe źródła motywacji wyróżnione w teorii autodeterminacji, tzn. potrzeby i aspiracje wewnętrzne (autonomia, kompetencje, relacje z innymi) i zewnętrzne (bogactwo, wizerunek, sława) stanowią podstawę zaproponowanego przez Grouzeta i in. (2005) układu ludzkich celów odnoszących się do jedenastu obszarów ludzkiego życia: afiliacji, poczucia wspólnotowości, konformizmu, sukcesu finansowego, przyjemności, wizerunku, zdrowia fizycznego, popularności, bezpieczeństwa, samoakceptacji oraz duchowości. Na podstawie szeroko zakrojonych międzykulturowych badań autorzy umiejscowili każdą z wymienionych aspiracji w ramach dwóch wymiarów określających jej ułożenie oraz stosunek do fizycznego aspektu istnienia⁵ (zob. rysunek 2.1.). Jak jednak wspominają autorzy, choć struktury celów życiowych kultur o zróżnicowanym poziomie zamożności wykazywały znaczny poziom podobieństwa, zaobserwowane zostały pomiędzy nimi pewne istotne różnice. Po pierwsze, w kulturach bogatszych obserwuje się bliższy związek bezpieczeństwa i zdrowia fizycznego z hedonizmem niż w kulturach uboższych. Po drugie, w kulturach uboższych poczucie wspólnotowości i konformizm ściślej niż w kulturach zamożniejszych wiążą się z duchowością. Po trzecie, w kulturach uboższych sukces finansowy cechuje się mniej skrajną pozycją na obu wymiarach niż w kulturach zamożniejszych (przy jednoczesnym zachowaniu swej charakterystyki celu zewnętrznego i skoncentrowanego na „ja” fizycznym). Informacje te stanowią istotny kontekst do interpretacji wyników badań prowadzonych w ramach teorii autodeterminacji na gruncie polskim, przy założeniu, że pomimo głębokich przemian dokonujących się w naszym kraju po 1989 roku wciąż należy on do uboższych krajów kręgu cywilizacji Zachodu.

Dotychczasowe prace nad polską wersją Indeksu Aspiracji Życiowych wykazały istnienie różnic kulturowych przejawiających się w innej konstelacji celów życiowych niż w przypadku wersji amerykańskiej. W wyniku analizy czynnikowej przeprowadzonej przez Górnik-Durose i Janiec (2010) zidentyfikowano trzy czynniki wyjaśniające w sumie 38% wariancji: dobre życie na własnych zasadach, transcendencja oraz „*money, image & fame*”.

⁵ Ang. „intrinsic – extrinsic”, „physical self – self-transcendence”.

Rysunek 2.1. Kołowy układ celów życiowych wyróżnionych w teorii autodeterminacji

źródło: opracowanie własne na podstawie Grouzet i in., 2005; Górnik-Durose, Janiec, 2010

Wprowadzenie kołowego modelu celów życiowych w obszar rozważań nad wyznacznikami aktywności studentów o zróżnicowanych poziomach aktywności związane jest z charakterystyczną dla poszczególnych celów mocą ukierunkowującą ludzkie dążenia. W zależności od zestawu życiowych aspiracji, studenci wykazywać mogą odmienne formy aktywności związanej z akumulowaniem kapitału kariery. Z uwagi na to, że w ramach teorii autodeterminacji postuluje się istnienie związków pomiędzy życiowymi aspiracjami i poziomem dobrostanu psychicznego (Kasser, Ahuvia, 2002; Kasser, 2010), ich określenie stanowi istotny element badań nad wyznacznikami kształtującymi poczucie jakości życia studentów.

ROZDZIAŁ 3

AKTYWNOŚĆ STUDENCKA W KONTEKŚCIE ORIENTACJI TEMPORALNYCH

3.1. Czas a ogólne funkcjonowanie człowieka

Spośród wszystkich gatunków zamieszkujących Ziemię prawdopodobnie jedynie człowiek jest w stanie doświadczać czasowego aspektu swojego istnienia. O ile życie zwierząt upływa w ciągłym „teraz”, o tyle ludzka egzystencja rozpina się pomiędzy trzema elementami czasowego kontinuum: przeszłością, teraźniejszością i przyszłością. Świadomość istnienia powyższych aspektów czasu oraz umiejętność ich wyobrażania wykształca się wraz z rozwojem osobniczym. Jak podaje Withrow (2004), podstawowym wymiarem czasu doświadczanym przez człowieka jest teraźniejszość, zdolność doświadczania pojęć dotyczących przyszłości pojawia się w okolicy trzydziestego miesiąca życia, zaś jako ostatnia wykształca się umiejętność odnoszenia się do wydarzeń przeszłych. Nawiązując do koncepcji stadiów rozwoju poznawczego Piageta, badacz zwraca uwagę na stopniowe przechodzenie w percepcji wymiarów czasu od form konkretnych do bardziej abstrakcyjnych. Dzieci między szóstym a dwunastym rokiem życia utożsamiają czas z przyrządami służącymi do jego pomiaru, takimi jak zegary czy kalendarze. Rozumienie umowności jednostek upływu czasu oraz jego abstrakcyjnej istoty zaobserwować można dopiero u osób w stadium operacji formalnych (od 12-15 r. ż.).

Oprócz uwarunkowanych biologicznie czynników rozwojowych, na sposób ustosunkowywania się jednostki do poszczególnych aspektów czasu wpływają również aspekty kulturowe. Jednym z nich są spostrzegane relacje człowieka i czasu. W kulturach zachodnich przeszłość umiejscawiana jest zwykle za plecami jednostki, zaś przyszłość przed jej oczami. Wiąże się to z poglądem mówiącym, iż wszystko co przeszłe już minęło, zaś przyszłość wciąż pozostaje w zasięgu ludzkich możliwości zmiany, mającej na celu dostosowanie jej do własnych preferencji. Zupełnie inaczej ludzkie zorientowanie w strumieniu czasu spostrzegają północnoamerykańscy Indianie Hopi, według których zwrócony plecami do przyszłości człowiek swoimi oczami może oglądać przeszłość. Według Indian przyszłość jest niewiadomą, natomiast pamięć przeszłych wydarzeń pomaga podejmować ważne decyzje, których skutki zostaną dopiero poznane (Withrow, 2004).

Innym czynnikiem kulturowym istotnym w procesie ustosunkowywania się jednostki do poszczególnych aspektów czasu jest sposób jego ujmowania, zorganizowany wokół pojęć

cykliczności i linearności (Eliade, 2000; Nowicka, 2005). Zgodnie z koncepcjami cyklicznymi, bieg czasu przedstawić można w postaci okręgu. Choć poszczególne jego punkty następują po sobie, co pewien czas możliwy jest powrót do zaistniałej wcześniej chwili. Taką wizję czasu, opartego m.in. na rytmach przyrody i przemianach pór roku, odnaleźć można m.in. w filozoficznych koncepcjach Heraklita z Efezu i Fryderyka Nietzschego (zob. np. Kołakowski, 2008). Linearne ujęcie czasu zakłada z kolei ścisły bieg jego momentów od przeszłości ku przyszłości, w którym raz minione momenty nigdy już nie mogą się powtórzyć. Wizja taka towarzyszy np. założeniom religii chrześcijańskiej, przedstawiającej czas jako odcinek przebiegający od stworzenia świata do jego końca.

3.2. Perspektywy czasowe w koncepcji Nuttina

Według Nuttina (1964, zob. również: Liberska, 2004) na przyjmowaną przez człowieka perspektywę czasową składają się trzy aspekty:

- a) perspektywa czasowa *sensu stricto*, charakteryzowana poprzez zasięg, treść, stopień ustrukturalizowania i realizmu,
- b) pozytywna lub negatywna postawa wobec czasu,
- c) preferowany kierunek myślenia o czasie – przeszłość, teraźniejszość lub przyszłość.

W opisywanej koncepcji sposób postrzegania czasu przedstawiono jako analogiczny do tego, w jaki przez człowieka postrzegana jest przestrzeń. Orientacja w przestrzeni przebiegać może dzięki obecności w niej znaków topograficznych pozwalających zarówno zlokalizować konkretne miejsca, jak i orzekać o aktualnym położeniu jednostki. Również orientacja w czasie możliwa jest dzięki ulokowaniu w nim tzw. „znaków temporalnych”, czyli przeszłych lub przyszłych wydarzeń pozwalających na określenie aktualnej pozycji człowieka wobec ważnych dla niego wspomnień lub celów. Niektóre z nich jednostka postrzega jako kluczowe dla jej rozwoju, tożsamości czy samooceny. Podejmowane aktualnie działania uzależnione są od możliwego do przyjęcia zasięgu perspektywy czasowej, dającego się przedstawić w formie przypominającej koncentryczne kręgi, pojawiające się na monitorze radaru. Jeżeli założony cel pozostaje w zasięgu perspektywy czasowej, zostaje uznany on za realistyczny, a jednostka jest w stanie podjąć działania służące jego osiągnięciu. W sytuacji ulokowania celu poza zasięgiem kategoryzowany jest on jako nierealistyczny, co znacznie redukuje szanse na podjęcie działań zmierzających do jego realizacji. Zasięg perspektywy czasowej uzależniony jest m.in. od motywacji, poczucia kontroli oraz dokonywanych atrybucji przyczynowych.

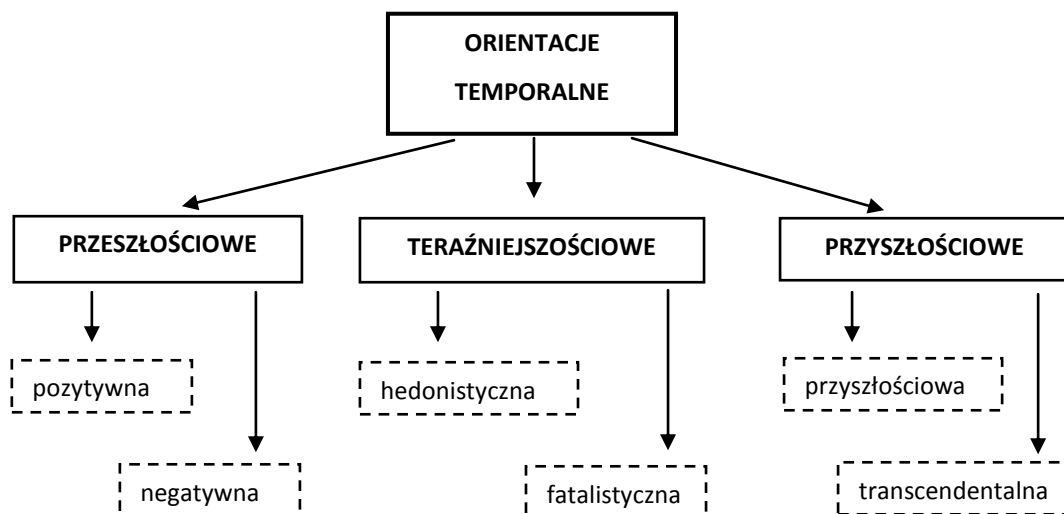
W oparciu o omawianą koncepcję przyjąć można, że osoby o krótkim zasięgu perspektywy czasowej wykazują brak umiejętności budowania dalekosiężnych planów oraz słabą skłonność do podejmowania działań o odroczonej gratyfikacji, co wiąże się z ich głębokim zakorzenieniem w teraźniejszości. Według Nuttina, przyjęcie omawianej perspektywy czasowej prowadzić może do patologicznych zjawisk, takich jak np. niewykształcanie się umiejętności powiązania aktualnych działań z przyszłymi konsekwencjami, problemy w planowaniu kariery czy brak poczucia konieczności zabezpieczenia swojego bytu na przyszłość. Na formowanie się zasięgu perspektywy czasowej wpływają m.in. warunki społeczno-ekonomiczne, których niestabilność lub niski poziom sprzyja powstawaniu orientacji teraźniejszościowych. Wśród istotnych w tym obszarze, kulturowych czynników wskazać można sposób ustosunkowania do pojęć „szczęścia” i „przypadku”. Spostrzegany wysoki udział charakteryzowanych przez nie zjawisk w życiu człowieka skłania do przyjmowania perspektyw teraźniejszościowych przy jednoczesnym uznawaniu prób projektowania przyszłości za naiwne i nierealistyczne.

3.3. Orientacje temporalne w ujęciu Zimbardo i Boyda

Zimbardo i Boyd (1999, 2009) proponują rozbudowaną koncepcję przyjmowanych przez ludzi perspektyw czasowych. W ujęciu tych badaczy perspektywy czasowe zawierają komponenty poznawcze, emocjonalne i społeczne, a na ich kształtowanie się wpływa szereg czynników lokowanych zarówno w obrębie jednostki, jak i od niej częściowo lub całkowicie niezależnych (np. krąg kulturowy, religia, wydarzenia historyczne, procesy ekonomiczne). Wraz z postępującą dominacją konkretnego nastawienia czasowego mogą one stać się trwałym elementem sfery psychicznej człowieka, wyznaczającym horyzont jego aktywności oraz moderującym sposób organizowania relacji ja-świat. Omawiana koncepcja nawiązuje do tradycyjnych ujęć orientacji temporalnych, wyróżniających kierunki: retrospektywny, prezentystyczny i prospektywny. W ramach każdego z nich wskazane zostają jednak dodatkowo po dwa aspekty, wokół których organizowana jest ludzka percepcja czasu (zob. rysunek 3.1.).

Rysunek 3.1. Orientacje temporalne w ujęciu Zimbardo i Boyda

źródło: opracowanie własne na podstawie: Zimbardo, Boyd, 1999, 2009

Do perspektyw przeszłościowych należą perspektywa przeszłościowo-pozytywna oraz przeszłościowo-negatywna. Pierwszą z nich charakteryzuje pozytywna ocena przeszłych wydarzeń oraz wysoka gotowość do ich wspomniania. Jednostki, u których orientacja ta przyjmuje wysokie wartości wyróżniają się dużym przywiązaniem do tradycji oraz szacunkiem do wartości rodzinnych. Chętnie utrzymują kontakty koleżeńskie, a ich spojrzenie na świat odznacza się znacznym poziomem konserwatyzmu. Perspektywę przeszłościowo-negatywną charakteryzują tendencje do rozpamiętywania mających miejsce w przeszłości przykrych wydarzeń oraz doznanych krzywd. Ludzie o takiej orientacji są często nieufni, ksenofobiczni i agresywni w stosunku do innych ludzi oraz niechętnie odnoszą się do wszelkich zmian zachodzących w ich życiu. Ponadto wykazują podwyższoną skłonność do przygnębienia i depresji.

Wyróżniona w ramach orientacji prezentystycznych perspektywa terażniejszościowa hedonistyczna wiąże się z wyrażaniem przekonań o ulotności życia połączonych z dążeniem do wypełnienia go jak największą ilością wrażeń, przyjemności i wyjątkowych doznań. Osoby, u których perspektywa ta dominuje, szukają atrakcyjnych bodźców zmysłowych (także seksualnych) oraz szybkiej gratyfikacji dla swoich działań. W środowisku społecznym cechuje je otwartość i łatwość nawiązywania kontaktów. Ponadto wykazują one niski poziom umiejętności planowania oraz niechęć do czynności rutynowych i wymagających wysiłku. Druga z perspektyw terażniejszościowych – fatalistyczna, silnie powiązana jest z przekonaniem, że życie jednostki determinowane jest przez siły i okoliczności od niej niezależne i trudne do ogarnięcia, takie jak przeznaczenie, przypadek czy instytucje ekonomiczno-polityczne. Przejawia się ona niskim poczuciem własnej skuteczności,

biernością, zależnością od innych ludzi oraz brakiem perspektyw. Cechuje ją także wyraźna skłonność do frustracji, lęku i agresji.

Osadzona w wymiarze prospektywnym perspektywa przyszłościowa powiązana jest z gotowością do wyznaczania sobie długofalowych celów i odraczania gratyfikacji. Osoby o takiej orientacji są w stanie akceptować teraźniejsze wyrzeczenia w imię przyszłych korzyści oraz charakteryzują się wytrwałością i wysokim poziomem osobistych ambicji. Perspektywa przyszłościowa wiąże się ponadto z oporem przed dostrzeganiem własnych słabości i uznawaniem doznawanych porażek. Silne ukierunkowanie przyszłościowe prowadzić może także do zaniedbywania kontaktów społecznych oraz pracobolizmu. Orientacja przyszłościowa transcendentalna łączy się natomiast z przekonaniem, że życie ludzkie nie kończy się wraz ze śmiercią biologiczną, lecz jest ona jedynie kolejnym (wcale nie ostatnim) jego etapem. Ludzie o silnej perspektywie przyszłościowo-transcendentalnej wykazują zainteresowanie tematyką religijną, metafizyczną i filozoficzną, a swoje aktualne działania oceniają w kontekście przekraczającym nie tylko horyzont teraźniejszości, ale również możliwej do wyobrażenia przyszłości.

Autorzy wskazują szereg czynników szczególnie predysponujących do przyjęcia konkretnej perspektywy temporalnej. O tym, jak jednostka będzie odnosiła się do swojej przeszłości w dużej mierze decyduje ocena wydarzeń z nią związanych. Perspektywa teraźniejszościowa fatalistyczna częściej występuje wśród osób doświadczających deprywacji społeczno-ekonomicznej, natomiast orientacja teraźniejszościowa hedonistyczna daje się zaobserwować szczególnie wśród ludzi młodych oraz preferujących wysokie natężenie bodźców płynących z otoczenia. Co więcej, każdy człowiek jest naturalnym teraźniejszościowym hedonistą, natomiast o zmianie dominującej orientacji temporalnej decydują elementy pojawiające się w trakcie jego życia. O przewadze orientacji przyszłościowych nad teraźniejszościowymi w pewnej mierze decyduje religia (protestanci są silniej zorientowani na przyszłość niż katolicy) oraz typ kultury (kultury indywidualistyczne wykazują się większą tendencją do perspektyw przyszłościowych niż kultury kolektywistyczne). Badacze wspominają również o powiązaniu orientacji prospektywnej z ekonomią kapitalistyczną i „zachodnim stylem życia”⁶.

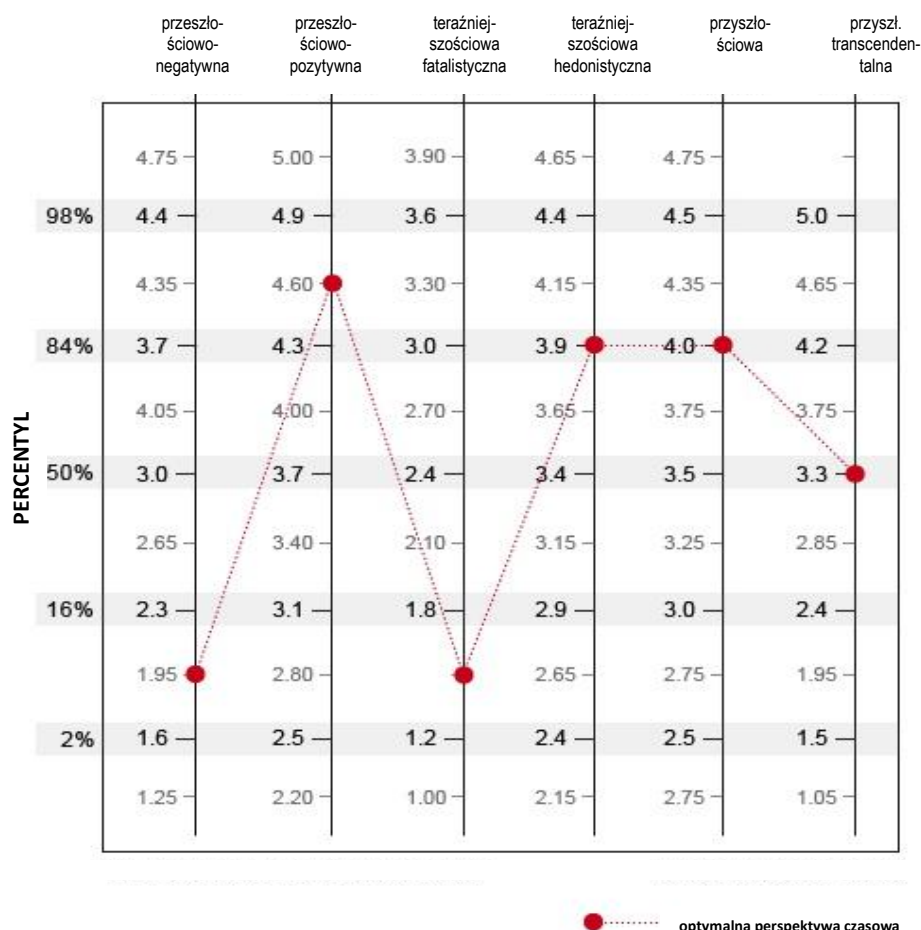
Interesującym aspektem omawianej koncepcji jest spojrzenie na orientacje czasowe z perspektywy wielowymiarowej, zakładającej współwystępowanie wszystkich sześciu

⁶ Pogląd ten jest sprzeczny z ujęciem kapitalizmu zaproponowanym przez Barbera (2008), rozróżniającego skoncentrowany na przyszłości kapitalizm liberalny od skoncentrowanego na teraźniejszości kapitalizmu konsumpcyjnego.

orientacji czasowych, z których każdą cechuje określone natężenie (por. Boniwell, Zimbardo, 2007). Optymalny układ orientacji temporalnych (zob. rysunek 3.2.) zakłada silną orientację przeszłościowo-pozytywną, umiarkowanie wysokie natężenie orientacji terażniejszościowej hedonistycznej i przyszłościowej oraz niskie wartości orientacji terażniejszościowej fatalistycznej i przeszłościowo negatywnej. W optymalnym funkcjonowaniu pomaga również umiarkowana orientacja przyszłościowo-transcendentalna. Wspomnieć należy, iż – zdaniem badaczy – znaczne różnice pomiędzy profilem optymalnym a profilami realnie występującymi powiązane są z szeregiem niepożądanych zjawisk i stanów, takich jak stagnacja, sztywność poznawcza, bierność, nieodpowiedzialność, pracoholizm, oderwanie od rzeczywistości, czy skłonność do niezdrowej rywalizacji.

Rysunek 3.2. Optymalne natężenie perspektyw czasowych w koncepcji Zimbardo i Boyda

źródło: opracowanie własne na podstawie www.thetimeradox.com

Rezultaty badań prowadzonych w ramach zaproponowanego przez Zimbardo i Boyda podejścia zaowocowały sformułowaniem pewnej liczby wniosków, istotnych z punktu widzenia projektowanych badań, dotyczących znaczenia wybranych własności

psychologicznych dla kształtowania się określonego poziomu studenckiej aktywności. Chcąc poznać relacje pomiędzy przyjmowanymi orientacjami czasowymi a radzeniem sobie z przykrymi wydarzeniami życiowymi i uzyskiwanym wsparciem psychicznym Holman i Zimbardo (1999, za: Zimbardo, Boyd, 1999) przeprowadzili badania na próbie amerykańskich studentów. Wykazały one, że gotowość do dzielenia się z członkami rodziny informacjami na temat stresujących doświadczeń wiąże się ujemnie z perspektywą przeszłościowo-negatywną ($r=-0,26$, $p<0,01$) i terażniejszościową fatalistyczną ($r=-0,18$, $p<0,05$). Perspektywa terażniejszościowa hedonistyczna powiązana jest z kolei z gotowością do dzielenia się podobnymi informacjami z przyjaciółmi ($r=0,21$, $p<0,05$). Pozytywny obraz przeszłości koreluje dodatnio z natężeniem uzyskiwanego wsparcia społecznego ($r=0,27$, $p<0,001$), zaś perspektywa przeszłościowo-negatywna z natężeniem społecznych konfliktów, w których jednostka uczestniczy ($r=0,16$, $p<0,05$). Wraz ze wzrostem natężenia perspektywy przyszłościowej rośnie poziom aktywnego radzenia sobie z napotkanymi problemami ($r=0,41$, $p<0,001$), natomiast w przypadku perspektywy terażniejszościowej hedonistycznej identyczną relację zaobserwowano w kontekście radzenia sobie poprzez strategię unikową ($r=0,22$, $p<0,05$). Ze stosowaniem strategii opartej na emocjach w sposób dodatni wiąże się natężenie perspektywy przeszłościowo-pozytywnej ($r=0,29$, $p<0,01$), a w sposób ujemny – perspektywy przeszłościowo-negatywnej ($r=-0,24$, $p<0,01$).

Interesujące związki przyjmowanej orientacji temporalnej z posiadanym statusem społecznym w ramach badań na żołnierzach amerykańskich sił powietrznych odkrył Samuels (1997, za: Zimbardo, Boyd, 1999). Badane osoby podzielone zostały według kryteriów długości wojskowego stażu oraz statusu mierzonego posiadanym stopniem. Wśród oficerów (posiadaczy wysokiego statusu) zaobserwowano niższy w stosunku do kadetów poziom natężenia orientacji terażniejszościowo-fatalistycznej, przeszłościowo-negatywnej oraz terażniejszościowo-hedonistycznej. Oficerów charakteryzował ponadto najwyższy spośród badanych grup poziom orientacji przyszłościowej.

Wyniki obu prezentowanych powyżej badań mogą okazać się istotne w kontekście analizy wyznaczników studenckiej aktywności. Wskazują one bowiem na istnienie związku pomiędzy skłonnością jednostki do stawiania czoła sytuacjom życiowym i podejmowania nowych zadań a natężeniem orientacji dotyczących sposobów ustosunkowywania się do wymiarów temporalnych. Perspektywą temporalną, która w ich świetle dodatnio wiąże się z sukcesem akademickim jest orientacja przyszłościowa – pozytywnie skorelowana zarówno z zadaniowym stylem radzenia sobie, jak i poziomem rzeczywiście osiąganego statusu. Z drugiej strony, przytaczane wyniki badań prowadzą do wniosku, że silnie zarysowane

perspektywy teraźniejszościowe utrudniają realizację działań nastawionych na efektywne radzenie sobie z zadaniami, których wypełnianie stanowi warunek konieczny osiągnięcia akademickiego sukcesu.

3.4. Społeczno-kulturowe aspekty kształtowania się perspektyw temporalnych

Wśród czynników wpływających na sposób kształtowania się poszczególnych perspektyw temporalnych wymienia się aspekty o ponadindywidualnym wymiarze, wśród których wskazywane są m.in. uwarunkowania ekonomiczne, społeczne i kulturowe (Boniwell, Zimbardo, 2007; Zimbardo, Boyd, 2009). W powstałej na początku XX wieku książce pt. „*Etyka protestancka a duch kapitalizmu*” Max Weber przedstawił koncepcję łączącą prężny rozwój kapitalizmu z zasadami leżącymi u fundamentów religii protestanckiej (Weber, 2010; zob. również Szacka, 2003; Grabowski, 2012). Zarówno kapitalizm, jak i etyka protestancka tradycyjnie łączone są z orientacją przyszłościową połączoną z formułowaniem dalekosiężnych planów oraz umiejętnością odraczania gratyfikacji. Polemika z powyższym poglądem podjęta została przez Barbera (2008), rozróżniającego zorientowany prospektywnie kapitalizm liberalny od będącego jego następstwem kapitalizmu konsumpcyjnego, możliwego do określenia w kategoriach wprowadzonych przez Zimbardo i Boyda jako teraźniejszościowo-hedonistyczny.

Zdaniem Barbera, powiązany z etyką protestancką kapitalizm liberalny, poprzez akumulację środków w obrębie wąskiej grupy ascetycznych posiadaczy, napotyka problem braku rynków zbytu dla produkowanych towarów. Konieczność zmusza więc do zwrócenia uwagi na odbiorcę masowego, wyznającego wartości hedonistyczne. Owo zestawienie purytańskich producentów ze skupionymi na przyjemności konsumentami prowadzi do przejścia kapitalizmu w fazę konsumpcyjną, charakteryzującą się skierowaniem szerokiej oferty do masowego odbiorcy, dążeniem do powiększania sukcesu ekonomicznego poprzez wytwarzanie coraz większej ilości potrzeb oraz zachęcaniem do bieżącej konsumpcji. Kapitalizm konsumpcyjny, nie pielęgnując postulatów oszczędności i systematycznego dążenia do celu, zachęca do maksymalizacji konsumpcji poprzez zaciąganie kredytów oraz bagatelizowanie kosztów podejmowanej aktywności (por. Sikora, 2012). Przemawia to za uznaniem go za doktrynę ekonomiczną skoncentrowaną na teraźniejszym wymiarze temporalnym. W kontekście rozważań Barbera w wątpliwość podać można również tezę o kultywowaniu przez wyznawców protestantyzmu wartości prospektywnych. Rozpoczęty w 2008 roku kryzys gospodarczy silnie zaznaczył swą obecność wszak także w krajach

protestanckich, takich jak Wielka Brytania czy Stany Zjednoczone⁷. Z powyższych rozważań wyprowadzić można wniosek, że funkcjonujące w ramach współczesnej gospodarki wolnorynkowej mechanizmy przyczyniają się do osłabiania orientacji przyszłościowej nawet tam, gdzie od dawna była ona szczególnie mocno osadzona. Owo zorientowanie na teraźniejszość uwidocznione zostało w zaproponowanej przez Barbera diagnozie konglomeratu dominujących we współczesnym świecie wartości, nazwanego *etosem infantyilizacji*. Według tego autora, etos ów wspiera się na trzech postulatach-filarach: łatwe nad trudne, proste nad złożone oraz szybkie nad powolne. W hasłach tych zawarty jest brak akceptacji dla dalekosiężnych planów, poświęceń i wyrzeczeń towarzyszących temporalnemu zorientowaniu na przyszłość. Zarówno kapitalizm konsumpcyjny, jak i etos infantyilizacji przedstawione zostają jako tendencje silnie wrośnięte w społeczno-kulturowy kontekst współczesnej, rozwiniętej cywilizacji Zachodu⁸. Można zatem spodziewać się znacznego wpływu powyższych aspektów na kształtowanie się perspektyw czasowych osób rozwijających się w kreowanym przez nie środowisku.

Jednym z klasycznych podejść opisujących związki pomiędzy perspektywami czasowymi a środowiskiem społeczno-kulturowym jest zaproponowane przez Mead (2000) rozróżnienie na kultury prefiguratywne, kofiguratywne i postfiguratywne. Pierwsze z nich to kultury, w których młodzi ludzie podczas ustalania swoich relacji ze światem w znacznej mierze mogą liczyć na wiedzę i doświadczenie dawnych pokoleń, obecnych w informacjach przekazywanych przez dziadków. Kultury kofiguratywne cechuje małe przywiązanie do wiedzy przodków powiązane z poczuciem współdzielenia losu i doświadczeń z pokoleniem rodziców. Charakterystycznym aspektem kultur postfiguratywnych jest nieprzystawalność życiowej edukacji rodziców do warunków, w jakich rozwija się najmłodsze pokolenie. Transfer wiedzy odbywa się tu nie w kierunku generacji młodszych, ale odwrotnie – to dzieci i wnuki uczą rodziców i dziadków aktywności pozwalającej odnaleźć się w warunkach aktualnych. Warunki występujące w rozwiniętych, zachodnich społeczeństwach z racji charakteru kształtujących je czynników (takich jak technicyzacja, informatyzacja, globalizacja czy zaawansowane zmiany światopoglądowe), sprawiają, że uznać można za adekwatne nazwanie występującej w nich kultury postfiguratywną, z czym wiązać może się niska ocena orientacji retrospektywnych.

⁷ Na teraźniejszo-hedonistyczny wymiar amerykańskiej rzeczywistości zwrócili uwagę również Zimbardo i Boyd (2009), mówiący o wojnie z islamskim terroryzmem jako o wojnie między perspektywami teraźniejszościowo-hedonistyczną i przyszłościowo-transcendentalną.

⁸ Etos infantyilizacji i obecność kapitalizmu konsumpcyjnego uwidacznia się według Barbera nie tylko w tradycyjnych, powiązanych z konsumpcją obszarach (supermarket), ale również w bankowości, kinematografii, sporcie, edukacji, wojsku, mediach, polityce czy służbie zdrowia.

Zwracając uwagę na społeczno-kulturowe przejawy perspektyw temporalnych, Sztompka (2006) dokonuje podziału społeczności na „gorące” i „zimne”. Według tego socjologa, pierwsze z nich charakteryzuje szybkie tempo zachodzących przemian, zauważalnych nawet w wewnątrzpokoleniowej skali. W społecznościach „zimnych” można z kolei spotkać się z powolną dynamiką zmian, słabo zarysowujących się nawet z perspektywy wielu generacji. W zależności od typu społeczności orzekać można o różnej ewaluacji poszczególnych perspektyw temporalnych. Podobnie jak w przypadku typologii zaprezentowanej przez Mead, podział na społeczności „zimne” i „gorące” skłania do uznania warunków panujących w rozwiniętych społeczeństwach Zachodu za niesprzyjające rozwijaniu orientacji retrospektywnej. Gwałtowność zmian nie musi jednak oznaczać najwyższej koncentracji na przyszłości. W momencie dostrzeżenia szybkiego tempa przemian może się rozwinąć pogląd o nieadekwatności dzisiejszych osiągnięć i wiedzy do przyszłych warunków, co owocować może przewagą orientacji prezentystycznych.

ROZDZIAŁ 4

KAPITAŁ SPOŁECZNO-KULTUROWY JAKO KONTEKST AKTYWNOŚCI STUDENCKIEJ

4.1. Zasoby społeczno-kulturowe a nowoczesne portfolio kariery

W ujęciu tradycyjnym zakłada się, że poziom ludzkiej produktywności zależy od ilości i jakości dostępnych środków materialnych oraz technologicznych, obejmujących również posiadaną wiedzę. Obok kapitału materialnego i kapitału technologicznego wskazać można jednak jeszcze inny czynnik wpływający na efektywność podejmowanych działań, określany mianem *kapitału społecznego*. Termin ten, użyty po raz pierwszy przez Bourdieu, oznacza agregat aktualnych lub potencjalnych zasobów związanych z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych relacji o wzajemnej znajomości lub rozpoznaniu (Bourdieu, 1985; za: Portes, 1998). Omawiana forma kapitału przez wielu badaczy uważana jest często za czynnik pomagający w rozpowszechnianiu się wartości demokratycznych i zwiększaniu efektywności działań prowadzonych w ramach środowiska społecznego (Print, Coleman, 2003). Inwestycje w kapitał społeczny przekładają się na szereg wymiernych korzyści, takich jak np. wzrost wskaźników gospodarczych, spadek poziomu patologii społecznych, podwyższanie się poziomu zaufania, zaś jego zaniedbywanie skutkuje pojawianiem się znamion przemocy, podziałów i konfliktów utrudniających realizowanie projektów mających przyczyniać się do poprawy kondycji określonych zbiorowości.

Wykorzystywane nie tylko w dyskursie naukowym, ale także w kręgach politycznych, gospodarczych czy publicystycznych, pojęcie kapitału społecznego stanowi źródło nieporozumień generujących ryzyko nieprecyzyjnej diagnozy sposobów funkcjonowania jednostki w różnych obszarach aktywności. W podstawowym znaczeniu pojęcie kapitału społecznego odnosi się do istniejących w obrębie danej grupy zasobów wykorzystywanych do osiągnięcia określonego celu. Podobnie jak kapitał ekonomiczny, kapitał społeczny ma charakter instrumentalny, a według niektórych teorii jest wręcz jednym z narzędzi kontroli społecznej (Portes, 2000). Współcześnie zaobserwować można niekiedy jednak tendencję do czynienia z kapitałem społecznym wartością samej w sobie, połączoną z formułowaniem postulatów o konieczności jego pielęgnacji. W ujęciu takim zapomina się o możliwości wykorzystywania zasobów wynikających z sieci powiązań społecznych w sposób konserwujący interes jednostki lub małej grupy, przy jednoczesnym braku respektowania potrzeb innych jednostek, grup lub całego społeczeństwa. W nawiązaniu do terminologii

aksjologicznej, jako przejawy *negatywnego kapitału społecznego* Portes (1998) wymienia ograniczanie osobom z zewnątrz dostępu do pewnych dóbr, rozwój konformizmu czy odseparowywanie się od innych elementów życia społecznego. Przykładowe grupy posiadające bogate zasoby negatywnego kapitału społecznego to mafia i sekta religijna. Obecność znacznych pokładów negatywnego kapitału społecznego w obrębie współcześnie funkcjonujących instytucji i przedsiębiorstw uwidoczniła została np. w zjawiskach nepotyzmu i źle pojętej solidarności zawodowej.

Kwestiami często podejmowanymi przez komentatorów współczesności są nierówności i brak dopasowania do standardów demokratycznych. Pomimo wysiłków zmierzających ku rozpowszechnianiu zasad równości szans (np. edukacyjnych, ale również dotyczących zatrudnienia, wynagrodzeń za tę samą pracę itd.; zob. Bańka, 2005a), ich wdrażanie może napotykać na szereg trudności związanych z nie zawsze łatwymi do ogarnięcia i werbalizacji własnościami tkwiącymi w strukturach organizacji. Problem ten, stanowiąc przedmiot rozważań Bourdieu i Passerona (2006), znalazł odzwierciedlenie w zaproponowanej przez nich koncepcji *reprodukcji*. Według francuskich socjologów, funkcjonujące w obrębie rzeczywistości społecznej organizacje i instytucje dążą do utrwalania swojego istnienia w czasie. W procesie tym posługują się zarówno formalnymi, jak i nieformalnymi (a niekiedy nawet nieuświadamianymi) mechanizmami selekcji nowych jednostek mających wejść w ich struktury. Pomimo wynikających z założeń demokracji postulatów równości szans, prawdopodobieństwo obsadzenia stanowiska przez osobę niekompatybilną z całością struktury instytucji, doprowadzane jest do minimum wskutek działania precyzyjnych reguł selekcji. W perspektywie prywatnych przedsiębiorstw czy korporacji zjawisko to opisywane bywa pojęciem „szklanego sufitu”, oznaczającym brak możliwości awansu pomimo spełniania wszystkich jego kryteriów formalnych. Jako przykład instytucji reprodukcją swoje elitarne standardy pomimo pozornej egalitarności dostępu wskazany zostaje przez autorów także uniwersytet. Teoria reprodukcji zakłada, że sprawnie działający system szkolnictwa podstawowego, średniego i wyższego służy zakamuflowanej selekcji jednostek, mającej na celu zachowanie stanu społecznej równowagi. Dokonuje się to nie tylko przez odpowiedni dobór treści kształcenia⁹, ale również poprzez system egzaminów, a nawet aspektów pozamerytorycznych (zależnie od bieżącego kontekstu może być to płeć, wiek, wygląd, pochodzenie klasowe, pochodzenie etniczne, wyznawany światopogląd itd.).

⁹ Praca Bourdieu i Passerona podzielona jest na szereg ponumerowanych twierdzeń. Twierdzenie nr 1 mówi: „Każde działanie pedagogiczne (DP) stanowi obiektywnie symboliczną przemoc jako narzucenie przez arbitralną władzę arbitralności kulturowej.” (2006).

Według autorów, szansa na znaczny awans społeczny w ustabilizowanym społeczeństwie demokratycznym, choć formalnie dopuszczalna, zostaje maksymalnie zredukowana, co służyć ma zniwelowaniu ryzyka związanego z postępującą heterogenicznością grup.

W kontekście socjologicznym motywacja do podejmowania nauki akademickiej może być analizowana w oparciu o pojęcie stratyfikacji społecznej. Według Webera (za: Turowski, 2000), w społeczeństwie kapitalistycznym wyróżnić można szereg klas, czyli zbiorowości różniących się od siebie sytuacją ekonomiczną, wpływającą na życiowe szanse i losy ich członków. Tradycyjnie wskazuje się tutaj klasę wyższą, średnią i niższą. Ponadto w obrębie każdej z nich wyróżniać można kolejne podklasy. Obok podziału klasowego Weber zaproponował podział społeczeństwa na warstwy, będące zbiorowościami wyodrębnionymi według kryterium miejsca w hierarchii. Poszczególne warstwy różnią się od siebie nie tylko prestiżem, ale również związanych z konsumpcją dóbr materialnych i kulturowych stylem życia oraz dystansem pomiędzy innymi warstwami. Wedle współczesnych standardów nowoczesne społeczeństwo informacyjne powinno się opierać przede wszystkim na klasie średniej, posiadającej znaczny poziom dochodów i wysokie wykształcenie (Szacka, 2003; Leszkowicz-Baczyński, 2010). W rozwijającym się społeczeństwie postsocjalistycznym motywacje związane z podjęciem wyższych studiów oraz ponadprzeciętnym zaangażowaniem w życie uczelniane mogą mieć swoje źródła w nadziei na awans społeczny związany z przynależnością do klasy średniej lub wyższej. Szansa na to pojawia się w momencie braku przeszkód dla tzw. ruchliwości pionowej, czyli przemieszczania się jednostek pomiędzy klasami społecznymi¹⁰.

Choć do fundamentalnych założeń systemu demokratycznego należy możliwość awansu społecznego lub degradacji społecznej, motywacje młodych ludzi związane z awansem klasowym mogą napotykać na szereg przeszkód. Jako jedną z nich wymienić można konsekwencje wynikające z postulatów ogólnej teorii stratyfikacji Davisa i Moore'a (za: Turowski, 2000). Według tych socjologów, w każdym społeczeństwie istnieje skończona liczba pozycji, które muszą zostać obsadzone, aby mogło ono efektywnie funkcjonować. W pewnym momencie struktury społeczeństwa przestają zgłaszać zapotrzebowanie na dany typ pracy i umiejętności, co prowadzić może do frustracji młodych wykształconych osób poświęcających swój czas i energię na zdobycie konkretnego zawodu i związanej z nim

¹⁰ W postsocjalistycznym społeczeństwie ruchliwość pionowa przybiera formę ruchliwości międzypokoleniowej. Poprzedni ustrój, promując przemysłowy sektor gospodarki, sprzyjał rozwojowi klasy robotniczej. Pamiętając o „skoku” współczynnika scholaryzacji, jaki dokonał się w ciągu ostatnich 20 lat przyjąć można, że większość obecnych studentów i absolwentów wyższych uczelni należy do pierwszego pokolenia obywateli Polski powszechnie legitymującego się wyższym wykształceniem.

pozycji społecznej. Problem ten stanowi jedną z kluczowych kwestii poruszanych w debatach nad przyszłością systemu wyższej edukacji. Z jednej strony wyraża się w nich argumenty odwołujące się do idei uniwersytetu jako instytucji dostarczającej wiedzę rozumianą w sposób autoteliczny. Z drugiej zaś, odwołując do wyrastającej z założeń funkcjonalistycznych arytmetyki popytu na określone typy wykształcenia, wskazuje się konieczność racjonalnego zarządzania kierunkami studiów, a więc pośrednio – zarządzania życiem studentów.

4.2. Habitus

Omawiając koncepcję kapitału społecznego oraz praktycznych konsekwencji jego posiadania w sferach edukacyjnej i zawodowej przywołać warto również pojęcie *habitusu* (Portes, 2000; Sztompka, 2006; Bourdieu, Passeron, 2006; Szacki, 2011) oznaczającego całość (w znacznej części nawykowego) funkcjonowania jednostki w świecie, wyznaczoną przez takie utrwalone czynniki jak światopogląd, zasoby wiedzy, rezultaty odbytej socjalizacji, aspekty związane z zajmowaną pozycją społeczną oraz sposób bycia. Należy zaznaczyć, że *habitus* funkcjonuje w znacznej mierze automatycznie, stąd w większości sytuacji jego wpływ pozostaje dla charakteryzującej się nim jednostki nieuświadomiony. Układ najważniejszych elementów mających wpływ na kształtowanie się określonego *habitusu* zaprezentowany został w tabeli 4.1.

Tabela 4.1. Elementy istotne w procesie kształtowania się *habitusu* jednostki

źródło: opracowanie własne na podstawie: Sztompka, 2006; Portes, 2000; Bourdieu, Passeron, 2006

HABITUS		
KAPITAŁ EKONOMICZNY	KAPITAŁ SPOŁECZNY	KAPITAŁ KULTUROWY
dostępne środki finansowe, pozwalające na dokonywanie określonych inwestycji; element wyznaczający pozycję w ramach stratyfikacji społecznej	dostępne kontakty społeczne (instytucjonalne i nieformalne) realizowane w ramach sieci relacji międzyludzkich, związane z pochodzeniem klasowym i warstwowym	zasoby powiązane z posiadanym wykształceniem i pochodzeniem, ulokowane np. w dostępnej wiedzy, zwyczajach, wykorzystywanych formach językowych, sposobie ubierania się itd.

Zakładając egalitarny charakter dostępu do edukacji akademickiej należy przypuszczać, że wśród obecnych studentów znajdują się osoby o bardzo zróżnicowanym kapitale społecznym i kulturowym, wykazujące znaczną różnorodność w zakresie prezentowanych *habitusów*. Założenie to szczególnie mocno uzasadnione jest w warunkach

polskich, na których kształtowanie się znaczny wpływ miała dokonana na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego stulecia transformacja systemowa. Rozwój szkolnictwa wyższego (w tym prywatnego), utrata prestiżu tradycyjnie przemysłowych zawodów, zmiana profilu gospodarczego kraju oraz pojawienie się związków pomiędzy wysiłkiem edukacyjnym a rzeczywistą poprawą warunków bytowania uczyniły z grupy studentów zbiorowość niejednorodną. Część studentów wywodzi się z rodzin, w których wyższe wykształcenie pojawia się od kilku pokoleń. Wielu studiujących należy jednak do pierwszej generacji osób, które w swoich rodzinach pochodzenia podejmują naukę akademicką. Zgodnie z koncepcją Bourdieu, ludzie ci – pomimo podobnych zainteresowań – znacznie różnią się od siebie pod względem posiadanych zasobów kapitału społecznego i kulturowego oraz habitusów. Jak podaje Zarycki (2009), odmiennosć tę zaobserwować można np. w obszarze gustów muzycznych.

Transformacja systemowa umożliwiła również pojawienie się w społeczeństwie polskim znacznych różnic w zakresie posiadanego majątku. Nieodpłatny system szkolnictwa wyższego oraz system stypendiów socjalnych i naukowych umożliwiają jednak podejmowanie studiów osobom o bardzo zróżnicowanej sytuacji ekonomicznej. Według teorii socjologicznych (zwłaszcza tzw. teorii konfliktu; zob. Turowski, 2000; Szacki, 2007) poziom posiadanych zasobów materialnych, przekładając się na pozycję zajmowaną w systemie społecznym, wpływa na system formułowanych przez jednostkę przekonań o świecie, wyznawanych wartości i celów życiowych.

Istnieje zatem prawdopodobieństwo, że na poziom aktywności studenckiej wpływ mają nie tylko indywidualne czynniki psychologiczne, lecz również szeroki kontekst ekonomiczno-społeczno-kulturowy. Prezentując różne formy dostępnego jednostce kapitału warto wspomnieć o właściwościach segmentacyjnych i hierarchizacyjnych, charakteryzujących poszczególne jego typy. Według Anheitera i in. (1995) kapitał ekonomiczny, ze względu na tendencję do wyróżniania grup o różnym statusie opisywanym przy pomocy takich pojęć jak „niski”, „średni” czy „wysoki”, ma silne własności hierarchizujące. Kapitał społeczny cechują z kolei silne własności segmentacyjne, związane z homogenizacją i zamykaniem się sieci społecznych dostępnych pewnym grupom jednostek. Z kapitałem kulturowym związane są zarówno jedne, jak i drugie własności. Oznacza to, że znajomość i umiejętność posługiwania się konwencjami oraz wskaźnikami świadczącymi o obfitości kapitału kulturowego umożliwia jednostce nie tylko zdobycie wysokiej pozycji społecznej, ale również uczestnictwo w zhermetyzowanych, akcentujących swoją odrębność, sieciach kontaktów. Posiadanie kapitału ekonomicznego stanowić może natomiast

w przypadku aktywności studenckiej warunek brzegowy jej podejmowania. Osoby dysponujące możliwościami do ulokowania środków materialnymi mogą np. uczestniczyć w płatnych dodatkowych studiach, kursach językowych i szkoleniach, angażować się w satysfakcjonujące, ale wymagające nakładów finansowych hobby czy uczestniczyć dobrowolnie w zajęciach niezwiązanych z generowaniem dochodu (np. wolontariat). Z drugiej strony brak kapitału finansowego wymuszać może równoległe do studiowania angażowanie się w działalność zmierzającą do jego zdobycia (praca zarobkowa, staże), którą również zalicza się do form studenckiej aktywności. Dostęp do zasobów ekonomicznych nie jest jednak warunkiem wystarczającym angażowania się w określone rodzaje aktywności. Funkcje motywacyjne i moderujące spełniają w tym przypadku czynniki związane z kapitałem społeczno-kulturowym, wśród których warto wymienić tradycje i etos środowiska rodzinnego, wpływy znajomych, wzorce zachowań oraz funkcjonujące zakazy, nakazy czy mody (Szlendak, 2011).

ROZDZIAŁ 5

AKTYWNOŚĆ STUDENCKA A SATYSFAKCJA Z ŻYCIA I DOBROSTAN PSYCHICZNY

5.1. Dobrostan psychiczny jako istotne zagadnienie współczesnej psychologii

Funkcjonujące współcześnie w obszarze nauk społecznych pojęcie „jakość życia” bierze swój początek w powstających w latach siedemdziesiątych XX wieku programach społecznych, mających na celu poprawę warunków życia ludzi należących do różnych kategorii społecznych (Kowalik, 2007). Pojawienie się zainteresowania tą tematyką zbiega się w czasie z dostrzeżeniem braku bezpośredniej przekładalności wzrostu gospodarczego na poziom zadowolenia z życia. Jak podaje Rapley (2003), u podstaw namysłu nad jakością życia leży pragnienie znalezienia alternatywy dla koncepcji wiążących rozwój społeczeństwa ze wzrostem możliwości nabywczych jego członków (por. Małek, 2005). Zgodnie z prezentowanym ujęciem, „jakość” stanowić ma przeciwwagę dla eksponowanego dotychczas pojęcia „ilości”, a efektywne działania zmierzające ku poprawie warunków funkcjonowania z definicji przyjmować muszą wielowymiarową postać.

Rozważania nad jakością życia od samego początku prowadzone są dwutorowo, w zależności od przyjętych założeń podstawowych (Noll, 2000). W ramach tzw. „podejścia skandynawskiego” do badania poziomu omawianej zmiennej wykorzystuje się wskaźniki obiektywne (takie jak np. pieniądze, wiedza, relacje społeczne czy bezpieczeństwo), zaś „podejście amerykańskie” skoncentrowane jest na wskaźnikach subiektywnych. Wspomniane zróżnicowanie podejść oraz interdyscyplinarny charakter pojęcia sprawiają, że trudno jednoznacznie zdefiniować jakość życia, a co za tym idzie, wskazać niebudzące wątpliwości kryteria jej pomiaru. Kowalik (2007) zwraca jednak uwagę, że choć sama jakość życia nie daje się jednoznacznie określić, zwykle uwzględnia się w jej ramach aspekty fizjologiczne, psychologiczne oraz społeczne, choć w zależności od podejścia przypisuje się im zróżnicowane znaczenie. Podobnego rozróżnienia dokonują Diener i Ryan (2009), mówiąc o trzech składnikach ludzkiego dobrostanu: finansowym, psychologicznym i społecznym. Jak jednak zaznacza Oleś (2010), najpełniejsze modele jakości życia uwzględniają zarówno czynniki obiektywne, jak i subiektywne, przy czym w ramach tych ostatnich ujmuje się nie tylko zadowolenie z warunków życia, ale również osobiste wartości i aspiracje.

Wskazany sposób rozumienia jakości życia znajduje odzwierciedlenie w zagadnieniach, rozwijanych w ramach tej rozprawy (zob. tabela 5.1). Zasoby kapitału

ekonomicznego, społecznego i kulturowego rozumiane mogą być jako obiektywne aspekty jakości życia studentów. Ich osobiste cele i oczekiwania, uwzględniane po stronie subiektywnych elementów jakości życia, znajdują natomiast odzwierciedlenie w powiązanej z teorią autodeterminacji problematyce aspiracji życiowych. Innym, subiektywnym elementem składającym się na charakteryzującą studentów jakość życia jest jego ocena, wchodząca w zakres definicji psychicznego dobrostanu (*psychic well-being*).

Tabela 5.1. Składniki jakości życia a zmienne analizowane w ramach rozprawy

źródło: opracowanie własne na podstawie Rapley, 2003; Kowalik, 2007; Oleś, 2010

SKŁADNIKI JAKOŚCI ŻYCIA		ANALIZOWANE ZMIENNE
OBIEKTYWNE	Dostęp do zasobów materialnych	Kapitał ekonomiczny
	Posiadane kontakty społeczne i osadzenie w kontekście kulturowym	Kapitał społeczno-kulturowy
SUBIEKTYWNE	Poczucie zadowolenia z życia	Satysfakcja z życia Dobrostan psychiczny w ujęciu sześciowymiarowym
	Poczucie zadowolenia z kondycji fizycznej	Witalność
	Poczucie zadowolenia z realizowanych celów	Aspiracje życiowe
	Poczucie pozostawania w zgodzie z wyznawanym systemem wartości	Kryzys w wartościowaniu

Zgodnie z koncepcją Spendla (2005), formułowanie problemów badawczych powiązane jest z występowaniem w ramach dyscyplin naukowych sytuacji tzw. *obiektywnej sytuacji problemowej*. Określenie to odnosi się do stanu, w którym pomiędzy obszarami wiedzy, doświadczenia i wartości pojawiają się wyraźne napięcia, związane np. z nieprzystawalnością dotychczasowych ustaleń do aktualnych warunków. Sytuację taką zaobserwować można zarówno u podstaw naukowego namysłu nad jakością życia, jak i koncepcji psychologicznych, skoncentrowanych na jego subiektywnych wskaźnikach. Brak bezpośredniej przekładalności charakteryzujących rozwinięte społeczeństwa warunków ekonomicznych na poziom satysfakcji z życia ich członków (Rapley, 2003) skłania do wniosku, że pojęcia dobrobytu i dobrostanu pokrywają się jedynie częściowo. Z jednej strony świadczą o tym ustalenia mówiące, że gdyby wzrost poczucia zadowolenia z życia chcieć oprzeć wyłącznie na czynnikach ekonomicznych, to w celu podwyższenia go o 10% w rozwiniętych krajach należałoby oczekiwać wzrostu przeciętnego dochodu o 400 000%

(Czapiński, 2004), co wiązałoby się zapewne z głębokim kryzysem gospodarki światowej. Z drugiej zaś coraz częściej dostrzega się fakt, że rozwój gospodarczy nie jest zjawiskiem jednoznacznie pozytywnym, a wraz z nim pojawiają się koszty o charakterze psychologicznym (Górnik-Durose, 2005). Sytuacja ta związana jest w znacznym stopniu z zasygnalizowanym przez Seligmana (2008) paradoksem, polegającym na obserwowaniu wśród amerykańskiej młodzieży epidemii depresji, pomimo obiektywnie bardzo dobrych warunków życia (por. Buss, 2000).

O ile obiektywne składowe jakości życia stanowią przede wszystkim przedmiot badań ekonomii i socjologii, o tyle w obrębie zainteresowań psychologów na pierwszy plan wysuwają się jej aspekty subiektywne. Według Dienera i in. (2008) dobrostan psychiczny jest zmienną decydującą o wartości nadawanej życiu oraz wpływającą na szerokie spektrum aktywności jednostki. Osoby charakteryzujące się wysokim poziomem dobrostanu psychicznego są bardziej efektywne i lepiej wykorzystują dostępne zasoby środowiskowe (Myers, 2000), dlatego osiągnięcie zadowolenia z życia postrzegać można nie tylko jako ostateczny cel, ale również jako instrumentalny czynnik polepszający poziom funkcjonowania w świecie (Czapiński, 2008). W przeglądowym artykule Argyle (2008) przedstawia szereg badań na temat czynników modyfikujących ludzkie poczucie zadowolenia z życia, takich jak np. wiek, religijność czy przynależność do określonych grup etnicznych. Z punktu widzenia subiektywnego poczucia jakości życia studentów najistotniejsze okazują się jednak ustalenia dotyczące wykształcenia, przynależności do klasy społecznej, sposobów spędzania wolnego czasu oraz poziomu aktywności.

Wyniki badań (Cantril, 1965; za: Argyle, 2008) wskazują na istnienie niewielkiej, dodatniej korelacji pomiędzy poziomem wykształcenia a poczuciem szczęścia i zadowolenia z życia. Efekt ten jest jednak tym silniejszy, im biedniejsi są przedstawiciele badanego społeczeństwa (Campbell, 1981; za: Argyle, 2008). Z uwagi na to, że Polska należy do uboższych krajów Unii Europejskiej, a poziom życia jej obywateli wciąż odbiega od poziomu życia Brytyjczyków, Szwedów czy Niemców, wśród mieszkańców można się spodziewać widocznych dodatnich związków pomiędzy poziomem wykształcenia a poczuciem psychicznego dobrostanu. W kontekście tym interesujące wydaje się porównanie grup o zróżnicowanym poziomie aktywności, pozwalające odpowiedzieć na pytanie, czy podwyższona aktywność akademicka związana jest z subiektywną satysfakcją z życia mocniej niż działania wykonywane na poziomie umiarkowanym.

Podobnie jak w przypadku wykształcenia, również związek zadowolenia z życia z przynależnością do wyższej klasy społecznej silniej zarysowuje się w obrębie społeczeństw

uboższych, charakteryzujących się istnieniem znacznych zróżnicowań majątku i stylu życia. Satysfakcja z życia jest tym silniejsza, im większym poziomem prestiżu cieszy się klasa społeczna, do której należy jednostka (Cantrill, 1965; za: Argyle, 2008). Wprowadzenie w Polsce mechanizmów gospodarki rynkowej zaowocowało ukształtowaniem się widocznych różnic majątkowych (Leszkowicz-Baczyński, 2010). Można zatem przypuszczać, że pomiędzy studentami istnieją różnice w zakresie poziomu satysfakcji życiowej związane z ich przynależnością klasowo-warstwową. Z subiektywnym poczuciem szczęścia pozytywne wiążą się również wysoki poziom aktywności osobistej oraz poziom zagospodarowania wolnego czasu (Veenhoveen i in. 1994; za: Argyle, 2008). Im chętniej ludzie oddają się przyjemnym czynnościom, im częstsze są ich przyjacielskie kontakty społeczne, im bardziej dobrowolnie angażują się w daną aktywność, tym wyższy jest ich poziom życiowej satysfakcji.

5.2. Subiektywny dobrostan psychiczny w ujęciu Dienera

Proponowany przez Dienera (2000) sposób analizy dobrostanu psychicznego¹¹ nakazuje traktować go jako zmienną o charakterze subiektywnym, co poparte jest koniecznością uwzględnienia w procesie badawczym indywidualnych preferencji i kryteriów. Sam dobrostan zdefiniować można zaś jako poznawczą i emocjonalną ocenę własnego życia, obejmującą zarówno reakcje emocjonalne, jak i sądy na temat zadowolenia i spełnienia (zob. Diener i in., 2008). Ogólny poziom omawianej zmiennej jest wypadkową oddziaływań związanych z odczuwaniem afektu pozytywnego (np. radość, duma) i negatywnego (wina, zazdrość), zadowolenia z globalnych wymiarów życia (np. przeszłość, zmiany) oraz poszczególnych domen życia, takich jak praca czy rodzina (Diener i in., 1999; Diener, Tov, 2009; Diener i in. 2010). Poznawcze elementy dobrostanu psychicznego tworzą wg autora konstrukt określany jako satysfakcja z życia (Pavot, Diener, 2008). Takie podejście do zagadnień związanych z dobrostanem psychicznym dobrze wpisuje się w kontekst problematyki poruszanej w ramach rozprawy. Choć na ogólny poziom satysfakcji z życia składają się oceny dokonywane w wielu jego obszarach, według Dienera możliwe jest oszacowanie globalnego, względnie stałego w czasie wskaźnika satysfakcji z życia. Warto zaznaczyć, że wskaźnik ten zawiera w sobie również subiektywną ewaluację obiektywnych wskaźników jakości życia. Stwarza to możliwość badania zależności pomiędzy posiadanymi

¹¹ Który zdaniem badacza utożsamiać można z potocznie używanym pojęciem „szczęścia”.

przez studentów zasobami ekonomicznymi, społecznymi i kulturowymi a charakteryzującym ich poziomem ogólnej, życiowej satysfakcji.

Wyniki międzykulturowych badań przeprowadzonych na studentach (Diener, 2000) wykazały istnienie niezależnej od kręgu kulturowego tendencji do przypisywania szczęściu i życiowej satysfakcji wysokiej wartości, przewyższającej znaczenie nadawane posiadaniu zasobów finansowych. Spośród wszystkich badanych jedynie 6% uznało bogactwo za wartość istotniejszą niż szczęście, podczas gdy najwyższe z możliwych rang szczęściu i satysfakcji z życia przyznało odpowiednio 69% i 62% respondentów. W innych badaniach (Schimack i in. 2002; za: Pavot, Diener, 2008) wykazano, że dokonywana przez studentów ocena satysfakcji z życia dokonuje się głównie w oparciu o przekonania dotyczące wyników w nauce, romantycznych związków i relacji rodzinnych. Dostrzegając znaczenie, jakie dla prawidłowego funkcjonowania jednostki ma poczucie zadowolenia z życia, Diener proponuje systematyczne prowadzenie badań nad makrostrukturalnymi wskaźnikami subiektywnego dobrostanu psychicznego („wskaźnik narodowy”), pomocnymi w trakcie opracowywania programów polityki społecznej, obejmujących sfery pracy, relacji międzyludzkich, rekreacji oraz duchowości.

5.3. Subiektywny dobrostan psychiczny w ujęciu sześciowymiarowym

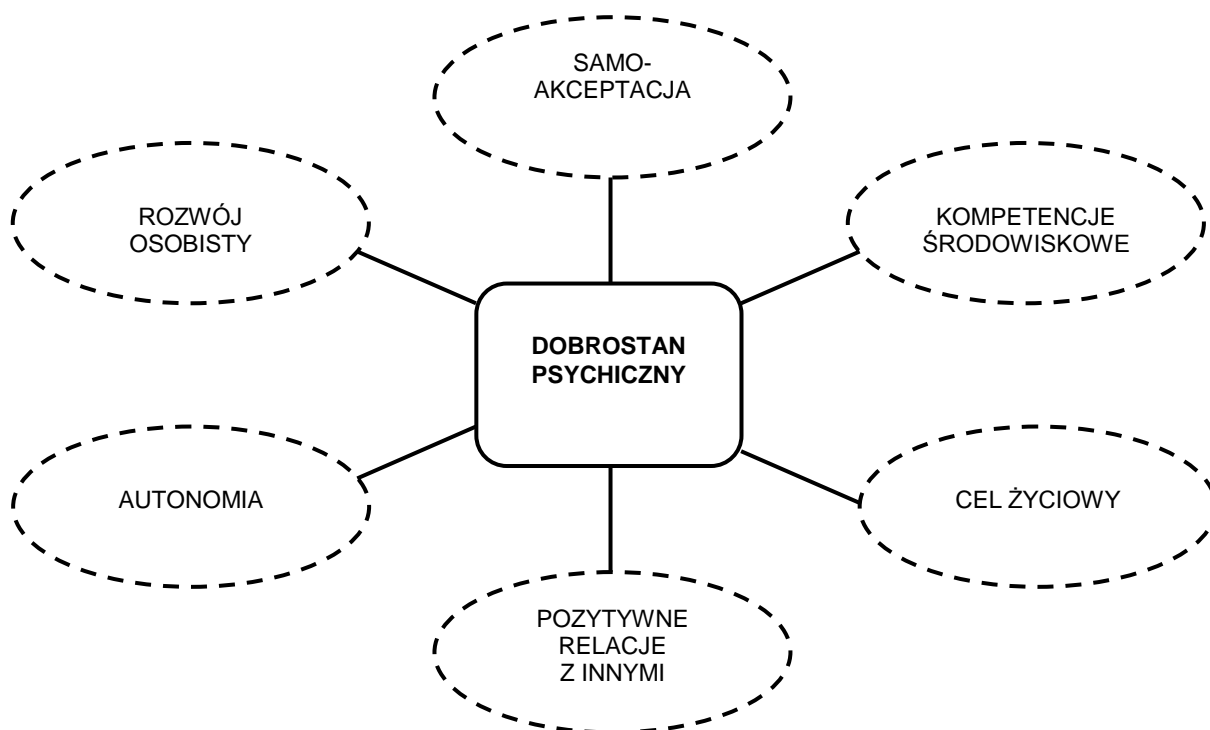
O ile według Dienera poczucie satysfakcji z życia można rozumieć jako jego globalną ocenę, o tyle koncepcja zaproponowana przez Carol Ryff i współpracowników (Ryff, Keyes, 1995; Ryff, Heidrich, 1998; Ryff, Singer, 2008b) zakłada możliwość precyzyjnego określania subiektywnie doświadczanej jakości życia w ramach sześciu wymiarów, w wyczerpujący sposób opisujących obszar psychicznego dobrostanu. Źródeł inspiracji omawianego ujęcia należy poszukiwać w klasycznych koncepcjach psychologii rozwojowej i klinicznej, takich jak: koncepcja stadiów rozwojowych Ericksona, koncepcja podstawowych kierunków życiowych Bühlera, koncepcja wykonawczych procesów osobowości Neugarten, koncepcja dorosłości Allporta, koncepcja w pełni funkcjonującej osobowości Rogersa, koncepcja samoaktualizacji Masłowa, koncepcja indywiduacji Junga, koncepcja zdrowia psychicznego Jahody i koncepcja zdrowia psychicznego w procesie starzenia się Birrena. Za pierwotne źródło inspiracji uznać należy dodatkowo pisma Arystotelesa, w których szczęście człowieka rozpatrywane jest w kategoriach eudajmonistycznych. Dla Ryff nie są ważne przelotne, nasycone elementami afektywnymi, momenty zadowolenia, ale utrzymujące się długoterminowo opinie dotyczące siebie i własnych relacji ze światem. Jednym z elementów systemu filozoficznego autora *Etyki Nikomachejskiej*, mających największy wpływ na kształt

sześciorozmiarowej koncepcji dobrostanu psychicznego, jest określenie życia jako zjawiska teleologicznego, czyli posiadającego swój sens i cel.

Według koncepcji Ryff, w ideach i wartościach przedstawianych przez wymienionych klasyków psychologii odnaleźć można szereg wskaźników pozwalających opisać dobrostan psychiczny w formie pozytywnej, tzn. jako szereg własności, których posiadanie związane jest z odczuwaniem szczęścia i satysfakcji życiowej. Ich analiza zaowocowała wyodrębnieniem sześciu wymiarów składających się na ogólny psychiczny dobrostan (zob. rysunek 5.1.).

Rysunek 5.1. Struktura dobrostanu psychicznego w ujęciu sześciowymiarowym

źródło: opracowanie własne na podstawie: Ryff, Singer, 2008a

Wymiar *samoakceptacji*¹² charakteryzuje się pozytywnym stosunkiem do samego siebie oraz uznaniem dla przeszłości. Ponadto komponent ten wiąże się zrozumieniem i akceptacją zarówno swoich mocnych stron, jak i ograniczeń charakteryzujących indywidualne „ja”. Niskie natężenie samoakceptacji objawia się doświadczaniem rozczarowania przeszłością, pragnieniem głębokich zmian osobistych oraz trudnością wskazania swoich pozytywnych cech.

Kompetencje środowiskowe powiązane są z poczuciem biegłości funkcjonowania w otoczeniu i umiejętnością wykorzystywania właściwości środowiskowych dla realizacji

¹² Oryginalne nazwy wymiarów dobrostanu psychicznego to: self-acceptance, environmental mastery, purpose in life, positive relations with other people, autonomy oraz personal growth.

własnych potrzeb lub wartości. Jeśli ich poziom jest obniżony, jednostka może mieć trudność z radzeniem sobie w codziennych sytuacjach oraz rozpoznawaniem sygnałów docierających z otoczenia, a także wykazywać brak umiejętności wprowadzania w swym życiu zmian oraz niskie poczucie kontroli nad nim.

Wymiar *celu życiowego* łączy się z nadawaniem życiu określonego kierunku i posiadaniem jego teleologicznej wizji. Obejmuje on również umiejętność odnajdywania indywidualnego znaczenia teraźniejszości i przyszłości oraz gotowość do formułowania przekonań o ogólnym sensie ludzkiej egzystencji. Problemy związane z tym wymiarem dotyczą poczucia chaotyczności życia oraz nieumiejętności nadania mu konkretnego, osobistego znaczenia. Wymiar ten (obok *rozwoju osobistego*) określony został przez Ryff i Singera (2008a) jako najbardziej zbieżny z Arystotelesowskim rozumieniem *eudajmonii*.

Pozytywne relacje z innymi to wymiar obejmujący budowanie satysfakcjonujących, opartych na zaufaniu związków z innymi ludźmi. Wiąże się on z bliskością, empatią, gotowością do udzielania wsparcia oraz zrównoważonym bilansem pomiędzy tym, co otrzymywane a tym, co dawane. Trudności w rozwoju tego wymiaru dotyczyć mogą nieumiejętności budowania ciepłych, bezinteresownych kontaktów z innymi osobami, brakiem gotowości do poszukiwania osi porozumienia, izolacją i wysokim poziomem frustracji. Według Ryff pozytywne relacje z innymi jako warunek konieczny w procesie osiągnięcia wysokiego dobrostanu psychicznego świadczą o społecznej naturze człowieka, opisywanej już przez takich myślicieli jak Arystoteles czy Mill.

Autonomia powiązana jest z odpornością na naciski społeczne i dokonywaniem własnych wyborów. Charakteryzuje ją zdolność do myślenia i działania w określonym, obranym przez siebie kierunku oraz funkcjonowania w oparciu o samodzielnie wybrane wartości i standardy. Niski poziom autonomii przejawia się w uzależnieniu od opinii i osądów innych ludzi, a także zachowaniach konformistycznych i oportunistycznych.

Rozwój osobisty łączy się z umiejętnością dostrzegania czasowej ciągłości własnego „ja” oraz gotowością do poszerzania jego zakresu. Wymiar ten zawiera w sobie otwartość na nowe doświadczenia i poczucie realizacji własnego potencjału. Ponadto wiąże się on z poszukiwaniem sposobów zwiększania efektywności działań oraz wiedzy o sobie samym. Stagnacja, brak wiary w swoje możliwości i poczucie znudzenia są podstawowymi wskaźnikami problemów w obrębie prezentowanego wymiaru.

Przeprowadzone w ramach omawianej teorii badania osób w stadium młodszej, średniej i późnej dorosłości wykazały istnienie związków pomiędzy okresem rozwojowym a poziomem odczuwanego dobrostanu w zakresie poszczególnych jego wymiarów (Ryff,

Keyes, 1995). O ile najmłodsi z badanych wykazywali najwyższe natężenie poczucia dobrostanu w zakresie celów życiowych i rozwoju osobistego, o tyle osoby najstarsze deklarowały najwyższy poziom odczuwanego dobrostanu w pozostałych czterech wymiarach. Wśród badanych w okresie średniej dorosłości w większości przypadków obserwowano pośrednie poziomy natężenia omawianej zmiennej. Informacje te okazują się istotne w kontekście badań nad przeciętnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi studentami, rekrutującymi się w większości spośród młodych dorosłych. Można przypuszczać, że wykazywane przez nich poziomy dobrostanu psychicznego w zakresie celów życiowych i rozwoju osobistego przyjmują obecnie najwyższe możliwe wartości, zaś w przypadku wymiarów pozostałych wartości te rosnać będą wraz z wiekiem.

Analiza subiektywnych aspektów jakości życia w kontekście sześciowymiarowej koncepcji dobrostanu psychicznego pozwala na uzyskanie wielu cennych informacji na temat funkcjonowania studentów. Przede wszystkim, w zestawieniu z teorią Dienera, stwarza ono szansę uzyskania odpowiedzi na pytanie o występujące w tej grupie związki poszczególnych wymiarów dobrostanu z ogólnym poziomem satysfakcji z życia. Ponadto umożliwia wykrycie bardziej szczegółowych zależności pomiędzy aktywnością a charakteryzującym studentów poczuciem zadowolenia z życia (por. Ahrens, Ryff, 2006).

5.4. Witalność jako zmienna wiążąca dobrostan psychiczny z dobrostanem fizycznym

Zgodnie z dzisiejszym stanem wiedzy sfery psychiczna i somatyczna nie są od siebie odseparowane, ale wzajemnie na siebie oddziałują (np. Rook, Lowry, 2008). W związku z powyższym, dobrostan psychiczny i satysfakcja z życia powinny być powiązane dodatnio z dobrostanem fizycznym, przejawiającym się zadowoleniem z własnej kondycji i stanu zdrowia. Teza ta znajduje potwierdzenie w szeregu badań przywoływanych przez Czapińskiego (2008), podkreślającego zdrowotne korelaty życiowego optymizmu i pesymizmu.

Relacje występujące pomiędzy fizycznym i psychicznym dobrostanem są istotnym elementem opisanej wcześniej, sześciowymiarowej koncepcji dobrostanu psychicznego. Według Ryff i Singera (2008b) ludzkie zdrowie jest wręcz biologicznym ucieleśnieniem wysokiej oceny osobistych doświadczeń związanych z pozytywnymi relacjami z innymi, poczuciem samoakceptacji i kompetencji, samorozwojem i posiadaniem życiowych celów. Mówiąc inaczej, trudno wyobrazić sobie jednostkę, której kondycja fizyczna jest całkowitym przeciwieństwem posiadanego poziomu psychicznego dobrostanu. Zaznaczyć należy, że dobra kondycja nie jest w tym przypadku jedynie zaprzeczeniem poważniejszych

dolegliwości, ale obejmuje również charakteryzujący jednostkę poziom wigoru i gotowości do podejmowania czynności związanych z fizyczną aktywnością. Powyższe rozumienie fizycznego dobrostanu zbliżone jest znaczeniowo do pojęcia witalności (Ferenec, 2008). Jeśli przyjąć, że podejmowane przez młodych dorosłych formy aktywności oddziałują na prezentowany przez nich poziom dobrostanu psychicznego i satysfakcji życiowej, prawdopodobnie nie pozostają one również obojętne wobec ich sfery somatycznej. Witalność stanowić może zatem istotny wskaźnik dobrostanu psychicznego.

5.5. Kryzys w wartościowaniu

Według sześciowymiarowej koncepcji dobrostanu psychicznego wzrost zadowolenia z życia w istotny sposób związany jest z samorozwojem oraz posiadaniem zestawu życiowych priorytetów. Aspekty te stanowią wspólny mianownik łączący wspomniane ujęcie z koncepcjami aspiracji i wartości, przedstawionymi w rozdziale drugim. Wychodząc z założenia, że ludzkie dążenia i powiązane z nimi aspekty światopoglądowe skorelowane są z dobrostanem psychicznym i satysfakcją z życia, zastanowić warto się nad możliwymi konsekwencjami braku spójności w ramach indywidualnego systemu aksjologicznego.

Omówione dotychczas podejścia do aspiracji życiowych zakładały, że z uznawaniem ich znaczenia wiąże się określony sposób funkcjonowania jednostki, ukierunkowujący ją na realizację pewnych celów. Nieco inaczej do tego zagadnienia odnosi się Oleś (1998), według którego w ludzkim życiu pojawiać mogą się kryzysy w wartościowaniu, związane np. z występowaniem czynników środowiskowych zaburzających dotychczasową równowagę i naturalnymi procesami rozwojowymi (jak choćby podejmowaniem nowych ról społecznych). Kryzysom takim towarzyszy podwyższony poziom napięcia, doświadczanie niepokoju oraz szereg objawów niespecyficznych. Jako cztery podstawowe filary kryzysu w wartościowaniu autor wymienia:

- trudności w hierarchizacji wartości,
- radykalne przeorganizowywanie dotychczasowego systemu wartości,
- niski poziom zintegrowania poznawczych, emocjonalnych i motywacyjnych aspektów ustosunkowywania się do konkretnych wartości,
- poczucie nierealizowania wartości uważanych dotychczas za istotne.

Zgodnie z powyższą listą, symptomami kryzysu w wartościowaniu są np. odchodzenie od wyznawanych dotychczas wartości i zwracanie się ku innym, relatywizm aksjologiczny, rozbieżności pomiędzy deklarowanymi i realizowanymi wartościami czy postępowanie

wbrew wartościom dotychczas uważanym za ważne lub bez ich uwzględniania. Jak wspomniano, w niektórych sytuacjach zjawiska te mogą być związane z naturalnymi procesami rozwojowymi zachodzącymi w cyklu życiowym jednostki. Ponadto, na poziomie ponadindywidualnym towarzyszą one głębokim modyfikacjom systemu społeczno-kulturowego, takim jak choćby przejście od gospodarki nakazowo-rozdzielczej do gospodarki kapitalistycznej.

Według Olesia kryzysy w wartościowaniu często obserwowane są wśród ludzi młodych – uczniów i studentów. Biologiczne, psychologiczne i społeczno-kulturowe procesy przyczyniające się do zmiany ich dotychczasowej sytuacji życiowej nierzadko wymuszają rewizję dotychczas wyznawanych wartości. W kontekście aktywności studenckiej zjawisko to istotne jest zwłaszcza w przypadku świadomego budowania osobistego portfolio kariery. Potoczne wyobrażenia na temat „wyścigu szczurów” czy „porzucenia młodzieńczych ideałów w imię dobrobytu” bezpośrednio wskazują na przekształcenia w obrębie dotychczasowego systemu aksjologicznego. Zgodnie z definicją przyjętą przez Światową Organizację Zdrowia (WHOQOL: Measuring quality of life, 1997) zakłada, że wysoki poziom jakości życia związany jest z możliwością pozostawania w zgodzie z wyznawanymi wartościami. Wydaje się zatem, że brak harmonii pomiędzy sferą aksjologiczną a realizowanymi przez studentów formami aktywności musi prowadzić do obniżania się charakteryzującego tę grupę poczucia dobrostanu psychicznego. Uwzględnienie w rozprawie wskaźników związanych z kryzysem w wartościowaniu wydaje się być więc ważnym krokiem w kierunku wzbogacenia wiedzy na temat dodatkowej aktywności ludzi pobierających edukację akademicką.

Za wykorzystaniem proponowanej przez Olesia koncepcji przemawiają również wyniki badań (zob. Oleś, 1998). Kryzys w wartościowaniu wiąże się z obniżonym poczuciem sensu życia oraz nasiloną frustracją, co może okazać się istotne z punktu widzenia prezentowanych rozważań na temat poczucia jakości życia studentów, przejawiających zróżnicowany poziom aktywności. Omawiana zmienna powiązana jest również z trudnościami w stawianiu sobie ambitnych zadań i realizacji dążeń oraz osłabioną orientacją ku przyszłości, a więc zjawiskami dotyczącymi różnic w zakresie profili temporalnych.

CZEŚĆ BADAWCZA

ROZDZIAŁ 6

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

6.1. Problematyka i cele badań. Model teoretyczny

Przedstawiony w rozprawie problem badawczy dotyczy roli, jaką w procesie podejmowania przez studentów dodatkowej aktywności odgrywają aspekty społeczne, osobowościowe, światopoglądowe i motywacyjne a także jej konsekwencji w zakresie efektywności studiowania oraz odczuwanego dobrostanu psychicznego i fizycznego. W odniesieniu do teorii psychologicznej, badania mają pokazać związki pomiędzy pewnymi formami aktywności człowieka (podejmowanymi z pobudek mniej lub bardziej autotelicznych) a ich uwarunkowaniami psychologicznymi (w postaci rodzaju celów życiowych i orientacji temporalnej) i społecznymi (w postaci kapitału społeczno-kulturowego) oraz konsekwencjami obejmującymi szeroko rozumiany dobrostan psychiczny. Wskazana sekwencja nie oznacza jednak, iż nie dopuszcza się zwrotnego oddziaływania dobrostanu psychicznego zarówno na podejmowanie aktywności w określonej formie, jak i kształtowanie celów życiowych i preferencji temporalnych.

Podjęte badania mają również wyraźne znaczenie aplikacyjne; mogą służyć np. za podstawę do budowania oferty uniwersyteckiej lepiej dopasowanej do potrzeb i zainteresowań młodych ludzi. Poprzez analizę możliwych kosztów (psychologicznych i fizycznych) związanych z aktywnością studentów stanowią również wskazówkę pozwalającą efektywniej zarządzać środkami finansowymi przeznaczanymi na działalność studencką.

Rysunek 6.1 prezentuje model teoretyczny, na którym oparto badania. W jego centrum umiejscowiona została aktywność studencka, stanowiąca kryterium umożliwiające podział studentów na grupy nieaktywnych (NA: niepodejmujących żadnej dodatkowej aktywności towarzyszącej studiowaniu), przeciętnie aktywnych (PA: podejmujących pewną liczbę dodatkowych aktywności charakterystyczną dla większości studentów) i ponadprzeciętnie aktywnych (PPA: zaangażowanych w większą niż przeciętna liczbę aktywności). W modelu zakłada się możliwość analizy takich aspektów aktywności, jak jej typy, poziom wykalkulowania oraz obiektywne i subiektywne wskaźniki efektywności. Pozostałe uwzględniane zmienne obejmują kapitał społeczno-kulturowy, cele życiowe, orientacje temporalne, dobrostan psychiczny oraz kryzys w wartościowaniu. W przypadku występujących pomiędzy nimi związków (zaznaczonych strzałkami) najczęściej postulowane są zależności dwukierunkowe. Wyjątek stanowi kapitał społeczno-kulturowy, przyjmujący

w modelu wyłącznie postać zmiennej niezależnej. Związane jest to ze spostrzeganiem tej zmiennej jako elementu zbudowanego z czynników o charakterze permanentnym i niepodatnym na zmiany. Poszczególnym uwzględnianym w modelu teoretycznym zależnościom odpowiadają pytania i hipotezy badawcze, które przedstawione zostaną w części 6.2.

6.2. Pytania i hipotezy badawcze

6.2.1. Diagnoza stanu faktycznego aktywności studenckiej

Pytanie nr 1: Co stanowi faktyczny budulec studenckiego kapitału kariery i jakie motywacje są z nim związane?

Pytanie nr 2: Na ile efektywna – w sensie obiektywnym i subiektywnym – jest studencka aktywność związana z budowaniem kapitału kariery?

Hipotezy 1 i 2: W odniesieniu do pytań nr 1 i 2 badania mają charakter eksploracyjny, nie formułuje się zatem hipotez.

6.2.2. Diagnoza różnic

Pytanie nr 3: Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi (NA), przeciętnie aktywnymi (PA) i ponadprzeciętnie aktywnymi (PPA) istnieją różnice w zakresie celów życiowych?

Hipoteza: Wśród studentów ponadprzeciętnie aktywnych można zaobserwować bardziej skrajne sposoby określania celów życiowych niż u studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych.

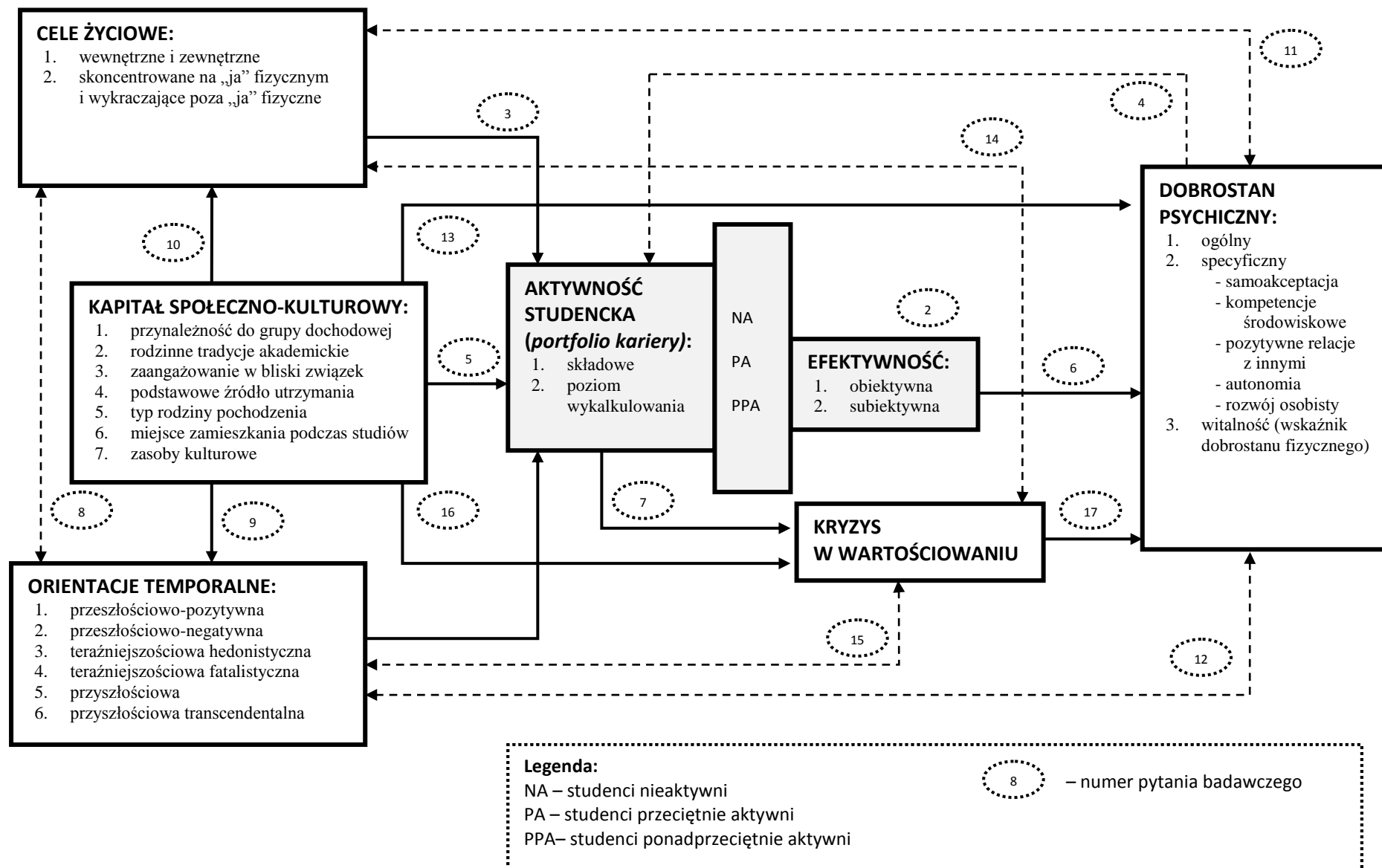
Uzasadnienie: Zakłada się, że aktywność studentów jest działaniem ukierunkowanym, będącym rezultatem uznawania za ważne określonych celów życiowych i posiadania wyraźnych, związanych z nimi aspiracji (por. Tokarz, 1999; Kasser i in. 2007). W związku z powyższym jest prawdopodobne, że osoby ponadprzeciętnie aktywne wykazywać będą bardziej wyraziste preferencje w zakresie badanych celów życiowych.

Pytanie nr 4: Czy studenci nieaktywni, przeciętnie aktywni i ponadprzeciętnie aktywni różnią się w zakresie poszczególnych wymiarów orientacji temporalnych?

Hipoteza: Studenci ponadprzeciętnie aktywni wykazują wyższy poziom orientacji przyszłościowej i niższy poziom orientacji teraźniejszościowych niż studenci nieaktywni i przeciętnie aktywni.

Rysunek 6.1. Model teoretyczny

źródło: opracowanie własne

Uzasadnienie: Przypuszcza się, że osoby ponadprzeciętnie aktywne cechuje wysoki poziom koncentracji na realizacji celów wymagających systematyczności, zdolność do długoterminowego zaangażowania w daną aktywność, a także umiejętność odraczania gratyfikacji i przekonanie o możliwości aktywnego wpływu na rzeczywistość. Wymieniona charakterystyka pokrywa się z opisywanymi przez Zimbardo i Boyda (1999, 2009) sposobami funkcjonowania jednostek cechujących się wymienionymi w hipotezie elementami profilu temporalnego.

Pytanie nr 5: Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi istnieją różnice w zakresie kapitału społeczno-kulturowego?

Hipoteza: Studenci nieaktywni i przeciętnie aktywni będą pochodzić w większości z rodzin o przeciętnym poziomie dochodów. Studenci ponadprzeciętnie aktywni będą pochodzić w większości z rodzin o wysokim bądź niskim dochodzie. Studenci ponadprzeciętnie aktywni rekrutować się będą częściej spośród osób o bardzo silnych i bardzo słabych tradycjach rodzinnych związanych ze zdobywaniem wyższego wykształcenia.

Uzasadnienie: Podstawą sformułowania hipotezy jest koncepcja Bourdieu i Passerona (2006), wedle której wysokie kompetencje akademickie wynikają bądź to z posiadanych zasobów związanych z *habitusem* w przypadku osób o rodzinnych tradycjach uniwersyteckich lub pochodzących z bardziej zamożnych rodzin, bądź z konieczności sprostania wysokim wymagom selekcyjnym w przypadku osób nie posiadających takich zasobów.

Pytanie nr 6: Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi występują różnice w zakresie poczucia dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych wymiarach?

Hipoteza: Poziom odczuwanego dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych wymiarach w przypadku studentów ponadprzeciętnie aktywnych będzie przyjmował wartości bardziej skrajne niż w przypadku studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych. Podobnie, poziom witalności w przypadku studentów ponadprzeciętnie aktywnych będzie przyjmował wartości bardziej skrajne niż w przypadku studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych.

Uzasadnienie: Punktem wyjścia hipotezy jest założenie, że ponadprzeciętna aktywność studencka, jako istotny element ich życia, oddziałuje zarówno na psychiczne, jak i fizyczne aspekty funkcjonowania jednostki. Kwestią otwartą pozostaje natomiast, czy wiąże się ona z wymienionymi aspektami pozytywnie (ponadprzeciętna aktywność byłaby w tym przypadku źródłem zadowolenia, co wynikać mogłoby np. z towarzyszących jej motywacji wewnętrznych; por. Tokarz, 1999), czy negatywnie (w tym przypadku ponadprzeciętna aktywność wynikałaby np. z konieczności

dostosowania się do współczesnej rzeczywistości i generowała określone koszty, co wiązać może się z jej zewnętrznym umotywowaniem).

Pytanie nr 7: Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi zaobserwować można różnice w zakresie kryzysu w wartościowaniu?

Hipoteza: Poziom kryzysu w wartościowaniu w przypadku studentów ponadprzeciętnie aktywnych będzie przyjmował wartości bardziej skrajne niż w przypadku studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych.

Uzasadnienie: Jest prawdopodobne, że ponadprzeciętna aktywność studencka, w związku ze swoim celowym charakterem oraz angażowaniem znacznych zasobów, wiąże się z wyznawaniem przez jednostkę systemem wartości. Hipoteza nie rozstrzyga jednak, czy osoby ponadprzeciętnie aktywne charakteryzują się najmniejszym, czy też największym poziomem kryzysu w wartościowaniu. Zgodnie z założeniami teorii autodeterminacji (Tokarz, 1999; Ryan, Deci, 2008), motywowana wewnętrznie aktywność, stanowiąc realizację wyznawanych wartości, nie powinna wiązać się z symptomami kryzysu. W przeciwnym przypadku, w sytuacji wykonywania aktywności motywowanej czynnikami zewnętrznymi (np. uwarunkowaniami współczesnego świata), jednostka doświadczać może napięć, wynikających z poczucia braku przystawalności własnych działań do posiadanych poglądów aksjologicznych.

6.2.3. Analiza związków między zmiennymi

Pytanie nr 8: Czy istnieją związki pomiędzy orientacjami temporalnymi a celami życiowymi?

Hipoteza: Cele zewnętrzne i skoncentrowane na „ja” fizycznym wiążą się z wyższym poziomem orientacji teraźniejszościowej hedonistycznej oraz z niższym poziomem orientacji przeszłościowo-pozytywnej i orientacji przyszłościowych. Cele wewnętrzne i transcendentalne wiążą się z niższym poziomem orientacji teraźniejszościowej hedonistycznej oraz z wyższym poziomem orientacji przeszłościowo-pozytywnej i orientacji przyszłościowych.

Uzasadnienie: Według założeń teorii autodeterminacji, koncentracja na celach zewnętrznych wiąże się często z tendencjami egoistycznymi i materialistycznymi oraz nieumiejętnością odraczania gratyfikacji (Grouzet i in., 2005; Kasser, 2010). Wymienione tendencje zbieżne są z silną orientacją teraźniejszościową hedonistyczną w ujęciu Zimbardo i Boyda (1999, 2009), a ponadto wykazują podobieństwo do charakterystyki niskiego poziomu obu orientacji przyszłościowych (brak akceptacji stanu niezaspokojenia potrzeb, brak uwzględniania wymiaru duchowego). Z uwagi na to, że aspiracje zewnętrzne wynikać mogą z braku zaspokojenia podstawowych potrzeb (por. Czapiński, 2004), zasadne wydaje się powiązanie ich z niskim poziomem orientacji przeszłościowo-pozytywnej. Przypuszcza się również, że odwrotne poziomy orientacji

temporalnych (silne orientacje przyszłościowe oraz przeszłościowo-pozytywna, słaba orientacja terażniejszościowa fatalistyczna) związane są – na zasadzie kontrastu – z celami wewnętrznymi.

Pytanie nr 9: Czy istnieją związki pomiędzy natężeniem poszczególnych perspektyw temporalnych a kapitałem społeczno-kulturowym?

Hipoteza: Wraz ze wzrostem poziomu zamożności spadać będzie natężenie perspektywy terażniejszościowej fatalistycznej oraz będzie wzrastać natężenie perspektyw terażniejszościowej hedonistycznej i przyszłościowej.

Uzasadnienie: Wyrażone w hipotezie przypuszczenie, wynika z dostrzeganej zarówno przez socjologów (Zarycki, 2009), jak i psychologów (Vohs i in. 2006; Zhou i in. 2009), łatwości transformacji kapitału finansowego w inne formy kapitału. Łatwość ta z jednej strony skutkować może wykształcaniem się silnego poczucia aktywnego kierowania własnym życiem – stąd postulowana słaba orientacja terażniejszościowa fatalistyczna, z drugiej zaś stwarza możliwości konsumpcyjne – stąd powiązana z gratyfikacjami silna orientacja terażniejszościowa hedonistyczna – oraz inwestycyjne (poprzez transformację w kapitał wiedzy czy kapitał społeczny) – stąd silna orientacja przyszłościowa).

Pytanie nr 10: Czy istnieją związki pomiędzy celami życiowymi a kapitałem społeczno-kulturowym?

Hipoteza: Kapitał społeczno-kulturowy w zależności od swojego charakteru wiąże się z ważnością określonych celów życiowych.

Uzasadnienie: Powyższa hipoteza sformułowana w sposób zachowawczy, postulujący jedynie istnienie związków pomiędzy elementami kapitału społeczno-kulturowego a celami życiowymi. Wynika ona z założeń teorii autodeterminacji, zgodnie z którymi otoczenie społeczno-kulturowe jest warunkiem koniecznym pojawiania się celów zewnętrznych (jako niezwiązanych z samoistną motywacją wewnętrzną; por. Kasser, Ryan, 1993) oraz stanowi tło kształtowania celów wewnętrznych (por. Tokarz, 1999).

Pytanie nr 11: Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a celami życiowymi?

Hipoteza: Wraz ze wzrostem ważności celów zewnętrznych i skoncentrowanych na fizycznym „ja” będzie się obniżać poziom dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach. Będzie on natomiast wzrastał wraz ze wzrostem ważności celów wewnętrznych i transcendentnych.

Uzasadnienie: Hipoteza wyprowadzona została z ustaleń teorii autodeterminacji, mówiących o pozytywnych związkach celów wewnętrznych z poczuciem psychicznego dobrostanu oraz jego

związkach negatywnych z celami zewnętrznymi (Vansteenkiste, Lens, Deci, 2006). Poczynione przypuszczenia co do związków z wymiarem „koncentracja na *ja* fizycznym – transcendencja, czerpiąc inspiracje z kołowego schematu celów życiowych Grouzeta i in. (2005), wynikają przede wszystkim z powiązań koncentracji na *ja* fizycznym z motywacjami wchodzącymi w zakres triady materialistycznej: pieniądze, sława i wizerunek.

Pytanie nr 12: Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a orientacjami temporalnymi?

Hipoteza: Wraz ze wzrostem natężenia orientacji przeszłościowo-pozytywnej, terażniejszościowej hedonistycznej oraz przyszłościowej transcendentalnej będzie rosnać poziom dobrostanu psychicznego i satysfakcji z życia. Poziomy wymienionych zmiennych będą malały wraz ze wzrostem orientacji przeszłościowo-negatywnej oraz terażniejszościowej fatalistycznej.

Uzasadnienie: Wskazywane związki orientacji temporalnych z dobrostanem psychicznym wywodzą się z zaprezentowanego na rysunku 3.2., optymalnego profilu orientacji temporalnych. Według Zimbardo i Boyda (2009) profil taki wiąże się z harmonijnym ulokowaniem jednostki w kontekście poszczególnych wymiarów czasowych, co znajduje przełożenie na wykazywany przez nią subiektywny poziom satysfakcji z życia.

Pytanie nr 13: Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a kapitałem społeczno-kulturowym?

Hipoteza: Kapitał społeczno-kulturowy wiąże się pozytywnie z poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach.

Uzasadnienie hipotezy: Zaprezentowana hipoteza umocowana jest w kontekście sześciowymiarowej teorii dobrostanu psychicznego (Ryff, Singer, 2008b). Takie jego wymiary, jak biegłość środowiskowa, pozytywne relacje z innymi oraz autonomia zakładają istnienie związków zadowolenia z życia ze społeczno-kulturowym środowiskiem jednostki. Również autonomia i samoakceptacja kształtują się w kontekście sygnałów dochodzących ze środowiska. Istnienie związków satysfakcji z życia ze zmiennymi demograficznymi i kulturowymi postulowane jest również przez Dienera (zob. Diener i in., 2008; Pavot, Diener, 2008; Diener, Ryan, 2009).

Pytanie nr 14: Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a prezentowanymi celami żywotnymi?

Hipoteza: Wraz ze wzrostem ważności celów zewnętrznych i skoncentrowanych na fizycznym „ja” wzrastać będzie poziom kryzysu w wartościowaniu. Poziom kryzysu w wartościowaniu będzie się obniżał wraz ze wzrostem ważności celów wewnętrznych i transcendentalnych.

Uzasadnienie: Postulowane w hipotezie związku kryzysu w wartościowaniu z celami życiowymi wynikają z założeń teorii autodeterminacji, które mówią o istnieniu naturalnych potrzeb ludzkich, wyznaczających kierunek życiowych aspiracji (Tokarz, 1999). Przypuszcza się więc, że kryzys w wartościowaniu pojawiać będzie się w momencie braku realizacji celów wewnętrznych lub nadmiernej koncentracji na realizacji celów zewnętrznych.

Pytanie nr 15: Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a orientacjami temporalnymi?

Hipoteza: Poziom kryzysu w wartościowaniu będzie się podwyższał wraz ze wzrostem orientacji przeszłościowych, a obniżał wraz ze wzrostem orientacji przyszłościowych.

Uzasadnienie: Przyjmuje się, że osoby o wysokim poziomie orientacji przyszłościowej i przyszłościowej transcendentalnej wykazują się systematyczną aktywnością ukierunkowaną na określone cele (Zimbardo, Boyd, 2009), co przypuszczalnie związane jest ze stabilną sferą wartości (por. Kasser i in. 2007). Z drugiej strony, silne osadzenie w perspektywach przeszłościowych, mogących według Zimbardo i Boyda stanowić ramy interpretacyjne aktualnych wydarzeń, utrudniać może odnajdywanie się w aktualnych warunkach i generować poczucie kryzysu w wartościowaniu.

Pytanie nr 16: Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a poziomem kapitału społeczno-kulturowego?

Hipoteza: Poziom kryzysu w wartościowaniu będzie wzrastał wraz z obniżaniem się kapitału społeczno-kulturowego.

Uzasadnienie: Hipoteza powiązana jest z koncepcją *habitusu*, który będąc wypadkową oddziaływań społeczno-kulturowych, określa sposób funkcjonowania jednostki i ma wpływ na jej światopogląd (Bourdieu, Passeron, 2006; Szacki 2007). Osoby o bogatych zasobach tworzących *habitus* (takich, jak np. tradycja czy określony etos) przypuszczalnie cechują się większą stabilnością posiadanego systemu wartości niż osoby, w przypadku których posiadany kapitał społeczno-kulturowy jest mniejszy.

Pytanie nr 17: Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w poszczególnych jego wymiarach a kryzysem w wartościowaniu?

Hipoteza: Wraz ze wzrostem natężenia poszczególnych wymiarów kryzysu w wartościowaniu będzie się obniżać poziom dobrostanu psychicznego.

Uzasadnienie: Wyrażony w hipotezie postulat wynika z założenia, że doświadczanie kryzysu w wartościowaniu jest dla jednostki stanem generującym poczucie dyskomfortu (Oleś, 1998), co

przekładać może się na zmniejszone poczucie zadowolenia z życia. Z drugiej strony (zgodnie z ustaleniami teorii orientacji temporalnych, teorii autodeterminacji i teorii kapitału społecznego) czynniki związane z niższym poziomem satysfakcji życiowej przyczyniają się również do destabilizacji systemu aksjologicznego.

Pytanie nr 18: Jaki model zależności między zmiennymi najbardziej adekwatnie odzwierciedla ich faktyczną konfigurację?

Hipoteza: W odniesieniu do postawionego pytania nie formułuje się hipotezy.

6.3. Zmienne i ich operacjonalizacja

W celu znalezienia odpowiedzi na przedstawione w części 6.2. pytania badawcze, dokonano operacjonalizacji badanych zmiennych. Jako że każda z nich szczegółowo opisana została w poprzednich rozdziałach, poniżej przedstawiono jedynie powiązane z nimi wskaźniki oraz narzędzia pomiarowe (zob. tabela 6.1.). Arkusze autorskich narzędzi wykorzystanych w projekcie zawiera Załącznik 1 zamieszczony na końcu rozprawy.

Tabela 6.1. Zmienne, wskaźniki oraz narzędzia pomiarowe

źródło: opracowanie własne

	ZMIENNE	WSKAŹNIKI ZMIENNYCH	NARZĘDZIE POMIAROWE
1	Formy aktywności studenckiej	równoległe studiowanie na kilku kierunkach; przynależność do kół naukowych; opracowywanie publikacji; aktywny udział w konferencjach naukowych; zaangażowanie w działalność w obrębie struktur uczelni; przynależność do organizacji studenckich; członkostwo w organizacjach pozaakademickich i nieformalnych grupach zorganizowanych wokół konkretnej działalności; praca zarobkowa; staże i wolontariat	Kwestionariusz Badania Portfolio Kariery (KBPK; zob. Załącznik 1)
2	Wykalkulowanie aktywności studenckiej	pozycja, jaką poszczególne sposoby rozwijania kapitału kariery zajmują na osi, której krańcowe punkty stanowią autoteliczność i wykalkulowanie	Kwestionariusz Badania Portfolio Kariery (KBPK; zob. Załącznik 1)
3	Efektywność	średnie ocen, nagrody i wyróżnienia; informacje na temat statusu mierzonego liczbą posiadanych znajomych o różnym stopniu bliskości podzielonych według kryterium płci; przekonania na temat własnej atrakcyjności dla potencjalnych pracodawców, własnych kompetencji oraz spostrzeganego statusu własnej osoby	Kwestionariusz Badania Efektywności Studenckiej (KBES; zob. Załącznik 1)
4	Cele życiowe	wyniki na skalach pomiarowych	Indeks Aspiracji Życiowych (IAŻ) w adaptacji Górnik-Durose i Janiec (2010; zob. Załącznik 1)
5	Orientacje temporalne	wyniki na skalach pomiarowych	Kwestionariusz Postrzegania Czasu Zimbardo (ZTPI); Kwestionariusz Postrzegania Czasu Przyszłego Transcendentalnego (TFTPI)
6	Kapitał społeczno-kulturowy	poziom zamożności, poziom wykształcenia bliskich osób, zasoby kulturowe, deklarowana przynależność wyznaniowa, sposób zamieszkiwania w czasie studiów, typ rodziny pochodzenia, zaangażowanie w bliski związek	Kwestionariusz Badania Kapitału Społecznego (KBKS; zob. Załącznik 1)

	ZMIENNE	WSKAŹNIKI ZMIENNYCH	NARZĘDZIE POMIAROWE
7	Ogólny dobrostan psychiczny	wynik na skali pomiarowej	Skala Satysfakcji z Życia (SWLS)
8	Specyficzny dobrostan psychiczny	wyniki skal pomiarowych	Skale <i>Integracja tożsamości</i> , <i>Kompetencje</i> , <i>Popularność i Bycie kochanym</i> Wielowymiarowego Kwestionariusza Samooceny (MSEI); Uogólniona Skala Własnej Samoskuteczności (GSES); Skala Samooceny Rosenberga (SES); Kwestionariusz Rozwoju Osobistego (KRO; zob. Załącznik 1)
9	Witalność	wynik na skali pomiarowej	Skala <i>Witalność</i> Wielowymiarowego Kwestionariusza Samooceny (MSEI)
10	Kryzys w wartościowaniu	wyniki poszczególnych skal pomiarowych	Kwestionariusz Kryzysu w Wartościowaniu (KKW)

6.4. Narzędzia badawcze

6.4.1. Badanie form i poziomu wykalkulowania aktywności studenckiej – Kwestionariusz Badania Portfolio Kariery (KBPK)

Opracowany na potrzeby prowadzonych badań, Kwestionariusz Badania Portfolio Kariery służy do zbierania informacji na temat kierunków studenckiej aktywności wykraczającej poza działania związane z nauką na określonym kierunku studiów. Narzędzie pozwala uzyskać dane dotyczące zaangażowania w studia na drugim kierunku (równoległe bądź wcześniej zakończone), działalność naukową (koła naukowe, publikacje, konferencje), organizacje studenckie i pozastudenckie, naukę języków obcych, hobby, pracę zarobkową i wolontariat.

W przypadku udzielenia przez osobę badaną odpowiedzi wskazującej na zaangażowanie w daną aktywność, jest ona proszona dodatkowo o ustosunkowanie się na pięciostopniowej skali Likerta do czterech pytań służących ustaleniu poziomu wykalkulowania działań z nią związanych. Im wyższy wynik uzyskuje badany, tym bardziej jego działania ukierunkowane są na uzyskanie w przyszłości określonych korzyści (np. odpowiednich znajomości, możliwego do zaznaczenia w CV doświadczenia itd.). Wyniki niskie wskazują z kolei na autoteliczność działań i osobistą satysfakcję uzyskiwaną już na etapie ich wykonywania. W tabeli 6.2. przedstawione zostały wartości współczynników rzetelności skal powiązanych z poszczególnymi formami aktywności, ustalone w wyniku badań pilotażowych na czterdziestoosobowej grupie studentów.

Tabela 6.2. Współczynniki rzetelności skal narzędzia KBPK

źródło: opracowanie własne

LP.	SKALA	ALFA CRONBACHA
1	Studia na drugim kierunku	0,84
2	Aktywność naukowa (koła, konferencje itd.)	0,87
3	Zaangażowanie w organizacje studenckie	0,88
4	Języki obce	0,75
5	Zaangażowanie w organizacje pozastudeckie	0,73
6	Hobby	0,81
7	Praca zarobkowa	0,75
8	Wolontariat	0,86

6.4.2. Badanie efektywności aktywności studenckiej – Kwestionariusz Badania Efektywności Studenckiej (KBES)

Kwestionariusz ten opracowany został przez autora pracy jako narzędzie przeznaczone do zbierania informacji na temat wskaźników efektywności studenckiej – zarówno obiektywnej, jak i interpretowanej subiektywnie. Efektywność studencka oznacza w tym przypadku nie tylko uzyskiwanie wysokich ocen, ale również posiadanie wysokiej pozycji grupowej czy posiadanie szerokiego grona znajomych. KBES składa się z dziesięciu pozycji zapisanych w formie twierdzeń. W przypadku każdej z nich osoba badana proszona jest o wpisanie odpowiednich informacji wyrażonych w postaci liczbowej. Pozycje narzędzia odnoszą się do uzyskiwanych w czasie studiów średnich ocen, liczby otrzymanych stypendiów, nagród i wyróżnień, subiektywnej oceny atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy oraz pozycji w grupie.

6.4.3. Badanie celów życiowych – Indeks Aspiracji Życiowych (IAŻ)

Indeks Aspiracji Życiowych jest narzędziem badającym ludzkie dążenia i cele uznawane za wartościowe, stosowanym i rozwijanym przez Kassera i jego współpracowników (Grouzet i in., 2005). Adaptacja kwestionariusza do warunków polskich dokonana została przez Górnik-Durose i Janiec (materiały niepublikowane) w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Narzędzie składa się z 57 pozycji, a badani określają ważność każdej z nich wybierając jedną z pięciu odpowiedzi. W wersji oryginalnej poszczególne pozycje tworzą 11 kategorii celów życiowych: sukces finansowy, wizerunek, popularność, samoakceptacja, afiliacja, poczucie wspólnoty, zdrowie fizyczne, duchowość, dopasowanie, hedonizm oraz bezpieczeństwo.

Omawiane badania stały się motywacją do podjęcia przez autora procedur mających na celu określenie struktury czynnikowej oraz poziomu rzetelności omawianego narzędzia w grupie

studentów (N = 528). W ich rezultacie wyodrębniono cztery czynniki wyjaśniające w sumie 43,76% wariancji: harmonia psychofizyczna, rozwój duchowy, zaspokojenie materialne oraz relacje społeczne. Szczegółowe informacje na ich temat zawarte zostały w tabeli 6.3.

Tabela 6.3. Struktura czynnikowa Indeksu Aspiracji Życiowej w grupie studentów (N=528)

źródło: opracowanie własne

CZNNIK	NR ITEMU	TREŚĆ POZYCJI
HARMONIA PSYCHOFIZYCZNA α Cronbacha = 0,85	2	Być skutecznym w działaniu
	7	Samodzielnie dokonywać życiowych wyborów, nie czekając na zewnętrzny impuls
	18	Mieć zaspokojone osobiste potrzeby (jedzenie, mieszkanie i ubranie)
	20	Czuć się wolnym
	23	Mieć dobrą kondycję fizyczną
	28	Skutecznie radzić sobie z problemami żywimi
	31	Być zadowolonym z poziomu swojej sprawności fizycznej
	33	Mieć ekscytujące życie
	38	Być zadowolonym z własnych zdolności i możliwości
	40	Nie chorować za często i za bardzo
	45	Sprostać wyzwaniom, jakie stawia życie
	46	Rozumieć dlaczego robi się rzeczy, które się robi
	49	Prowadzić życie i robić rzeczy zgodne własnymi przekonaniami i wartościami
	53	Być fizycznie zdrowym
ROZWÓJ DUCHOWY α Cronbacha = 0,85	4	Znaleźć własne odpowiedzi na podstawowe pytania egzystencjalne (np. czy istnieje Bóg, czy jest życie po śmierci, jaki sens ma życie)
	26	Odnaleźć spełnienie w religii lub innych formach duchowości
	36	Odnaleźć religijne i/lub filozoficzne podstawy, które pomogą zrozumieć świat
	44	W religii i/lub filozofii znaleźć wskazówki wspierające własny rozwój osobisty
	47	Pomóc światu stawać się lepszym
ZASPOKOJENIE MATERIALNE α Cronbacha = 0,89	3	Być uważanym przez innych ludzi za osobę atrakcyjną
	12	Posiadać wiele drogich rzeczy
	13	Mieć wygląd zewnętrzny, zgodny z własnymi upodobaniami
	14	Być podziwianym przez wielu ludzi
	22	Być sławnym
	30	Zdobyć uznanie ludzi, co do swojego wyglądu zewnętrznego
	32	Odnieść sukces finansowy
	37	Być lubianym przez prawie wszystkich znajomych
	39	Być w stanie z powodzeniem ukryć oznaki przemijającego czasu
	41	Mieć podobne gusta i pragnienia do tych, jakie mają inni ludzie
	42	Mieć dość pieniędzy, aby kupić wszystko, co się chce
	51	Mieć dobrze płatną pracę
	55	Nadążać za modą
RELACJE SPOŁECZNE α Cronbacha = 0,83	6	Bezinteresownie pomagać ludziom, którzy tego potrzebują
	8	Zdobyć sympatię ludzi
	10	Być w sytuacji, gdy niewiele rzeczy zagraża własnemu bezpieczeństwu
	15	Być uprzejmym i ugodowym
	19	Mieć poczucie, że jest się kochanym
	21	Poprzez swoje działania sprawiać, że życie innych ludzi staje się lepsze
	24	Być przez kogoś akceptowanym takim jakim się jest, bez względu na wszystko
	43	Okazywać swoją miłość szczególnym dla siebie osobom
	50	Być zaangażowanym w głęboki związek z bliską osobą
	52	Mieć dobre relacje z ludźmi

W rozdziale drugim zaprezentowana została rycina przedstawiająca umiejscowienie oryginalnych 11 celów życiowych badanych kwestionariuszem IAŻ na wymiarach „cele zewnętrzne – cele wewnętrzne” oraz „cele skoncentrowane na JA – cele transcendentalne. Wyróżnione czynniki wydają się wpasowywać w ten podział, a ich pozycję w dwuwymiarowej przestrzeni przedstawia tabela 6.4.

Tabela 6.4. Struktura czynnikowa IAŻ – pozycje na wymiarach

źródło: opracowanie własne

WYMIARY	cele zewnętrzne	cele wewnętrzne
cele skoncentrowane na „ja”	Zaspokojenie materialne	Harmonia psychofizyczna
cele transcendentalne	Relacje społeczne	Rozwój duchowy

6.4.4. Badanie orientacji temporalnych – Kwestionariusz Postrzegania Czasu Zimbardo (ZTPI) oraz Kwestionariusz Postrzegania Czasu Przyszłego Transcendentalnego (TFTPI)

Kwestionariusz Postrzegania Czasu Zimbardo (Zimbardo, Boyd, 1999, 2009) służy do pomiaru natężenia poszczególnych perspektyw czasowych dotyczących przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Narzędzie składa się z 56 stwierdzeń, do których badani ustosunkowują się wybierając jedną z pięciu odpowiedzi. Pozycje kwestionariusza tworzą skale orientacji temporalnych: przeszłościowo-pozytywnej, przeszłościowo-negatywnej, teraźniejszościowej hedonistycznej, teraźniejszościowej fatalistycznej oraz przyszłościowej. Do badania szóstej perspektywy – przyszłościowej transcendentalnej – wykorzystano składające się z 10 pozycji narzędzie TFTPI, skonstruowane przez Zimbardo i Boyda (2009). Rzetelność poszczególnych skal badających perspektywy czasowe mierzona metodą „test-retest” w ich wersji oryginalnej mieści się w przedziale od 0,7 do 0,8, natomiast współczynniki *alfa* Cronbacha wynoszą od 0,74 do 0,82 (Zimbardo, Boyd, 1999; Boniwell, Zimbardo, 2007).

6.4.5. Badanie kapitału społeczno-kulturowego – Kwestionariusz Badania Kapitału Społecznego (KBKS)

Kwestionariusz Badania Kapitału Społecznego to skonstruowane na potrzeby prowadzonych badań narzędzie służące do zbierania informacji na temat dostępnych jednostce zasobów społecznych i kulturowych, mogących stanowić zaplecze wyborów związanych z podejmowaną aktywnością studencką i pozastudencką. Kwestionariusz składa się z osiemnastu pozycji dotyczących takich charakterystyk osoby badanej, jak płeć, wiek, pozostawanie w bliskim związku uczuciowym, wyznanie własne oraz wyznanie rodziców, typ rodziny pochodzenia, liczba rodzeństwa, wykształcenie rodzeństwa i kolejność urodzenia, wykształcenie rodziców oraz

wykształcenie dziadków, tradycje rodzinne związane ze studiowaniem określonego kierunku, wykonywany zawód rodziców, ilość książek znajdujących się w domu rodzinnym wyrażona w metrach (por. Lewicka, 2004), dochód na jednego członka rodziny, miejsce zamieszkania oraz podstawowe źródło utrzymania.

6.4.6. Badanie ogólnego dobrostanu psychicznego – Skala Satysfakcji z Życia (SWLS)

Skala Satysfakcji z Życia (Juczyński, 2001; Diener, Lucas, Oishi, 2008) opracowana została przez Dienera, Emmons, Larsona i Griffina, zaś jej polskiej adaptacji dokonał Juczyński. Za pomocą narzędzia możliwy jest pomiar zadowolenia z życia, dokonywany poprzez porównywanie dotychczasowych przeżyć z własnymi oczekiwaniami. W trakcie badania jednostka ustosunkowuje się do pięciu stwierdzeń, wybierając w przypadku każdego z nich jedną z siedmiu odpowiedzi: „zupełnie nie zgadzam się”, „nie zgadzam się”, „raczej nie zgadzam się”, „ani się zgadzam, ani nie zgadzam”, „raczej zgadzam się”, „zgadzam się” oraz „całkowicie zgadzam się”. Współczynnik rzetelności skali SWLS określony metodą „test-retest” (powtórne badanie w odstępie 6 tygodni) wynosi 0,86, natomiast współczynnik α Cronbacha przyjmuje wartość 0,81.

6.4.7. Badanie specyficznego dobrostanu psychicznego

Uwagi ogólne

Wykorzystanie do badania poszczególnych aspektów dobrostanu psychicznego narzędzi innych niż skonstruowane przez autorkę koncepcji znajduje uzasadnienie teoretyczne¹³. Jak zaznaczono w części 5.3., podstawą wyróżnienia sześciu uniwersalnych wymiarów wyznaczających poczucie dobrostanu psychicznego były klasyczne koncepcje psychologiczne, wskazujące kierunki prawidłowego rozwoju jednostki. Zaproponowane przez Ryff (np. Ryff, Singer, 2008a) narzędzia do pomiaru elementów dobrostanu psychicznego są empirycznym odzwierciedleniem tez zawartych w wymienianych, klasycznych koncepcjach. Zastosowane w ramach rozprawy narzędzia również wykazują wysoki poziom dopasowania do przywoływanych przez Ryff teorii. Użycie narzędzia MSEI umożliwia ponadto dokonywanie pomiarów uwzględniających ewaluacyjne aspekty funkcjonowania. Poszczególne jego skale odwołują się bowiem nie do obiektywnego kontekstu funkcjonowania jednostki, ale do jej subiektywnych przekonań na temat własnej jakości życia. Również pod tym względem skale narzędzia MSEI odpowiadają założeniom teoretycznym sześciowymiarowej koncepcji dobrostanu psychicznego. Z drugiej strony, Ryff i Singer (2008b) sami zwracają uwagę na doraźny charakter narzędzi starających się w ilościowy sposób opisać dobrostan psychiczny. Stanowi to dodatkowy argument za wykorzystaniem do jego badania metod

¹³ Uwagi poczynione w akapicie odnoszą się również do innych, omówionych w podrozdziale narzędzi.

dostarczających informacji na temat zmiennych wykazujących znaczny poziom zbieżności z sześcioma postulowanymi przez Ryff wymiarami. Bardzo ważną przesłanką skłaniającą do rezygnacji z narzędzia do badania wymiarów dobrostanu psychicznego zaproponowanego przez autorkę jest także niezadowalający poziom jego rzetelności (Ryff, Keyes, 1995). Wskaźniki α Cronbacha poszczególnych jego skal przyjmują wartości pomiędzy 0,33 a 0,58 i są niewystarczające z punktu widzenia wymogów psychometrycznych stawianych narzędziom pomiarowym.

Badanie pozytywnych relacji z innymi, autonomii, kompetencji środowiskowych i witalności – Wielowymiarowy Kwestionariusz Samooceny (MSEI)

Kwestionariusz MSEI (Ferenec, 2008) służy do badania wykazywanego przez jednostkę poziomu samooceny w różnych obszarach jej funkcjonowania. Narzędzie składa się z ośmiu skal dotyczących szczegółowych wymiarów samooceny, skali mierzącej poziom integracji tożsamości (IT) oraz skali badającej skłonność do obronnego wzmacniania własnej samooceny (OWS). Szczegółowe wymiary samooceny obejmują: kompetencje (K), bycie kochanym (BK), popularność (P), zdolności przywódcze (ZP), samokontrolę (S), samoakceptację moralną (SM), atrakcyjność fizyczną (AF) oraz witalność (W). Po zsumowaniu wyników szczegółowych otrzymywana jest wartość charakteryzująca samoocenę ogólną. Większość skal narzędzia składa się z 10 itemów (jedynie skala OWS zawiera 16 pozycji). Do poszczególnych stwierdzeń badani ustosunkowują się wybierając jedną z pięciu odpowiedzi umieszczonych na skali Likerta.

W ramach prowadzonych, badań wybrane skale kwestionariusza MSEI użyte zostały do pomiaru poziomu dobrostanu psychicznego w trzech jego specyficznych wymiarach. Informacje na ten temat wraz ze współczynnikami rzetelności poszczególnych skal przedstawiono w tabeli 6.5. Ponadto wykorzystana została skala do badania poziomu witalności (stabilność wewnętrzna skali mierzona metodą test-retest w odstępie dwóch tygodni wynosi 0,96, zaś współczynnik zgodności wewnętrznej *alfa* Cronbacha w grupie osób pomiędzy 20. a 65. rokiem życia przyjmuje wartość 0,87 w przypadku kobiet i 0,88 w przypadku mężczyzn).

Tabela 6.5: Wymiary dobrostanu psychicznego i skale służące do ich badania

źródło: opracowanie własne na podstawie: Ferenec, 2008

WYMIAR DOBROSTANU PSYCHICZNEGO	SKALA KWESTIONARIUSZA MSEI	ALFA CRONBACHA K/M	STABILNOŚĆ WEWNĘTRZNA (metoda „test-retest” w odstępie dwóch tygodni)
Autonomia	Integracja Tożsamości	0,74/0,77	0,92
Kompetencje środowiskowe	Kompetencje	0,78/0,75	0,77
	Popularność	0,75/0,74	0,91

WYMIAR DOBROSTANU PSYCHICZNEGO	SKALA KWESTIONARIUSZA MSEI	ALFA CRONBACHA K/M	STABILNOŚĆ WEWNĘTRZNA (metoda „test-retest” w odstępie dwóch tygodni)
Pozytywne relacje z innymi	Bycie kochanym	0,78/0,82	0,87
Subiektywny dobrostan fizyczny	Witalność	0,87/0,88	0,96

Badanie kompetencji środowiskowych – Uogólniona Skala Własnej Skuteczności (GSES)

W ramach prowadzonych badań skala GSES (Juczyński, 2001) wykorzystana została do pomiaru poczucia kompetencji środowiskowych, będącego jednym ze specyficznych wymiarów dobrostanu psychicznego jednostki. Skala GSES opracowana została jako narzędzie umożliwiające badanie spostrzeganego poziomu samoskuteczności. Pod pojęciem tym rozumieć należy umiejętność finalizowania podejmowanych działań oraz osiągania uprzednio zamierzonych celów. Samoskuteczność obejmuje również umiejętności poszukiwania i wykorzystywania zasobów znajdujących się w otoczeniu, angażowanie się w wymagające przedsięwzięcia oraz skupienia na konkretnych formach aktywności.

Tak rozumiany konstrukt wykazuje wysoki poziom podobieństwa do, wymienianego w sześciowymiarowej koncepcji dobrostanu psychicznego, poczucia posiadania kompetencji umożliwiających aktywne kreowanie otoczenia i radzenie sobie w warunkach środowiska fizycznego i wspólnotowego (Ryff, Singer, 2008b). Narzędzie składa się z dziesięciu stwierdzeń, do których badani ustosunkowują się poprzez wybranie jednej z czterech umieszczonych na skali odpowiedzi. Współczynnik rzetelności, określony za pomocą metody test – retest po upływie pięciu tygodni, wynosi 0,78.

Badanie samoakceptacji – Skala Samooceny Rosenberga (SES)

Użycie Skali Samooceny Rosenberga uzasadnione jest koniecznością zbadania poziomu dobrostanu psychicznego studentów w jednym z jego specyficznych wymiarów – samoakceptacji. Skala SES to narzędzie służące do pomiaru ogólnej samooceny, rozumianej jako postawa wobec samego siebie. Zawiera ono 10 stwierdzeń, do których badani ustosunkowują się poprzez wybór jednej z czterech odpowiedzi (zdecydowanie zgadzam się, zgadzam się, nie zgadzam się, zdecydowanie nie zgadzam się). Wybierając konkretną odpowiedź, badani odnoszą się do zagadnień związanych z poczuciem własnej wartości, szacunku do samego siebie i samooceną na tle innych ludzi. Aspekty te stanowią podstawy wymienianej przez Ryff i Singera (2008b) samoakceptacji, będącej stosunkiem do własnego Ja opartym na dostrzeganiu zarówno mocnych, jak i słabych stron własnej osoby, połączonym z umiejętnością pogodzenia się z własną niedoskonałością. Zgodność wewnętrzną Skali Samooceny Rosenberga określona za pomocą współczynnika *alfa* Cronbacha oscyluje pomiędzy 0,81 a 0,83 (Dzwonkowska i in. 2008).

Badanie poczucia rozwoju osobistego – Kwestionariusz Rozwoju Osobistego (KRO)

W pracy zakłada się wykorzystanie Skali Satysfakcji z Życia do pomiaru ogólnego poziomu dobrostanu psychicznego. Pozycje narzędzia wykorzystane zostały również do zbadania poziomu subiektywnego dobrostanu psychicznego w zakresie rozwoju osobistego (por. Ryff, Singer, 2008b). W tym przypadku oryginalna instrukcja skali zastąpiona została instrukcją o następującym brzmieniu:

„Każdy człowiek posiada pewien potencjał, którego prawidłowe wykorzystanie prowadzi do pełni rozwoju osobistego. Zastanów się nad tym, w jaki sposób wykorzystujesz swój potencjał i jak dotychczas przebiegał twój osobisty rozwój. Następnie ustosunkuj się do poniższych stwierdzeń, wybierając w przypadku każdego z nich jedną z siedmiu odpowiedzi:

- 1 – zupełnie nie zgadzam się,
- 2 – nie zgadzam się,
- 3 – raczej nie zgadzam się,
- 4 – ani się zgadzam, ani nie zgadzam,
- 5 – raczej zgadzam się,
- 6 – zgadzam się.
- 7 – całkowicie zgadzam się.”

Przeformułowanie instrukcji narzędzia podyktowane zostało potrzebą nakierowania sposobu myślenia badanych nim osób na ocenę dotychczasowej realizacji możliwości, związanych z własnym potencjałem, zdolnościami i możliwościami. Poziom rzetelności zmodyfikowanego narzędzia określany metodą *alfa* Cronbacha wynosi 0,83, co uznaje się za wartość zadowalającą.

6.4.8. Badanie kryzysu w wartościowaniu – Kwestionariusz Kryzysu w Wartościowaniu (KKW)

Kwestionariusz Kryzysu w Wartościowaniu wykorzystany został do zbadania poziomu dylematów aksjologicznych towarzyszących aktywności studenckiej. Opracowane przez Olesia (1998) narzędzie służy do pomiaru natężenia zjawisk związanych z dylematami doświadczanymi w obrębie sfery aksjologicznej. Składa się ono z 25 stwierdzeń, z których pierwsze ma charakter buforowy i nie pełni funkcji diagnostycznej. Pozostałe stwierdzenia składają się na cztery skale:

- Trudność uporządkowania systemu wartości w hierarchię – 7 stwierdzeń,
- Poczucie zagubienia wartości – 6 stwierdzeń,
- Poczucie nierealizowania wartości – 6 stwierdzeń,
- Dezintegracja wartościowania – 5 stwierdzeń.

Wszystkie pozycje diagnostyczne tworzą ponadto ogólną skalę badającą poziom kryzysu w wartościowaniu. Do poszczególnych stwierdzeń osoby badane odnoszą się poprzez wybór jednej z trzech odpowiedzi: P (prawda), ? (brak zdania) oraz F (fałsz). Stabilność wewnętrzną narzędzia badana metodą test-retest w odstępie dwóch tygodni wynosi 0,88, zaś zgodność wewnętrzną w grupie studentów określona metodą *alfa* Cronbacha oscyluje w przedziale 0,65-0,77 dla wyników w podskalach i 0,89-0,91 dla wyniku ogólnego.

6.5. Próba badawcza

Populacją badaną w ramach pracy są studenci studiów dziennych, reprezentowani przez osoby studiujące na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, jednak w skład próby badawczej włączono jedynie osoby studiujące na III roku. Wybór próby podyktowany został specyfiką polskiego systemu szkolnictwa wyższego, w ramach którego wyróżnia się studia jednolite magisterskie (pięcioletnie) i studia dwustopniowe (3 lata studiów licencjackich i 2 lata uzupełniających studiów magisterskich). III rok studiów to okres, w którym (1) osoby studiujące w obu trybach stanowią względnie jednolitą grupę (przykładowo, przeprowadzając badania na IV lub V roku istnieje ryzyko nieuwzględnienia osób, które zrezygnowały z nauki na poziomie licencjatu) oraz (2) są już dostatecznie osadzone w roli studenta i powiązanych z nią formach aktywności.

Chcąc uzyskać szansę uogólniania wyników przeprowadzonych badań na całą populację studentów należy je przeprowadzić w oparciu o reprezentatywną próbę badanych (Brzeziński, 2005). Jej uzyskanie możliwe jest dzięki zastosowaniu odpowiedniej procedury doboru poszczególnych osób należących do badanej populacji. W trakcie prowadzonych badań, z racji istotnego zróżnicowania studentów w zakresie realizowanego przez nich kierunku studiów, procedura ta przybrała kształt doboru kwotowego. Oznacza to, że cała populacja podzielona została według kryteriów rozłączności i adekwatności na szereg podgrup (np. studiujący na Wydziale Pedagogiki i Psychologii, studiujący na Wydziale Biologii i Ochrony Środowiska). Następnie w obrębie każdej z nich dokonano doboru określonej liczby badanych, związanej z proporcją liczebności studentów danego wydziału względem ogólnej liczby studentów UŚ.

Wyznaczenie wielkości próby reprezentatywnej możliwe jest dzięki zastosowaniu wzoru:

$$n_b = \frac{N}{1 + \frac{4d^2(N-1)}{z_\alpha^2}}$$

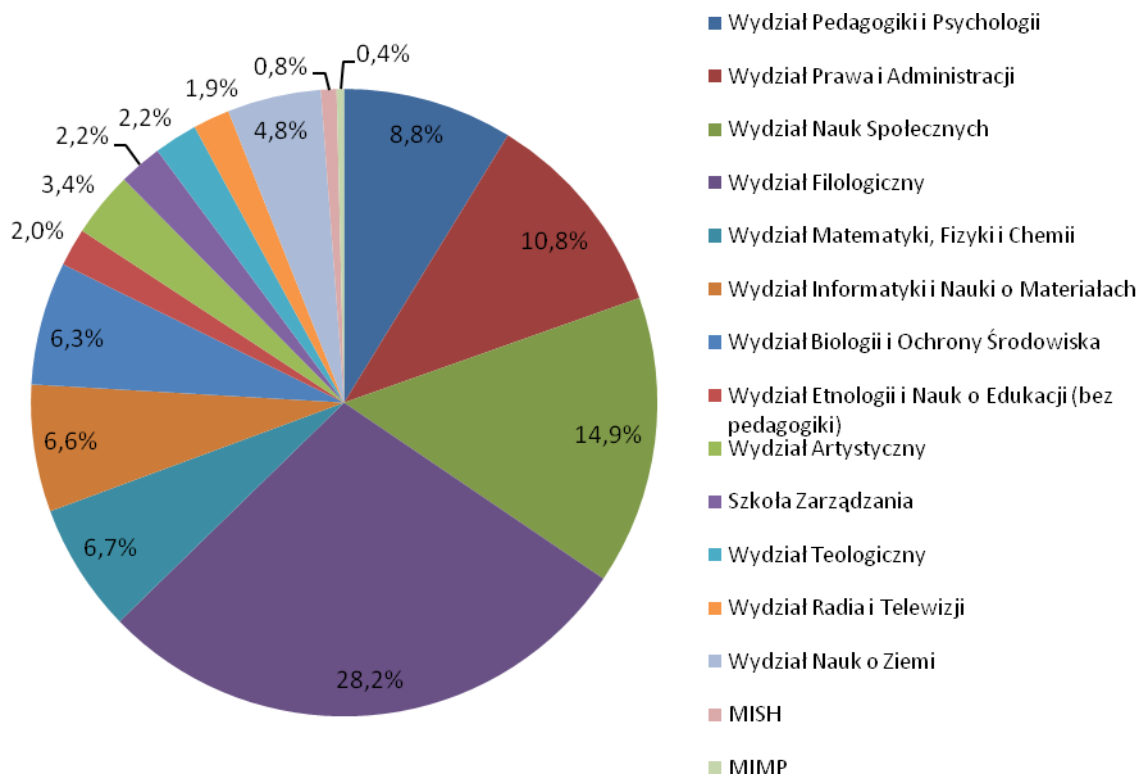
gdzie: n_b – wielkość próby reprezentatywnej, N – liczebność populacji, d^2 – dopuszczalny błąd szacunku frakcji, z_α – wynik standardowy dla określonego poziomu istotności statystycznej. Według informacji z Działu Kształcenia Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach pochodzących

z dnia 8 lutego 2011 roku, całkowita liczba studentów studiów dziennych wynosi 19 617 osób. Oznacza to, że w ramach omawianego projektu (przy maksymalnym błędzie szacunku frakcji wynoszącym 4% i poziomie istotności statystycznej równym 0,05) w badaniu powinny wziąć udział 494 osoby, dobrane proporcjonalnie spośród studiujących na poszczególnych kierunkach studiów Uniwersytetu Śląskiego.

Badania przeprowadzone zostały w okresie od lutego do czerwca 2011 roku na próbie 473 studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, uczących się w trybie stacjonarnym na III roku. Liczba badanych jest mniejsza o 21 osób od zakładanej liczebności próby kwotowej. Różnica ta wynika z braku możliwości przebadania studentów Wydziału Radia i Telewizji (nie przebadano 10 osób) oraz trudności w skompletowaniu odpowiednio licznej grupy badanych z Wydziału Artystycznego (przebadano 6 zamiast 16 osób) i Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych (przebadano 3 zamiast 4 osób). Dane na temat procentowego rozkładu studentów III roku w populacji zaprezentowano na rysunku 6.2., zaś rysunek 6.3. przedstawia rozkład studentów III roku w badanej grupie. Zarówno informacje ukazane na wymienionych rysunkach, jak i zawarte w tabeli 6.6. rozkłady procentowe dokonane ze względu na płeć są wysoce zbieżne. Świadczy to o trafnym odzwierciedleniu charakterystyk populacji w próbie badawczej. W tabeli 6.7. zaprezentowane zostały ponadto dane na temat średniego wieku badanych osób.

Rysunek 6.2. Studenci III roku studiów dziennych – procentowy rozkład w populacji

źródło: opracowanie własne na podstawie danych Działu Kształcenia UŚ

Rysunek 6.3. Studenci III roku studiów dziennych – procentowy rozkład w próbie

źródło: opracowanie własne

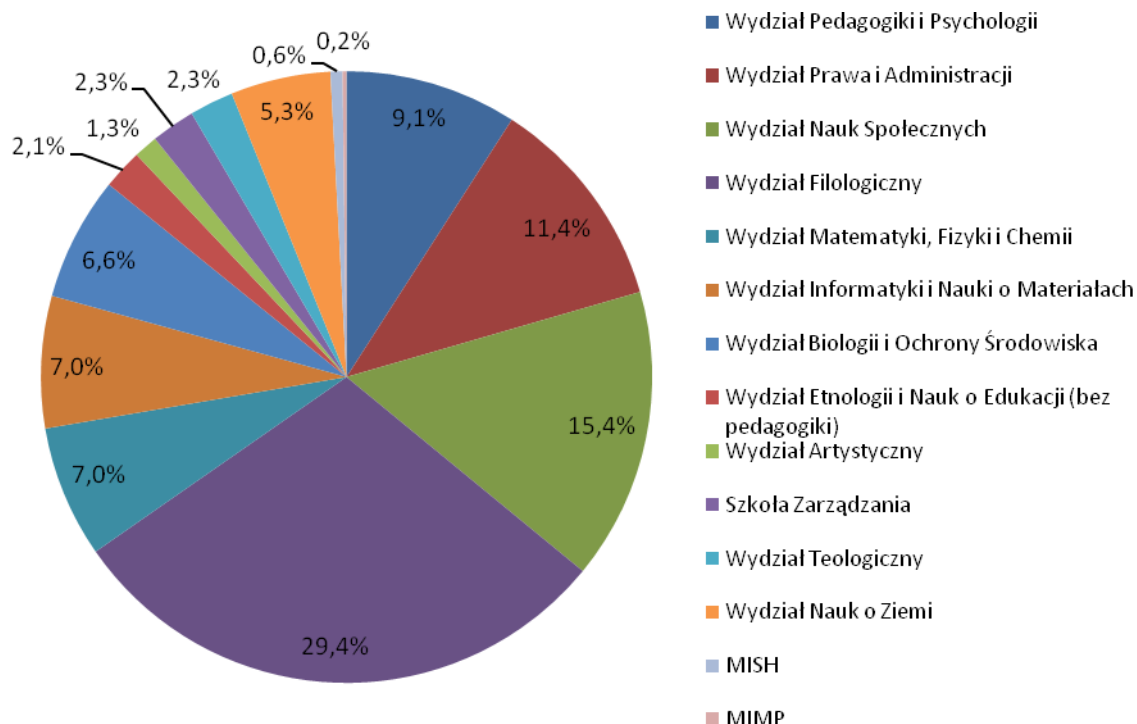

Tabela 6.6. Rozkład studentów III roku z podziałem na płeć w próbie i w populacji

źródło: opracowanie własne na podstawie danych Działu Kształcenia UŚ

PŁEĆ	LICZEBNOŚĆ W PRÓBIE	% W PRÓBIE	LICZEBNOŚĆ W POPULACJI	% W POPULACJI
MĘŻCZYŹNI	155	32,77%	937	32,22%
KOBIETY	318	67,23%	1971	67,78%
OGÓŁEM	473	100,00%	2908	100,00%

Tabela 6.7. Wiek badanych z podziałem na płeć

źródło: opracowanie własne

WIEK	ŚREDNIA	ODCH. STD.	MINIMUM	MAKSIMUM
MĘŻCZYŹNI	22,31	1,35	20	29
KOBIETY	21,97	1,05	20	27
OGÓŁEM	22,08	1,17	20	29

ROZDZIAŁ 7

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

7.1. Kierunki statystycznej analizy wyników

Pierwszy etap analizy statystycznej polegał na wyodrębnieniu grup studentów nieaktywnych, przeciętnie aktywnych oraz ponadprzeciętnie aktywnych. Dokonane następnie porównania międzygrupowe przeprowadzono przy użyciu odpowiednio dobranych testów statystycznych (zarówno parametrycznych, jak i nieparametrycznych; por. Ferguson, Takane, 2002; Stanisław, 2006). Kolejny krok stanowiło badanie zależności pomiędzy zmiennymi, przeprowadzone na podstawie danych pochodzących z całej grupy badanych, w oparciu o testy parametryczne i nieparametryczne. W drugiej fazie analizy, w celu zidentyfikowania możliwych zależności przyczynowo-skutkowych pomiędzy badanymi zmiennymi, zastosowano metodę statystycznej analizy ścieżek (Cwalina, 2000; Konarski, 2009), polegającą na weryfikacji prawdopodobieństwa trafności opracowanych wcześniej modeli teoretycznych. Podczas analiz prowadzonych na obu etapach posługiwano się programami komputerowymi Statistica 10 oraz SPSS AMOS 20.

7.2. Charakterystyka próby badawczej ze względu na wyróżnione zmienne

W zamieszczonych w podrozdziale tabelach przedstawione zostały informacje dotyczące charakterystyki próby badawczej. Różne wartości N wynikają z braku udzielenia przez respondentów odpowiedzi na niektóre z pytań. Tabela 7.1. ukazuje charakterystykę badanej próby pod względem zasobów społeczno-kulturowych: dochodu brutto na osobę w rodzinie, wyznania, rodzinnych tradycji akademickich, miejsca zamieszkania, podstawowego źródła utrzymania, typu rodziny pochodzenia oraz zaangażowania w bliski związek. Choć zaprezentowane w niej zmienne mają charakter demograficzny, w kontekście przywoływanych w rozdziale czwartym teorii uznaje się je jednocześnie za wskaźniki kapitału społeczno-kulturowego.

Bardzo zbliżone pod względem liczebności grupy badanych charakteryzowały się dochodami brutto na osobę w rodzinie na poziomie do minimum socjalnego, powyżej minimum socjalnego do płacy minimalnej i powyżej płacy minimalnej do średniej krajowej (po ok. 1/3 badanej grupy). Dość nieliczną grupę stanowiły natomiast osoby o dochodach na osobę w rodzinie przekraczających średnią krajową (4,2%). Warto odnotować, że odpowiedzi na pytanie o poziom dochodów udzieliło jedynie 307 osób, co stanowi ok. 65% całej badanej próby. Zdecydowana większość badanych określiła się jako chrześcijanie, natomiast blisko 1/3 respondentów nie wskazała żadnego wyznania. Osoby określające się jako ateści oraz wyznawcy religii innych niż chrześcijańska stanowiły w sumie 5,1% próby badawczej. Większość badanych (58%) to osoby pochodzące z rodzin niemających tradycji akademickich, a tylko 15% studentów pochodziło

z rodzin, w których wyższe wykształcenie pojawia się od kilku pokoleń. Ponad 3/4 respondentów w czasie studiów zamieszkiwało z rodziną, która stanowiła podstawowe źródło utrzymania dla blisko 80% z całej grupy badanych osób. 84,2% studentów stanowiących próbę pochodziło z rodzin pełnych, zaś 56,2% wszystkich badanych zaangażowanych było w bliskie związki, przy czym w przeważającej mierze były to relacje o charakterze nieformalnym.

Tabela 7.1. Charakterystyka badanej próby pod względem zasobów społeczno-kulturowych

źródło: opracowanie własne

ZMIENNA	WARTOŚCI ZMIENNEJ	LICZBA OSÓB	% OSÓB
DOCHÓD BRUTTO NA OSOBĘ W RODZINIE (N=307)	DO MINIMUM SOCJALNEGO	102	33,2%
	MINIMUM SOCJALNE < X ≤ PŁACA MINIMALNA	95	30,9%
	PŁACA MINIMALNA < X ≤ ŚREDNIA KRAJOWA	97	31,6%
	POWYŻEJ ŚREDNIEJ KRAJOWEJ	13	4,2%
KATEGORIA WYZNANIA (N=473)	CHRZEŚCJAŃSKIE	308	65,1%
	BRAK WYZNANIA	141	29,8%
	ATEIZM	14	3,0%
	INNE WYZNANIA	10	2,1%
POKOLENIE STUDENTÓW (N=461)	PIERWSZE	268	58,1%
	DRUGIE	123	26,7%
	TRZECIE	70	15,2%
MIESZKANIE Z RODZINĄ (N=471)	TAK	364	77,3%
	NIE	107	22,7%
PODSTAWOWE ŹRÓDŁO UTRZYMANIA (N=469)	RODZINA	373	79,5%
	SAMODZIELNIE	42	9,0%
	INNE	54	11,5%
TYP RODZINY POCHODZENIA (N=467)	PEŁNA	393	84,2%
	NIEPEŁNA	64	13,7%
	REKONSTRUOWANA	10	2,1%
ZAANGAŻOWANIE W BLISKI ZWIĄZEK (N=468)	BRAK	205	43,8%
	ZWIĄZEK NIEFORMALNY	253	54,1%
	ZWIĄZEK FORMALNY	10	2,1%

Na rysunkach zamieszczonych w Załączniku 2 (zob. Aneks) zaprezentowano rozkłady zmiennych wyrażonych na skalach przedziałowych, wraz z wynikami testów określających podobieństwo obserwowanych rozkładów do rozkładu normalnego. Podstawowe, opisowe dane na temat zmiennych wyrażonych na skali przedziałowej ukazano natomiast w tabeli 7.2. Wyniki surowe dotyczące zmiennych wyrażonych na skali przedziałowej poddane zostały standaryzacji oraz przeliczeniu na skalę o średniej równej 5,5 i odchyleniu standardowym równym 2.

Tabela 7.2. Charakterystyka badanej grupy pod względem wartości zmiennych opisanych na skali przedziałowej

źródło: opracowanie własne

LP	ZMIENNA	N	ŚREDNIA	ODCH. STD.	MIN.	MAKS.	SKOŚNOŚĆ	KURTOZA
1*	Średnia ocen za ostatni semestr	454	4,37	0,45	2,5	5	-0,90	3,50
2*	Najwyższa średnia ocen	439	4,32	0,40	3	5	-0,32	-0,52
3*	Liczba stypendiów w nauce	472	0,60	1,15	0	11	3,49	20,11
4*	Liczba stypendiów w sporcie	472	0,06	0,32	0	3	6,17	39,04
5*	Liczba innych nagród	472	0,01	0,14	0	2	10,35	118,98
6*	Liczba bliskich znajomych	451	9,76	6,28	0	50	2,84	12,58
7*	Liczba bliskich znajomych mężczyzn	446	10,23	3,52	0	30	3,18	14,76
8*	Liczba bliskich znajomych kobiet	445	12,83	3,85	0	23	1,64	3,25
9*	Subiektywny poziom atrakcyjności dla pracodawcy	471	11,34	1,06	1	6	-0,35	0,07
10*	Subiektywny poziom atrakcyjności dla kolegów i koleżanek z uczelni	471	15,42	1,07	1	6	-0,47	0,04
11*	Subiektywna pozycja wśród znajomych na uczelni	468	20,46	1,03	1	6	-0,16	-0,20
12	Poziom wykalkulowania studiów na II kierunku	71	30,65	2,96	5	20	-0,30	0,45
13	Poziom wykalkulowania aktywności naukowej	52	10,60	3,07	8	20	0,44	-0,79
14	Poziom wykalkulowania aktywności w organizacjach uczelnianych	86	3,96	4,32	1	20	-0,29	-0,55
15	Poziom wykalkulowania nauki języków obcych	115	1,66	2,81	1	18	0,18	0,26
16	Poziom wykalkulowania aktywności w organizacjach pozauczelnianych	39	2,50	2,63	4	16	-0,43	0,32
17	Poziom wykalkulowania zaangażowania w hobby	226	2,53	4,28	4	20	-0,13	-0,78
18	Poziom wykalkulowania zaangażowania w pracę	155	35,24	3,93	4	20	0,16	-0,63
19	Poziom wykalkulowania zaangażowania w wolontariat	76	34,50	3,30	8	20	-0,35	-0,66
20	Satysfakcja z życia	473	31,69	5,79	5	38	-0,05	-0,05
21*	Poczucie samoskuteczności	472	35,44	4,36	18	40	0,08	-0,17
22*	Kryzys w wartościowaniu	472	32,83	9,42	0	44	1,08	0,68
23*	Trudności uporządkowania systemu wartości w hierarchię	472	4,37	3,30	0	14	0,78	0,02
24*	Poczucie zagubienia wartości	472	3,98	2,46	0	12	1,72	2,77
25*	Dezintegracja wartościowania	472	13,52	2,91	0	12	1,15	0,54

LP	ZMIENNA	N	ŚREDNIA	ODCH. STD.	MIN.	MAKS.	SKOŚNOŚĆ	KURTOZA
26*	Poczucie nierealizowania wartości	472	12,75	2,59	0	24	1,82	9,30
27	MSEI Bycie Kochanym	471	11,97	8,02	10	50	-0,45	-0,04
28	MSEI Popularność	471	9,76	6,61	11	49	-0,53	0,47
29	MSEI Integracja Tożsamości	471	10,23	7,08	12	50	-0,08	-0,19
30	MSEI Kompetencje	471	12,83	6,69	12	50	-0,23	-0,05
31	MSEI Witalność	471	11,34	8,55	3,78	50	-0,41	-0,17
32	IAŻ Harmonia psychofizyczna	473	59,66	6,41	20	70	-1,69	6,84
33*	IAŻ Rozwój duchowy	473	16,53	4,58	5	25	-0,05	-0,61
34	IAŻ Zaspokojenie materialne	473	40,21	8,98	13	63	-0,13	-0,02
35*	IAŻ Relacje społeczne	473	42,45	5,44	12	50	-1,88	5,91
36	ZTPI PP	470	3,47	0,67	1	5	-0,63	0,65
37	ZTPI PN	470	2,84	0,81	1	4,9	0,14	-0,61
38	ZTPI TH	470	3,46	0,58	1,67	5	-0,09	0,01
39	ZTPI TF	470	2,66	0,62	1	4,44	-0,01	-0,16
40	ZTPI P	470	3,38	0,59	1,46	4,92	-0,15	-0,07
41	TFTPI	471	3,35	0,92	1	5	-0,54	-0,33
42*	Samoocena	470	29,51	5,36	2,5	40	-0,88	3,19
43	Rozwój osobisty	460	22,31	5,62	2,8	35	-0,31	-0,06
* - zmienna, w przypadku której rozkład odbiegał od rozkładu normalnego								

7.3. Weryfikacja pytań i hipotez badawczych

7.3.1 Co stanowi faktyczny budulec studenckiego kapitału kariery i jakie motywacje są z nim związane?

W tabeli 7.3. zaprezentowane zostały informacje na temat częstości występowania w badanej próbie wyodrębnionych typów aktywności. Wiodącą aktywność stanowiło absorbujące hobby, którego posiadanie deklarowała ponad połowa badanych (55,2%). Inne, często wskazywane przez ankietowanych formy zajęć to praca (36,8%) oraz nauka języka obcego (28,3%). Wśród najrzadziej występujących aktywności wymienić można uczestnictwo w konferencjach naukowych (4,9%), ukończenie drugiego kierunku studiów (3,4%), oraz zaangażowanie w tworzenie publikacji (2,7%).

Tabela 7.3. Rodzaje podejmowanej przez studentów aktywności – częstość występowania

źródło: opracowanie własne

TYP AKTYWNOŚCI	LICZBA STUDENTÓW		% STUDENTÓW	
	TAK	NIE	TAK	NIE
Studia na drugim kierunku	66	407	14,0%	86,0%
Ukończenie drugiego kierunku	16	457	3,4%	96,6%
Koła naukowe	80	393	16,9%	83,1%
Konferencje	23	450	4,9%	95,1%
Publikacje	13	460	2,7%	97,3%
Organizacje studenckie	69	404	14,6%	85,4%

TYP AKTYWNOŚCI	LICZBA STUDENTÓW		% STUDENTÓW	
	TAK	NIE	TAK	NIE
Działalność uczelniana	82	381	17,3%	80,5%
Język obcy	134	339	28,3%	71,7%
Certyfikat językowy	44	407	9,3%	86,0%
Organizacje pozastudenckie	43	430	9,1%	90,9%
Hobby	261	212	55,2%	44,8%
Praca	174	299	36,8%	63,2%
Wolontariat	83	390	17,5%	82,5%

W kontekście prowadzonych rozważań niezbędna wydaje się również analiza liczby podejmowanych przez studentów dodatkowych zajęć. Informacje na temat osób deklarujących zaangażowanie w określoną liczbę wyróżnionych aktywności zaprezentowane zostały w tabeli 7.4. Największa grupa badanych oprócz studiowania na danym kierunku deklarowała zaangażowanie w jeden lub dwa typy aktywności (w sumie 49,4%). Osoby mówiące o zaangażowaniu w większość wymienianych aktywności (6 i więcej) stanowiły wśród badanych niewielki odsetek – 4,3%. Brak zaangażowania w jakiejkolwiek dodatkowe formy aktywności obserwowany był w grupie blisko 12% badanych.

Tabela 7.4. Liczba osób deklarujących określoną liczbę aktywności

źródło: opracowanie własne

Liczba aktywności	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	razem
Liczba osób	56	117	117	92	45	25	12	3	2	2	1	1	473
% osób	11,8%	24,7%	24,7%	19,5%	9,5%	5,3%	2,5%	0,6%	0,4%	0,4%	0,2%	0,2%	100,0%

Jak wynika z informacji zaprezentowanych w tabeli 7.4., blisko 90% studentów III roku studiów dziennych deklaroowało zaangażowanie co najmniej w jedną dodatkową formę aktywności. W celu sprawdzenia motywacji związanych z danymi formami aktywności wyniki uzyskane w skalach do badania poziomu autotelicznosci/wykalkulowania zostały poddane procedurze rangowania, a następnie przeanalizowane z zastosowaniem nieparametrycznego testu H Kruskala-Walisa. W tabeli 7.5. zaprezentowane zostały informacje dotyczące średniej rangi przypisanej każdej z badanych aktywności, zaś tabela 7.6. zawiera dane na temat statystycznej istotności różnic pomiędzy rangami odpowiadającymi poszczególnym jej typom.

Tabela 7.5. Poziom wykalkulowania aktywności podejmowanych przez studentów

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG			
Test Kruskala-Wallisa: H (df=7, N=821)=128,35 p<0,01			
AKTYWNOŚĆ	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
Studia na drugim kierunku (aktualne lub ukończone)	71	35420,5	498,88
Aktywność naukowa (koła naukowe, konferencje, publikacje)	52	22923,5	440,84
Działalność uczelniana (organizacje uczelniane, przygotowywanie imprez i wydarzeń akademickich)	86	35322,5	410,73
Język obcy	116	30211,5	260,44
Organizacje pozastudenckie	39	11239,5	288,20
Hobby	226	101015,5	446,97
Praca	155	55811	360,07
Wolontariat	76	45487	598,51

Tabela 7.6. Porównanie rang poziomu wykalkulowania poszczególnych form aktywności

źródło: opracowanie własne

WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONNYCH) (* - wartość istotna statystycznie)							
AKTYWNOŚĆ	Studia na drugim kierunku	Aktywność naukowa	Działalność uczelniana	Język obcy	Organizacje pozastudenckie	Hobby	Praca
Aktywność naukowa	1,00	x	x	x	x	x	x
Działalność uczelniana	0,57	1,00	x	x	x	x	x
Język obcy	<0,01*	<0,01*	<0,01*	x	x	x	x
Organizacje pozastudenckie	<0,01*	0,07	0,21	1,00	x	x	x
Hobby	1,00	1,00	1,00	<0,01*	<0,01*	x	x
Praca	<0,01*	0,94	1,00	0,02*	1,00	0,01*	x
Wolontariat	0,31	0,01*	<0,01*	<0,01*	<0,01*	<0,01*	<0,01*

Tabela 7.7. Kolejność poziomów wykalkulowania poszczególnych aktywności studenckich według rang

źródło: opracowanie własne

POZYCJA	TYP AKTYWNOŚCI
1	Wolontariat
2	Studia na drugim kierunku (aktualne lub ukończone)
3	Hobby
4	Aktywność naukowa (koła naukowe, konferencje, publikacje)
5	Działalność uczelniana (organizacje uczelniane, przygotowywanie imprez i wydarzeń akademickich)
6	Praca
7	Organizacje pozastudenckie
8	Język obcy

Przedstawione wyniki stanowią podstawę do dokonania klasyfikacji badanych do grup studentów o zróżnicowanych typach aktywności. Podział dokonany według kryterium ilościowego przedstawiony został w tabeli 7.8. Punkt odcięcia, różnicujący badanych na przeciętnie i ponadprzeciętnie aktywnych, ulokowany został pomiędzy trzema oraz czterema aktywnościami. Zgodnie z nim, w grupie studentów nieaktywnych znalazły się osoby niedeklarujące oprócz studiowania żadnej dodatkowej aktywności (12%), do grupy studentów przeciętnie aktywnych zaliczono badanych wskazujących na jedną, dwie lub trzy aktywności dodatkowe (69%), zaś osoby deklarujące cztery lub więcej dodatkowych form aktywności przyporządkowano do kategorii studentów ponadprzeciętnie aktywnych (19%). Opcja ta wydaje się być najbardziej optymalna ze względu na osadzone w tradycji psychologicznej rozumienie „przeciętności” jako kategorii obejmującej ok. 2/3 populacji (obszar pod krzywą normalną mieszczący się w odległości 1 odchylenia standardowego od średniej w przypadku zmiennych ciągłych). Z jednej strony usytuowanie punktu odcięcia pomiędzy dwiema i trzema aktywnościami uczyniłoby grupę studentów ponadprzeciętnie aktywnych zbyt szeroką (38,5%), z drugiej zaś przyjęcie punktu odcięcia pomiędzy czterema i pięcioma aktywnościami uczyniłoby wspomnianą grupę zbyt wąską (9,5%).

Tabela 7.8. Podział studentów według kryterium ilościowego

źródło: opracowanie własne

LICZBA AKTYWNOŚCI	LICZBA OSÓB	% OSÓB	KATEGORIA STUDENTÓW
0	56	12%	nieaktywni
od 1 do 3	326	69%	przeciętnie aktywni
4 i więcej	91	19%	ponadprzeciętnie aktywni
RAZEM	473	100%	X

Inny podział badanych dokonany został ze względu na kryterium jakościowe. W tym przypadku dane uzyskane od osób deklarujących co najmniej jedną dodatkową aktywność poddane zostały analizie skupień (zob. Stanisław, 2006), w wyniku której uzyskano przyporządkowanie do trzech grup (zob. tabela 7.9.). Dane dotyczące różnic występujących między skupieniami w zakresie poszczególnych form aktywności przedstawia tabela 7.10. Na rysunku 7.1. przedstawiono natomiast proporcje członków poszczególnych skupień w typach aktywności.

Tabela 7.9. Podział studentów według kryterium jakościowego – liczebność skupień

źródło: opracowanie własne

	SKUPIENIE 1	SKUPIENIE 2	SKUPIENIE 3	RAZEM
LICZEBNOŚĆ	81	33	303	417
% BADANYCH	19,4%	7,9%	72,7%	100%

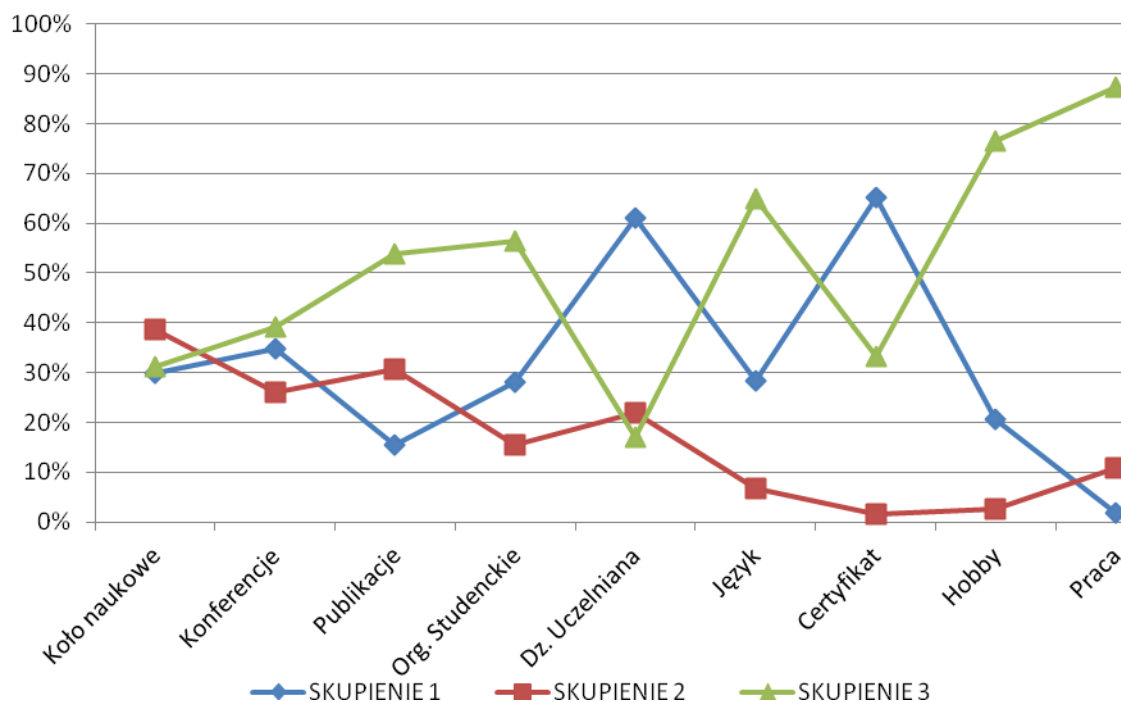
Tabela 7.10. Podział studentów według kryterium jakościowego – istotność różnic poszczególnych typów aktywności w procesie wyodrębniania skupień (* wartość $p < 0,05$)

źródło: opracowanie własne

TYP AKTYWNOŚCI	df	Chi-kwadrat	G-kwadrat
Studia na II kier.	2	5,99	5,47
Ukończenie. innego kierunku	2	0,48	0,42
Koło naukowe	2	148,01*	121,58*
Konferencje naukowe	2	16,88*	13,45*
Publikacje	2	9,62*	6,04*
Organizacje studenckie	2	6,31*	5,64
Działalność uczelniana	2	159,55*	146,72*
Język obcy	2	10,1*	9,66*
Certyfikat językowy	2	105,15*	85,58*
Organizacje pozastudenckie	2	1,08	1
Hobby	2	26,22*	25,7*
Praca	2	60,44*	75,92*
Wolontariat	2	0,81	0,79

Rysunek 7.1. Proporcje członków poszczególnych skupień w typach aktywności

źródło: opracowanie własne

Pierwsze skupienie (19,4%) obejmowało jednostki silnie angażujące się w działalność uczelnianą. Były one również bardzo często posiadaczami certyfikatów językowych oraz

uczestnikami kursów językowych i organizacji studenckich. Liczba osób pracujących przyjmowała wśród nich najniższą wartość, rzadko też spotykano w tej grupie osoby publikujące pierwsze prace. W związku z powyższym nadano im miano *działaczy uczelnianych*.

Członkowie skupienia drugiego (7,9%) częściej niż pozostali aktywni studenci angażowali się w działalność w kołach naukowych. W przypadku pozostałych zajęć dodatkowych wykazywali oni pośredni (publikacje, działalność uczelniana) lub najniższy poziom zaangażowania. Ich zainteresowania koncentrowały się na czynnościach tradycyjnie związanych ze studiowaniem, jednak realizowanych w nieco bardziej intensywny sposób. Ze względu na wymienioną charakterystykę nazwano ich *entuzjastami nauki*.

W trzecim skupieniu (72,7%) często spotykano studentów pracujących, angażujących się w absorbujące hobby, uczących się języków obcych oraz należących do organizacji studenckich. Z drugiej strony rzadko należeli oni do kół naukowych i angażowali się działalność uczelnianą. Ich aktywność była realizowana w największym stopniu poza murami uczelni, stąd też nadano im nazwę *wychodzący poza uniwersytet*.

7.3.2. Na ile efektywna – w sensie obiektywnym i subiektywnym – jest studencka aktywność związana z budowaniem kapitału kariery?

Podrozdział prezentuje analizy przeprowadzone z zastosowaniem testów nieparametrycznych: analizy wariancji rang Kruskala-Wallisa oraz testu mediany¹⁴. W tabelach przedstawiono jedynie te zestawienia, w przypadku których odnotowano zależności istotne statystycznie. Na wstępie zaznaczyć należy, że analizy z wykorzystaniem podziału studentów na nieaktywnych, przeciętnie aktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych (kryterium ilościowe) nie wykazały istnienia różnic międzygrupowych w zakresie liczby wskazywanych bliskich znajomych na uczelni ($H_{(df=2, N=451)}=1,16, p=0,56$), liczby otrzymanych nagród ($H_{(df=2, N=472)}=0,16, p=0,93$) i liczby otrzymanych stypendiów sportowych ($H_{(df=2, N=472)}=2,26, p=0,32$). W wyniku podziału studentów dokonanego ze względu na przynależność do skupień (kryterium jakościowe) nie zaobserwowano różnic w zakresie subiektywnej pozycji wśród znajomych ($H_{(df=3, N=468)}=6,86, p=0,08$), subiektywnego poziomu zamożności ($H_{(df=3, N=469)}=0,37, p=0,06$), subiektywnej atrakcyjności dla kolegów i koleżanek ($H_{(df=3, N=471)}=6,58, p=0,09$), wskazywanej liczby bliskich osób na uczelni ($H_{(df=3, N=451)}=1,37, p=0,71$), liczby otrzymanych nagród ($H_{(df=3, N=472)}=1,66, p=0,65$), liczby otrzymanych stypendiów sportowych ($H_{(df=3, N=472)}=3,55, p=0,31$), liczby otrzymanych stypendiów naukowych ($H_{(df=3, N=472)}=6,39, p=0,09$), najwyższej uzyskanej w czasie

¹⁴ Jeżeli obecność istotnych statystycznie zależności wskazywana była przez oba testy, do prezentacji wyników wykorzystano jedynie dane uzyskane w teście ANOVA rang. Postępowanie takie zostało również zastosowane we wszystkich kolejnych analizach.

studiów średniej ($H_{(df=3, N=439)}=2,31, p=0,51$) oraz średniej za ostatni semestr ($H_{(df=3, N=54)}=0,84, p=0,84$).

Tabela 7.11. zawiera informacje na temat różnic pomiędzy średnimi ocen za ostatni semestr obserwowanymi pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi. W teście mediany wykazano, że studenci przeciętnie aktywni uzyskali średnie ocen niższe od oczekiwanych, zaś średnie ocen studentów nieaktywnych oraz ponadprzeciętnie aktywnych były nieco wyższe od oczekiwanych.

Tabela 7.11. Poziom aktywności a średnia ocen za ostatni semestr

źródło: opracowanie własne

TEST MEDIANY				
ogólna mediana = 4,1; Chi kwadrat = 8,10 df = 2 p = 0,02				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	Razem
<=mediany:obserwow.	26	179	38	243
oczekiwane	28,9	165,39	48,71	X
obs.-ocz.	-2,9	13,61	-10,71	X
>mediany:obserwow.	28	130	53	211
oczekiwane	25,1	143,61	42,29	X
obs.-ocz.	2,9	-13,61	10,71	X
Razem: obserwowane	54	309	91	454

Tabela 7.12. Poziom aktywności a najwyższa średnia w czasie studiów

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 2, N = 439) = 8,18 p = 0,02				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	51	10456,5	205,03
przeciętnie aktywni	2	301	63990	212,59
ponadprzeciętnie aktywni	3	87	22133,5	254,41
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	1	0,08	
przeciętnie aktywni	1	X	0,02*	
ponadprzeciętnie aktywni	0,08	0,02*	X	

Omawiane wyniki korespondują w pewnym stopniu z zaprezentowanymi w tabeli 7.12. danymi dotyczącymi zależności pomiędzy poziomem aktywności a najwyższą średnią ocen uzyskaną w czasie studiów. O ile pomiędzy średnimi rangami studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych oraz nieaktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych nie zaobserwowano różnic (przy czym wartość p dotycząca porównania tych ostatnich wskazuje na pewną tendencję statystyczną), o tyle studenci ponadprzeciętnie aktywni uzyskali istotnie wyższe średnie ocen niż studenci przeciętnie aktywni. Przyjmując za obiektywny wskaźnik efektywności studenckiej wysokość uzyskiwanej średniej ocen (tabele 7.11. i 7.12.), zauważa się, że najwyższe rangi charakteryzowały studentów

ponadprzeciętnie aktywnych. W przypadku osób przeciętnie aktywnych oraz nieaktywnych średnia ocen nie stanowiła istotnego kryterium różnicującego.

Innym obiektywnym wskaźnikiem efektywności jest liczba przyznanych w trakcie studiów stypendiów naukowych. Z zawartych w tabeli 7.13. danych wynika, że wyróżnienia te przyznawane były najczęściej osobom ponadprzeciętnie aktywnym, które otrzymywały je istotnie częściej, niż studenci nieaktywni i aktywni w stopniu przeciętnym. Pomiedzy dwoma ostatnimi wymienionymi grupami nie zaobserwowano żadnych istotnych różnic w tym zakresie.

Tabela 7.13. Poziom aktywności a liczba przyznanych stypendiów za wyniki w nauce

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: $H(df = 2, N = 472) = 14,69 p < 0,01$				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	55	11895,5	216,28
przeciętnie aktywni	2	326	74597,5	228,83
ponadprzeciętnie aktywni	3	91	25135	276,21
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	1	0,03*	
przeciętnie aktywni	1	X	0,01*	
ponadprzeciętnie aktywni	0,03*	0,01*	X	

Badani poproszeni zostali również o oszacowanie swojego poziomu atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy. Porównanie uzyskanych wyników (zob. tabela 7.14.) wykazało istnienie w tym zakresie różnic pomiędzy studentami nieaktywnymi a oboma grupami studentów aktywnych. Osoby nieaktywne oceniały swoją atrakcyjność dla potencjalnych pracodawców znacznie niżej niż członkowie pozostałych grup.

Tabela 7.14. Poziom aktywności a subiektywnie postrzegana atrakcyjność dla potencjalnego pracodawcy

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: $H(df = 2, N = 471) = 15,59 p < 0,01$				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	56	10250,5	183,04
przeciętnie aktywni	2	325	76557,5	235,56
ponadprzeciętnie aktywni	3	90	24348	270,53
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	0,02*	<0,01*	
przeciętnie aktywni	0,02*	X	0,09	
ponadprzeciętnie aktywni	<0,01*	0,09	X	

Biorąc pod uwagę konsekwencje społeczne wynikające z podejmowanej przez młodych dorosłych aktywności (zob. Griskevicius i in., 2008; Bereczkei i in., 2010), w wyróżnionych grupach postanowiono zbadać szacowany poziom atrakcyjności dla koleżanek i kolegów oraz szacowaną subiektywną pozycję wśród znajomych. Studenci ponadprzeciętnie aktywni stanowili grupę o istotnie wyższym poczuciu atrakcyjności dla spotykanych na uczelni koleżanek i kolegów niż osoby nieaktywne oraz przeciętnie aktywne (tabela 7.15.). Ponadto ich subiektywnie postrzegana pozycja wśród znajomych również wykazywała istotnie wyższy poziom od charakteryzującego studentów nieaktywnych (tabela 7.16.).

Tabela 7.15. Poziom aktywności a subiektywnie postrzegana atrakcyjność dla kolegów i koleżanek z uczelni

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 2, N = 471) = 10,97p < 0,01				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	56	10913	194,88
przeciętnie aktywni	2	326	76390,5	234,33
ponadprzeciętnie aktywni	3	89	23852,5	268,01
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONNYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	0,14	<0,01*	
przeciętnie aktywni	0,14	X	0,12	
ponadprzeciętnie aktywni	<0,01*	0,12	X	

Tabela 7.16. Poziom aktywności a subiektywnie postrzegana pozycja wśród znajomych

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 2, N= 468) =12,20 p < 0,01				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	56	10800,5	192,87
przeciętnie aktywni	2	324	75273	232,32
ponadprzeciętnie aktywni	3	88	23672,5	269,01
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONNYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	0,13	<0,01*	
przeciętnie aktywni	0,13	X	0,07	
ponadprzeciętnie aktywni	<0,01	0,07	X	

Z przedstawionych dotychczas analiz można wysnuć wniosek, że jedynie ponadprzeciętna aktywność pociąga za sobą faktycznie wysoką obiektywną i subiektywną efektywność studencką. We wszystkich przypadkach studenci o największej liczbie podejmowanych dodatkowo zajęć uzyskiwali najwyższe wyniki, które zawsze istotnie różniły się od wartości uzyskanych w grupie osób nieaktywnych, a często również były różne od wyników osób przeciętnie aktywnych. Może to być związane z ogólną częstotliwością występowania dodatkowej aktywności studenckiej. W badanej grupie nieaktywni stanowili jedynie 12% (zob. tabela 7.9.), co oznacza że działania

wykraczające poza naukę na danym kierunku były zasadniczo czymś normalnym i dopiero znaczny spadek lub znaczny wzrost aktywności pociągał za sobą istotne zmiany w obszarze efektywności.

W tabeli 7.17. przedstawione zostały jedyne istotne statystycznie różnice zaobserwowane pomiędzy studentami wyodrębnionymi według kryterium jakościowego. Dotyczą one szacunków na temat subiektywnej atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy, przy czym analiza wartości p wykazała, że o ile wyniki uzyskane w ramach jednego ze skupień różniły się od wyników studentów nieaktywnych, o tyle między skupieniami różnice nie występowały. Obserwacja ta nakazuje uznać kryterium jakościowe za mało przydatne w procedurze badania zależności pomiędzy studencką aktywnością a obiektywnymi i subiektywnymi wskaźnikami studenckiej efektywności. W związku z powyższym, w analizach związanych z kolejnymi pytaniami badawczymi wykorzystano jedynie podział oparty na kryterium ilościowym, wyróżniającym grupy studentów nieaktywnych, przeciętnie aktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych. Dla porządku, podział ten uwzględniony został w treści pytań badawczych.

Tabela 7.17. Skupienie studentów aktywnych a subiektywnie postrzegana atrakcyjność dla potencjalnego pracodawcy

źródło: opracowanie własne

ANOVA rang Kruskala-Wallisa				
Test Kruskala-Wallisa: $H(df = 3, N = 471) = 10,63$ $p = 0,01$				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
Działacze uczelniani	1	81	19488	240,59
Entuzjaści nauki	2	32	7588,5	237,14
Wychodzący poza uniwersytet	3	302	73829	244,47
Studenci nieaktywni	4	56	10250,5	183,04
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	Skupienie 1	Skupienie 2	Skupienie 3	Studenci nieaktywni
Działacze uczelniani	X	1	1	0,09
Entuzjaści nauki	1	X	1	0,43
Wychodzący poza uniwersytet	1	1	X	0,01*
Studenci nieaktywni	0,09	0,44	0,01*	X

7.3.3. Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi (NA), przeciętnie aktywnymi (PA) i ponadprzeciętnie aktywnymi (PPA) istnieją różnice w zakresie celów życiowych?

Analizie poddane zostały wyniki uzyskane w poszczególnych grupach studentów, dotyczące poziomu preferowania określonych celów życiowych. Spośród wyróżnionych w polskiej wersji Indeksu Aspiracji Życiowej czterech czynników istotne różnice międzygrupowe odnotowano jedynie w zakresie harmonii psychofizycznej (zob. tabela 7.18), zaś otrzymane w poszczególnych grupach wyniki dotyczące zaspokojenia materialnego ($H_{(df=2, N=473)}=2,51$, $p=0,29$), rozwoju duchowego ($H_{(df=2, N=473)}=1,63$, $p=0,44$) oraz relacji społecznych ($H_{(df=2, N=473)}=3,36$, $p=0,19$) nie wykazywały istotnego zróżnicowania.

Nieistotność różnic międzygrupowych w zakresie trzech czynników świadczy o zasadniczym braku zróżnicowania motywacji pomiędzy badanymi grupami. Dla młodych dorosłych, bez względu na poziom aktywności, jednakowo ważne były zasoby materialne oraz potrzeby związane ze sferą duchową i społeczną. Istniały jednak pomiędzy nimi różnice dotyczące potrzeb związanych z osiąganiem psychofizycznej harmonii. Studenci przeciętnie i ponadprzeciętnie aktywni uzyskiwali w tym aspekcie wyniki znacznie wyższe od tych, które charakteryzują studentów nieaktywnych.

Tabela 7.18. Poziom aktywności a harmonia psychofizyczna

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 2, N= 473) = 9,27 p = 0,01				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	56	10679,5	190,71
przeciętnie aktywni	2	326	77673,5	238,26
ponadprzeciętnie aktywni	3	91	23748	260,97
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONNYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	0,05*	0,01*	
przeciętnie aktywni	0,05*	X	0,48	
ponadprzeciętnie aktywni	0,01*	0,48	X	

Zgromadzone informacje nakazują odrzucenie postawionej hipotezy mówiącej o bardziej skrajnych sposobach określania celów życiowych w grupie osób ponadprzeciętnie aktywnych. W większości przypadków ich cele nie różniły się istotnie od celów formułowanych przez osoby o niższych poziomach aktywności, zaś dążenia związane z harmonią psychofizyczną były odmienne jedynie od obserwowanych w grupie osób nieaktywnych.

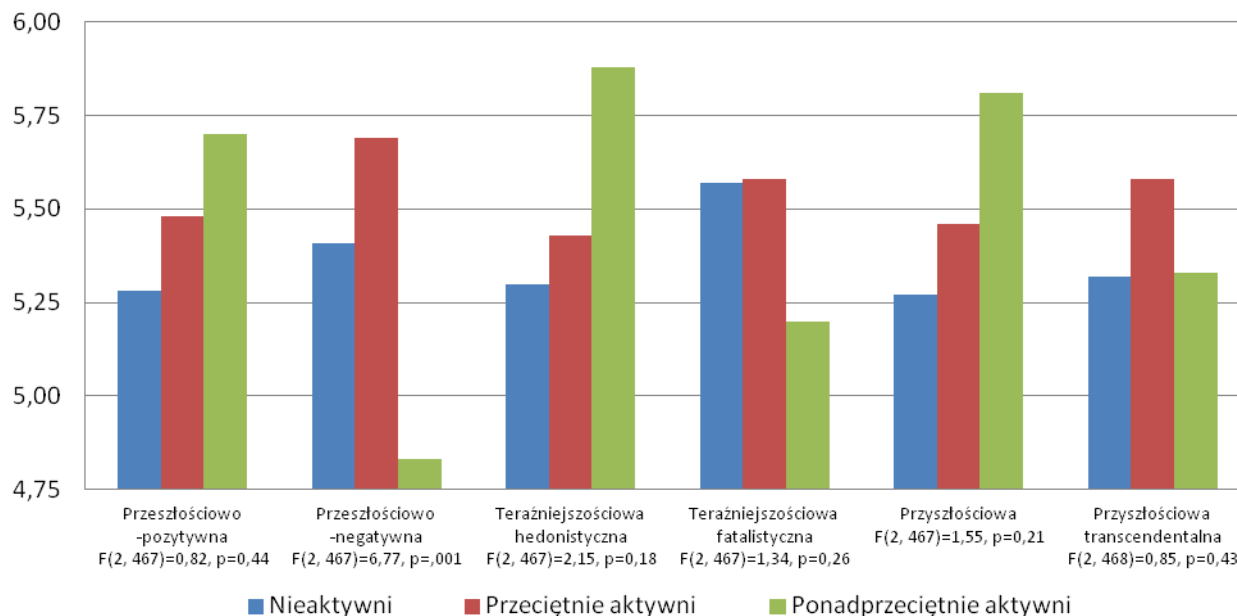
7.3.4. Czy studenci nieaktywni, przeciętnie aktywni i ponadprzeciętnie aktywni różnią się w zakresie poszczególnych wymiarów orientacji temporalnych?

Na rysunku 7.2. przedstawiono informacje na temat odnotowanego związku między poziomem aktywności studenckiej a poziomem poszczególnych orientacji temporalnych. Jedyna istotna statystycznie różnica dotyczyła w tym przypadku orientacji przeszłościowo-negatywnej. Studenci ponadprzeciętnie aktywni wykazywali znacznie niższe natężenie tej orientacji niż osoby należące do pozostałych badanych grup ($p=0,001$; $\eta^2=0,03$), przy czym wyniki najwyższe charakteryzowały studentów aktywnych w stopniu przeciętnym. Przeprowadzony w ramach analizy *post-hoc* test Tukeya wykazał w tym przypadku istnienie zróżnicowania jedynie pomiędzy studentami przeciętnie i ponadprzeciętnie aktywnymi ($p=0,01$). Postawioną wcześniej hipotezę mówiącą o występowaniu u osób ponadprzeciętnie aktywnych najwyższego poziomu orientacji

przyszłościowej i najniższego poziomu orientacji terażniejszościowych uznać można za niepotwierdzoną wynikami badania.

Rysunek 7.2. Poziom aktywności a orientacje temporalne

źródło: opracowanie własne

7.3.5. Czy pomiędzy grupami studentów nieaktywnych, przeciętnie aktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych istnieją różnice w zakresie kapitału społeczno-kulturowego?

Związki pomiędzy studenckim poziomem aktywności a posiadanymi zasobami kapitału społecznego przeanalizowane zostały z wykorzystaniem opartej o wartość współczynnika chi-kwadrat metody porównywania liczebności faktycznie obserwowanych w poszczególnych podgrupach (*observed* – O) z liczebnościami oczekiwanymi (*expected* – E). W tabeli 7.19. przedstawiono zależności dotyczące studenckiej aktywności oraz posiadanych zasobów finansowych. Wśród studentów nieaktywnych zaobserwowana została większa od oczekiwanej liczba osób, w przypadku których dochody nie przekraczają minimum socjalnego, natomiast liczebności w każdej z pozostałych grup dochodowych okazały się być mniejsze od oczekiwanych. Odwrotną zależność odnotowano w grupie studentów ponadprzeciętnie aktywnych, którzy w stopniu większym od oczekiwanego cechowali się dostępem do dochodów przekraczających płacę minimalną, natomiast rzadziej wykazywali przynależność do grup o mniejszych zasobach finansowych. Jednostki przeciętnie aktywne w największym stopniu rekrutowały się spośród studentów o kapitale finansowym na poziomie powyżej minimum socjalnego, ale niższym niż płaca minimalna.

Tabela 7.19. Poziom aktywności a przynależność do grupy dochodowej

źródło: opracowanie własne

LICZEBNOŚCI OBSERWOWANE (O)	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
DO MINIMUM SOCJALNEGO	19	65	18
MINIMUM SOCJALNE < X ≤ PŁACA MINIMALNA	8	74	13
PŁACA MINIMALNA < X ≤ ŚREDNIA KRAJOWA	6	67	24
POWYŻEJ ŚREDNIEJ KRAJOWEJ	0	7	6
LICZEBNOŚCI OCZEKIWANE (E)	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
DO MINIMUM SOCJALNEGO	10,96	70,77	20,27
MINIMUM SOCJALNE < X ≤ PŁACA MINIMALNA	10,21	65,91	18,88
PŁACA MINIMALNA < X ≤ ŚREDNIA KRAJOWA	10,43	67,30	19,27
POWYŻEJ ŚREDNIEJ KRAJOWEJ	1,40	9,02	2,58
O – E	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
DO MINIMUM SOCJALNEGO	8,04	-5,77	-2,27
MINIMUM SOCJALNE < X ≤ PŁACA MINIMALNA	-2,21	8,09	-5,88
PŁACA MINIMALNA < X ≤ ŚREDNIA KRAJOWA	-4,43	-0,30	4,73
POWYŻEJ ŚREDNIEJ KRAJOWEJ	-1,40	-2,02	3,42
Chi-kwadrat (N = 307; df = 6) = 19,32 p < 0,01			

Innym elementem kapitału społeczno-kulturowego występującym w odmiennych proporcjach w poszczególnych grupach studentów były rodzinne tradycje akademickie (zob. tabela 7.20). Liczba osób ponadprzeciętnie aktywnych należących do pierwszego pokolenia studentów przyjmowała niższą od oczekiwanej wartość, zaś ich podwyższoną liczebność obserwowano wśród studentów w drugim i trzecim pokoleniu. Dokładnie odwrotne proporcje charakteryzowały nieaktywnych badanych, których większość rekrutowała się spośród osób będących studentami w pierwszym pokoleniu. Rozkład liczebności studentów przeciętnie aktywnych w poszczególnych grupach pokoleniowych był bardzo zbliżony do rozkładu oczekiwanego, przy czym zaobserwowane zostało niewielkie przesunięcie w stronę pierwszego i drugiego pokolenia.

Tabela 7.20. Poziom aktywności a rodzinne tradycje akademickie

źródło: opracowanie własne

LICZEBNOŚCI OBSERWOWANE (O)	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
I POKOLENIE	44	187	37
II POKOLENIE	6	88	29
III POKOLENIE	5	45	20
LICZEBNOŚCI OCZEKIWANE (E)	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
I POKOLENIE	31,97	186,03	50,00
II POKOLENIE	14,67	85,38	22,95
III POKOLENIE	8,35	48,59	13,06
O – E	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
I POKOLENIE	12,03	0,97	-13,00
II POKOLENIE	-8,67	2,62	6,05
III POKOLENIE	-3,35	-3,59	6,94
Chi-kwadrat (N = 461; df = 4) = 20,01 p < 0,01			

Podobne wnioski towarzyszą analizie informacji zaprezentowanych w tabeli 7.21., mówiących o związkach poziomu aktywności studenckiej z posiadanymi zasobami kulturowymi, wskazywanymi rozległością domowego księgozbioru. Studenci ponadprzeciętnie aktywni stanowili grupę o najbardziej rozbudowanych domowych biblioteczkach. Osoby nieaktywne i przeciętnie aktywne charakteryzowało w tym przypadku posiadanie słabo rozbudowanej bazy książek.

Ostatni z zaobserwowanych związków pomiędzy poziomem aktywności a posiadanymi zasobami społeczno-kulturowymi dotyczy zaangażowania badanych w bliski związek o charakterze partnerskim. Według zgromadzonych informacji (zob. tabela 7.22.) studenci przeciętnie aktywni stanowili grupę wykazującą mniejszy od oczekiwanego poziom zaangażowania w relacje intymne. Z drugiej strony wśród studentów przeciętnie aktywnych częściej niż w pozostałych badanych grupach dochodziło do formalizacji związków. Osoby nieaktywne i ponadprzeciętnie aktywne częściej deklarowały natomiast pozostawanie w związkach nieformalnych.

Tabela 7.21. Poziom aktywności a posiadane zasoby kulturowe (ilość książek w metrach)

źródło: opracowanie własne

LICZEBNOŚCI OBSERWOWANE (O)	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
I KWARTYL (do 4 m.)	22	116	17
II KWARTYL (4-6 m.)	9	55	15
III KWARTYL (6 – 10 m)	12	60	17
IV KWARTYL (pow. 10 m.)	8	67	32
LICZEBNOŚCI OCZEKIWANE (E)	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
I KWARTYL (do 4 m.)	18,38	107,42	29,20
II KWARTYL (4-6 m.)	9,37	54,75	14,88
III KWARTYL (6 – 10 m)	10,56	61,68	16,77
IV KWARTYL (pow. 10 m.)	12,69	74,15	20,16
O – E	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
I KWARTYL (do 4 m.)	3,62	8,58	-12,20
II KWARTYL (4-6 m.)	-0,37	0,25	0,12
III KWARTYL (6 – 10 m)	1,44	-1,68	0,23
IV KWARTYL (pow. 10 m.)	-4,69	-7,15	11,84
Chi-kwadrat (N = 430; df = 6) = 16,14 p = 0,01			

Tabela 7.22. Poziom aktywności a zaangażowanie w bliski związek

źródło: opracowanie własne

LICZEBNOŚCI OBSERWOWANE (O)	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
BRAK	21	147	37
ZWIĄZEK NIEFORMALNY	35	46	172
ZWIĄZEK FORMALNY	0	8	2
LICZEBNOŚCI OCZEKIWANE (E)	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
BRAK	24,53	88,04	92,43
ZWIĄZEK NIEFORMALNY	30,27	108,66	114,07
ZWIĄZEK FORMALNY	1,20	4,29	4,51
O – E	STUDENCI NIEAKTYWNI	STUDENCI PRZECIĘTNIE AKTYWNI	STUDENCI PONADPRZECIĘTNIE AKTYWNI
BRAK	-3,53	58,96	-55,43
ZWIĄZEK NIEFORMALNY	4,73	-62,66	57,93
ZWIĄZEK FORMALNY	-1,20	3,71	-2,51
Chi-kwadrat (N = 468; df = 4) = 145,31 p < 0,01			

Podkreślić należy, że niektóre z badanych form kapitału społeczno-kulturowego w żaden sposób nie różnicowały studentów wyodrębnionych według kryterium poziomu aktywności.

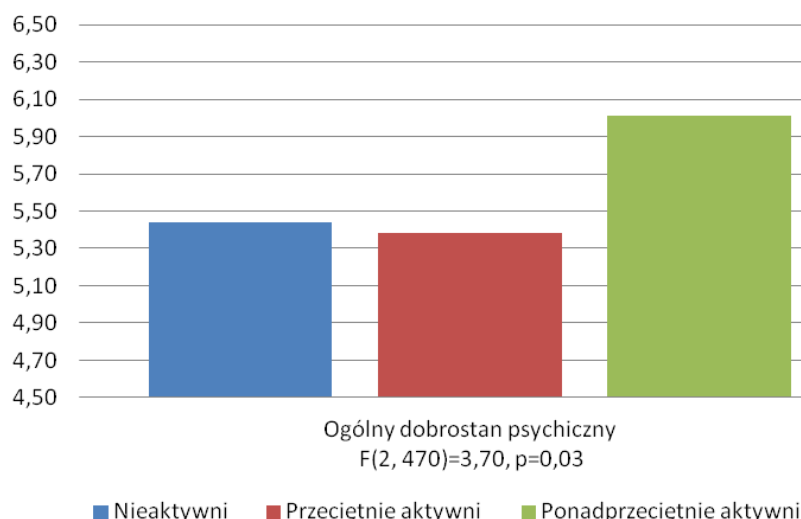
Analizy z wykorzystaniem testu chi-kwadrat wykazały, że badani nieaktywni, przeciętnie aktywni i ponadprzeciętnie aktywni nie różnili się od siebie w zakresie przynależności do określonej kategorii wyznania ($p=0,72$), typu rodziny pochodzenia ($p=0,28$), podstawowego źródła utrzymania ($p=0,21$) oraz zamieszkiwania z rodziną w czasie studiów ($p=0,58$). Oznacza to, że zasoby związane z wymienionymi zmiennymi nie miały przełożenia na poziom studenckiej aktywności. W świetle wszystkich zgromadzonych danych należy uznać, że postawione hipotezy zostały potwierdzone jedynie częściowo.

7.3.6. Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi występują różnice w zakresie deklarowanego poziomu poczucia dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych wymiarach?

W podrozdziale przedstawione zostaną informacje na temat związków pomiędzy poziomem aktywności studenckiej a poszczególnymi wymiarami dobrostanu psychicznego. Zależności pomiędzy poziomem aktywności studenckiej a ogólnym poczuciem dobrostanu psychicznego przedstawia rysunek 7.3. Choć analiza wariancji wykazała istnienie różnic międzygrupowych w tym zakresie ($p=0,03$; $\eta^2=0,02$), to przeprowadzony w ramach procedury *post-hoc* test Tukeya nie ujawnił istotnych różnic pomiędzy badanymi grupami studentów (NA/PA: $p=0,98$; P/PPA: $p=0,08$ – wartość wskazująca tendencję statystyczną; NA/PPA: $p=0,28$). Nakazuje to ostrożność podczas formułowania wniosków, że osoby silnie zaangażowane w działalność wykraczającą poza studia na danym kierunku były bardziej zadowolone z życia niż studenci nieaktywni bądź aktywni w stopniu przeciętnym. Fakt ten stanowi jednak punkt wyjścia do bardziej szczegółowych analiz, obejmujących diagnozę poziomu dobrostanu psychicznego w poszczególnych jego wymiarach.

Rysunek 7.3. Poziom aktywności a ogólny dobrostan psychiczny

źródło: opracowanie własne

Na rysunku 7.4. oraz w tabelach 7.23. i 7.24. zaprezentowane zostały informacje na temat związków pomiędzy poziomem aktywności studenckiej a wskaźnikami poszczególnych wymiarów dobrostanu psychicznego w koncepcji Ryff. Przyjmując jako wskaźniki biegłości środowiskowej wyniki uzyskiwane w skalach *popularność* i *kompetencje*, zaobserwowano istnienie międzygrupowych różnic (odpowiednio $p=0,02$, $\eta^2=0,02$ i $p<0,001$, $\eta^2=0,08$). W obu przypadkach osoby nieaktywne cechował najniższy poziom badanej zmiennej, zaś najwyższe wartości obserwowano w przypadku studentów ponadprzeciętnie aktywnych. Analiza *post-hoc* nie wykazała natomiast istotnych różnic w przypadku porównań poszczególnych grup w zakresie *popularności* (NA/PA: $p=0,77$; PA/PPA: $p=0,13$; NA/PPA: $p=0,07$ – wartość wskazująca tendencję statystyczną). O ile zaś różnice pomiędzy studentami nieaktywnymi i przeciętnie aktywnymi dotyczące *kompetencji* nie były istotne ($p=0,36$), o tyle wyniki studentów ponadprzeciętnie aktywnych istotnie różniły się od wartości zaobserwowanych w pozostałych grupach. (PA/PPA i NA/PPA: $p<0,001$). Poziom dobrostanu psychicznego związanego z biegłością środowiskową w jej fizycznym aspekcie był więc w przypadku studentów ponadprzeciętnie aktywnych wyższy, niż w przypadku studentów skoncentrowanych wyłącznie na nauce na danym kierunku lub podejmujących dodatkową działalność w niewielkim stopniu. Obserwację tę potwierdzają wyniki dotyczące różnic międzygrupowych w zakresie spostrzeganej samoskuteeczności (tabela 7.23.).

Rysunek 7.4. Poziom aktywności a poszczególne wymiary dobrostanu psychicznego

źródło: opracowanie własne

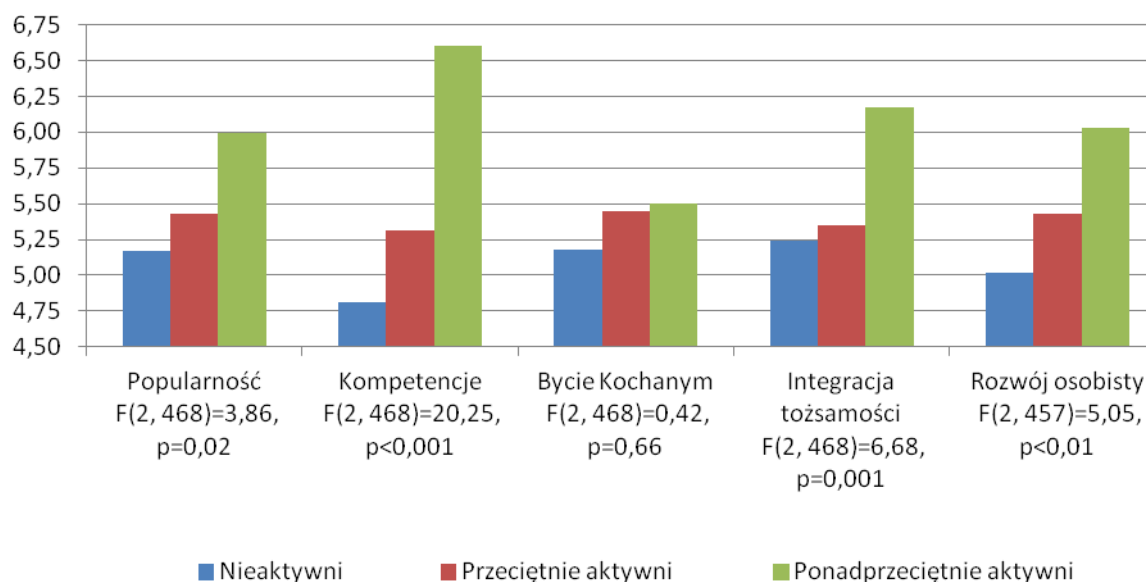

Tabela 7.23. Poziom aktywności a poczucie samoskuteczności

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 2, N = 472) = 21,03 p < 0,01				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	56	10893,5	194,53
przeciętnie aktywni	2	326	74522	228,60
ponadprzeciętnie aktywni	3	90	26212,5	291,25
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	0,25	<0,01*	
przeciętnie aktywni	0,25	X	<0,01*	
ponadprzeciętnie aktywni	<0,01*	<0,01*	X	

Jak wynika z informacji przedstawionych na rysunku 7.4., studenci ponadprzeciętnie aktywni charakteryzowali się najwyższym poziomem rozwoju osobistego oraz autonomii, badanej przy pomocy skali *integracja tożsamości* narzędzia MSEI ($p=0,001$, $\eta^2=0,03$). Dotyczące wymienionych zmiennych analizy *post-hoc* wykazały, że w przypadku rozwoju osobistego jedynie studenci nieaktywni i ponadprzeciętnie aktywni różnili się od siebie w istotny sposób ($p=0,02$), zaś w przypadku *integracji tożsamości* różnice dotyczyły studentów ponadprzeciętnie aktywnych i dwóch pozostałych grup (NA/PPA: $p=0,03$; PA/PPA: $p=0,01$). Bardzo podobna sytuacja zaobserwowana została w przypadku wymiaru samoakceptacji, wskaźnikowanego za pomocą skali do badania samooceny. Także w tym przypadku (zob. tabela 7.24.) wyniki studentów nieaktywnych oraz przeciętnie aktywnych zasadniczo nie różniły się od siebie, zaś wartość średniej rangi charakteryzującej studentów ponadprzeciętnie aktywnych okazała się być istotnie wyższa od pozostałych.

Tabela 7.24. Poziom aktywności a samoocena

źródło: opracowanie własne

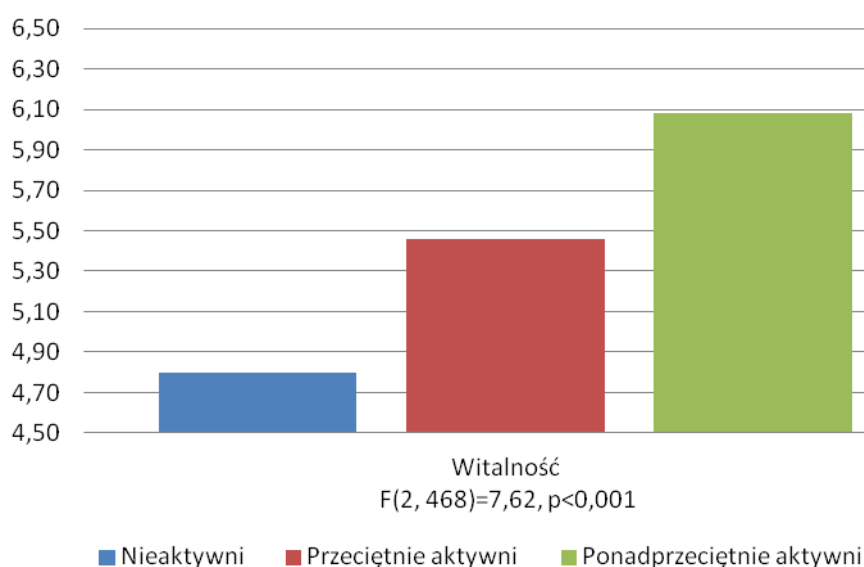
ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (2, N = 470) = 12,63 p < 0,01				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	56	12391,5	221,28
przeciętnie aktywni	2	324	72998,5	225,30
ponadprzeciętnie aktywni	3	90	25295	281,06
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	1	0,03*	
przeciętnie aktywni	1	X	<0,01*	
ponadprzeciętnie aktywni	0,03*	<0,01*	X	

Choć zależność pomiędzy poziomem aktywności a ogólną satysfakcją z życia ujawniła się w analizie wariancji jedynie na poziomie podstawowym, znalazła ona odzwierciedlenie w poszczególnych wymiarach dobrostanu psychicznego. Dobrostan osób ponadprzeciętnie

aktywnych w przypadku *kompetencji*, samoskuteczności, rozwoju osobistego, *integracji tożsamości* i samooceny był istotnie wyższy od dobrostanu studentów nieaktywnych lub przeciętnie aktywnych, co w znacznym stopniu potwierdza postawioną hipotezę. Jedyne zaobserwowany wyjątek dotyczył braku związków pomiędzy poziomem aktywności studenckiej a głębszymi, pozytywnymi relacjami z innymi (wskaźnikowanymi za pomocą skali *bycie kochanym* narzędzia MSEI). Oznacza to, że poziom aktywności studenckiej nie wiązał się bezpośrednio z pomyślnością w związkach uczuciowych oraz doświadczaniu bliskości z innymi ludźmi.

Rysunek 7.5. Poziom aktywności a witalność

źródło: opracowanie własne

Na rysunku 7.5. zaprezentowano informacje na temat międzygrupowych różnic w zakresie witalności. Zaobserwowane zależności były zbieżne ze sformułowaną wcześniej hipotezą mówiącą o związku poziomu witalności z liczbą podejmowanych aktywności ($p<0,001$; $\eta^2=0,03$). Osoby nieaktywne cechowało znacznie niższe poczucie zdrowia fizycznego i dobrej kondycji niż członków dwóch pozostałych grup (NA/PA: $p=0,049$; NA/PPA: $p<0,001$), przy czym najwyższym poziomem witalności charakteryzowali się studenci ponadprzeciętnie aktywni (PA/PPA: $p=0,02$). W nawiązaniu do postawionej uprzednio hipotezy, uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że została ona postawiona dość trafnie (za wyjątkiem pozytywnych relacji z innymi). Przeprowadzone analizy *post-hoc* wskazują jednak na konieczność zachowania ostrożności podczas wnioskowania na temat poziomu aktywności studenckiej z poszczególnymi aspektami dobrostanu.

7.3.7. Czy pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi zaobserwować można różnice w zakresie kryzysu w wartościowaniu?

Poziom występującego wśród studentów kryzysu w wartościowaniu poddano analizom międzygrupowym (zob. tabela 7.25.). Najwyższe wyniki w zakresie ogólnego poziomu

wymienionej zmiennej zaobserwowane zostały wśród studentów nieaktywnych, zaś wyniki najniższe charakteryzowały osoby o ponadprzeciętnym poziomie aktywności. Różnica pomiędzy średnimi rangami uzyskanymi w wymienionych grupach okazała się być istotna statystycznie.

Istotnej różnicy między średnimi rangami studentów nieaktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych nie towarzyszą różnice w zakresie następujących podwymiarów kryzysu w wartościowaniu: trudności w hierarchizowaniu wartości ($H_{(df=2, N=472)}=3,33, p=0,19$), poczucie zagubienia wartości ($H_{(df=2, N=472)}=2,66, p=0,26$) oraz poczucie nierealizowania wartości w życiu ($H_{(df=2, N=470)}=4,20, p=0,12$). Wskazuje to na rozmyty charakter zaobserwowanego zróżnicowania, który nie koncentruje się na żadnej ze sfer kryzysu w wartościowaniu, lecz obejmuje całość fenomenów związanych ze sferą wartości. Jedyne różnice zaobserwowane zostały w przypadku poczucia dezintegracji sfery wartości ($H_{(df=2, N=472)}=9,41, p=0,01$). Warto zauważyć jednak, że o ile różnica między studentami o najbardziej skrajnych poziomach aktywności była zauważalna, o tyle wyniki obu grup nie odbiegały istotnie od poziomu kryzysu w wartościowaniu charakteryzującego studentów przeciętnie aktywnych. Wynika z tego, że zależności pomiędzy omawianymi zmiennymi cechowała dosyć umiarkowana dynamika. W kontekście tym postawioną hipotezę dotyczącą poziomu aktywności studenckiej i kryzysu w wartościowaniu uznać można za jedynie częściowo potwierdzoną w badaniach empirycznych.

Tabela 7.25. Poziom aktywności a kryzys w wartościowaniu

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: $H(df = 2, N = 472) = 6,12, p = 0,05$				
STUDENCI	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
nieaktywni	1	56	14106	251,89
przeciętnie aktywni	2	325	78833,5	242,56
ponadprzeciętnie aktywni	3	91	18688,5	205,39
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONNYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
STUDENCI	nieaktywni	przeciętnie aktywni	ponadprzeciętnie aktywni	
nieaktywni	X	0,11	0,01*	
przeciętnie aktywni	0,11	X	0,27	
ponadprzeciętnie aktywni	0,01*	0,27	X	

7.3.8. Czy istnieją związki pomiędzy orientacjami temporalnymi a celami życiowymi?

Próba odpowiedzi na postawione pytanie otwiera zestaw analiz przeprowadzonych w celu wykrycia bardziej ogólnych związków pomiędzy badanymi zmiennymi. Uzyskane przez badanych wyniki dotyczące natężenia celów życiowych oraz poszczególnych orientacji temporalnych poddane zostały analizie korelacyjnej z zastosowaniem współczynnika ρ Spearmana. Uzyskane współczynniki korelacji przedstawione zostały w tabeli 7.26.

Tabela 7.26. Współczynniki korelacji pomiędzy orientacjami temporalnymi a celami życiowymi

źródło: opracowanie własne

Korelacja porządku rang Spearmana *p < 0,05	PP	PN	TH	TF	P	TFTPI
HARMONIA PSYCHOFIZYCZNA	0,20*	-0,03	0,30*	0,00	0,11*	0,01
ROZWÓJ DUCHOWY	0,21*	0,03	-0,01	0,01	0,11*	0,58*
ZASPOKOJENIE MATERIALNE	0,11*	0,08	0,21*	0,18*	0,01	-0,12*
RELACJE SPOŁECZNE	0,28*	0,03	0,16*	0,09	0,17*	0,29*
LEGENDA: PP – przeszłościowo-pozytywna perspektywa czasowa, PN – przeszłościowo-negatywna p.cz., TH – teraźniejszościowa hedonistyczna p.cz., TF – teraźniejszościowa fatalistyczna p.cz., P – przyszłościowa p.cz., TFTPI – przyszłościowa transcendentalna p.cz.						

Orientacja przeszłościowo-pozytywna powiązana była dodatnio ze wszystkimi czterema analizowanymi typami celów życiowych. Oznacza to, że doznawanie przyjemnych wrażeń oraz emocji towarzyszących namysłowi nad przeszłością stanowiło istotną bazę do formułowania przekonań na temat ważności różnych przedmiotów ludzkich dążeń. Warto zauważyć, że najsilniejszy związek zaobserwowany został pomiędzy omawianą perspektywą temporalną a relacjami społecznymi. Badania nie wykazały natomiast żadnego istotnego związku pomiędzy wyróżnionymi grupami celów życiowych a natężeniem orientacji przeszłościowo-negatywnej.

Perspektywa teraźniejszościowa hedonistyczna skorelowana była dodatnio z trzema typami aspiracji, przy czym najsilniejszy związek zaobserwowany został w przypadku czynnika harmonii psychofizycznej. Oznacza to, że osoby preferujące dążenie do stabilizacji i zbilansowania psychofizycznego jednocześnie nastawione były w życiu na poszukiwanie przyjemności i unikanie przykrych doświadczeń.

Jedyną istotną zależnością dotyczącą orientacji teraźniejszościowej fatalistycznej była dodatnia korelacja z wymiarem zaspokojenia materialnego. Wynika z tego, że osoby przekonane o silnym uzależnieniu własnej kondycji od przypadku i trudnych do opanowania sił zewnętrznych jednocześnie wykazywały się preferencjami związanymi gromadzeniem zasobów przyczyniających się do polepszenia sytuacji materialnej.

Wraz ze wzrostem poziomu orientacji przyszłościowej obserwowano wzrost poziomu aspiracji dotyczących harmonii psychofizycznej, rozwoju duchowego i relacji społecznych. Pomiedzy wskazaną perspektywą a zaspokojeniem materialnym nie zauważono istotnej korelacji. Perspektywa przyszłościowo-transcendentalna wykazywała natomiast związek dodatni z grupą celów życiowych zogniskowanych wokół rozwoju duchowego oraz relacji społecznych. Z omawianą perspektywą w sposób ujemny skorelowany był zaś czynnik zaspokojenia materialnego.

Jeśli przyjąć, że zaspokojenie materialne stanowi w teorii autodeterminacji wyraźny przykład celu zewnętrznego i skoncentrowanego na „ja” fizycznym, zaś duchowość jest celem wewnętrznym i transcendentalnym, przedstawiona wcześniej hipoteza zdaje się być w znacznym

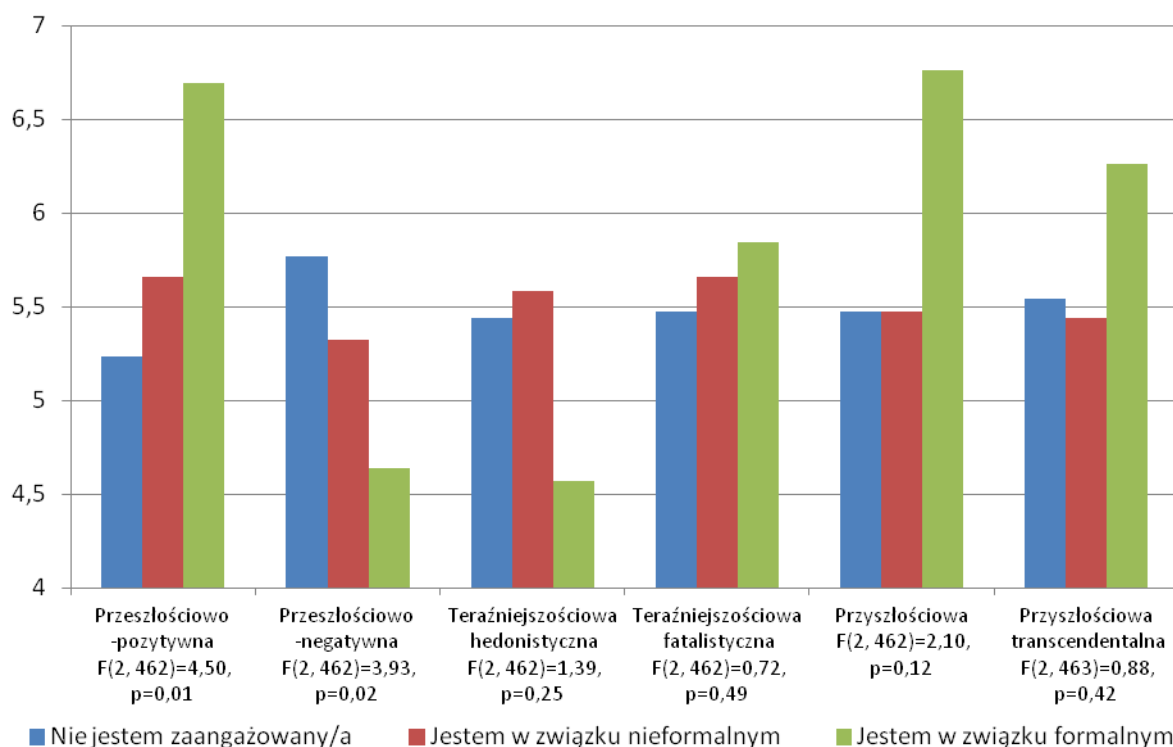
stopniu potwierdzona. Szczególnie trafnie przewidziane zostały w tym przypadku relacje dotyczące orientacji przyszłościowych i perspektywy terażniejszościowej hedonistycznej. Nieco mniej trafnie, choć z zachowaniem tendencji, prognozowano związek omawianych grup celów z perspektywą przeszłościowo-pozytywną.

7.3.9. Czy istnieją związki pomiędzy natężeniem poszczególnych perspektyw temporalnych a kapitałem społeczno-kulturowym?

W części tej zaprezentowano związki pomiędzy natężeniem poszczególnych orientacji temporalnych a aspektami kapitału społeczno-kulturowego. Na rysunku 7.6. przedstawione zostały poziomy perspektyw czasowych obserwowane w grupach różniących się pod względem zaangażowania w bliski związek. Cztery z nich (teraźniejszościowa hedonistyczna, terażniejszościowa fatalistyczna, przyszłościowa i przyszłościowa transcendentalna) nie wykazywały zróżnicowania. Istotne różnice w średnich zaobserwowane zostały natomiast w przypadku orientacji przeszłościowo-pozytywnej ($p=0,01$; $\eta^2=0,02$). Osoby nie pozostające w bliskich związkach wykazywały znacznie niższy poziom natężenia omawianej orientacji niż jednostki mające partnerów oraz zaangażowane w związek sformalizowany. Analiza *post-hoc* nie ujawniła jednak żadnych różnic pomiędzy średnimi (wartość min. $p=0,07$), co nakazuje ostrożnie traktować podstawowy wynik analizy wariancji.

Rysunek 7.6. Orientacje temporalne a zaangażowanie w bliski związek

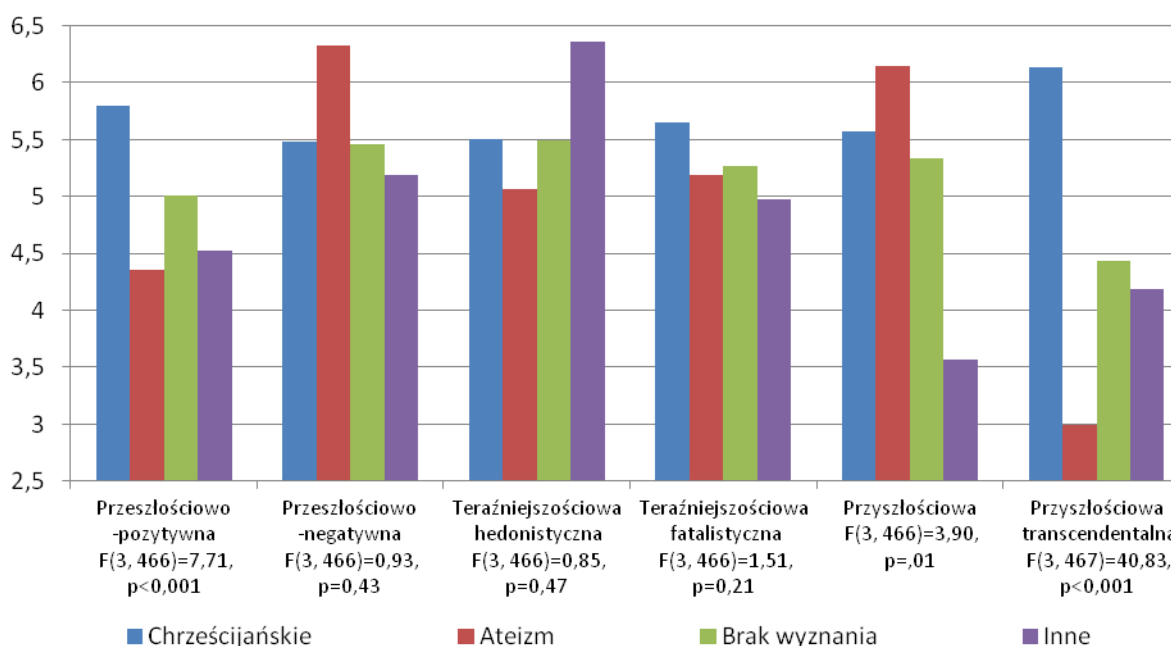
źródło: opracowanie własne

Analiza wariancji ujawniła również istotne zróżnicowanie międzygrupowe w zakresie orientacji przeszłościowo-negatywnej ($p=0,02$; $\eta^2=0,02$). Najwyższy poziom omawianej zmiennej zaobserwowany został w grupie osób nie posiadających partnera, zaś najmniej nieprzyjemnych i wywołujących poczucie dyskomfortu wspomnień cechuje studentów będących w związkach sformalizowanych. W wyniku zastosowania analizy *post-hoc* ustalono, że istnieje istotna różnica pomiędzy średnimi poziomami perspektywy przeszłościowo-negatywnej osób nie zaangażowanych w bliski związek i tych, które pozostają w związkach nieformalnych ($p=0,04$).

Rysunek 7.7. Orientacje temporalne a kategoria wyznania

źródło: opracowanie własne

Na rysunku 7.7. zobrazowano zależności pomiędzy natężeniem orientacji temporalnych a przynależnością badanych do określonej kategorii wyznania. Analiza wariancji wykazała w tym przypadku istotne zróżnicowanie międzygrupowe w zakresie perspektywy przeszłościowo-pozytywnej ($p<0,001$; $\eta^2=0,05$), przyszłościowej ($p=0,01$; $\eta^2=0,02$) i przyszłościowej transcendentalnej ($p<0,001$; $\eta^2=0,21$). Najwyższe wyniki w zakresie orientacji przeszłościowo-pozytywnej charakteryzowały studentów określających się jako chrześcijanie, zaś wartości najniższe cechują ateistów. Osoby nie deklaruujące żadnego wyznania oraz wyznawcy religii innych niż chrześcijańska uzyskały mniej skrajne wyniki. Przeprowadzona analiza *post-hoc* wykazała jednak, że jedynie różnica pomiędzy chrześcijanami i ateistami uznana może być za istotną statystycznie ($p=0,01$).

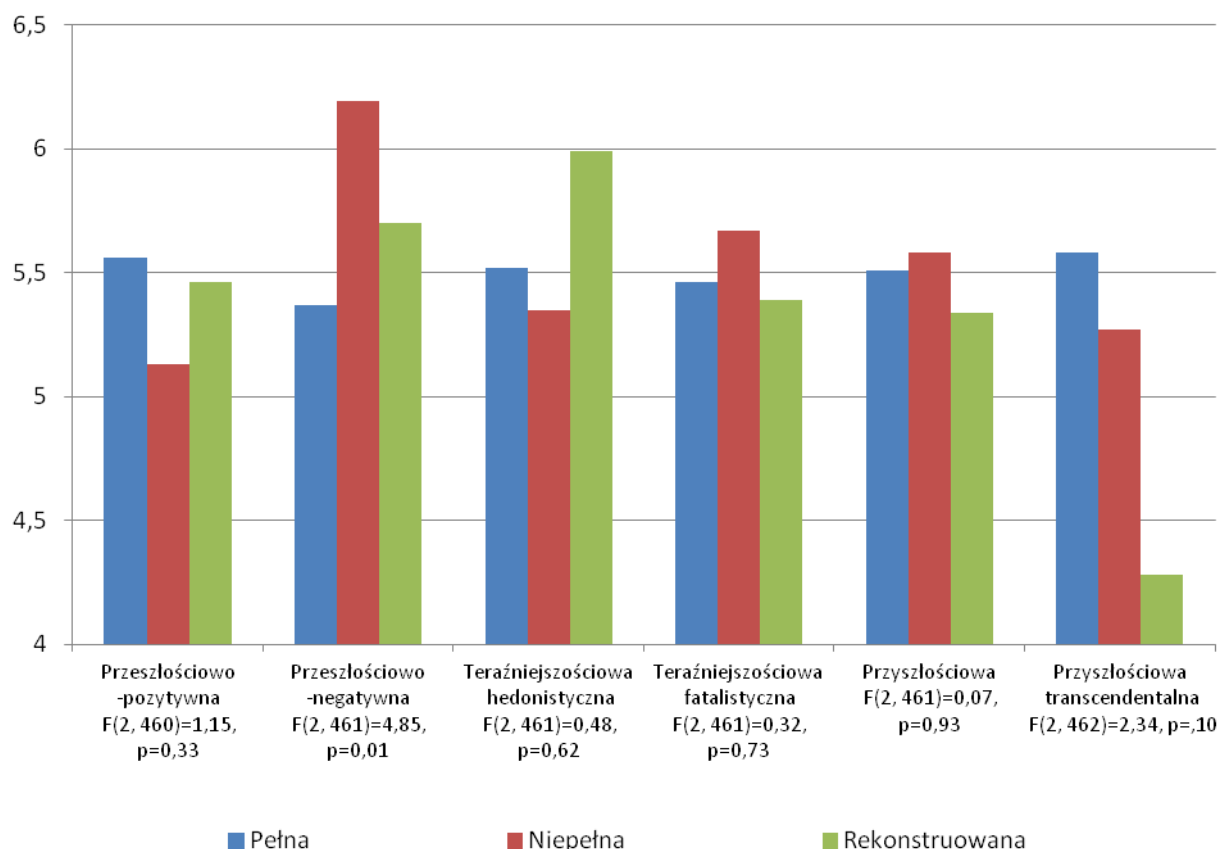
Najwyższy poziom orientacji przyszłościowej cechował osoby określające siebie jako ateści, choć ich wyniki jedynie w niewielkim stopniu różniły się od wartości uzyskanych przez chrześcijan oraz studentów nie deklaruujących żadnego wyznania. Zdecydowanie niższy wynik

uzyskali natomiast studenci mówiący o przynależności do innych niż chrześcijańskie wyznań. Analiza *post-hoc* wskazała jako istotną statystycznie jedynie różnicę pomiędzy poziomami omawianej orientacji charakteryzujących ateistów i wyznawców innych niż chrześcijańskie wyznań ($p=0,02$).

Bardziej wyraziste różnice międzygrupowe zaobserwowane zostały w przypadku orientacji przyszłościowej transcendentalnej. Studenci określający siebie jako chrześcijanie wykazywali znacznie wyższy poziom tej orientacji niż członkowie pozostałych grup, przy czym najniższe wartości cechowały osoby będące ateistami. Wyniki analizy *post-hoc* pozwalają stwierdzić ponadto, że chrześcijanie pod względem poziomu wspomnianej perspektywy różnili się istotnie od ateistów i osób nie deklarujących przynależności wyznaniowej (w obu przypadkach $p<0,001$) oraz wyznawców innych religii ($p<0,01$). Co ciekawe, istnieje również istotne zróżnicowanie pomiędzy średnimi charakteryzującymi ateistów i osoby, które nie zadeklarowały żadnego wyznania ($p=0,02$).

Rysunek 7.8. Orientacje temporalne a typ rodziny pochodzenia

źródło: opracowanie własne

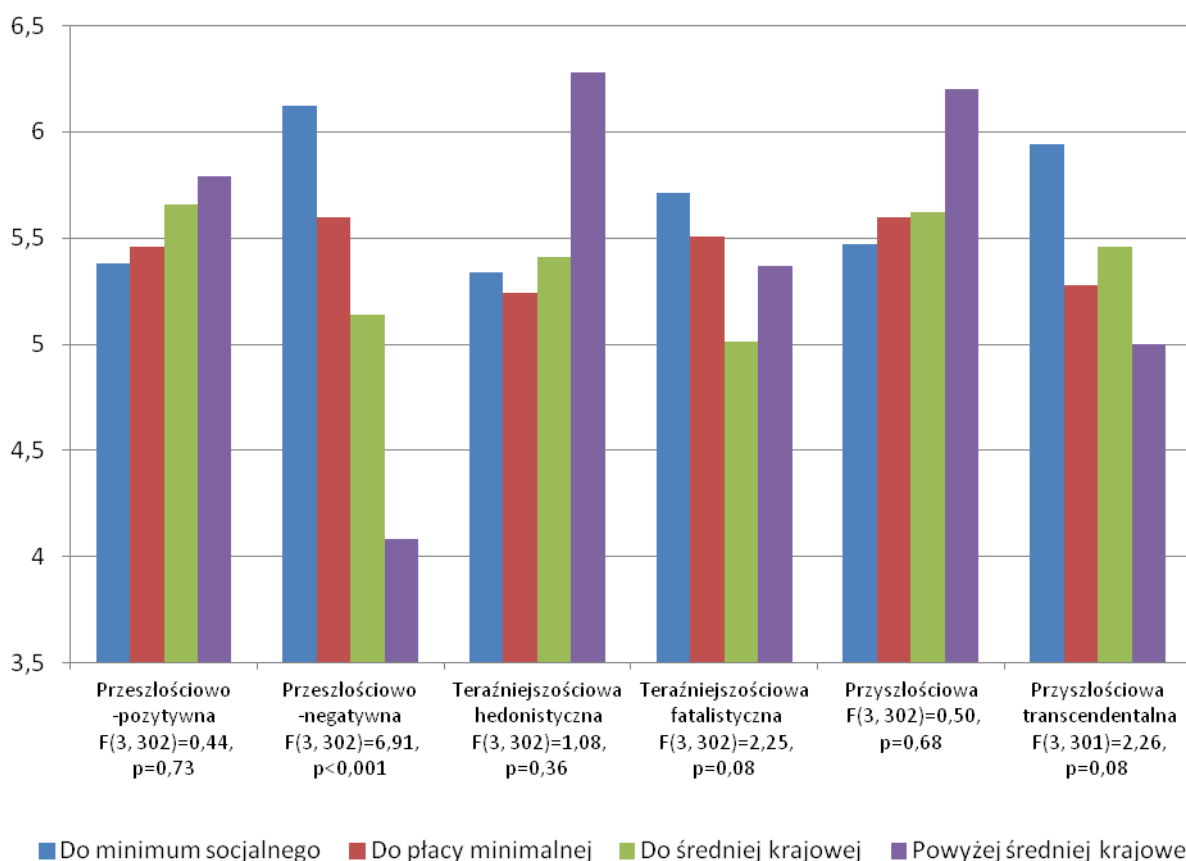

Rysunek 7.8. przedstawia związki pomiędzy natężeniem negatywnej orientacji przeszłościowej z typem rodziny pochodzenia badanych studentów. Wśród osób pochodzących z rodzin pełnych zauważono niższy poziom tej perspektywy niż w przypadku osób pochodzących z rodzin niepełnych i rekonstruowanych ($p=0,01$; $\eta^2=0,02$). Zaznaczyć należy jednak, że w wyniku

analizy *post-hoc* zaobserwowano istotne różnice w poziomach orientacji przeszłościowo-negatywnej jedynie pomiędzy studentami pochodzącymi z rodzin pełnych i niepełnych ($p=0,048$). W przypadku pozostałych orientacji temporalnych nie zaobserwowano żadnych różnic międzygrupowych.

Rysunek 7.9. Orientacje temporalne a przynależność do grupy dochodowej

źródło: opracowanie własne

Bardzo podobna charakterystyka towarzyszy związkom pomiędzy orientacjami temporalnymi a przynależnością do grupy dochodowej (zob. rysunek 7.9.). Także w tym przypadku istotne zróżnicowanie średnich dotyczyło jedynie perspektywy przeszłościowo-negatywnej ($p<0,001$; $\eta^2=0,06$). Badani o najwyższym natężeniu omawianej orientacji czasowej rekrutowali się spośród osób, w przypadku których dochód na osobę brutto nie przekracza minimum socjalnego. Wraz ze wzrostem poziomu dochodów negatywny stosunek do przeszłości ulega zmniejszeniu, by osiągnąć najniższą wartość w grupie studentów o dochodach przekraczających średnią krajową. Nadmienić trzeba jednak, że analiza *pos-hoc* wykazała istnienie różnic w obrębie perspektywy przeszłościowo-negatywnej jedynie pomiędzy osobami posiadającymi miesięczny dochód na poziomie do minimum socjalnego a tymi, których dochody są zbliżone do średniej krajowej ($p<0,01$) i od niej wyższe ($p<0,01$). Także osoby o dochodach zbliżonych do płacy minimalnej

różniły się istotnie pod względem poziomu negatywnych emocji i skojarzeń towarzyszących myśleniu o przeszłości od jednostek należących do najzamożniejszej grupy dochodowej ($p=0,04$).

Analizując związki orientacji temporalnych z elementami kapitału społeczno-kulturowego należy wspomnieć również o tych jego wskaźnikach, w przypadku których nie zostały zaobserwowane żadne istotne zależności: pokolenia studentów (najwyższa wartość $F_{(2, 455)}=2,52$ związana była z różnicami w zakresie orientacji przeszłościowo-negatywnej i wskazywała na poziom p równy 0,08), kwartylu książek (najwyższa wartość $F_{(3,423)}=2,04$ związana była z różnicami w zakresie orientacji przyszłościowej i wskazywała na poziom p równy 0,11) i źródła utrzymania (najwyższa wartość $F_{(2, 463)}=0,90$ związana była z różnicami w zakresie orientacji teraźniejszościowej fatalistycznej i wskazywała na poziom p równy 0,41).

O ile kapitał społeczno-kulturowy w pewnych przypadkach wiązał się ze sposobem ustosunkowywania się do przeszłości oraz przyszłości (także tej transcendentalnej), o tyle nie miał on związku z przekonaniami dotyczącymi wymiaru teraźniejszościowego. Wśród badanych aspektów kapitału społeczno-kulturowego znalazły się też takie, które w żaden sposób nie wiązały się z orientacjami temporalnymi: tradycje rodzinne dotyczące edukacji akademickiej, liczba książek w domu rodzinnym oraz podstawowe źródło utrzymania. W kontekście tym nadmienić trzeba, że przedstawiona wcześniej hipoteza na temat związków poziomu dochodów z natężeniem orientacji teraźniejszościowej hedonistycznej, teraźniejszościowej fatalistycznej oraz przyszłościowej nie znalazła potwierdzenia w wynikach badań.

7.3.10 Czy istnieją związki pomiędzy celami życiowymi a kapitałem społeczno-kulturowym?

Dane na temat zależności pomiędzy grupą celów życiowych powiązanych z rozwojem duchowym a kapitałem społeczno-kulturowym ukazane zostały w tabelach 7.27.-7.30. Najwyższe natężenie celów zogniskowanych wokół poszukiwania duchowych wymiarów życia i relacji z innymi ludźmi odnotowano wśród badanych pozostających w związkach sformalizowanych (zob. tabela 7.27.). Ich wyniki istotnie różniły się od wartości uzyskanych wśród studentów zaangażowanych w związki nieformalne, których średnia ranga w tym przypadku okazała się najniższa. Brak międzygrupowego zróżnicowania odnotowano natomiast w przypadku pozostałych celów życiowych: harmonii psychofizycznej ($H_{(df=2, N=468)}=1,30, p=0,52$), zaspokojenia materialnego ($H_{(df=2, N=468)}=5,14, p=0,08$) i relacji społecznych ($H_{(df=2, N=468)}=2,36, p=0,31$).

Tabela 7.27. Rozwój duchowy a zaangażowanie w bliski związek

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 2, N = 468) = 9,41 p = 0,01				
ZAANGAŻOWANIE W BLISKI ZWIĄZEK	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
Nie jestem zaangażowany	1	205	51907,5	253,21
Jestem w związku nieformalnym	2	253	54990,5	217,35
Jestem w związku formalnym	3	10	2848	284,80
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
ZAANGAŻOWANIE W BLISKI ZWIĄZEK	Nie jestem zaangażowany	Jestem w związku nieformalnym	Jestem w związku formalnym	
Nie jestem zaangażowany	X	0,01*	1	
Jestem w związku nieformalnym	0,01*	X	0,37	
Jestem w związku formalnym	1	0,37	X	

W tabeli 7.28. przedstawiono średnie rangi, jakie w zakresie uznawania ważności rozwoju duchowego uzyskali badani przyporządkowani do zróżnicowanych kategorii wyznania. Omawiana grupa celów życiowych najsilniej preferowana była przez studentów wyznania chrześcijańskiego, których wyniki istotnie różniły się od analogicznych wartości charakteryzujących ateistów oraz osoby deklarujące brak wyznania. Najniższa z odnotowanych średnich rang dotyczyła studentów wyznań innych niż chrześcijańskie, choć ze względu na niewielką liczebność nie wykazywała ona istotnego zróżnicowania względem pozostałych grup.

Tabela 7.28. Rozwój duchowy a kategoria wyznania

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 3, N = 473) = 33,80 p < 0,01				
KATEGORIA WYZNANIA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
chrześcijańskie	1	308	81055,5	263,17
ateizm	2	14	2240,5	160,04
brak wyznania	3	141	27235	193,16
inne wyznania	4	10	1570	157,00
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
KATEGORIA WYZNANIA	chrześcijańskie	ateizm	brak wyznania	inne wyznania
chrześcijańskie	X	0,03*	<0,01*	0,09
ateizm	0,03*	X	1	1
brak wyznania	<0,01*	1	X	1
inne wyznania	0,09	1	1	X

Inną grupą celów życiowych wykazującą powiązanie z przynależnością do określonej kategorii wyznaniowej były relacje społeczne (zob. tabela 7.29.). Także w tym przypadku studenci określający się jako chrześcijanie uzyskali najwyższą średnią rangę, istotnie różniącą się od wartości charakteryzujących członków pozostałych grup. Średnie rangi zaobserwowane wśród ateistów, osób nie deklarujących żadnego wyznania oraz mówiących o przynależności do innych

niż chrześcijańskie wyznań nie wykazywały istotnego statystycznie zróżnicowania. Podobnie, zróżnicowanie w kontekście deklarowanego wyznania nie wystąpiło w przypadku takich celów życiowych, jak harmonia psychofizyczna ($H_{(df=3, N=473)}=3,92, p=0,27$) i zaspokojenie materialne ($H_{(df=3, N=473)}=4,88, p=0,18$).

Tabela 7.29. Relacje społeczne a kategoria wyznania

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: $H(df\ 3, N= 473) =31,91\ p < 0,01$				
KATEGORIA WYZNANIA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
chrześcijańskie	1	308	80379,5	260,97
ateizm	2	14	2104,5	150,32
brak wyznania	3	141	28395	201,38
inne wyznania	4	10	1222	122,20
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONNYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
KATEGORIA WYZNANIA	chrześcijańskie	ateizm	brak wyznania	inne wyznania
chrześcijańskie	X	0,02*	<0,01*	0,01*
ateizm	0,02*	X	1	1
brak wyznania	<0,01*	1	X	0,46
inne wyznania	0,01*	1	0,46	X

Aspektem studenckiego kapitału społeczno-kulturowego, mającym związek z oceną celów życiowych, było zamieszkiwanie z rodziną w czasie studiów (zob. tabela 7.30.). Osoby, które w trakcie edukacji akademickiej z różnych względów decydowały się na zamieszkiwanie z krewnymi wykazywały większe preferencje związane z harmonią psychofizyczną, zaspokojeniem materialnym oraz relacjami społecznymi. Dane zawarte w tabeli 7.30. pozwalają również lepiej zrozumieć motywacje skłaniające młodych dorosłych do opuszczenia domu rodzinnego i zamieszkiwania w czasie studiów we własnych mieszkaniach, akademikach itd. Osoby te prawdopodobnie wykazywały mniejszy poziom przywiązania do utrzymywania bliskich kontaktów z innymi ludźmi oraz posiadania zasobów finansowych. Ponadto były one skłonne do podejmowania działań wymagających sporego zaangażowania zasobów psychicznych i fizycznych. Dodać należy, że zamieszkiwanie z rodziną w żaden sposób nie wiązało się z uznaniem dla rozwoju duchowego ($H_{(df=1, N=471)}=2,112, p=0,15$), co świadczy o braku relacji pomiędzy stylem zamieszkiwania a głębszą filozofią życia.

Tabela 7.30. Zamieszkiwanie z rodziną a harmonia psychofizyczna, zaspokojenie materialne i relacje społeczne

źródło: opracowanie własne

HARMONIA PSYCHOFIZYCZNA A ZAMIESZKIWANIE Z RODZINĄ	ANOVA RANG				
	Test Kruskala-Wallisa: H (df = 1, N = 471) = 8,52 p < 0,01				
	ZAMIESZKIWANIE Z RODZINĄ	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
	nie	1	107	21645	202,29
ZASPOKOJENIE MATERIALNE A ZAMIESZKIWANIE Z RODZINĄ	ANOVA RANG				
	Test Kruskala-Wallisa: H (df = 1, N = 471) = 4,37 p = 0,04				
	ZAMIESZKIWANIE Z RODZINĄ	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
	nie	1	107	22666,5	211,84
RELACJE SPOŁECZNE A ZAMIESZKIWANIE Z RODZINĄ	ANOVA RANG				
	Test Kruskala-Wallisa: H (df = 1, N = 471) = 4,55 p = 0,03				
	ZAMIESZKIWANIE Z RODZINĄ	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
	nie	1	107	22618	211,38
	ANOVA RANG				
	Test Kruskala-Wallisa: H (df = 1, N = 471) = 4,55 p = 0,03				
	ZAMIESZKIWANIE Z RODZINĄ	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
	tak	2	364	88538	243,24

Analiza zależności zaobserwowanych w związku z postawionym pytaniem badawczym potwierdziła częściowo sformułowaną wcześniej hipotezę mówiącą o zależnościach pomiędzy elementami kapitału społeczno-kulturowego a aspiracjami związanymi z badanymi celami życiowymi. Nadmienić należy jednak, że nie zostały wykazane żadne powiązania pomiędzy grupami dążeń a przynależnością do grupy dochodowej (minimalne $p=0,10$), podstawowym źródłem utrzymania (min. $p=0,35$), rodzinnymi tradycjami akademickimi (min. $p=0,30$) oraz posiadanymi zasobami kulturowymi wskazanymi liczbą posiadanych książek (min. $p=0,13$). Oznacza to, że wymienione aspekty kapitału społeczno-kulturowego nie stanowiły czynników istotnie różnicujących studenckie aspiracje życiowe. W świetle zgromadzonych informacji przyjąć należy, że postawiona uprzednio hipoteza uzyskała częściowe potwierdzenie.

7.3.11. Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a celami życiowymi?

Uzyskane przez badanych studentów wyniki w zakresie poszczególnych wskaźników dobrostanu psychicznego oraz celów życiowych poddane zostały procedurze korelacyjnej z wykorzystaniem współczynnika korelacji rangowej ρ Spearmana. Informacje na temat poziomu związków pomiędzy zmiennymi oraz ich istotności przedstawia tabela 7.31.

Ogólny poziom satysfakcji z życia wykazał niewielki, ale istotny statystycznie związek z uznaniem dla takich celów życiowych jak harmonia psychofizyczna, rozwój duchowy oraz relacje społeczne. Powiązane z nimi dążenia sprzyjają więc w pewnym stopniu osiągnięciu zadowolenia z życia i postrzeganiu go jako wartościowe i satysfakcjonujące. Nie została zaobserwowana natomiast żadna zależność pomiędzy satysfakcją z życia a postrzeganiem jako istotnego celu

zaspokojenia materialnego. Pozwala to przypuszczać, że w grupie badanych osobiste przekonania na temat wartości pieniędzy, władzy i wizerunku nie wiązały się istotnie z poczuciem życiowego zadowolenia.

Tabela 7.31. Współczynniki korelacji pomiędzy celami życiowymi a dobrostanem psychicznym

źródło: opracowanie własne

Korelacja porządku rang Spearmana *p <0,05	SWLS	GSES	BK	P	IT	K	W	SES	KRO
HARMONIA PSYCHOFIZYCZNA	0,09*	0,28*	0,11*	0,11*	0,08	0,20*	0,26*	0,16*	0,14*
ROZWÓJ DUCHOWY	0,12*	-0,05	0,13*	0,04	0,07	-0,03	0,06	0,01	0,11*
ZASPOKOJENIE MATERIALNE	0,00	0,10*	-0,03	0,05	-0,12*	0,05	0,04	0,03	0,07
RELACJE SPOŁECZNE	0,15*	0,00	0,21*	0,08	-0,01	-0,03	0,06	0,08	0,17*
LEGENDA: SWLS – ogólny dobrostan psychiczny, GSES – poczucie samoskuteczności, BK – bycie kochanym, P – popularność, IT – integracja tożsamości, K – kompetencje, W – witalność, SES – samoocena, KRO – rozwój osobisty									

Największą liczbę związków ze specyficznymi wymiarami dobrostanu psychicznego odnotowano w przypadku harmonii psychofizycznej. Czynniki te korelowały dodatnio z każdym z badanych wymiarów dobrostanu za wyjątkiem autonomii (wskaźnikowanej przy pomocy skali *Integracja Tożsamości* narzędzia MSEI). Oznacza to, że dążenia związane z osiągnięciem harmonii psychicznej i fizycznej w grupie badanych mogły się przyczyniać do wzrostu poczucia posiadanych kompetencji środowiskowych, pozytywnych relacji z innymi, samoakceptacji oraz rozwoju osobistego.

Istotne, choć niewielkie związki dodatnie zaobserwowane zostały pomiędzy czynnikiem rozwoju duchowego a poczuciem bycia kochanym oraz subiektywną oceną rozwoju osobistego. Uznanie dla celów dotyczących poszukiwania głębszego sensu życia, ludzkiej natury oraz podstaw związków międzyludzkich stanowiło więc czynnik pomagający w czerpaniu zadowolenia z pozytywnych relacji z innymi. Wysoka ewaluacja rozwoju duchowego sprzyjała również odnajdywaniu w wydarzeniach życiowych aspektów, które uznać można za wzbogacające.

Zaspokojenie materialne w niewielkim stopniu skorelowane było z dwoma spośród badanych wymiarów dobrostanu psychicznego. Dodatni związek z poczuciem samoskuteczności świadczy o podwyższaniu się poziomu przekonania o własnych kompetencjach i umiejętności efektywnego realizowania założonych celów. Z drugiej strony nie zostały zaobserwowane związki pomiędzy zaspokojeniem materialnym a innymi wskaźnikami biegłości środowiskowej – popularnością oraz kompetencjami. Oznacza to, że w przypadku młodych dorosłych wyznawanie poglądów wysoko wartościujących triadę *money, image & fame* jedynie w niewielkim stopniu

sprzyjało wzrostowi poczucia dobrostanu psychicznego w zakresie biegłości środowiskowej. Odnotowana została natomiast istotna statystycznie, ujemna zależność pomiędzy omawianym czynnikiem a subiektywną oceną poziomu integracji tożsamości. Związek ten pozwala przypuszczać, że studenci przyznający wartościom materialistycznym wysoką pozycję w osobistej hierarchii celów wykazywali obniżony poziom zintegrowania „ja” oraz autonomii, przejawiającej się niezależnością od opinii innych osób.

Z uznaniem dla celów dotyczących relacji społecznych powiązane dodatnio okazało się poczucie bycia kochanym oraz poziom osobistego rozwoju. Przyznawanie wysokiej rangi kontaktom z innymi oraz spędzaniu czasu w ich gronie uznać można za czynniki pomagające w osiągnięciu zadowolenia z własnych relacji społecznych oraz pojawiających się do tej pory wydarzeń związanych z samorozwojem.

Analiza zaobserwowanych relacji pomiędzy aspiracjami życiowymi a poziomem dobrostanu psychicznego nakazuje uznać postawioną hipotezę za nie potwierdzoną empirycznie. Ujemna korelacja zaspokojenia materialnego z wymiarami dobrostanu psychicznego zaobserwowana została w tylko jednym przypadku, zaś w pozostałych nie odnotowywano żadnej zależności bądź niewielką zależność dodatnią. Najbardziej wyraziście z dobrostanem psychicznym skorelowane były cele wewnętrzne i skoncentrowane na „ja” fizycznym, a nie jak przypuszczano wewnętrzne i transcendentalne.

7.3.12. Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a orientacjami temporalnymi?

W tabeli 7.32. zaprezentowane zostały parametryczne współczynniki korelacji charakteryzujące relacje pomiędzy orientacjami temporalnymi a wskaźnikami dobrostanu psychicznego. Orientacja przyszłościowo-pozytywna wykazała istotny, dodatni związek z wynikami wszystkich skal do badania poszczególnych wymiarów dobrostanu psychicznego. Oznacza to, że posiadanie pozytywnych wspomnień związanych z wydarzeniami, które wydarzyły się w życiu osobistym sprzyjało w grupie badanych osiągnięciu wysokiego poziomu zadowolenia z życia zarówno w wymiarze ogólnym, jak i poszczególnych wymiarach specyficznych. Najsilniejsze związki odnotowane zostały w tym przypadku w sferach pozytywnych relacji z innymi (MSEI BK) oraz rozwoju osobistego (KRO), zaś najslabsze w wymiarach autonomii (MSEI IT) oraz kompetencyjnym aspekcie biegłości środowiskowej (MSEI K).

Także natężenie orientacji przeszłościowo-negatywnej wykazywało istotne związki ze wskaźnikami psychicznego dobrostanu, przy czym każda z odnotowanych zależności miała w tym przypadku charakter ujemny. Przykre wspomnienia oraz towarzyszące analizie przeszłości poczucie krzywdy stanowią zatem czynniki wyraźnie obniżające zadowolenia z życia. Co więcej, związek

ten widoczny był w każdym z aspektów badanej zmiennej, przy czym najsilniej manifestował się on w przypadku poczucia rozwoju osobistego i satysfakcji ogólnej. Oznacza to, że krytyczna ocena przeszłości osobistej często łączyła się z poczuciem braku realizacji wewnętrznego potencjału. Negatywne emocje i wspomnienia powiązane z przeszłością najslabiej wiązały się zaś z poczuciem witalności.

Podobnie jak w przypadku orientacji przeszłościowo-negatywnej, również orientacja terażniejszościowa fatalistyczna wiązała się negatywnie z wszystkimi wymiarami dobrostanu psychicznego. Poczucie bezradności wynikające z przekonania o znacznym wpływie przypadku i czynników niezależnych wykazywało więc tendencję do współwystępowania z niskimi wskaźnikami życiowej satysfakcji. Relacja ta w największym stopniu dotyczyła wymiaru integracji tożsamości, co wiąże się z trudnością w budowaniu spójnego obrazu ja, uzyskiwaniem osobistej autonomii oraz samodzielnego decydowania o sobie. Biorąc pod uwagę towarzyszące terażniejszościowemu fatalizmowi skłonności do zachowań ryzykownych prognozować można ich częstsze występowanie w grupie osób o nieukształtowanym poczuciu własnej tożsamości.

Tabela 7.32. Parametryczne współczynniki korelacji pomiędzy orientacjami temporalnymi a wskaźnikami dobrostanu psychicznego

źródło: opracowanie własne

Współczynniki korelacji r-Pearsona *p < 0,05	SWLS	MSEI BK	MSEI P	MSEI IT	MSEI K	MSEI W	KRO
ZTPI PP	0,35*	0,40*	0,34*	0,16*	0,18*	0,31*	0,39*
ZTPI PN	-0,55*	-0,53*	-0,54*	-0,50*	-0,43*	-0,31*	-0,57*
ZTPI TH	0,03	-0,08	0,09	-0,15*	0,12*	0,14*	0,06
ZTPI TF	-0,24*	-0,31*	-0,24*	-0,44*	-0,27*	-0,12*	-0,24*
ZTPI P	0,05	0,18*	0,01	0,28*	0,14*	0,06	0,04
TFTPI	0,12*	0,09*	0,01	0,00	-0,09*	0,04	0,09*

Pozostałe orientacje temporalne wykazywały mniejszy związek z dobrostanem psychicznym. Istotne, choć niezbyt silne relacje dodatnie odnotowane zostały pomiędzy orientacją terażniejszościową hedonistyczną a witalnością i poczuciem kompetencji. Poszukiwanie w życiu przyjemności oraz brak skłonności do wyrzeczeń wiązało się więc w pewnym stopniu z poczuciem dobrej kondycji fizycznej oraz oceną umiejętności radzenia sobie z napotykanymi w otoczeniu wyzwaniami. Z drugiej strony wyznawanie hedonistycznej filozofii życia powiązane było ujemnie z poczuciem zintegrowania tożsamości, co wskazuje na występowanie w grupie hedonistycznie zorientowanych studentów trudności w budowaniu spójnego obrazu siebie, swoich potrzeb i światopoglądu. Warto zaznaczyć, że natężenie omawianej orientacji temporalnej nie wiązało się w żaden sposób z ogólnym poczuciem satysfakcji z życia

Orientacja przyszłościowa w niewielkim stopniu korelowała dodatnio z takimi wymiarami dobrostanu psychicznego jak pozytywne relacje z innymi (MSEI BK) i biegłość środowiskowa (MSEI K). Ponadto jej wysokie natężenie związane było z poczuciem zintegrowania tożsamości, będącym wskaźnikiem osobistej autonomii. Zaobserwowane korelacje prawdopodobnie powiązane są ze ściśle refleksyjnym charakterem omawianej perspektywy czasowej. Silne nastawienie na przyszłość wymaga umiejętności myślenia uwzględniającego ocenę własnych możliwości, posiadanych zasobów, stosunków z innymi ludźmi, a także wewnętrznej spójności wybieranych celów. Podobnie jak w przypadku poprzedniej z omawianych orientacji temporalnych, wyraźne osadzenie w wymiarze przyszłościowym nie wykazuje istotnego związku z ogólną satysfakcją życiową.

Bardzo niewielkie, aczkolwiek istotne statystycznie związki dodatnie odnotowane zostały pomiędzy perspektywą przyszłościową transcendentalną a ogólnym poziomem zadowolenia z życia oraz poczuciem bycia kochanym. Oznacza to, że z uwzględnieniem wymiaru czasowego wykraczającego poza cykl życia biologicznego pozytywnie wiąże się wyższy poziom ogólnej satysfakcji z własnej sytuacji życiowej oraz kontaktów interpersonalnych. Zaznaczyć należy jednak, że omawiana perspektywa wykazuje również niewielki związek ujemny z poczuciem kompetencji. Młodzi dorośli silnie osadzeni w perspektywie transcendentalnej mogą jednocześnie wykazywać więc niższy poziom życiowej zaradności i umiejętności efektywnego rozwiązywania pojawiających się wyzwań.

Tabela 7.33. Nieparametryczne współczynniki korelacji pomiędzy orientacjami temporalnymi a wskaźnikami dobrostanu psychicznego

źródło: opracowanie własne

Korelacja porządku rang Spearmana *p < 0,05	GSES	SES
ZTPI PP	0,16*	0,30*
ZTPI PN	-0,31*	-0,57*
ZTPI TH	0,10*	0,07
ZTPI TF	-0,21*	-0,32*
ZTPI P	0,16*	0,06
TFTPI	-0,10*	0,02

W tabeli 7.33. zaprezentowane zostały dane dotyczące związku pomiędzy poszczególnymi orientacjami temporalnymi a poczuciem samoskuteczności (będącej wskaźnikiem kompetencji środowiskowych) oraz samooceną (wskaźnikującą poziom samoakceptacji). Istotne relacje z szacowanym poziomem efektywności własnych działań i umiejętność radzenia sobie z codziennymi wyzwaniami wykazywały wszystkie orientacje temporalne, przy czym związki dodatnie odnotowano w przypadku perspektywy przeszłościowo-pozytywnej, teraźniejszościowej

hedonistycznej i przyszłościowej, zaś korelacje ujemne w przypadku orientacji przeszłościowo-negatywnej, terażniejszościowej fatalistycznej oraz przyszłościowej transcendentalnej. Związki te wyraźnie korespondują z zaprezentowanymi wcześniej korelacjami perspektyw temporalnych z poczuciem kompetencji, również stanowiącym wskaźnik biegłości środowiskowej.

Dla poczucia samoakceptacji młodych dorosłych największe znaczenie miały ich spostrzeżenia dotyczące przeszłości i osobistej historii życia. Z samooceną ujemnie skorelowane było również natężenie perspektywy terażniejszościowej fatalistycznej. Oznacza to, że osoby o obniżonym poczuciu własnej wartości (w znacznej mierze nie akceptujące samych siebie) często wykazywały również tendencję do zachowań ryzykownych oraz powierzania własnego losu przypadkowi albo innym osobom, nie biorąc przy tym odpowiedzialności za samych siebie.

Przeprowadzone dotychczas analizy nakazują uznać postawione uprzednio hipotezy na temat zależności między badanymi zmiennymi za potwierdzone jedynie częściowo. Faktycznie zaobserwowany został dodatni związek perspektywy przeszłościowo-pozytywnej ze wszystkimi aspektami dobrostanu psychicznego oraz analogiczne związki ujemne dotyczące perspektywy przeszłościowo-negatywnej i terażniejszościowej fatalistycznej. Orientacja terażniejszościowa hedonistyczna oraz przyszłościowa transcendentalna wykazały korelacje dodatnie o zasięgu mniejszym niż zakładany, a ponadto zaobserwowano w ich przypadku pewne związki negatywne, co skłania do uznania ich za wyznaczniki dobrostanu o niejednoznacznym charakterze.

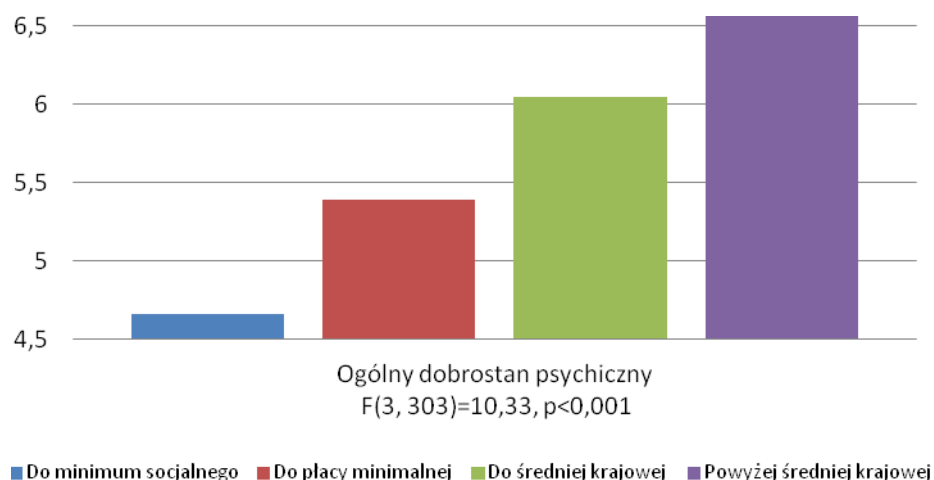
7.3.13. Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach a kapitałem społeczno-kulturowym?¹⁵

Rysunek 7.10. przedstawia wartości ogólnego poziomu satysfakcji z życia uzyskane przez badanych skategoryzowanych według grup dochodowych. Z zaprezentowanych na nim danych wynika, że studenci o wyższych dochodach wykazywali każdorazowo wyższy poziom zadowolenia z życia od studentów dysponujących mniejszymi zasobami materialnymi ($p < 0,001$; $\eta^2 = 0,09$). Analiza *post-hoc* wykazała jednak, że jedynie studenci należący do grupy o najniższych dochodach różnili się pod względem poziomu ogólnego dobrostanu psychicznego od wszystkich pozostałych grup (maks. $p = 0,04$). Inne istotne różnice międzygrupowe nie zostały wykryte (min. $p = 0,09$).

¹⁵ Część wyników ukazanych w podrozdziale została zaprezentowana w artykule: Jach, Ł. (2012). Poczucie dobrostanu psychicznego studentów w kontekście posiadanych zasobów finansowych i społecznych. *Psychologia Ekonomiczna*, 1, 58-74.

Rysunek 7.10. Przynależność do grupy dochodowej a ogólny dobrostan psychiczny

źródło: opracowanie własne

Na rysunku 7.11. i w tabelach 7.34. oraz 7.35. zaprezentowano obserwowane w poszczególnych grupach dochodowych średnie wartości dotyczące specyficznych aspektów dobrostanu psychicznego. W związku z przynależnością do grup dochodowych dostrzega się zróżnicowanie wszystkich badanych wskaźników biegłości środowiskowej. *Kompetencje* ($p=0,001$; $\eta^2=0,12$), przyjmując najniższe wartości w grupie studentów najuboższych i najwyższe wśród studentów najzamożniejszych, w analizie *post-hoc* okazały się być istotnie różne we wszystkich przypadkach (maks. $p<0,01$) za wyjątkiem pary „do płacy minimalnej”/„do średniej krajowej” ($p=0,66$). Podstawowa analiza wariancji wykazała również istnienie różnic międzygrupowych w zakresie *popularności* ($p=0,049$; $\eta^2=0,03$), przy czym w procedurze *post-hoc* obserwuje się istotną różnicę jedynie pomiędzy osobami o dochodach najniższych a tymi, których dochody zbliżały się do średniej krajowej ($p=0,046$; w pozostałych przypadkach min. $p=0,41$). Najwyższe, istotnie różniące się od uzyskanych w pozostałych grupach, wyniki dotyczące poczucia samoskuteczności (GSES) uzyskiwały osoby o dochodach przekraczających wartość średniej krajowej, zaś wyniki najniższe były charakterystyczne dla osób, których dochody nie przekraczają wartości minimum socjalnego. W grupie studentów posiadany wysoki kapitał finansowy wiązał się więc z umiejętnościami pozwalającymi na sprawne radzenie sobie z podejmowanymi zadaniami i ich finalizację, zaś obiektywnie niskie zasoby materialne mogły za sobą pociągać trudności w efektywnym stawianiu czoła wyzwaniom.

Zaobserwowane zostało również międzygrupowe zróżnicowanie w zakresie wyników dotyczących *integracji tożsamości* ($p=0,001$; $\eta^2=0,05$), przy czym jedyna istotna różnica zidentyfikowana w ramach analizy *post-hoc* dotyczyła w tym przypadku grup „do minimum socjalnego” i „do średniej krajowej” ($p<0,01$; w pozostałych przypadkach min. $p=0,06$). Analogiczne zależności dostrzeżone zostały w kontekście rozwoju osobistego – istnienie

międzygrupowych różnic wykazano w analizie wariancji ($p < 0,001$; $\eta^2 = 0,08$), zaś jedyna istotna różnica charakteryzowała członków grup „do minimum socjalnego” i „do średniej krajowej” ($p < 0,001$; w pozostałych przypadkach min. $p = 0,07$). Na poziomie analizy wariancji, z przynależnością do konkretnej grupy dochodowej związane było także poczucie witalności ($p = 0,01$; $\eta^2 = 0,03$), choć przeprowadzone następnie analizy *post-hoc* nie wykazały istotnego zróżnicowania.

Rysunek 7.11. Przynależność do grupy dochodowej a specyficzne wymiary dobrostanu

źródło: opracowanie własne

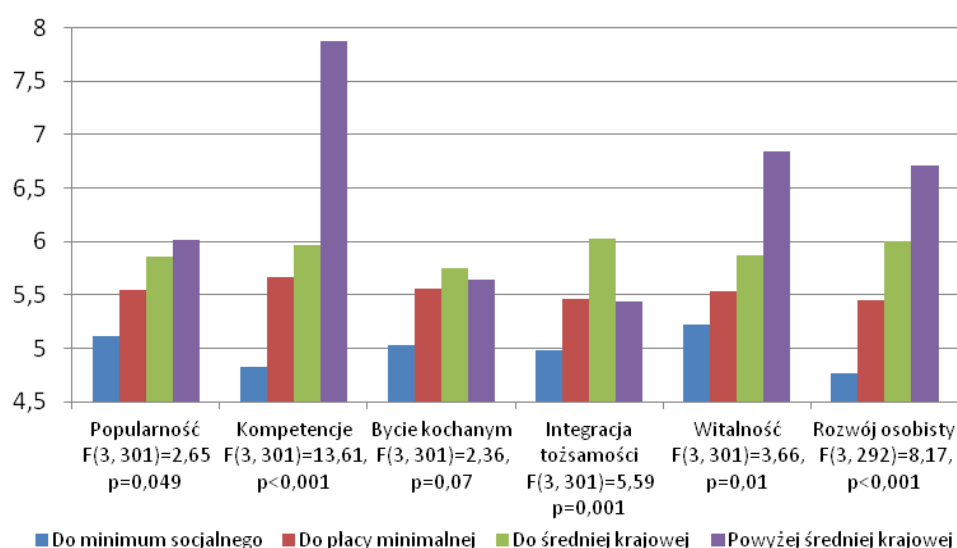

Tabela 7.34. Przynależność do grupy dochodowej a poczucie samoskuteczności

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG			
Test Kruskala-Wallisa: $H(df\ 3, N = 307) = 30,54$; $p < 0,01$			
GRUPA DOCHODOWA	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
do minimum socjalnego	102	13030	127,75
minimum socjalne < $X \leq$ płaca minimalna	95	14073	148,14
płaca minimalna < $X \leq$ średnia krajowa	97	16892	174,14
powyżej średniej krajowej	13	3283	252,54
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); *wartość p istotna statystycznie			
GRUPA DOCHODOWA	do minimum socjalnego	minimum socjalne < $X \leq$ płaca minimalna	płaca minimalna < $X \leq$ średnia krajowa
minimum socjalne < $X \leq$ płaca minimalna	0,64	x	x
płaca minimalna < $X \leq$ średnia krajowa	<0,01*	0,25	x
powyżej średniej krajowej	<0,01*	<0,01*	0,02*

Tabela 7.35. Przynależność do grupy dochodowej a samoocena

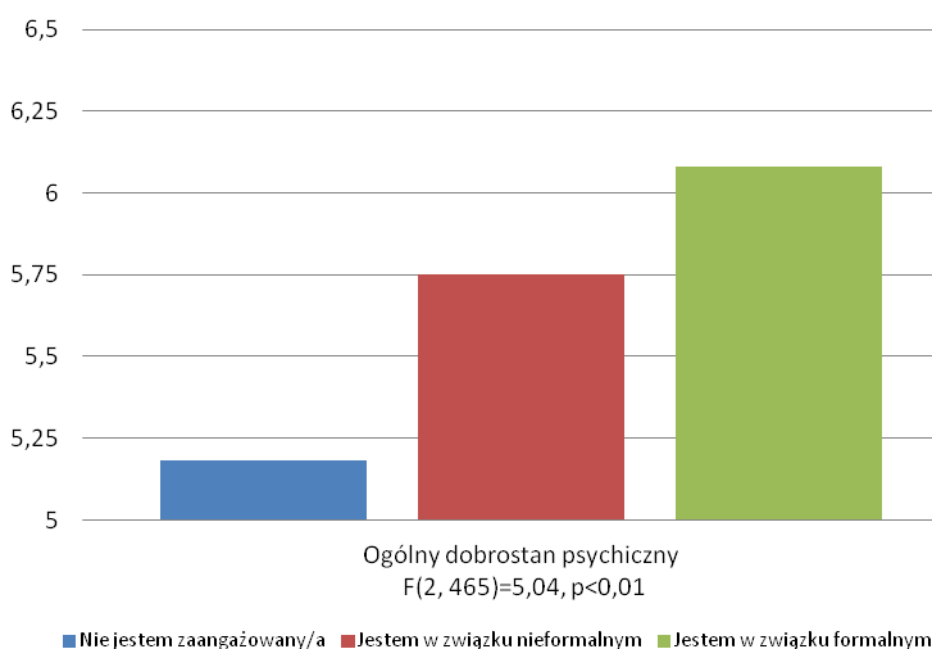
źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG			
Test Kruskala-Wallisa H (df 3, N= 305) =23,19; p < 0,01			
GRUPA DOCHODOWA	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
do minimum socjalnego	101	12096,5	119,77
minimum socjalne < X ≤ płaca minimalna	95	15479	162,94
płaca minimalna < X ≤ średnia krajowa	96	16570	172,60
powyżej średniej krajowej	13	2519,5	193,81
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); *wartość p istotna statystycznie			
GRUPA DOCHODOWA	do minimum socjalnego	minimum socjalne < X ≤ płaca minimalna	płaca minimalna < X ≤ średnia krajowa
minimum socjalne < X ≤ płaca minimalna	<0,01*	x	x
płaca minimalna < X ≤ średnia krajowa	<0,01*	1	x
Powyżej średniej krajowej	0,03*	1	1

ANOVA rang poziomów samooceny wykazała, że zmienna ta przyjmowała najniższe wartości w grupie studentów mających najniższe dochody, zaś najwyższe średnie rangi zaobserwowano wśród studentów o dochodach powyżej średniej krajowej. Porównania *post-hoc* wskazują jednak, że jedynie wyniki członków grupy o dochodach nie przekraczających minimum socjalnego okazały się być istotnie niższe od wartości obserwowanych w pozostałych grupach.

Rysunek 7.12. Zaangażowanie w bliski związek a ogólny dobrostan psychiczny

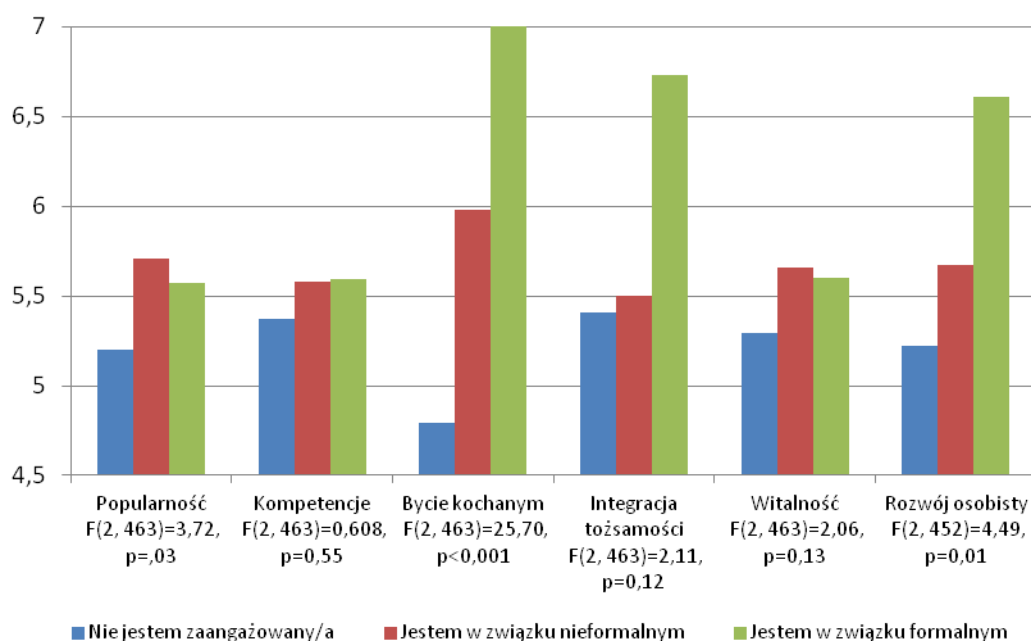
źródło: opracowanie własne

Zależności pomiędzy zaangażowaniem w bliski związek a ogólnym poziomem dobrostanu psychicznego studentów przedstawione zostały na rysunku 7.12. Choć okazały się one istotne ($p < 0,01$; $\eta^2 = 0,02$), to analiza *post-hoc* wykazała, że jedynie badani pozostający w związkach nieformalnych wykazywali wyższy poziom zadowolenia z życia niż ci studenci, którzy nie byli zaangażowani w bliski związek ($p = 0,01$). Brak innych różnic międzygrupowych tłumaczyć można w tym przypadku niewielką liczebnością grupy studentów pozostających w związkach formalnych ($n = 10$).

Rysunek 7.13. Zaangażowanie w bliski związek a specyficzne wymiary dobrostanu

źródło: opracowanie własne

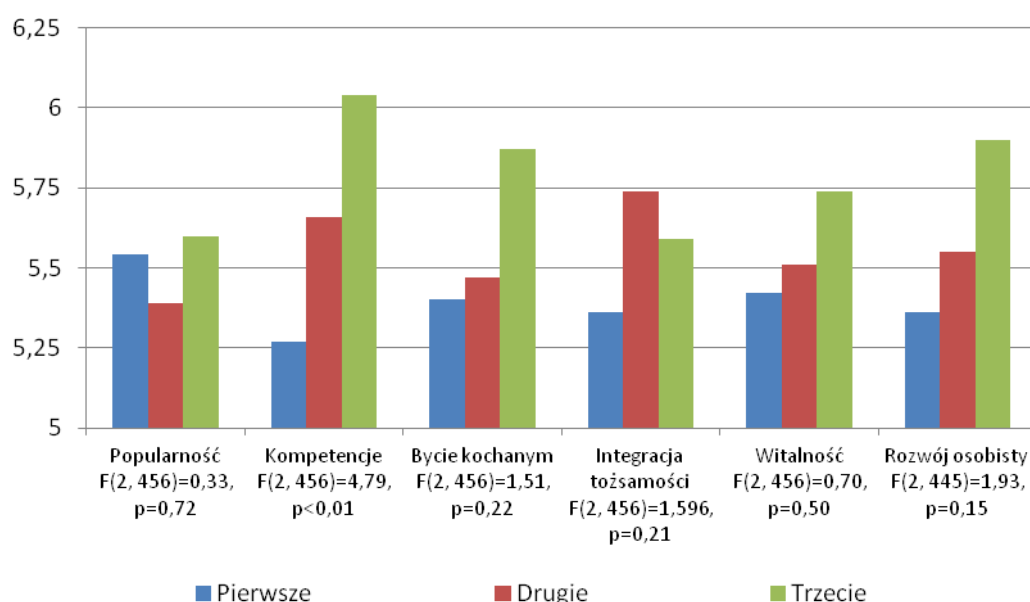

Rysunek 7.13. ilustruje zależności pomiędzy zaangażowaniem w bliski związek a poszczególnymi wymiarami dobrostanu. Wystąpiły one w wartościach dotyczących *popularności* ($p = 0,03$; $\eta^2 = 0,02$; studenci pozostający w związkach nieformalnych cechowali się wyższym poziomem tej zmiennej niż studenci nie zaangażowani w bliski związek; *post-hoc* $p = 0,02$) i *bycia kochanym* ($p < 0,001$; $\eta^2 = 0,10$; studenci nie pozostający w bliskich związkach osiągnęli wyniki niższe od pozostających w związkach nieformalnych i formalnych – odpowiednio *post hoc* $p < 0,001$ i $p = 0,02$). Choć analiza wariancji wykazała różnice w zakresie *rozwój osobisty* ($p = 0,01$; $\eta^2 = 0,02$), wyniki testu Tukeya nie informują o ich istnieniu (min. $p = 0,06$). W przypadku *witalności*, *kompetencji* i *integracji tożsamości* nie zaobserwowano żadnych różnic międzygrupowych. Podobnie nie obserwuje się pomiędzy badanymi grupami różnic dotyczących poczucia uogólnionej samoskuteeczności ($H_{(df=2, N=467)} = 3,14, p = 0,21$) oraz samooceny, w przypadku której mówić można jednak o istnieniu tendencji statystycznej ($H_{(df=2, N=465)} = 4,92, p = 0,09$).

Związki pomiędzy wymiarami dobrostanu a przynależnością do pokolenia studentów ukazane zostały na rysunku 7.14. Choć między grupami nie zaobserwowano różnic w zakresie ogólnego dobrostanu psychicznego ($F_{(2, 458)}=1,46$; $p=0,23$) i większości jego wymiarów specyficznych¹⁶, analiza wariancji wskazuje na międzygrupowe zróżnicowanie w zakresie *kompetencji* ($p<0,01$; $\eta^2=0,02$). Najniższe wartości charakteryzowały studentów w pierwszym pokoleniu, zaś wyniki najwyższe cechowały studentów z co najmniej dwupokoleniowymi tradycjami akademickimi. Wykonany w ramach procedury *post-hoc* test Tukeya nie wykazał jednak występowania istotnych różnic między grupami, a co najwyżej tendencję statystyczną dotyczącą różnic między pierwszym i trzecim pokoleniem studentów ($p=0,06$). Do wyniku analizy ANOVA podchodzić należy zatem w ostrożny sposób.

Rysunek 7.14. Pokolenie studentów a specyficzne wymiary dobrostanu

źródło: opracowanie własne

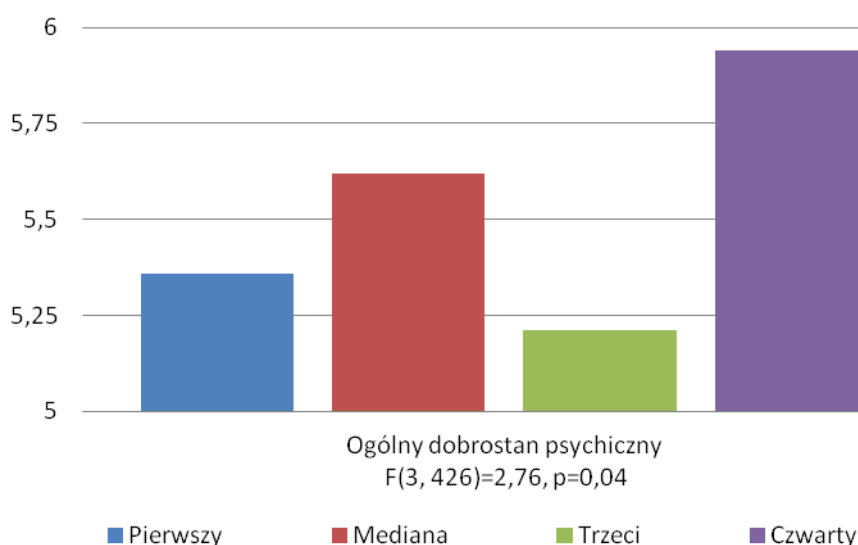

Pomiędzy grupami zróżnicowanymi pod względem posiadanego kapitału kulturowego, mierzonego ilością posiadanych książek nie zaobserwowano żadnych różnic dotyczących specyficznych wymiarów dobrostanu (dotycząca *kompetencji*, minimalna wartość $p>0,05$). Różnice międzygrupowe nie zostały zaobserwowane także w przypadku poziomu samooceny ($H_{(df=3, N=427)}=2,22$, $p=0,52$) oraz uogólnionej samoskuteczności ($H_{(df=3, N=430)}=4,38$, $p=0,22$). Analiza wariancji wykazała jednak istnienie zróżnicowania w zakresie ogólnego dobrostanu psychicznego pomiędzy posiadaczami różnej liczby książek (zob. rysunek 7.15.; $p=0,04$; $\eta^2=0,02$), które nie znajduje odzwierciedlenia w teście Tukeya (min. $p=0,13$).

¹⁶ Brak różnic międzygrupowych dotyczył również zmiennych analizowanych za pomocą analizy wariancji rang: samoakceptacja ($H_{(df=2, N=458)}=2,08$, $p=0,35$) i uogólnione poczucie samoskuteczności ($H_{(df=2, N=460)}=5,38$, $p=0,07$).

Rysunek 7.15. Kwartyl ilości książek a ogólny dobrostan psychiczny

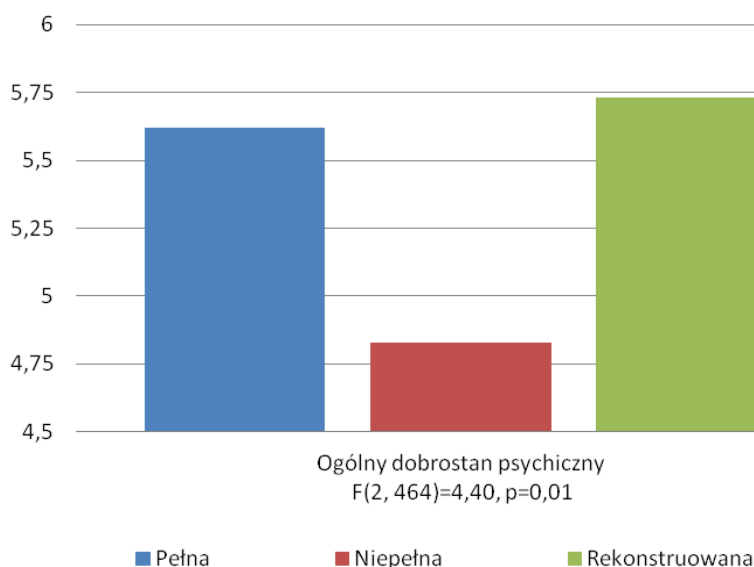
źródło: opracowanie własne

Typ rodziny pochodzenia okazuje się być źródłem zróżnicowania międzygrupowego w zakresie ogólnego dobrostanu (zob. rysunek 7.16.; $p=0,01$; $\eta^2=0,02$) oraz rozwoju osobistego (zob. rysunek 7.17.; $p<0,001$; $\eta^2=0,02$). W obu przypadkach studenci pochodzący z rodzin niepełnych wykazywali niższe poziomy zmiennej od studentów z rodzin pełnych i rekonstruowanych, choć analizy *post-hoc* potwierdzają jedynie różnice pomiędzy osobami pochodzącymi z rodzin niepełnych i pełnych (w obu przypadkach $p<0,01$). Nie zostały zaobserwowane natomiast żadne różnice obejmujące pozostałe wymiary dobrostanu, również w przypadku uogólnionego poczucia samoskuteczności ($H_{(df=2, N=466)}=0,33, p=0,85$ i samooceny ($H_{(df=2, N=464)}=4,14, p=0,13$).

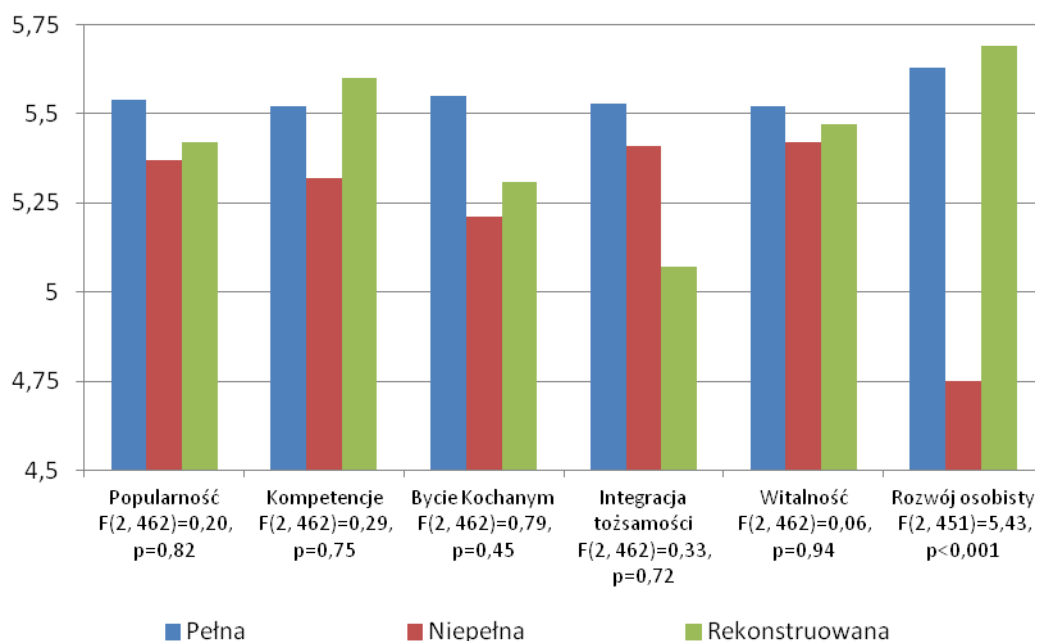
Rysunek 7.16. Typ rodziny pochodzenia a ogólny dobrostan psychiczny

źródło: opracowanie własne

Rysunek 7.17. Typ rodziny pochodzenia a specyficzne wymiary dobrostanu

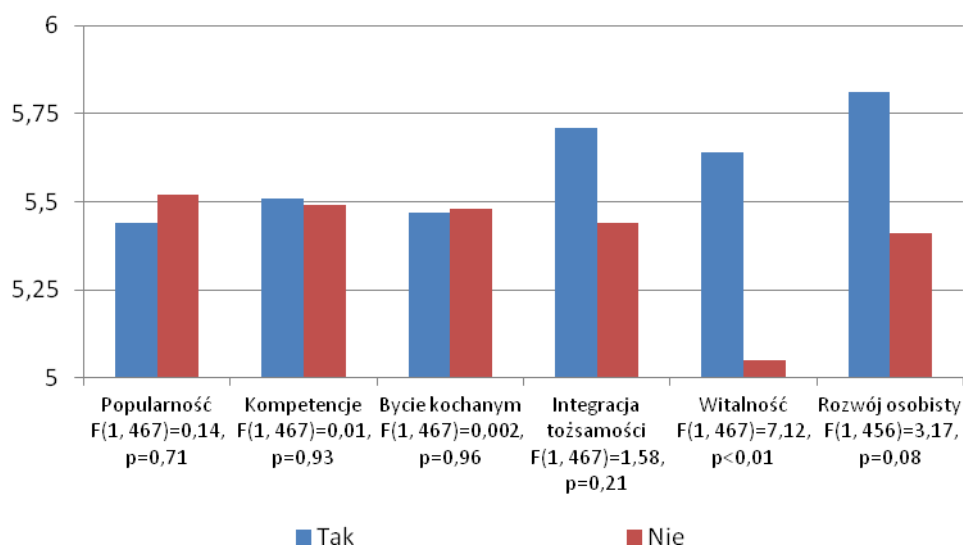
źródło: opracowanie własne

Studenci zamieszkujący w czasie studiów z rodziną nie różnili się od studentów mieszkających samodzielnie pod względem ogólnego poczucia dobrostanu psychicznego ($F_{(1, 469)}=0,61; p=0,43$), większości jego wymiarów specyficznych (zob. rysunek 7.18.) oraz samooceny ($H_{(df=1, N=468)}=0,56, p=0,45$) i poczucia samoskuteczności ($H_{(df=1, N=470)}=0,14, p=0,71$). Zaobserwowana została natomiast pomiędzy wymienianymi grupami różnica w zakresie poczucia witalności (rysunek 7.18.; $p<0,01, \eta^2=0,02$), który w przypadku badanych mieszkających wraz z rodziną jest istotnie wyższy.

Rysunek 7.18. Zamieszkiwanie z rodziną a specyficzne wymiary dobrostanu

źródło: opracowanie własne

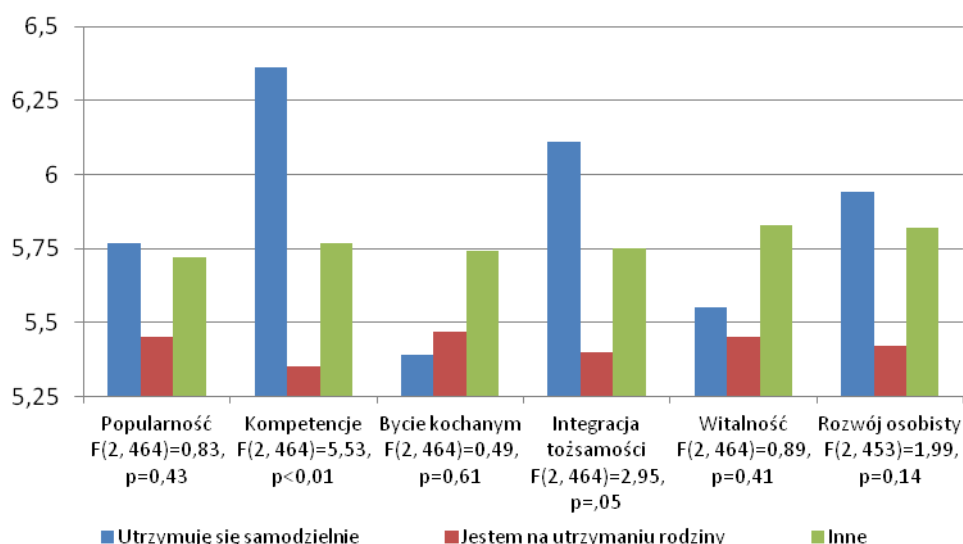

Podczas analizy wyników nie zaobserwowano różnic w zakresie ogólnego dobrostanu psychicznego pomiędzy grupami wyróżnionymi ze względu na podstawowe źródło utrzymania

($F_{(2,466)}=0,28$; $p=0,76$). Przedstawione na rysunku 7.19. informacje na temat związków pomiędzy specyficznymi wymiarami dobrostanu a podstawowym źródłem utrzymania nakazują za istotne uznać jedynie zróżnicowanie związane z *kompetencjami* ($p<0,01$; $\eta^2=0,02$). Studenci utrzymujący się samodzielnie wykazywali w tym zakresie najwyższy poziom, zaś najniższe wartości omawianej zmiennej cechowały osoby pozostające w pełni na utrzymaniu rodziny. Pomiedzy tymi dwiema grupami studentów wykazane zostało ponadto zróżnicowanie w wykonanym *post-hoc* teście Tukeya ($p<0,01$). Analiza wariancji rang nie wykazała istnienia różnic pomiędzy grupami o różnych podstawowych źródłach dochodu w przypadku samooceny ($H_{(df=2, N=466)}=2,51$, $p=0,29$) i poczucia samoskuteczności ($H_{(df=2, N=468)}=5,35$, $p=0,07$).

Rysunek 7.19. Podstawowe źródło utrzymania a specyficzne wymiary dobrostanu

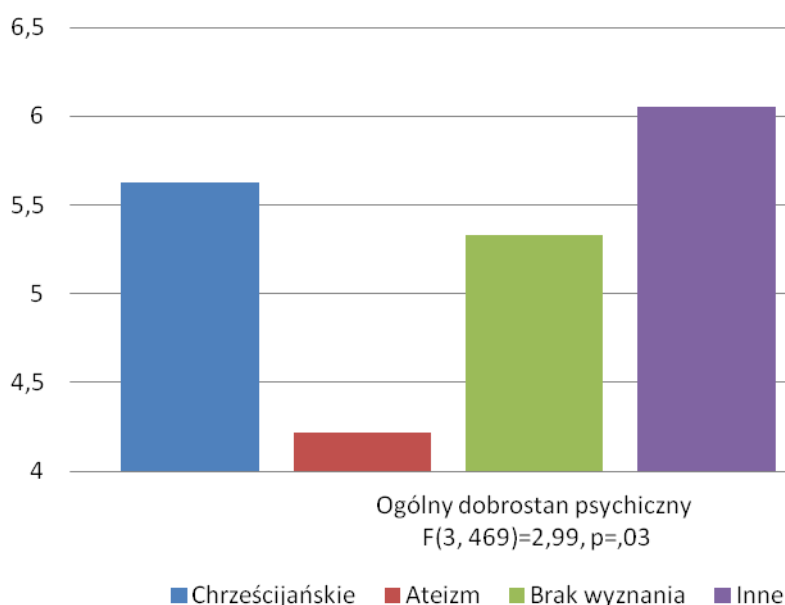
źródło: opracowanie własne

Poziom dobrostanu psychicznego w poszczególnych jego wymiarach badany był również w związku z deklarowaną przynależnością do określonej kategorii wyznania. Jak pokazuje rysunek 7.20., istotne zróżnicowanie międzygrupowe zaobserwowano w obrębie ogólnego dobrostanu psychicznego ($p=0,03$; $\eta^2=0,02$). Istotnie niższe od średniej wyniki charakteryzowały osoby określające się jako ateści, zaś poziom dobrostanu w pozostałych grupach był zbliżony do średniej. Wykonany w ramach procedury *post-hoc* test Tukeya nie wykazał jednak żadnych istotnych różnic między grupami (min. $p=0,17$), stąd też z danych pochodzącymi z analizy wariancji wyciągać należy ostrożne wnioski. W zakresie specyficznych wymiarów dobrostanu nie zostały zaobserwowane żadne różnice międzygrupowe (związana z *rozwojem osobistym*, minimalna wartość $p=0,06$).

Rysunek 7.20. Kategoria wyznania a ogólny dobrostan psychiczny

źródło: opracowanie własne

Przeprowadzone analizy nakazują uznać hipotezę o pozytywnym związku posiadanego kapitału społeczno-kulturowego za częściowo potwierdzoną. Zauważyć należy jednak, że oddziaływania kapitału społecznego na sferę zadowolenia z życia nie miały charakteru globalnego. Najbardziej zauważalne związki z dobrostanem psychicznym zaobserwowano w przypadku przynależności do grupy dochodowej oraz pozostawania w bliskim związku. Rodzinne tradycje akademickie wykazywały powiązanie jedynie z kompetencyjnym wymiarem poczucia psychicznego dobrostanu, zamieszkiwanie z rodziną w czasie studiów istotnie wiązało się wyłącznie na sferę vitalności, a z określonymi kategoriami wyznania związane było jedynie ogólne poczucie zadowolenia z życia. Obszar oddziaływania wymienionych form kapitału społecznego na omawiane aspekty psychologiczne był więc bardzo ograniczony. Wyniki pozostające w sprzeczności z postawioną hipotezą dotyczą podstawowego źródła utrzymania – studenci, których wszystkie potrzeby finansowe zaspokajane były wyłącznie przez osoby spokrewnione, wykazywali niższy poziom poczucia kompetencji niż badani samodzielnie generujący całość lub część własnych środków finansowych. Należy wymienić również te spośród badanych form kapitału społeczno-kulturowego, które nie wykazywały związków z charakteryzującym studentów poczuciem dobrostanu psychicznego – typ rodziny pochodzenia i posiadane zasoby kulturowe. Oznacza to, że przynależność do wyodrębnianych w ramach tych zmiennych grup nie przekładała się w żaden sposób na studencki poziom zadowolenia z życia.

7.3.14. Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a prezentowanymi celami życiowymi?

Informacje na temat związków pomiędzy poszczególnymi aspektami kryzysu w wartościowaniu a charakteryzującymi badanych poziomami ważności określonych celów życiowych prezentuje tabela 7.36. Aspiracje związane z harmonią psychofizyczną korelowały ujemnie zarówno z ogólnym natężeniem kryzysu w wartościowaniu, jak i podwymiarami dotyczącymi trudności z hierarchizacją wartości oraz poczucia dezintegracji wartości. Bardziej wyraźne, ujemne związki pomiędzy wszystkimi wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu odnotowane zostały w przypadku grupy celów związanych z rozwojem duchowym. Studenci uznający znaczenie osobistych poszukiwań głębszego sensu życia oraz autentycznej więzi z fizycznym i społecznym otoczeniem cechowali się więc większym poczuciem stabilności i zharmonizowania sfery aksjologicznej, niż osoby niechętnie uwzględniające sferę metafizyczną.

Szereg ujemnych związków z aspektami kryzysu w wartościowaniu zaobserwowano również w przypadku aspiracji dotyczących relacji społecznych. Wśród badanych uznających istotność tej grupy celów można spodziewać się mniejszego poczucia zagubienia, dezintegracji i dehierarchizacji sfery aksjologicznej niż w przypadku osób uważających wspólnotowość i przywiązanie za cele mniej warte realizacji.

Niewielkie korelacje pozytywne pomiędzy wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu a życiowymi aspiracjami odnotowane zostały jedynie w przypadku zaspokojenia materialnego. Im wyższą wartość przyznawali studenci celom takim jak posiadanie znacznych zasobów materialnych, władza, sława czy prestiż, tym bardziej widoczne stawały się ich problemy dotyczące obszaru aksjologicznego. Obejmowały one przede wszystkim obszar hierarchizacji wartości oraz poczucie braku ich urzeczywistniania się.

Tabela 7.36. Współczynniki korelacji pomiędzy celami życiowymi a wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu

źródło: opracowanie własne

Korelacja Spearmana; *p <0,05	porządku	rang	Harmonia psychofizyczna	Rozwój duchowy	Zaspokojenie materialne	Relacje społeczne
KKW Całość			-0,11*	-0,20*	0,14*	-0,15*
Trudności z hierarchią wartości			-0,11*	-0,20*	0,15*	-0,13*
Poczucie zagubienie wartości			-0,08	-0,20*	0,09	-0,15*
Poczucie dezintegracji wartości			-0,14*	-0,17*	0,08	-0,16*
Poczucie nierealizowania wartości			-0,07	-0,13*	0,13*	-0,08

W świetle zgromadzonych informacji postawioną uprzednio hipotezę badawczą uznać można za empirycznie potwierdzoną. Zgodnie z jej założeniami odnotowane zostały dodatnie związki pomiędzy ważnością celów zewnętrznych i skoncentrowanych na fizycznym „ja” (zaspokojenie materialne) a wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu oraz zależności ujemne

charakteryzujące relację między wymienianymi wskaźnikami a celami wewnętrznymi i transcendentnymi (relacje społeczne). Należy odnotować jednak, że najbardziej wyraźne korelacje negatywne wskaźników kryzysu w wartościowaniu dotyczyły celów wewnętrznych, skoncentrowanych na „ja” (rozwój duchowy).

7.3.15. Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a orientacjami temporalnymi?

Relacje łączące poszczególne aspekty kryzysu w wartościowaniu z perspektywami czasowymi przedstawia tabela 7.37. Zarówno z ogólnym poziomem kryzysu w sferze aksjologicznej, jak i wszystkimi jego wymiarami specyficznymi w istotny sposób powiązane były obie perspektywy przeszłościowe, obie perspektywy przyszłościowe oraz perspektywa teraźniejszościowa fatalistyczna. Perspektywa teraźniejszościowa hedonistyczna pozytywnie wiązała się jedynie z trudnościami z hierarchizacją wartości, przy czym zależność ta była bardzo słaba. Perspektywy przeszłościowo-pozytywna, przyszłościowa oraz przyszłościowa transcendentna związane były z aspektami kryzysu w wartościowaniu ujemnie, przy czym relacje te najsilniej zarysowywały się w przypadku orientacji przeszłościowo-pozytywnej. Związki kryzysu w wartościowaniu z orientacją przeszłościowo negatywną i teraźniejszościową fatalistyczną miały natomiast charakter dodatni, przy czym ich większa siła zaobserwowana została w związku z pierwszą z wymienionych perspektyw.

Tabela 7.37. Współczynniki korelacji pomiędzy perspektywami czasowymi a wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu

źródło: opracowanie własne

Korelacja porządku rang Spearmana; *p <0,05	ZTPI PP	ZTPI PN	ZTPI TH	ZTPI TF	ZTPI P	TFTPI
KKW Całość	-0,22*	0,34*	0,06	0,25*	-0,14*	-0,14*
Trudności z hierarchią wartości	-0,22*	0,31*	0,08*	0,24*	-0,10*	-0,13*
Poczucie zagubienie wartości	-0,21*	0,33*	0,06	0,21*	-0,13*	-0,16*
Poczucie dezintegracji wartości	-0,19*	0,26*	0,07	0,19*	-0,20*	-0,17*
Poczucie nierealizowania wartości	-0,18*	0,32*	0,02	0,21*	-0,09*	-0,08*

Zebrany materiał nakazuje uznać uprzednio sformułowaną hipotezę na temat relacji między badanymi zmiennymi za jedynie częściowo potwierdzoną. Faktycznie zaobserwowane zostały negatywne zależności pomiędzy wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu a orientacjami przyszłościowymi. Postulowany związek pozytywny pomiędzy trudnościami ze stabilizacją sfery aksjologicznej a perspektywami przeszłościowymi odnotowano jedynie w przypadku orientacji przeszłościowo-negatywnej.

7.3.16. Czy istnieją związki pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a poziomem kapitału społeczno-kulturowego?

Zaobserwowane w grupie studentów zależności pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a kategorią wyznania dotyczyły jedynie poczucia zagubienia wartości, czyli przeświadczenia o odejściu od uznawanego wcześniej systemu aksjologicznego. Informacje na ten temat przedstawia tabela 7.38. Najwyższe średnie rangi poziomu omawianej zmiennej charakteryzowały ateistów oraz osoby niedeklarujące związków z żadnym wyznaniem, zaś najniższe wartości rangowe dotyczyły studentów wyznania chrześcijańskiego. Różnica w natężeniu poczucia zagubienia wartości pomiędzy chrześcijanami a osobami niezwiązanymi z żadnym wyznaniem okazała się ponadto istotna statystycznie. Nie wykazano natomiast różnic międzygrupowych w zakresie trudności w hierarchizacji wartości ($H_{(df=3, N=472)}=2,53, p=0,47$), poczucia dezintegracji sfery wartości ($H_{(df=3, N=472)}=3,43, p=0,33$), poczucia braku realizacji wartości w życiu ($H_{(df=3, N=470)}=0,69, p=0,88$) oraz ogólnego kryzysu w wartościowaniu ($H_{(df=3, N=472)}=2,88, p=0,41$).

Tabela 7.38. Poczucie zagubienia wartości a kategoria wyznania

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: $H(df = 3, N = 472) = 11,45 p = 0,01$				
KATEGORIA WYZNANIA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
chrześcijańskie	1	308	68491	222,37
ateizm	2	14	3746	267,57
brak wyznania	3	140	36898	263,56
inne wyznania	4	10	2493	249,30
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
KATEGORIA WYZNANIA	chrześcijańskie	ateizm	brak wyznania	inne wyznania
chrześcijańskie	X	1	0,02*	1
ateizm	1	X	1	1
brak wyznania	0,02*	1	X	1
inne wyznania	1	1	1	X

Wśród badanych studentów odnotowano istotne statystycznie różnice w kryzysie w wartościowaniu w zależności od typu rodziny pochodzenia. Informacje na ten temat zawierają tabele 7.39. i 7.40. Osoby pochodzące z rodzin niepełnych charakteryzowały się wyższym ogólnym poczuciem kryzysu w wartościowaniu niż członkowie rodzin pełnych i rekonstruowanych. Ponadto zaobserwowano wśród nich najwyższe poczucie zagubienia wartości, które w istotny sposób różniło się od analogicznego wskaźnika cechującego studentów pochodzących z rodzin pełnych. Między grupami zróżnicowanymi pod względem typu rodziny pochodzenia nie zostały odnotowane różnice dotyczące trudności w realizacji wartości ($H_{(df=2, N=464)}=2,06, p=0,36$), hierarchizacji wartości ($H_{(df=2, N=466)}=0,47, p=0,79$) oraz poczucia dezintegracji sfery aksjologicznej ($H_{(df=2, N=466)}=2,18, p=0,34$).

Tabela 7.39. Ogólne poczucie kryzysu w wartościowaniu a typ rodziny pochodzenia

źródło: opracowanie własne

TEST MEDIANY				
ogólna mediana= 5,46; Chi kwadrat= 8,44 df = 2 p = 0,01				
TYP RODZINY POCHODZENIA	pełna	niepełna	rekonstruowana	Razem
<=mediany:obserwow.	210	22	6	238
oczekiwane	200,21	32,69	5,11	X
obs.-ocz.	9,79	-10,69	0,89	X
>mediany:obserwow.	182	42	4	228
oczekiwane	191,79	31,31	4,89	X
obs.-ocz.	-9,79	10,69	-0,89	X
Razem: obserwowane	392	64	10	466

Tabela 7.40. Poczucie zagubienia wartości a typ rodziny pochodzenia

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 2, N = 466) = 9,10 p = 0,01				
TYP RODZINY POCHODZENIA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
pełna	1	392	88635	226,11
niepełna	2	64	17617	275,27
rekonstruowana	3	10	2559	255,90
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
TYP RODZINY POCHODZENIA	pełna	niepełna	rekonstruowana	
pełna	X	0,02	1	
niepełna	0,02	X	1	
rekonstruowana	1	1	X	

W kolejnych tabelach przedstawione zostały dane na temat związków kryzysu w wartościowaniu z przynależnością do określonej grupy dochodowej. Wśród badanych, których dochód na osobę nie przekraczał minimum socjalnego odnotowano najwyższą średnią rangę w zakresie ogólnego poczucia kryzysu w wartościowaniu, która w istotny sposób różnił się od wartości uzyskanych przez studentów należących do pozostałych badanych grup (zob. tabela 7.41.). Generalnie wraz ze wzrostem dostępnych zasobów finansowych obserwowany był spadek ogólnego poczucia kryzysu obejmującego sferę wartości.

Tabela 7.41. Ogólne poczucie kryzysu w wartościowaniu a grupa dochodowa

źródło: opracowanie własne

ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 3, N = 307) =17,94 p < 0,01				
GRUPA DOCHODOWA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
do minimum socjalnego	1	102	18704	183,37
do płacy minimalnej	2	95	13833	145,61
do średniej krajowej	3	97	13156,5	135,63
powyżej średniej krajowej	4	13	1584,5	121,89

WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
GRUPA DOCHODOWA	do minimum socjalnego	do płacy minimalnej	do średniej krajowej	powyżej średniej krajowej
do minimum socjalnego	X	0,02*	<0,01*	0,01*
do płacy minimalnej	0,02*	X	1	1
do średniej krajowej	<0,01*	1	X	1
powyżej średniej krajowej	0,01*	1	1	X

Jak wynika z danych ukazanych w tabeli 7.42., osoby charakteryzujące się niewielkim dostępem do zasobów finansowych wykazywały najwyższy poziom trudności w uszeregowywaniu wartości oraz wskazywaniu wartości w ich opinii najważniejszych. Podobne zjawiska zauważalne były w przypadku poczucia zagubienia wartości oraz ich dezintegracji.

Tabela 7.42. Przynależność do grupy dochodowej a natężenie poszczególnych aspektów kryzysu w wartościowaniu

źródło: opracowanie własne

TRUDNOŚCI Z HIERARCHIZACJĄ WARTOŚCI A GRUPA DOCHODOWA				
ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 3, N = 307) = 12,35 p = 0,01				
GRUPA DOCHODOWA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
do minimum socjalnego	1	102	18084,5	177,30
do płacy minimalnej	2	95	14325,5	150,80
do średniej krajowej	3	97	13085	134,90
powyżej średniej krajowej	4	13	1783	137,15
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
GRUPA DOCHODOWA	do minimum socjalnego	do płacy minimalnej	do średniej krajowej	powyżej średniej krajowej
do minimum socjalnego	X	0,21	<0,01	0,75
do płacy minimalnej	0,21	X	1	1
do średniej krajowej	<0,01*	1	X	1
powyżej średniej krajowej	0,75	1	1	X
POCZUCIE ZAGUBIENIA WARTOŚCI A GRUPA DOCHODOWA				
ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df 3, N = 307) = 11,70 p = 0,01				
GRUPA DOCHODOWA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
do minimum socjalnego	1	102	17934	175,82
do płacy minimalnej	2	95	13626	143,43
do średniej krajowej	3	97	13706	141,30
powyżej średniej krajowej	4	13	2012	154,77
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
GRUPA DOCHODOWA	do minimum socjalnego	do płacy minimalnej	do średniej krajowej	powyżej średniej krajowej
do minimum socjalnego	X	0,06	0,04*	1
do płacy minimalnej	0,06	X	1	1
do średniej krajowej	0,04*	1	X	1
powyżej średniej krajowej	1	1	1	X

POCZUCIE DEZINTEGRACJI WARTOŚCI A GRUPA DOCHODOWA				
ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (df = 3, N= 307) =12,73 p =,01				
GRUPA DOCHODOWA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
do minimum socjalnego	1	102	18156	178
do płacy minimalnej	2	95	13276	139,74
do średniej krajowej	3	97	14187,5	146,26
powyżej średniej krajowej	4	13	1658,5	127,58
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
GRUPA DOCHODOWA	do minimum socjalnego	do płacy minimalnej	do średniej krajowej	powyżej średniej krajowej
do minimum socjalnego	X	0,02*	0,07	0,32
do płacy minimalnej	0,02*	X	1	1
do średniej krajowej	0,07	1	X	1
powyżej średniej krajowej	0,32	1	1	X
POCZUCIE BRAKU REALIZACJI WARTOŚCI A GRUPA DOCHODOWA				
ANOVA RANG				
Test Kruskala-Wallisa: H (3, N= 305) =15,29 p < 0,01				
GRUPA DOCHODOWA	Kod	N ważnych	Suma rang	Średnia ranga
do minimum socjalnego	1	102	18129,5	177,74
do płacy minimalnej	2	95	13836	145,64
do średniej krajowej	3	95	13346	140,48
powyżej średniej krajowej	4	13	1353,5	104,12
WARTOŚĆ p DLA PORÓWNAŃ WIELOKROTNYCH (DWUSTRONYCH); * WARTOŚĆ p ISTOTNA STATYSTYCZNIE				
GRUPA DOCHODOWA	do minimum socjalnego	do płacy minimalnej	do średniej krajowej	powyżej średniej krajowej
do minimum socjalnego	X	0,06	0,02*	0,03*
do płacy minimalnej	0,06	X	1	0,67
do średniej krajowej	0,02*	1	X	0,98
powyżej średniej krajowej	0,03*	0,67	0,98	X

Wśród badanych o odmiennych miejscach zamieszkania w czasie studiów odnotowano zróżnicowanie w zakresie poczucia zagubienia wartości (zob. tabela 7.43). Wyniki uzyskane przez studentów zamieszkujących z rodziną okazały się być niższe od analogicznych wartości charakteryzujących osoby mieszkające poza domem. Nie zaobserwowano natomiast w tym zakresie różnic międzygrupowych dotyczących trudności w hierarchizowaniu wartości ($H_{(df=1, N=470)}=0,06$, $p=0,81$), ich realizacji ($H_{(df=1, N=468)}=0,32$, $p=0,57$), poczucia dezintegracji wartości ($H_{(df=1, N=470)}=1,03$, $p=0,31$) oraz ogólnego kryzysu w wartościowaniu ($H_{(df=1, N=470)}=0,04$, $p=0,85$).

Tabela 7.43. Poczucie zagubienia wartości a zamieszkiwanie z rodziną

źródło: opracowanie własne

TEST MEDIANY			
ogólna mediana= 4,27; Chi kwadrat= 4,49 df = 1 p = ,03			
ZAMIESZKIWANIE Z RODZINĄ	nie	tak	Razem
<=mediana:obserwow.	48	205	253
oczekiwane	57,6	195,4	X
obs.-ocz.	-9,6	9,6	X
>mediana:obserwow.	59	158	217
oczekiwane	49,4	167,6	X
obs.-ocz.	9,6	-9,6	X
Razem: obserwowane	107	363	470

Przedstawione analizy pozwalają uznać postawioną uprzednio hipotezę za potwierdzoną w znacznym stopniu. Jeżeli przyjąć, że przynależność do grupy wyznaniowej, zasoby finansowe, zamieszkiwanie z rodziną oraz dorastanie w rodzinie charakteryzującej się stabilną strukturą stanowią formy wysokiego kapitału społecznego, to w przypadku jego obniżania się faktycznie zaobserwowany został wzrost natężenia poczucia kryzysu w wartościowaniu. Zaznaczyć należy jednak dwa istotne fakty. Po pierwsze, różnice w zakresie kapitału społecznego nie zawsze wiążą się ze zróżnicowaniem dotyczącym pełnego spektrum kryzysu w wartościowaniu. Przykładowo, przynależność do określonej kategorii wyznania wiąże się z dezintegracją wartości, ale nie z ogólnym poczuciem kryzysu w wartościowaniu oraz pozostałymi trzema jego aspektami. Po drugie, niektóre z badanych aspektów kapitału społeczno-kulturowego nie generowały żadnych różnic w zakresie kryzysu w wartościowaniu. Należą do nich rodzinne tradycje akademickie (min. $p=0,09$), dostępne zasoby kulturowe (min. $p=0,24$), zaangażowanie w bliski związek (min. $p=0,18$) oraz podstawowe źródło utrzymania (min. $p=0,58$).

7.3.17. Czy istnieją związki pomiędzy poczuciem dobrostanu psychicznego w poszczególnych jego wymiarach a kryzysem w wartościowaniu?

Powiązania pomiędzy wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu a poszczególnymi wymiarami dobrostanu psychicznego ukazane zostały w tabeli 7.44. Wszystkie analizowane związki okazały się być istotne statystycznie i przyjmowały formę zależności ujemnych. Oznacza to, że doświadczaniu trudności w nazywaniu i hierarchizacji wartości oraz ich wcielaniu w życie bardzo często towarzyszy obniżone poczucie satysfakcji z życia w każdym z jego aspektów. Z drugiej strony posiadanie spójnego i stabilnego systemu wyznawanych wartości współwystępowało z doświadczaniem wysokiego dobrostanu psychicznego.

Tabela 7.44. Poczucie zagubienia wartości a wskaźniki dobrostanu psychicznego

źródło: opracowanie własne

Korelacja porządku rang Spearmana; *p <0,05	SWLS	GSES	MSEI BK	MSEI P	MSEI IT	MSEI K	MSEI W	SES	KRO
KKW Całość	-0,53*	-0,35*	-0,56*	-0,44*	-0,64*	-0,41*	-0,32*	-0,51*	-0,56*
Trudności z hierarchią wartości	-0,44*	-0,28*	-0,54*	-0,40*	-0,61*	-0,33*	-0,28*	-0,45*	-0,44*
Poczucie zagubienie wartości	-0,43*	-0,21*	-0,46*	-0,37*	-0,46*	-0,30*	-0,28*	-0,42*	-0,46*
Poczucie dezintegracji wartości	-0,39*	-0,38*	-0,38*	-0,29*	-0,52*	-0,37*	-0,25*	-0,38*	-0,42*
Poczucie nierealizowania wartości	-0,52*	-0,28*	-0,45*	-0,40*	-0,53*	-0,34*	-0,26*	-0,45*	-0,53*

Analiza danych na temat ujemnych zależności pomiędzy poszczególnymi aspektami kryzysu w wartościowaniu a wskaźnikami dobrostanu psychicznego pozwala uznać sformułowaną hipotezę na ich temat za w pełni potwierdzoną. Jako, że wymieniane zmienne wykazywały bardzo szeroki zakres powiązań, uzasadniony wydaje się postulat prowadzenia dalszych badań nad wpływem zjawisk dotyczących sfery aksjologicznej na subiektywne poczucie szczęścia i satysfakcji z życia.

7.4. Jaki model zależności między zmiennymi najbardziej adekwatnie odzwierciedla ich faktyczną konfigurację?

7.4.1. Założenia wstępne

W poszczególnych częściach rozdziału przedstawiono weryfikację pytań i hipotez badawczych dotyczących zwykle relacji pomiędzy parą zmiennych. W celu uchwycenia głębszych, mediowanych zależności, zgromadzone dane zostały poddane dodatkowo analizie ścieżek, w wyniku której opracowano model obrazujący związki pomiędzy wskaźnikami jakości życia, a pozostałymi zmiennymi psychologicznymi. Podstawowe ustalenia metodologiczno-statystyczne, na których został on oparty, są następujące:

- Choć w badaniach głównych uczestniczyło 473 studentów, do analiz mających na celu opracowanie modelu wykorzystano dane pochodzące od 466 osób; zmiana ta wprowadzona została w związku z brakami danych w obrębie zmiennych psychologicznych u 7 badanych;
- Poziom dopasowania danych empirycznych do proponowanego modelu obliczano metodą ważonych najmniejszych kwadratów (*weighted least square* – WLS), nazywaną również metodą estymatora asymptotycznie wolnego od rozkładu (*asymptotically distribution free* – ADF); rozwiązanie to wybrano ze względu na jego odporność na brak normalności rozkładu niektórych badanych zmiennych (zob. Konarski, 2009; Zasuwa, 2011);

- Do modelu włączono zmienne psychologiczne, mierzone kwestionariuszami SWLS, GSES, ZTPI, TFTPI, SES, IAŻ oraz KKW¹⁷, co podyktowane zostało koniecznością uwzględnienia wyłącznie zmiennych ilościowych, wyrażonych na skali przedziałowej¹⁸;
- Początkowo rozważano możliwość sprawdzenia poziomu dopasowania modelu w grupach wyróżnionych ze względu na określone wartości predyktorów jakościowych (np. przynależność do określonej grupy dochodowej, konkretne pokolenie studentów). Z zamiaru tego zrezygnowano ze względu na wymagania dotyczące budowania modeli ścieżkowych, związane z tzw. „regułą t” (Konarski, 2009), uzależniającą maksymalną liczbę szacowanych parametrów od liczebności badanej próby;
- Prezentowane współczynniki regresji (podobnie jak wyniki uzyskane przez badanych w zakresie poszczególnych zmiennych) zostały zestandaryzowane, co oznacza, że odnoszą się one do skal o średniej równej 0 i odchyleniu standardowym równym 1;
- Przyjęto, że poszukiwany model ma charakter nierekursywny, tzn. istnieje możliwość wzajemnego wpływania na siebie badanych zmiennych.

Wszystkie analizy statystyczne zaprezentowane w rozdziale przeprowadzono przy pomocy programu statystycznego IBM SPSS AMOS 20.

7.4.2. Prezentacja modelu ścieżkowego

Opracowywanie modelu ścieżkowego rozpoczęto od ustalenia listy zmiennych egzogenicznych i endogenicznych. W modelu ścieżkowym zmienne egzogeniczne to takie, które występują wyłącznie w roli zmiennych niezależnych. Według koncepcji Zimbardo i Boyda (2009), orientacje temporalne, badane kwestionariuszami ZTPI i TFTPI, kształtują się od wczesnych etapów życia oraz mają wpływ na wiele sfer funkcjonowania psychologicznego jednostki. W związku z powyższym, zasadnym wydaje się przyznanie im statusu zmiennych egzogenicznych. Ponadto status zmiennej egzogenicznej przyznany został zadowoleniu z kondycji fizycznej, określanemu przy pomocy skali *witalność* (MSEI W)¹⁹. Pozostałe zmienne uzyskały status zmiennych endogenicznych (zob. model testowany zaprezentowany na rysunku 7.21.). Zgodnie z założeniami metodologicznymi modelowania równań strukturalnych zmienne egzogeniczne uznane zostały za wzajemnie skorelowane (Cwalina, 2000), zaś każdej zmiennej endogenicznej

¹⁷ Do modelu wprowadzona została jedynie ogólna wartość charakteryzująca poziom kryzysu w wartościowaniu, z pominięciem jego poszczególnych podwymiarów. Rozwiązanie to wybrane zostało ze względu na założenia teoretyczne koncepcji, wysoki poziom korelacji pomiędzy podwymiarami oraz chęć ograniczenia liczby parametrów szacowanych w ramach modelu.

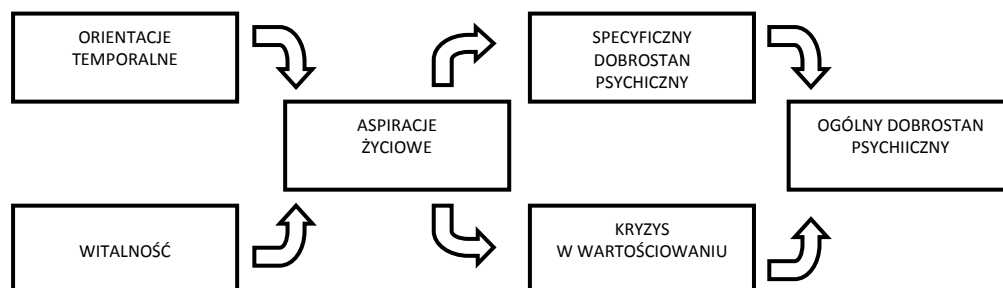
¹⁸ W modelu zrezygnowano z uwzględnienia danych zebranych przy pomocy Kwestionariusza Rozwoju Osobistego (KRO) ze względu na poziom skorelowania z danymi zebranym narzędziem SWLS ($r=0,87$). Jako, że narzędzie KRO skonstruowano na bazie SWLS można sądzić, że są one redundantne.

¹⁹ Analizie poddano również model alternatywny, w którym zadowolenie z kondycji fizycznej posiada status zmiennej endogenicznej. Model ten okazał się jednak gorzej dopasowany do zbioru danych, co skłania do uznania tej zmiennej za bardziej podstawową w procesie identyfikacji wyznaczników studenckiego poczucia jakości życia.

przyporządkowano zmienną latentną oznaczającą wpływ czynników nieuwzględnionych w procedurze zbierania danych.

Rysunek 7.21. Zależności pomiędzy zmiennymi psychologicznymi uwzględnianymi w projekcie – model testowany

źródło: opracowanie własne

Poszukiwania zależności pomiędzy zmiennymi zaowocowały wygenerowaniem modelu ścieżkowego zaprezentowanego na rysunku 7.22. Model ten charakteryzuje się wartościami wskaźników dopasowania pozwalającymi uznać go za dobrze przystający do zbioru danych empirycznych. Wskaźnik RMSEA wynosi w jego przypadku 0,049²⁰, zaś wskaźniki GFI i AGFI przyjmują odpowiednio wartości 0,957 i 0,917²¹. Ze względu na wysoki poziom złożoności modelu, poszczególne występujące w jego obrębie związki między zmiennymi przedstawiono w tabelach zamieszczonych w części 7.4.3.

Zarówno na rysunku 7.22., jak i w pojawiających się w dalszej części rozdziału tabelach wykorzystano skróty nazw poszczególnych zmiennych. Ich rozwinięcie przedstawiono w tabeli 7.45.

Tabela 7.45. Rozwinięcie skrótów wykorzystywanych w podrozdziale

źródło: opracowanie własne

SKRÓT	ZMIENNA	SKRÓT	ZMIENNA
ZTPI PP	Orientacja przeszłościowo-pozytywna	IAŻ RS	Relacje społeczne
ZTPI PN	Orientacja przeszłościowo-negatywna	MSEI BK	Bycie kochanym
ZTPI TH	Orientacja terażniejszościowa hedonistyczna	MSEI IT	Integracja tożsamości
ZTPI TF	Orientacja terażniejszościowa fatalistyczna	MSEI K	Kompetencje

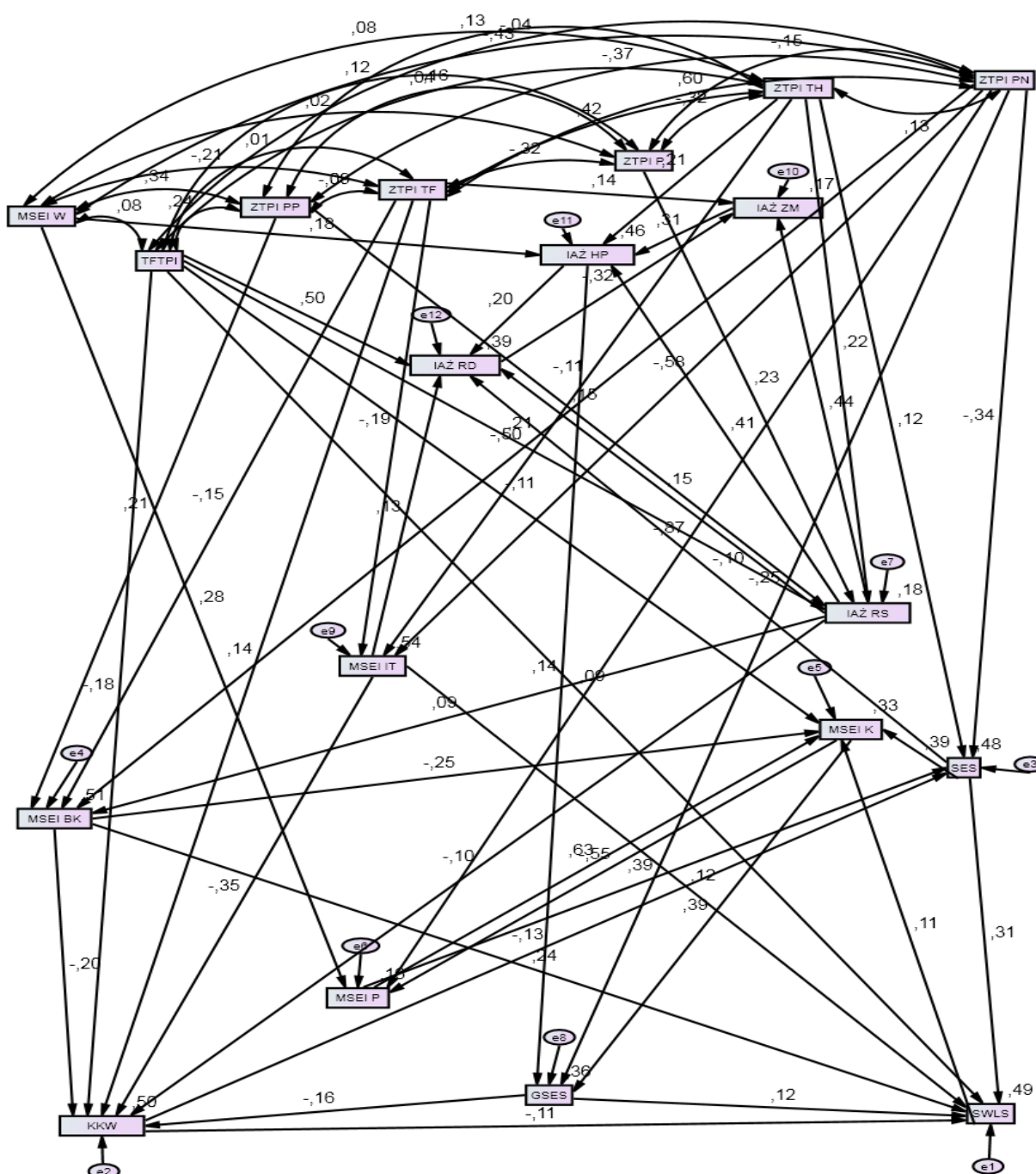
²⁰ Przyjmuje się, że dobre dopasowanie testowanego modelu do zbioru danych empirycznych wymaga wartości $RMSEA \leq 0,050$, przy czym wartości pozwalające dokonywać dalszych analiz modelu związane są już ze wskaźnikiem $RMSEA \leq 0,100$ (Konarski 2009).

²¹ Jak podaje Konarski (2009), za akceptowalny poziom wskaźników GFI i AGFI przyjmuje się wartości powyżej 0,90. W celu lepszego dopasowania modelu do zbioru danych empirycznych wartość tę można podwyższać, np. do poziomu 0,95. Oznacza to, że w przypadku wygenerowanego modelu wskaźnik AGFI przyjmuje wartość akceptowalną na poziomie standardowym, zaś wskaźnik GFI przyjmuje wartość akceptowalną na poziomie restrykcyjnym.

SKRÓT	ZMIENNA	SKRÓT	ZMIENNA
ZTPI P	Orientacja przyszłościowa	MSEI P	Popularność
TFTPI	Orientacja przyszłościowa transcendentzna	GSES	Spostrzegana samoskuteczność
MSEI W	Witalność	SES	Samoocena
IAŻ HP	Harmonia psychofizyczna	SWLS	Satysfakcja z życia
IAŻ RD	Rozwój duchowy	KKW	Kryzys w wartościowaniu
IAŻ ZM	Zaspokojenie materialne		

Rysunek 7.22. Ścieżkowy model zależności pomiędzy zmiennymi psychologicznymi uwzględnianymi w projekcie badawczym

źródło: opracowanie własne

7.4.3. Efekty bezpośrednie, pośrednie i łączne – prezentacja oddziaływań

W podrozdziale tym zaprezentowano związki pomiędzy zmiennymi uwzględnionymi w modelu zależności ścieżkowych. Tabela 7.46. zawiera informacje na temat standaryzowanych współczynników regresji (β), zaś tabela 7.47. ukazuje współczynniki korelacji zmiennych egzogenicznych. Informacje na temat zakresu zmienności wyjaśnianych w modelu zmiennych zawarto w tabeli 7.48., natomiast w tabelach w Załączniku 3. ukazano szczegółowe informacje na temat całkowitych (tabela Z3.1.), bezpośrednich (tabela Z3.2.) i pośrednich (tabela Z3.3.) związków pomiędzy zmiennymi.

Tabela 7.46. Standaryzowane współczynniki regresji uwzględnione w modelu przedstawionym na rysunku 7.22.

źródło: opracowanie własne

ODDZIAŁYWANIE			WARTOŚĆ WSP. REGRESJI	ODDZIAŁYWANIE			WARTOŚĆ WSP. REGRESJI
IAŻ RS	←	TFTPI	0,209***	SWLS	←	TFTPI	0,092**
IAŻ RS	←	ZTPI PP	0,146***	MSEI K	←	TFTPI	-0,114**
IAŻ RS	←	ZTPI P	0,234***	IAŻ ZM	←	ZTPI TF	0,139***
IAŻ RS	←	ZTPI TH	0,222***	IAŻ HP	←	MSEI W	0,180***
MSEI IT	←	ZTPI TF	-0,187***	SWLS	←	MSEI BK	0,240***
MSEI IT	←	ZTPI PN	-0,577***	KKW	←	MSEI IT	-0,348***
MSEI BK	←	ZTPI PP	0,205***	KKW	←	ZTPI TF	0,138**
MSEI BK	←	ZTPI PN	-0,503***	SES	←	ZTPI TH	0,124***
MSEI BK	←	ZTPI TF	-0,148***	IAŻ RD	←	MSEI IT	0,127***
MSEI BK	←	IAŻ RS	0,095**	GSES	←	IAŻ HP	0,142***
MSEI IT	←	ZTPI TH	-0,112**	SWLS	←	SES	0,308***
IAŻ HP	←	ZTPI TH	0,214***	IAŻ RD	←	IAŻ HP	0,198***
IAŻ RD	←	TFTPI	0,502***	IAŻ HP	←	IAŻ ZM	0,311***
MSEI P	←	ZTPI PN	-0,866***	IAŻ ZM	←	IAŻ RD	-0,318***
GSES	←	ZTPI PN	-0,246***	MSEI K	←	SES	0,392***
SES	←	ZTPI PN	-0,341***	KKW	←	GSES	-0,158***
KKW	←	MSEI BK	-0,199***	SWLS	←	KKW	-0,114**
IAŻ HP	←	IAŻ RS	0,409***	GSES	←	MSEI K	0,386***
IAŻ ZM	←	IAŻ RS	0,436***	SES	←	MSEI P	0,392***
IAŻ RD	←	IAŻ RS	0,146***	IAŻ RD	←	SES	-0,100**
SWLS	←	MSEI IT	0,118**	MSEI K	←	MSEI P	0,631***
KKW	←	TFTPI	-0,185***	SWLS	←	GSES	0,120**
KKW	←	IAŻ RS	-0,102***	SES	←	KKW	-0,127**
MSEI P	←	MSEI W	0,277***	MSEI K	←	SWLS	0,114**
MSEI K	←	MSEI BK	-0,253***	MSEI P	←	MSEI K	-0,552***
* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001							

Tabela 7.47. Współczynniki korelacji uwzględnionych w modelu zmiennych egzogenicznych

źródło: opracowanie własne

SKORELOWANE ZMIENNE			WSP. KORELACJI	SKORELOWANE ZMIENNE			WSP. KORELACJI
ZTPI PN	↔	ZTPI PP	-0,373***	ZTPI PN	↔	ZTPI P	-0,150***
ZTPI TF	↔	ZTPI P	-0,317***	ZTPI TH	↔	ZTPI P	-0,323***
ZTPI PN	↔	ZTPI TF	0,597***	TFTPI	↔	MSEI W	0,080
ZTPI TH	↔	ZTPI TF	0,418***	ZTPI P	↔	MSEI W	0,024
ZTPI PP	↔	MSEI W	0,339***	ZTPI TH	↔	MSEI W	0,083
ZTPI PN	↔	MSEI W	-0,425***	TFTPI	↔	ZTPI TF	0,006
ZTPI PP	↔	TFTPI	0,239***	ZTPI TH	↔	TFTPI	0,038
TFTPI	↔	ZTPI P	0,119**	ZTPI PN	↔	TFTPI	-0,037
ZTPI PP	↔	ZTPI P	0,158***	ZTPI TF	↔	MSEI W	-0,215***
ZTPI PP	↔	ZTPI TH	0,126**	ZTPI PP	↔	ZTPI TF	-0,088
ZTPI PN	↔	ZTPI TH	0,132**	* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001			

Tabela 7.48. Zmienne endogeniczne – procent wariancji wyjaśnianej w ramach modelu

źródło: opracowanie własne

ZMIENNA	WARIANCJA WYJAŚNIANA	ZMIENNA	WARIANCJA WYJAŚNIANA
GSES	36%	MSEI BK	51%
IAŻ HP	46%	MSEI IT	54%
IAŻ RD	39%	MSEI K	33%
IAŻ RS	18%	MSEI P	16%
IAŻ ZM	17%	SES	48%
KKW	50%	SWLS	49%

W odniesieniu do zawartego w tytule podrozdziału pytania można stwierdzić, że opracowanie modelu równań strukturalnych dopasowanego w zadowalającym stopniu do uzyskanych danych empirycznych okazało się możliwe.

7.4.4. Wyznaczniki poczucia jakości życia studentów w modelu strukturalnym

Podjęcie próby skonstruowania modelu podyktowana została w pierwszej kolejności potrzebą określenia wyznaczników poczucia jakości życia badanych studentów. Stąd też jako punkt wyjścia analizy przedstawionych zależności wybrano ogólną satysfakcję z życia, w przypadku której w ramach modelu wyjaśniane jest 49% wariancji (zob. tabela 7.48.). Największy wpływ²² na wymienioną zmienną ma przeszłościowo-negatywna perspektywa czasowa ($\beta=-0,474$), przy czym wpływ ten ma w całości charakter mediowany. Przeszłościowo-negatywna orientacja temporalna

²² Wartości β ukazujące wpływ zmiennych zaczerpnięte zostały z tabel zamieszczonych w Załączniku 3.

rzutuje bezpośrednio m.in. na poziom integracji tożsamości ($\beta=-0,577$), uogólnione poczucie samoskuteczności ($\beta=-0,450$), samoakceptację ($\beta=-0,614$) oraz poczucie bycia kochanym ($\beta=-0,503$) i popularności ($\beta=-0,574$), które to czynniki istotnie wiążą się z zadowoleniem z życia. Wymienione zmienne wpływają na poziom życiowej satysfakcji najsilniej, przy czym w każdym przypadku zależność ta jest dodatnia (wartości β odpowiednio 0,171; 0,144; 0,305; 0,272 i 0,115). Istotny wpływ dodatni na poziom zadowolenia z życia wywiera ponadto przyszłościowo-transcendentalna perspektywa czasowa ($\beta=0,131$), natomiast wpływ negatywny zaobserwowano w przypadku kryzysu w wartościowaniu ($\beta=-0,153$). Charakteryzujący się wysokim poziomem zadowolenia z życia student jest więc zwykle osobą lubiącą siebie, o dobrze rozwiniętym poczuciu tożsamości, doświadczającą akceptacji ze strony bliskich osób oraz charakteryzującą się wysoką pozycją grupową. Ponadto nie doświadcza on wyraźnych konfliktów w sferze aksjologicznej oraz uwzględnia w swoim życiu wymiar transcendentalny. Szeroki kontekst takiego funkcjonowania związany jest z niewielkim natężeniem przykrych doświadczeń związanych z przeszłością.

Uwzględnione w modelu zmienne dotyczące aspiracji życiowych (badane kwestionariuszem IAŻ) praktycznie nie mają wpływu na ogólny poziom zadowolenia z życia. Pozostają one jednak w relacji przyczynowej z niektórymi szczegółowymi aspektami dobrostanu psychicznego. Dążenia związane z relacjami społecznymi obniżają poziom charakteryzującego badanych kryzysu w wartościowaniu ($\beta=-0,132$). Nastawienie na poszukiwanie i utrwalanie związków z innymi ludźmi pełni więc funkcję porządkującą wyznawany przez jednostkę system wartości, ograniczając poczucie dyskomfortu związane z jego niewielkim poziomem strukturalizacji. Dążenie do harmonii psychofizycznej stanowi z kolei czynnik podwyższający ogólne poczucie samoskuteczności ($\beta=0,140$), co wskazuje, że osoby nastawione na pielęgnowanie psychicznego i fizycznego zdrowia lepiej rozwijają kompetencje i magazynują zasoby pozwalające radzić sobie w różnego typu sytuacjach życiowych.

Na obniżanie się poziomu kryzysu w wartościowaniu wpływa nie tylko ukierunkowanie aktywności na relacje z innymi ludźmi. Trudności w sferze aksjologicznej zmniejsza również przyszłościowo-transcendentalna orientacja czasowa ($\beta=-0,208$), wysoki poziom integracji tożsamości ($\beta=-0,349$) oraz uogólnione poczucie samoskuteczności ($\beta=-0,160$) i bycia kochanym ($\beta=-0,190$). Z drugiej strony kryzys w wartościowaniu zwiększa się wraz z umacnianiem się terażniejszościowej fatalistycznej orientacji temporalnej ($\beta=0,231$). Zbudowanie trwałego i spójnego systemu wartości osobistych jest więc tym trudniejsze, im mniejsza wiara w możliwość aktywnego wpływania na własne życie. Wymienione zależności skłaniają do sformułowania tezy mówiącej, że osoby charakteryzujące się niskim poziomem ustrukturalizowania w sferze wartości są raczej obserwatorami własnego życia niż jego aktywnymi reżyserami.

Witalność to zmienna egzogeniczna wywierającą istotny, dodatni wpływ na powiązane z wymiarem biegłości środowiskowej zmienne, takie jak popularność ($\beta=0,191$) i kompetencje ($\beta=0,155$). Poziom zadowolenia z kondycji fizycznej uznać można zatem za czynnik ułatwiający jednostce radzenie sobie z wyzwaniami pojawiającymi się w środowisku fizycznym i społecznym. Witalność wpływa ponadto na poziom aspiracji dotyczących zachowywania zdrowia psychofizycznego ($\beta=0,177$). Kierunek wpływu wskazuje dodatkowo, że dobra kondycja jest raczej przyczyną, a nie skutkiem występowania u studentów tendencji do pielęgnowania zdrowia fizycznego i psychicznego (raczej „jestem zdrowy, więc chcę być zdrowy”, a nie „chcę być zdrowy, więc jestem zdrowy”). Warto jednak zaznaczyć, że w proponowanym modelu związku witalności z ogólnym poczuciem satysfakcji z życia przyjmują wartość bliską zeru ($\beta=0,035$). Oznacza to, że w populacji studentów poziom kondycji fizycznej nie stanowi istotnego czynnika warunkującego ogólnie dobre samopoczucie.

Inną zmienną, której całkowity wpływ na ogólny poziom satysfakcji życiowej okazał się być znacznie niższy od oczekiwanego w kontekście założeń teoretycznych ($\beta=0,063$) jest przeszłościowo-pozytywna orientacja temporalna. Niemniej jednak jej wysokie natężenie stanowi czynnik motywujący badanych do angażowania się w relacje społeczne ($\beta=0,146$) oraz zwiększa poczucie bycia kochanym ($\beta=0,219$). Sposób funkcjonowania jednostki w środowisku społecznym jest więc w znacznym stopniu uzależniony od wspomnień i odczuć towarzyszącym myśleniu o przeszłości. Aspiracje dotyczące relacji społecznych katalizowane są również przez natężenie perspektywy przyszłościowo-transcendentalnej ($\beta=0,209$), która silnie wpływa ponadto na tendencje związane z poszukiwaniem ścieżek rozwoju duchowego ($\beta=0,541$) oraz przyczynia się do redukcji poziomu kryzysu w wartościowaniu ($\beta=-0,208$). Zmienną charakteryzującą się niewielkim, lecz bardzo interesującym zasięgiem wpływu okazała się być również przyszłościowa orientacja temporalna, przyczyniająca się do wzrostu poziomu aspiracji dotyczących relacji społecznych ($\beta=0,234$) oraz harmonii psychofizycznej ($\beta=0,122$). Wyjaśnienie tej sytuacji sformułować można w kategoriach ekonomicznych, powiązanych z teorią konwersji kapitałów (Zarycki, 2009). Osoby uwzględniające w swojej aktywności daleki horyzont czasowy zdają się nadawać własnej kondycji psychofizycznej oraz osobom w otoczeniu status zasobów, których posiadanie przyczyniać może się do realizacji określonych, oddalonych w czasie celów.

Pozostając przy analizie wpływu zmiennych charakteryzujących orientacje temporalne, należy zwrócić uwagę na perspektywy dotyczące teraźniejszości. Zarówno perspektywa teraźniejszościowa hedonistyczna, jak i teraźniejszościowa fatalistyczna nie stanowią istotnych czynników wyznaczających poziom ogólnej satysfakcji z życia (wartości β odpowiednio 0,035 i -0,092). Orientacja hedonistyczna, powiązana z poszukiwaniem przyjemności zgodnie z maksymą *carpe diem* przyczynia się jednak do wzrostu motywacji związanych z relacjami społecznymi

($\beta=0,222$) oraz harmonią psychofizyczną ($\beta=0,328$). Preferowanie życia pełnego przyjemności jest więc czynnikiem skłaniającym z jednej strony do poszukiwania kontaktów z innymi ludźmi, z drugiej zaś motywującym do utrzymywania dobrej kondycji psychofizycznej (co może wiązać się np. z przeświadczeniem, że to, co przyjemne jest jednocześnie korzystne dla zdrowia). Przywiązywanie wagi do przyjemności płynących z doświadczeń dnia codziennego w istotny sposób przyczynia się ponadto do wzrostu samooceny studentów ($\beta=0,117$).

Towarzyszący perspektywie teraźniejszościowej fatalistycznej brak wiary w możliwość aktywnego kierowania własnym życiem prowadzi do wzrostu natężenia problemów związanych ze sferą aksjologiczną ($\beta=0,233$) oraz skłania charakteryzujące się nim jednostki do poszukiwania zaspokojenia materialnego ($\beta=0,143$). Uznanie dla wartości materialistycznych może w tym przypadku stanowić próbę zdobycia chociaż częściowej kontroli oraz punktu odniesienia w świecie, który zdaje się być miejscem bardzo nieprzewidywalnym i opartym o postulaty relatywizmu. Perspektywa ta nie sprzyja ponadto kształtowaniu się zintegrowanej, spójnej tożsamości ($\beta=-0,187$) oraz zmniejsza subiektywne poczucie bycia kochanym ($\beta=-0,148$).

Zmienną silnie oddziałującą na poziom dobrostanu związanego z biegłością środowiskową jest samoocena. Oprócz wspomnianego już, istotnego wpływu na ogólny poziom satysfakcji życiowej ($\beta=0,305$), wysoka samoocena zwiększa ogólne poczucie samoskuteczności ($\beta=0,117$) i poczucie kompetencji ($\beta=0,298$). Oznacza to, że uznawanie siebie za osobę wartościową sprzyja efektywnemu radzeniu sobie z problemami codzienności („uda mi się, ponieważ na to zasługuję”). Co ciekawe, o ile popularność wpływa pozytywnie na poziom samooceny, o tyle wysoka samoocena w sposób pośredni wpływa na obniżanie się poczucia popularności ($\beta=-0,165$). Może się to wiązać m.in. z formułowanymi przez osoby o wysokiej samoocenie oczekiwaniami względem środowiska. W tym przypadku wysoka samoocena pociągałaby za sobą chęć potwierdzania przez innych ludzi formułowanych opinii na własny temat.

Zaproponowany model zależności, wyjaśniając 49% (zob. tabela 7.48.) wariancji ogólnej satysfakcji z życia, podkreśla znaczenie jakie dla odczuwanego poziomu dobrostanu mają wspomnienia i emocje dotyczące przeszłości, szczególnie w jej negatywnym aspekcie. Ogólny dobrostan psychiczny w dużym stopniu uzależniony jest również od poczucia bycia kochanym, samooceny, spostrzeganego poziomu samoskuteczności i popularności oraz natężenia wewnętrznych konfliktów związanych ze sferą aksjologiczną. Model wyjaśnia ponadto 54% zmienności związanej z poziomem integracji tożsamości, w grupie jego przyczyn identyfikując perspektywy temporalne związane z teraźniejszością oraz przeszłością. Dodatkowo w modelu rozpoznane zostały źródła 51% wariancji poczucia bycia kochanym, 50% wariancji natężenia kryzysu w wartościowaniu, 48% wariancji poziomu samooceny, 46% zmienności związanej z harmonią psychofizyczną, 39% wariancji rozwoju duchowego i 36% zmienności w ramach

uogólnionego poczucia samoskuteczności. W przypadku pozostałych zmiennych procent wyjaśnianej wariancji przyjmował niższe wartości (od 16 do 32%). Choć model okazał się być dobrze dopasowany do zbioru danych empirycznych, warto zastanowić się nad możliwością zwiększenia zakresu wyjaśnianej w jego ramach zmienności poprzez poszerzenie listy uwzględnianych zmiennych o aspekty pozapsychologiczne. Punktem wyjścia może być w tym przypadku analiza zależności omówionych we wcześniejszych częściach rozprawy. Musiałoby się to jednak wiązać z modyfikacją procedury zbierania danych w sposób umożliwiający uzyskiwanie większej liczby zmiennych opisanych na skali przedziałowej, a także (ze względu na wzrastającą liczbę szacowanych parametrów) najprawdopodobniej z poszerzeniem próby badawczej.

7.5. Podsumowanie weryfikacji hipotez

W poszczególnych częściach rozdziału przedstawione zostały wyniki dotyczące postawionych pytań badawczych oraz weryfikacji powiązanych z nimi hipotez. Tabela 7.49. zawiera podsumowanie wskazujące, które z hipotez uzyskały w wynikach przeprowadzonych badań potwierdzenie albo nie potwierdziły się.

Tabela 7.49. Weryfikacja hipotez badawczych – podsumowanie

źródło: opracowanie własne

NR PYT.	HIPOTEZY	WERYFIKACJA
FORMY AKTYWNOŚCI STUDENCKIEJ – DIAGNOZA STANU FAKTYCZNEGO		
1	W odniesieniu do wskazanych pytań badania mają charakter eksploracyjny.	W przypadku tych pytań nie zostały postawione hipotezy badawcze.
2		
DIAGNOZA RÓŻNIC		
3	Wśród studentów ponadprzeciętnie aktywnych można zaobserwować bardziej skrajne sposoby określania celów życiowych niż u studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych.	Hipoteza niepotwierdzona w odniesieniu do rozwoju duchowego, zaspokojenia materialnego i relacji społecznych. Hipoteza została częściowo potwierdzona w odniesieniu do harmonii psychofizycznej, stanowiącej cel życiowy o istotnie mniejszym znaczeniu w grupie studentów nieaktywnych w porównaniu do studentów przeciętnie i ponadprzeciętnie aktywnych.
4	Studenci ponadprzeciętnie aktywni wykazują wyższy poziom orientacji przyszłościowej i niższy poziom orientacji teraźniejszościowych niż studenci nieaktywni i przeciętnie aktywni.	Hipoteza nie została potwierdzona wynikami badań.

NR PYT.	HIPOTEZY	WERYFIKACJA
5	Studenci nieaktywni i przeciętnie aktywni będą pochodzić w większości z rodzin o przeciętnym poziomie dochodów. Studenci ponadprzeciętnie aktywni będą pochodzić w większości z rodzin o wysokim bądź niskim dochodzie. Studenci ponadprzeciętnie aktywni rekrutować się będą częściej spośród osób o bardzo silnych i bardzo słabych tradycjach rodzinnych związanych ze zdobywaniem wyższego wykształcenia.	<p>W związku z przynależnością do grupy dochodowej hipoteza została częściowo potwierdzona. Studenci ponadprzeciętnie aktywni pochodzili częściej z rodzin o wysokim dochodzie, jednakże niższy poziom dochodów wiązał się z przynależnością do grupy studentów nieaktywnych.</p> <p>W związku z pochodzeniem z rodzin o tradycjach akademickich hipoteza została częściowo potwierdzona. Studenci ponadprzeciętnie aktywni pochodzili częściej z rodzin o tradycjach akademickich, jednakże z przynależnością do I pokolenia studentów wiązało się z brakiem zaangażowania w dodatkowe formy aktywności studenckiej.</p>
6	Poziom odczuwanego dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych wymiarach w przypadku studentów ponadprzeciętnie aktywnych będzie przyjmował wartości bardziej skrajne niż w przypadku studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych. Podobnie, poziom witalności w przypadku studentów ponadprzeciętnie aktywnych będzie przyjmował wartości bardziej skrajne niż w przypadku studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych.	Hipoteza potwierdziła się we wszystkich aspektach, za wyjątkiem pozytywnych relacji z innymi (skala bycie kochanym narzędzia MSEI).
7	Poziom kryzysu w wartościowaniu w przypadku studentów ponadprzeciętnie aktywnych będzie przyjmował wartości bardziej skrajne niż w przypadku studentów nieaktywnych i przeciętnie aktywnych.	<p>Hipoteza potwierdziła się w przypadku ogólnego kryzysu w wartościowaniu.</p> <p>W przypadku wymiarów szczegółowych kryzysu w wartościowaniu hipoteza niepotwierdzona.</p>
ZWIĄZKI MIĘDZY ZMIENNYMI		
8	Cele zewnętrzne i skoncentrowane na „ja” fizycznym wiążą się z wyższym poziomem orientacji teraźniejszościowej hedonistycznej oraz z niższym poziomem orientacji przeszłościowo-pozytywnej i orientacji przyszłościowych. Cele wewnętrzne i transcendentne wiążą się z niższym poziomem orientacji teraźniejszościowej hedonistycznej oraz z wyższym poziomem orientacji przeszłościowo-pozytywnej i orientacji przyszłościowych.	<p>W przypadku orientacji teraźniejszościowej hedonistycznej oraz obu orientacji przyszłościowych hipoteza potwierdziła się.</p> <p>W przypadku orientacji przeszłościowo-pozytywnej hipoteza uzyskała częściowe potwierdzenie. Jej wyższy poziom okazał się pozytywnie wiązać ze wszystkimi badanymi celami żywioowymi, a nie jedynie z wybranymi.</p>
9	Wraz ze wzrostem poziomu zamożności spadać będzie natężenie perspektywy teraźniejszościowej fatalistycznej oraz będzie wzrastać natężenie perspektyw teraźniejszościowej hedonistycznej i przyszłościowej.	Hipoteza nie została potwierdzona wynikami badań.

NR PYT.	HIPOTEZY	WERYFIKACJA
10	Kapitał społeczno-kulturowy w zależności od swojego charakteru wiąże się z ważnością określonych celów życiowych.	Hipoteza uzyskała częściowe potwierdzenie. Elementami kapitału społeczno-kulturowego istotnie wiążącymi się z celami żywioowymi są zaangażowanie w bliski związek, kategoria wyznania i zamieszkiwanie z rodziną w czasie studiów. W największym stopniu wiążą się one jednak z rozwojem duchowym i relacjami społecznymi, a znacznie słabiej z harmonią psychofizyczną. Zaspokojenie materialne stanowi cel żywioowy, który nie wykazuje zróżnicowania międzygrupowego w żadnym przypadku.
11	Wraz ze wzrostem ważności celów zewnętrznych i skoncentrowanych na fizycznym „ja” będzie się obniżać poziom dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach. Będzie on natomiast wzrastał wraz ze wzrostem ważności celów wewnętrznych i transcendentálnych.	Hipoteza nie została potwierdzona wynikami badań.
12	Wraz ze wzrostem natężenia orientacji przeszłościowo-pozytywnej, teraźniejszościowej hedonistycznej oraz przyszłościowej transcendentálnej będzie rosnać poziom dobrostanu psychicznego i satysfakcji z życia. Poziomy wymienionych zmiennych będą małały wraz ze wzrostem orientacji przeszłościowo-negatywnej oraz teraźniejszościowej fatalistycznej.	W przypadku orientacji przeszłościowo-pozytywnej, przeszłościowo-negatywnej i teraźniejszościowej fatalistycznej hipoteza potwierdziła się. W przypadku orientacji teraźniejszościowej hedonistycznej oraz przyszłościowej transcendentálnej hipoteza uzyskała częściowe potwierdzenie. Postulowane związki okazały się być nieliczne i dosyć słabe. W odniesieniu do orientacji teraźniejszościowej hedonistycznej odnotowano również jeden związek o kierunku odwrotnym od postulowanego.
13	Kapitał społeczno-kulturowy wiąże się pozytywnie z poczuciem dobrostanu psychicznego w jego poszczególnych aspektach.	Hipoteza została częściowo potwierdzona. Opisywane w niej zależności w największym stopniu dotyczą przynależności do grupy dochodowej oraz zaangażowania w bliski związek. W pewnym stopniu potwierdzają ją również wyniki dotyczące rodzinnych tradycji akademickich, zamieszkiwania z rodziną oraz przynależności do kategorii wyznania.
14	Wraz ze wzrostem ważności celów zewnętrznych i skoncentrowanych na fizycznym „ja” wzrastać będzie poziom kryzysu w wartościowaniu. Poziom kryzysu w wartościowaniu będzie się obniżał wraz ze wzrostem ważności celów wewnętrznych i transcendentálnych.	Hipoteza została potwierdzona w wynikach badań.
15	Poziom kryzysu w wartościowaniu będzie się podwyższał wraz ze wzrostem orientacji przeszłościowych, a obniżał wraz ze wzrostem orientacji przyszłościowych.	Hipoteza została potwierdzona w odniesieniu do obu orientacji przyszłościowych oraz orientacji przeszłościowo-negatywnej. W odniesieniu do orientacji przeszłościowo-pozytywnej odnotowano związki odwrotne od postulowanych w hipotezie.
16	Poziom kryzysu w wartościowaniu będzie wzrastał wraz z obniżaniem się kapitału społeczno-kulturowego.	Hipoteza została potwierdzona w wynikach badań.
17	Wraz ze wzrostem natężenia poszczególnych wymiarów kryzysu w wartościowaniu będzie się obniżał poziom dobrostanu psychicznego i satysfakcji z życia.	Hipoteza została potwierdzona w wynikach badań.

NR PYT.	HIPOTEZY	WERYFIKACJA
18	W odniesieniu do pytania nie postawiono hipotez badawczych	Wnioski dotyczące rezultatów analizy ścieżek znajdują się w części 7.4.4.

Wyniki badań przeprowadzonych w odniesieniu do postawionych pytań i hipotez pozwoliły na dostrzeżenie szeregu zjawisk dotyczących aktywności akademickiej i pozaakademickiej studentów:

- Zdecydowana większość studentów (88,2%), oprócz studiowania na danym kierunku, angażowała się w działalność dodatkową, której najczęstsze formy stanowiły: hobby, praca zarobkowa oraz nauka języków obcych. Pozaakademickie formy aktywności studenckich różniły się od siebie pod względem motywacji, jakie towarzyszą ich podejmowaniu. Najbardziej wykalkulowaną i nastawioną na osiągnięcie korzyści w przyszłości aktywnością okazało się być zaangażowanie w wolontariat, natomiast aktywność podejmowaną w największym stopniu autotelicznie stanowiła nauka języków obcych.
- Studenci nieaktywni nie różnili się od studentów przeciętnie aktywnych pod względem obiektywnych wskaźników efektywności studiowania, takich jak średnia ocen czy liczba przyznanych stypendiów za wyniki w nauce; w podobny sposób oceniali także swoją atrakcyjność dla kolegów i koleżanek oraz pozycję wśród znajomych. Najmniej pozytywnie natomiast oceniali oni poziom własnej atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy. Większość preferowanych przez tę grupę celów życiowych nie różniła się od aspiracji studentów o wyższym poziomie aktywności, najniżej oceniali oni jedynie ważność celów związanych z harmonią psychofizyczną. Pod względem poziomu orientacji temporalnych studenci nieaktywni nie różnili się od studentów bardziej aktywnych. Charakteryzował ich natomiast istotnie niższy od występującego w grupie studentów ponadprzeciętnie aktywnych poziom subiektywnego dobrostanu w zakresie takich jego wskaźników, jak popularność, kompetencje, integracja tożsamości, rozwój osobisty, poczucie samoskuteczności. Omawiana grupa wykazywała również najniższy poziom witalności oraz silniejsze niż w grupie studentów ponadprzeciętnie aktywnych poczucie kryzysu w wartościowaniu. Studenci nieaktywni częściej należeli do grupy, w której dochód na osobę w rodzinie nie przekraczał minimum socjalnego, a także nie posiadali rodzinnych tradycji akademickich. W porównaniu do studentów ponadprzeciętnie aktywnych mieli również mniejszy kapitał kulturowy.
- Studenci przeciętnie aktywni charakteryzowali się zbliżoną do studentów nieaktywnych średnią ocen i liczbą przyznanych stypendiów, które jednocześnie były istotnie niższe od wartości występujących w grupie studentów ponadprzeciętnie aktywnych. Oceniali oni

siebie jako osoby bardziej atrakcyjne dla potencjalnego pracodawcy niż studenci nieaktywni, natomiast ich oceny poziomu atrakcyjności dla kolegów i koleżanek z uczelni oraz pozycji wśród znajomych nie różniły się od ocen występujących w pozostałych wyróżnionych grupach. Studenci przeciętnie aktywni wykazywali większą preferencję celów odnoszących się do harmonii psychofizycznej od osób nieaktywnych. Względem studentów ponadprzeciętnie aktywnych charakteryzowali się wyższym poziomem orientacji przeszłościowo-negatywnej. Wartości wskaźników dobrostanu psychicznego były w tej grupie zbliżone do wskaźników charakteryzujących studentów nieaktywnych, a w zakresie popularności, kompetencji, integracji tożsamości, spostrzeganej samoskuteczności i samoakceptacji okazały się niższe niż w grupie osób ponadprzeciętnie aktywnych. Pod względem witalności studenci przeciętnie aktywni różnili się od pozostałych grup i cechowali się pośrednim poziomem tej zmiennej. Charakteryzując tę grupę natężenie kryzysu w wartościowaniu było zbliżone do występującego wśród osób nieaktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych. Studenci przeciętnie aktywni częściej należeli do grupy, w której dochód przekraczał minimum socjalne, lecz był niższy od płacy minimalnej. Choć z przeciętnym poziomem aktywności nie wiązał się żaden określony typ tradycji akademickich, poziom kapitału kulturowego przyjmował obniżone wartości. Studenci przeciętnie aktywni rzadziej angażowali się w bliskie, nieformalne związki intymne.

- Studenci ponadprzeciętnie aktywni charakteryzowali się najwyższymi średnimi ocen oraz większą liczbą przyznawanych stypendiów za wyniki w nauce. Uważali się za najbardziej atrakcyjnych dla potencjalnego pracodawcy, za bardziej atrakcyjnych dla kolegów i koleżanek niż studenci nieaktywni oraz za osoby o najwyższej pozycji w grupie. Podobnie jak studenci przeciętnie aktywni, wykazywali większą preferencję celów życiowych związanych z harmonią psychofizyczną od studentów nieaktywnych. Ich poziom orientacji przeszłościowo-negatywnej był istotnie niższy od obserwowanego wśród studentów przeciętnie aktywnych. Studenci ponadprzeciętnie aktywni mieli najwyższe wskaźniki dobrostanu psychicznego (za wyjątkiem bycia kochanym) i witalności. W najmniejszym stopniu wykazywali oni również symptomy kryzysu w wartościowaniu. Studenci ponadprzeciętnie aktywni częściej należeli do grup, w których poziom dochodów był wyższy od płacy minimalnej, a także częściej wywodzili się z rodzin z tradycjami akademickimi. Posiadali również dostęp do największych zasobów kulturowych oraz częściej angażowali się w związek nieformalne.

Uzyskane rezultaty badań dostarczyły również informacji na temat ogólnych wyznaczników dobrostanu psychicznego w grupie studentów:

- Zmiennymi psychologicznymi uwzględnionymi w modelu strukturalnym, które miały największy wpływ na ogólny poziom satysfakcji z życia okazały się być: niski poziom orientacji przeszłościowo-negatywnej i wysoki poziom orientacji przyszłościowej transcendentalnej, preferowanie celów życiowych związanych z relacjami społecznymi, wysoka samoocena oraz poczucie bycia kochanym, samoskuteczności, popularności i integracji tożsamości, a także niski poziom doświadczanego kryzysu w wartościowaniu.
- Z poziomem dobrostanu psychicznego powiązane były również elementy kapitału społeczno-kulturowego. Przynależność do bardziej zamożnych grup dochodowych w pewnym stopniu wiązała się z wyższymi wskaźnikami dobrostanu psychicznego, takimi jak ogólna satysfakcja z życia, kompetencje, poziom samoskuteczności i samoocena. Wyższy poziom dobrostanu psychicznego związany był również z zaangażowaniem w bliski związek, pochodzeniem z rodzin innego typu niż niepełne oraz przynależnością do kategorii wyznania innej niż ateizm. Osoby zamieszkujące w czasie studiów z rodziną charakteryzowały się wyższymi wskaźnikami witalności, natomiast grupa studentów o wielopokoleniowych tradycjach akademickich wykazywała podwyższony poziom poczucia kompetencji. Z wyższym poczuciem kompetencji związane było również samodzielne generowanie własnych dochodów.

ROZDZIAŁ 8

INTERPRETACJA WYNIKÓW BADAŃ

8.1. Interpretacja stanu faktycznego form aktywności studenckiej

8.1.1. Budulec studenckiego kapitału kariery

Jak pokazały przeprowadzone badania, najczęściej wymienianymi przez badanych formami aktywności dodatkowej są absorbujące hobby, praca oraz nauka języków obcych. Zaangażowanie w aktywności te zadeklarowało odpowiednio 55,2%, 36,8% i 28,3% ankietowanych (zob. tabela 7.3.). Wynika z tego, że ponad połowa studentów III roku studiów dziennych angażuje się w aktywności, które nie są regulowane instytucjonalnymi zasadami. Przedstawione wartości procentowe przemawiają ponadto za istnieniem głębszych procesów, kształtujących sposób funkcjonowania młodych dorosłych znajdujących się na „półmetku” studiów. Ponad 1/3 studentów znalazła już dla siebie miejsce na rynku pracy, łącząc studiowanie z aktywnością zarobkową. Obserwacja ta nie jest zgodna ze stereotypowym wizerunkiem studentów uniwersyteckich studiów dziennych. Okazuje się bowiem, że dla wielu z nich studia nie stanowią wcale sposobu na przedłużenie stylu edukacji charakterystycznego dla wcześniejszych etapów życia (por. Arnett, 2000). Można przypuszczać, że na wyższych latach studiów odsetek pracujących studentów studiów dziennych jest jeszcze wyższy.

Dane mówiące, że prawie co trzeci badany student zaangażowany jest w naukę języków obcych można interpretować dwojako. Z jednej strony świadczą one o istnieniu wśród młodych dorosłych motywacji do zdobywania kompetencji zwiększających poziom dopasowania do realiów współczesnego, zglobalizowanego świata (Wosińska, 2008), z drugiej zaś wskazują, że ponad 2/3 młodych dorosłych rezygnuje z samodzielnego rozwijania znajomości języków obcych. Wśród studentów wyższych lat może wiązać się to z trudnościami w zakresie korzystania z najnowszych doniesień prezentowanych w obcojęzycznych źródłach, co przekłada się na utrudniony dostęp do najnowszych doniesień naukowych, prezentowanych w obcojęzycznych źródłach.

Jeśli potraktować przynależność do koła naukowego jako aktywność przygotowującą do podjęcia aktywności konferencyjnej i publikacyjnej, zastanawiająca wydaje się dysproporcja pomiędzy liczbą członków kół naukowych (80 osób) a liczbą uczestników konferencji (23 osoby) i studentów deklarujących aktywność publikacyjną (13 osób). Prawdopodobnie wiąże się to z występowaniem wśród badanych pewnej liczby osób funkcjonujących jako bierni członkowie kół naukowych. W celu poparcia sformułowanej tezy wymienić można obserwowany brak ustosunkowania się do ankiety nt. poziomu autoteliczności/wykalkulowania przez wiele osób deklarujących zaangażowanie w koła naukowe, działalność konferencyjną i publikacyjną. W sumie zebrano w tych grupach dane od 52 osób, co stanowi niespełna 2/3 liczby członków kół. Jeśli

uznać, że nie wszyscy publikujący i występujący na konferencjach są członkami kół naukowych, liczba ta okaże się jeszcze mniejsza. Bierna przynależność do kół naukowych może dla młodych dorosłych stanowić metodę redukowania napięcia wynikającego ze spostrzegania siebie jako osoby mało aktywnej na tle innych studentów. Z drugiej strony istnieje prawdopodobieństwo, że bierna przynależność do kół naukowych jest konsekwencją trudności w utrzymywaniu motywacji do samodzielnego pogłębiania wiedzy, która towarzyszyła im w chwili wchodzenia w struktury danego koła, bądź też jest powiązana np. z motywami towarzyskimi.

Kolejność poziomów wykalkulowania aktywności (od najbardziej wykalkulowanej do najbardziej autotelicznej) przedstawiona została w tabeli 7.7. Typem aktywności charakteryzującym się najwyższym poziomem wykalkulowania okazało się zaangażowanie w wolontariat (istotne różnice względem wszystkich pozostałych typów aktywności za wyjątkiem studiów na drugim kierunku). Osoby podejmujące się nieodpłatnej pomocy innym często czynią to więc z pragmatycznych pobudek, nastawionych na uzyskanie korzyści związanych z wizerunkiem osoby społecznie zaangażowanej (por. Bereczkei i in., 2010). Interesująca wydaje się rozbieżność pomiędzy formalną charakterystyką wolontariatu (zakładającą bezinteresowność i działanie w imię szczytnych idei) a faktyczną motywacją wolontariuszy. Wyjaśnienie takiego stanu rzeczy odnaleźć można w koncepcji Millera (2010), według którego praca wolontariusza stanowi rozpoznawalny społecznie wskaźnik ugodowości, rozumianej jako jedna z cech osobowości w teorii „Wielkiej Piątki” (zob. Siuta, 2006). Biorąc pod uwagę, że cechy związane z ugodowością, takie jak altruizm, empatyczność, bezinteresowność i umiejętność funkcjonowania w grupie są powszechnie pozytywnie oceniane i uważane za pożądane, praca wolontariusza stanowić może sposób autoprezentacji jednostki i kierowania wrażeniami obserwatorów. Aktywnością o stosunkowo wysokim poziomie wykalkulowania jest także studiowanie na drugim kierunku. Wysoka średnia ranga prawdopodobnie wynika w tym przypadku z przekonania, wedle którego studia uniwersyteckie dają absolwentowi konkretny zawód. Studiowanie dwóch kierunków wiązałoby się w takim przypadku z nadzieją posiadania dwóch zawodów, a co za tym idzie przewagi na rynku pracy nad studentami jednego kierunku.

Zainteresowanie może budzić fakt, że do grupy aktywności charakteryzujących się wysokim poziomem wykalkulowania przynależy również zaangażowanie w hobby. Działania mające teoretycznie największy związek z osobistymi preferencjami i właściwościami psychologicznymi w świetle uzyskanych wyników traktować można jednak jako swego rodzaju „wizytówkę” jednostki, umożliwiającą innym ułatwione (a nawet stereotypowe) zajęcie względem niej określonego stanowiska. Z uwagi na to, że informacje na temat zainteresowań są elementem większości standardowych wzorów CV, posiadanie hobby może stanowić w przeświadczeniu studentów cenny zasób.

Najbardziej autotelicznym typem aktywności studentów okazało się być zaangażowanie w naukę języków obcych. Wynik ten wydaje się zaskakujący, zwłaszcza w kontekście powszechnej opinii, wedle której znajomość języków obcych stanowi aktualnie niezbędny warunek umożliwiający efektywne poruszanie się na rynku pracy. Wysoka autoteliczność nauki języków obcych świadczyć może jednak o zwiększającej się wśród młodych dorosłych świadomości uczestnictwa w zglobalizowanym społeczeństwie i internalizacji jego reguł (por. Arnett, 2002; Wosińska, 2008). Łatwość przekraczania granic państwowych, wymiany studenckie oraz dostęp do zagranicznych mediów i literatury czynią ze znajomości języków obcych umiejętność coraz bardziej „naturalną”. Do grupy aktywności o stosunkowo wysokim poziomie autoteliczności zaliczyć można także działalność w organizacjach pozastudenckich, takich jak fundacje, stowarzyszenia oraz partie polityczne. Przykładowe organizacje, do których przynależność deklarowali badani, to zrzeszenia walczące o prawa mniejszości seksualnych, historyczne grupy rekonstrukcyjne, grupy opiekujące się zwierzętami, zespoły artystyczne i sportowe oraz ugrupowania polityczne. Członkostwo w nich wiąże się bardziej z gratyfikacją wewnętrzną niż nastawieniem na gromadzenie kapitału kariery. W kontekście teorii Arnetta (2000) przynależność do organizacji pozastudenckich uznać można za istotny zasób przyczyniający się do rozwoju tożsamości osób w okresie młodszej dorosłości.

Pozostałe formy podejmowanej przez studentów aktywności postrzegane mogą być jako motywowane dwukierunkowo. Posiadając element autoteliczności, w opinii badanych zawierają w sobie również elementy podnoszące atrakcyjność dla potencjalnych pracodawców. Ujęcie takie wykazuje znaczny poziom zbieżności ze spostrzeżeniami Bańki (2007a, 2007b), według którego każda aktywność może okazać się czynnikiem przesądzającym o osiągnięciu zamierzonych celów związanych z rynkiem pracy.

8.1.2. Efektywność aktywności studenckiej

Efektywność aktywności studenckiej określana była poprzez zestaw obiektywnych (np. średnia ocen) i subiektywnych (np. spostrzegana atrakcyjność dla potencjalnego pracodawcy) wskaźników. Studenci nieaktywni, przeciętnie aktywni i ponadprzeciętnie aktywni nie różnią się od siebie w zakresie wymienianej liczby bliskich znajomych na uczelni, co wskazuje na to, że bez względu na poziom aktywności studentom w równym stopniu udaje się nawiązywać akademickie kontakty interpersonalne. Brak międzygrupowych różnic dotyczących liczby otrzymanych nagród i wyróżnień (w tym sportowych) wiązać może się natomiast z bardzo niewielką ich podażą. W sytuacji, gdy mogą je otrzymać bardzo nieliczne osoby, liczba realizowanych aktywności nie przekłada się na prawdopodobieństwo ich uzyskania.

Pozostałe wyznaczniki efektywności studenckiej okazały się być istotnie zróżnicowane międzygrupowo, co świadczy o znacznych związkach pomiędzy poziomem aktywności studentów a ich efektywnością. W teście mediany zaobserwowano niższe od oczekiwanych średnie ocen za ostatni semestr studentów przeciętnie aktywnych oraz nieco wyższe od oczekiwanych średnie ocen studentów nieaktywnych oraz ponadprzeciętnie aktywnych (zob. tabela 7.11.). Oznaczać może to, że studenci nieaktywni, z racji posiadania większej ilości czasu możliwego do przeznaczenia na naukę, uzyskują obiektywnie lepsze wyniki w nauce niż studenci wydatkujący swój czas na pewną liczbę dodatkowych aktywności. Z drugiej strony, wyższe średnie zaobserwowane w grupie studentów ponadprzeciętnie aktywnych stanowią świadectwo ich lepszych umiejętności organizacyjnych lub dyscypliny. Pogodzenie wielorakich aktywności z uzyskiwaniem wysokich ocen wynikać może również z większych zasobów intelektualnych. Przedstawione informacje w połączeniu z ukazanymi w tabeli 7.12. danymi na temat związków poziomu aktywności z najwyższą uzyskaną w czasie studiów średnią oraz zawartymi w tabeli 7.13. związkami z liczbą otrzymanych stypendiów pozwalają uznać obiektywne wskaźniki efektywności za dość dobre predyktory odróżniające studentów ponadprzeciętnie aktywnych od członków dwóch pozostałych grup.

Wartość odróżniająca tych wskaźników w przypadku studentów przeciętnie aktywnych i nieaktywnych jest jednak niewysoka. Oznacza to, że wykorzystywanie ich przez pracodawców może być szczególnie niekorzystne dla osób przeciętnie aktywnych – w ich przypadku atrakcyjność dla potencjalnych pracodawców związaną z dodatkowymi działaniami obniżać może obiektywna nieodróżnialność od osób nieaktywnych w zakresie uzyskiwanych ocen oraz liczby otrzymywanych stypendiów.

Pamiętać należy jednak, że zgodnie z wynikami badań Cichobłazińskiego (2004), oceny oraz stypendia nie stanowią najistotniejszych kryteriów selekcji pracowników. W kontekście tym interesujące wydają się zawarte w tabeli 7.14. informacje na temat subiektywnego poczucia atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy. Osoby nieaktywne, choć obiektywnie nie odbiegają pod względem średniej ocen oraz liczby otrzymanych stypendiów od studentów przeciętnie aktywnych, mają się za najmniej wartościowych potencjalnych pracowników. Brak dodatkowych aktywności pociągać może więc za sobą poczucie niedotrzymywania kroku kolegom zaangażowanym w pewną liczbę aktywności dodatkowych. Z drugiej strony nawet niewielka liczba działań realizowanych poza studiowaniem na danym kierunku przyczynia się do znacznego wzrostu studenckich przekonań na temat własnej pozycji na rynku pracy. Warto zaznaczyć, że poziom subiektywnej atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy nie musi być zbieżny z atrakcyjnością obiektywną, odnoszącą się do aktualnych warunków rynku pracy. Jej wysoki poziom może towarzyszyć nierealistycznemu optymizmowi oraz nieadekwatnej ocenie własnych kompetencji.

Jak wspomniano wcześniej, bez względu na poziom aktywności studenci wskazują podobną liczbę posiadanych na uczelni znajomych. Studenci ponadprzeciętnie aktywni uważają się jednak za osoby bardziej atrakcyjne dla koleżanek i kolegów oraz zajmujące wyższe pozycje w hierarchii grupowej od studentów nieaktywnych (zob. tabele. 7.15. i 7.16.). Oznacza to, że ponadprzeciętna aktywność stanowić może źródło sygnałów utwierdzających w studentach przekonanie o wysokiej własnej wartości (por. Cheng i in. 2010). Źródła atrakcyjności dla koleżanek i kolegów są jednak niejednorodne. Posiadanie w swoim otoczeniu powszechnie lubianej osoby wiązać może się z określonymi korzyściami, takimi jak podwyższające samoocenę korzystanie z jej reputacji i wizerunku (por. Jonason, 2012) czy ułatwiony dostęp do pożądanых dóbr (określone towarzystwo, zasoby materialne itd.).

8.2. Interpretacja różnic między studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi

8.2.1. Poziom aktywności studenckiej a cele życiowe

Z danych zaprezentowanych w części 7.3.3. wynika, że bez względu na poziom aktywności, badani studenci nie różnią się w zakresie aspiracji związanych z rozwojem duchowym, zaspokojeniem materialnym i relacjami społecznymi. Wyjaśnienia takiego stanu rzeczy poszukiwać można w teoriach odwołujących się do uniwersalnego zestawu potrzeb ludzkich, takich jak np. koncepcja ewolucyjna (Buss, 2001). Zgodnie z jej postulatami wachlarz potrzeb jest zasadniczo niezmienny, a dopiero dodatkowe czynniki (np. osobowościowe) mają wpływ na sposób ich osiągania oraz poziom ich urzeczywistnienia (por. Nettle, 2006). Z drugiej strony, należy zasygnalizować również znaczenie czynników kulturowych, powiązanych z procesami globalizacji (Arnett, 2002) i homogenizacji potrzeb ludzkich (Barber, 2008). Warto jednak zauważyć, że brakowi różnic międzygrupowych w zakresie wspomnianych aspiracji towarzyszy faktyczne zróżnicowanie poziomów aktywności. Oznacza to, że choć studenci nieaktywni, przeciętnie aktywni i ponadprzeciętnie aktywni uznają za ważne bardzo podobne cele, jedynie część z nich wykonuje pewne kroki w kierunku ich realizacji. Nie należy jednak zapominać, że studenci przeciętnie i ponadprzeciętnie aktywni wykazują wyższy poziom aspiracji dotyczących harmonii psychofizycznej niż osoby nieaktywne (zob. tabela 7.18.), co związane może być z podwyższonymi aspiracjami dotyczącymi kondycji fizycznej i efektywnego, samodzielnego radzenia sobie z pojawiającymi się w życiu zadaniami. Można zatem przypuszczać, że podejmowane przez nich formy aktywności stanowią środek umożliwiający uzyskiwanie wyższego poziomu zaspokojenia potrzeb związanych z harmonią psychofizyczną (np. hobby pozwalające zachować lepszą formę lub stanowiące sposób na rozładowanie napięcia towarzyszącego realizowanym zadaniom).

8.2.2. Poziom aktywności studenckiej a orientacje temporalne

Analiza danych na temat poziomu poszczególnych orientacji temporalnych w grupach różniących się pod względem poziomu aktywności (zob. rysunek 7.2.) prowadzi do wniosków nieoczekiwanych z punktu widzenia teorii Zimbardo i Boyda (2009). O ile w postawionej hipotezie zakładano, że osoby ponadprzeciętnie aktywne cechować będą się wysokim poziomem orientacji przyszłościowej (implikującym posiadanie dobrze zarysowanych celów oraz pomysłów na ich realizację) oraz niskim poziomem obu orientacji teraźniejszościowych (implikującym poczucie aktywnego decydowania o swoim życiu oraz umiejętność odraczania gratyfikacji w celu realizacji bardziej odległych zamiarów), o tyle wyniki badań nie identyfikują w wymienionych zakresach żadnych międzygrupowych różnic. Jedynym wymiarem perspektyw czasowych wykazującym zróżnicowanie okazuje się orientacja przeszłościowo-negatywna, w przypadku której studenci ponadprzeciętnie aktywni osiągają najniższe wyniki. Oznacza to, że ponadprzeciętna aktywność studencka wiąże się raczej z brakiem przykrych doświadczeń związanych z przeszłością niż konkretnymi oczekiwaniami dotyczącymi przyszłości bądź ascetycznymi poglądami wyznaczającymi sposób funkcjonowania w teraźniejszości. Jeśli przyjąć, że styczność z nieprzyjemnymi bodźcami oraz sytuacją deprywacji we wczesnym okresie życia prowadzi do wytwarzania się obniżonego poczucia własnych kompetencji (Zimbardo, Boyd, 1999), niskie natężenie orientacji przeszłościowo-negatywnej określić można jako kluczowe w procesie aktywizacji młodych dorosłych. Uznając ponadprzeciętną aktywność jednostki za czynnik pozytywnie wpływający na jej rozwój, warto zastanowić się zatem nad możliwością ograniczenia ryzyka kształtowania się wysokiego natężenia orientacji przeszłościowo-negatywnej już na wczesnych etapach życia.

8.2.3. Poziom aktywności studenckiej a kapitał społeczno-kulturowy

Kapitał społeczno-kulturowy, zgodnie z jego definicją (zob. Portes, 1998), rozumieć można jako dostępne jednostce zasoby obejmujące sieć kontaktów z innymi ludźmi oraz wiedzę i umiejętności powiązane ze środowiskiem, w jakim miała ona szansę wzrastać i wychowywać się, które są możliwe do wykorzystania w sytuacji radzenia sobie z pojawiającymi się w życiu sytuacjami. Z uwagi na to, że w przypadku studentów korzystanie z kapitału finansowego w znacznym stopniu uzależnione jest od posiadanych kontaktów społecznych (np. bliższa i dalsza rodzina), w rozprawie posiadany dostęp do zasobów materialnych ujmowany jest jako element kapitału społeczno-kulturowego.

Refleksja nad zaprezentowanymi w tabeli 7.19. informacjami na temat związków aktywności studenckiej z przynależnością do grupy dochodowej pozwala uznać posiadane zasoby finansowe za istotny czynnik stymulujący aktywność studencką. Sytuacja finansowa osób o niskim

poziomie dochodów może utrudniać im angażowanie się w te formy dodatkowej aktywności, które wymagają inwestowania środków finansowych. Trudne warunki materialne mogą być również powiązane z ogólnie niskim poziomem samooceny i samoskuteczności, co przyczynia się do zdecydowanego obniżenia aktywności studenckiej (zob. wyniki analiz powiązanych z pytaniem nr 13). Analogiczna sytuacja dotyczy studentów ponadprzeciętnie aktywnych, przy czym ich wysokie dochody pełnią w tym przypadku (np. poprzez umożliwienie podjęcia aktywności absorbującej zasoby finansowe) funkcję katalizującą. Pośrednie wyniki studentów przeciętnie aktywnych skłaniają do uznania związków pomiędzy poziomem aktywności a kapitałem finansowym za swego rodzaju kontinuum. Zgromadzone dane potwierdzają również wiele tez obecnych w teorii Bourdieu i Passerona (2006). Równości szans w dostępie do edukacji akademickiej nie towarzyszy pełna równość szans w karierze akademickiej. Dystans pomiędzy studentami nieaktywnymi, przeciętnie aktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi w znacznym stopniu kształtuje się pod wpływem posiadanych już na starcie zasobów finansowych. W rezultacie stanowią one istotny czynnik kształtowania się studenckiego kapitału kariery.

W kategoriach powiązanych z koncepcją Bourdieu i Passerona interpretować można również różnice w liczbie studentów nieaktywnych, przeciętnie aktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych, wywodzących się z rodzin o różnych tradycjach akademickich. Zaprezentowane w tabeli 7.20. dane przemawiają za uznaniem takich tradycji za czynnik istotny z punktu widzenia rozwoju studenckiej aktywności. Rodziny o kilkupokoleniowym doświadczeniu akademickim stanowią dla studentów środowisko bardziej stymulujące do podejmowania dodatkowych działań oraz rozwijania osobistych talentów i zainteresowań. Stymulacja w rodzinach nie posiadających tradycji akademickiej jest zapewne znacznie niższa, co przyczynia się do obniżenia poziomu aktywności w pierwszym pokoleniu studentów. Pomędzy studentami o zróżnicowanych poziomach aktywności wykazano również różny poziom zasobów kulturowych, mierzonych za pomocą liczby posiadanych w domu rodzinnym książek (zob. tabela 7.21.). Studenci ponadprzeciętnie aktywni cechują się w tym przypadku najbardziej rozwiniętym kapitałem kulturowym, wyraźnie odbiegającym od wartości zaobserwowanych w pozostałych grupach. Z jednej strony świadczyć może to o występującym w rodzinach studentów ponadprzeciętnie aktywnych „klimacie czytelniczym”, z drugiej zaś stanowi wskaźnik charakteryzującej badanych z tej grupy tendencji do samodzielnego powiększania domowego księgozbioru.

Zaangażowanie w bliski związek również okazało się być aspektem różnicującym studentów nieaktywnych, przeciętnie aktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych (zob. tabela 7.22.). Studenci ponadprzeciętnie aktywni częściej deklarują zaangażowanie w związki nieformalne, natomiast studenci przeciętnie aktywni częściej pozostają niezaangażowani w bliski związek. Informacje te stoją w sprzeczności z poglądami o psychodynamicznych konotacjach, upatrującymi

w ponadprzeciętnej aktywności przejawu procesów sublimacyjnych, wynikających z trudności w nawiązywaniu bliskich relacji (np. Horney, 2005). W niektórych przypadkach zaangażowanie w bliski związek stanowić może wręcz bezpośrednią przyczynę ponadprzeciętnej aktywności studenckiej. Dzieje się tak w momencie, gdy partner/partnerka pełni funkcje motywujące do podejmowania określonych działań. Motywacje te wiążą się np. z pragnieniem zaimponowania obszarami własnej aktywności (Griskevicius i in., 2007; Prokosch i in. 2009) lub chęcią dzielenia zainteresowań z bliską osobą.

Ponadprzeciętny poziom aktywności, faktycznie częściej obserwowany wśród studentów o znacznym kapitale finansowym i rodzinnych tradycjach związanych ze studiowaniem, znacznie rzadziej pojawia się wśród studentów o niskich dochodach oraz należących do pierwszego pokolenia studentów. Przyczyna tego zjawiska, niezgodnego z postulatami teorii reprodukcji Bourdieu i Passerona (2006), tkwić może np. w słabych właściwościach selekcyjnych systemu szkolnictwa średniego. Opisywany przez Bourdieu i Passerona mechanizm selekcyjny, prowadzący do wyłaniania spośród młodych ludzi wywodzących się z rodzin o niskich dochodach i braku tradycji akademickich wyłącznie jednostek o wyróżniających się zdolnościach, zawodzić może bowiem w sytuacji charakterystycznej dla Polski (zob. prezentowane wcześniej współczynniki scholaryzacji) bardzo łatwego dostępu do edukacji akademickiej.

8.2.4. Poziom aktywności studenckiej a subiektywne poczucie dobrostanu

Rezultaty analizy wariancji wskazują istnienie różnic w zakresie poczucia ogólnego dobrostanu psychicznego pomiędzy studentami o odmiennych poziomach aktywności (zob. rysunek 7.3.). Najwyższy jego poziom powiązany jest z aktywnością ponadprzeciętną. Wynikać może to z jej gratyfikujących aspektów, choć z drugiej strony można przypuszczać, że ogólnie pozytywna ocena własnego życia stanowi zasób ułatwiający zaangażowanie się w większą od przeciętnej liczbę dodatkowych zajęć (por. Czapiński, 2008). Bez względu na przyczynę zjawiska, uzyskane dane nakazują sceptycznie odnosić się do potocznej opinii, uznającej ponadprzeciętną aktywność za niesprzyjającą ogólnemu poczuciu zadowolenia z życia. Dla studentów ponadprzeciętnie aktywnych zaangażowanie w określone działania nie stanowi przykrej konieczności, lecz jest raczej identyfikowane jako działanie pożądane oraz mające pozytywną wartość (por. Grabowski, 2012).

Analiza specyficznych elementów dobrostanu wskazuje na szeroki zasięg ich związków z poziomem aktywności. Studenci przeciętnie aktywni, ponadprzeciętnie aktywni i nieaktywni nie różnią się od siebie jedynie w zakresie poczucia bycia kochanym. W pozostałych przypadkach (zob. rysunek 7.4. oraz tabele 7.23. i 7.24.) studenci ponadprzeciętnie aktywni dosyć wyraźnie odstają od pozostałych dwóch grup, uzyskując najwyższe wartości badanych zmiennych. Szczególnie uwidacznia się to w związku z poczuciem kompetencji, integracją tożsamości,

poczuciem samoskuteczności i samooceną. Osoby ponadprzeciętnie aktywne scharakteryzować można więc jako wykazujące wysoki poziom zadowolenia z samych siebie i bardziej przekonane o własnej wartości od mniej aktywnych kolegów (por. Chang i in., 2010). Co więcej, w kontekście prezentowanych wcześniej informacji na temat szacowanej pozycji w grupie, można zakładać, że zdają oni sobie z tego faktu sprawę. Ich wyższy poziom zintegrowania tożsamości wynikać może natomiast z tego, iż dodatkowo podejmowane działania pomagają im w dookreśleniu samych siebie. Podejmując liczne aktywności, jednocześnie wypełnia się własne życie treścią mogącą posłużyć do wygenerowania zestawu kategorii, ułatwiającego odpowiedź na pytanie „kim jestem?” (por. Hebdige, 2002). Studentom ponadprzeciętnie aktywnym towarzyszy ponadto wyższe poczucie samoskuteczności i kompetencji. Stanowić może to świadectwo ich adekwatnej oceny własnych możliwości („jestem aktywny, więc chyba nieźle sobie radzę”). Z drugiej strony ponadprzeciętna aktywność stanowić może konsekwencję posiadania poczucia sprawczości i umiejętności realizacji określonych zamierzeń. W takim przypadku u jej podstaw leżałaby wiara we własne umiejętności.

W grupach studentów zróżnicowanych pod względem poziomu aktywności zaobserwowane zostały różne poziomy witalności, będącej wskaźnikiem subiektywnego poczucia dobrostanu fizycznego (zob. rysunek 7.5.). Najbardziej zadowoleni ze swojej kondycji fizycznej są studenci ponadprzeciętnie aktywni, zaś najniższy poziom witalności charakteryzuje studentów nieaktywnych. Jeżeli uznać przekonania na temat własnej kondycji za podstawę podejmowania decyzji o zaangażowaniu w konkretną aktywność, można przyjąć, że studencka aktywność stanowi w pewnym stopniu konsekwencję spostrzegania siebie jako osoby cieszącej się zdrowiem w stopniu umożliwiającym jej podejmowanie. Brak aktywności wynikałby w takim przypadku z osobistego poczucia braku kondycyjnych zasobów. Należy zastanowić się jednak, czy wyższy poziom witalności nie jest rezultatem podejmowanych przez studentów dodatkowych działań, które nierzadko wiążą się z ruchem, gimnastyką lub profilaktyką zdrowotną. Być może również spostrzeganie siebie jako osoby, która oprócz studiowania jest w stanie realizować dodatkowe aktywności, przyczynia się do wzrostu poziomu subiektywnego dobrostanu fizycznego. Prowadzone rozważania stanowią mogą argument w dyskusji na temat łączenia studiów akademickich z zajęciami dodatkowymi. Choć przypuszcza się, że istnieje granica zaangażowania, powyżej której dochodzi do obniżania się poziomu poczucia dobrostanu fizycznego, uzyskane wyniki badań pokazują że aktywność studencka zwykle bardziej wiąże się z wyższym poczuciem witalności niż jej brak.

8.2.5. Poziom aktywności studenckiej a poczucie kryzysu w wartościowaniu

Pomiędzy studentami nieaktywnymi i ponadprzeciętnie aktywnymi zaobserwowane zostały różnice dotyczące ogólnego poczucia kryzysu w wartościowaniu, który wyższe wartości przyjmuje

w pierwszej z wymienionych grup (zob. tabela 7.25.). Oznacza to, że osoby nie angażujące się w żadne formy aktywności dodatkowej znacznie częściej niż jednostki ponadprzeciętnie aktywne doświadczają poczucia zagubienia, dezintegracji lub trudności w hierarchizacji wartości oraz braku ich realizacji w życiu. Sytuacja ta stanowić może jedną z przyczyn ich niskiego zaangażowania w działalność dodatkową, bowiem za konkretnymi działaniami (np. przynależnością do organizacji czy określonym hobby) stoi zwykle mniej lub bardziej uświadamiany wybór aksjologiczny (np. „należę do tego, a nie innego stowarzyszenia”; „uczę się tego, a nie innego języka” itd.; por. Caprara i in., 2006). Z drugiej strony przypuszczać można, że sama aktywność prowadzić może do bardziej wyraźnego ustosunkowywania się do sfery wartości, np. wskutek poszerzonego namysłu nad własnymi działaniami.

Zaobserwowane różnice dotyczące poczucia dezintegracji wartości wskazują, że studenci ponadprzeciętnie aktywni stanowią grupę osiągającą najwyższy poziom ich strukturalizacji i ugruntowania. Posiadanie spójnego systemu wartości pozostających wobec siebie w ustalonych relacjach pociągać może za sobą bardziej efektywne zaangażowanie w określone aktywności (por. Kasser i in., 2007). Ich wykonywaniu nie towarzyszą bowiem wyraźne dylematy aksjologiczne, mogące przyczyniać się np. do odwlekania istotnych decyzji oraz dłuższego zastanawiania się nad słusznością podejmowanych działań. Warto zauważyć jednak, że poczucie dezintegracji wartości stanowi jedyny szczegółowy aspekt kryzysu w wartościowaniu, wykazujący zróżnicowanie międzygrupowe, przy jednoczesnej istotnej różnicy dotyczącej wymiaru ogólnego. Świadczyć może to o procesualnym charakterze sfery wartości i trudności jednoznacznego scharakteryzowania dylematów aksjologicznych, które choć obecne (na co wskazują różnice na poziomie ogólnym) nie poddają się łatwej artykulacji (na co wskazuje brak różnic na poziomie szczegółowym).

8.3. Interpretacja związków między zmiennymi

8.3.1. Orientacje temporalne a cele życiowe

Przeprowadzone analizy korelacyjne (zob. tabela 7.26.) wykazały, że wyróżnione przez Zimbardo i Boyda (1999, 2009) orientacje temporalne w różnym stopniu związane są z formułowanymi przez młodych dorosłych celami życiowymi. Najszerszy zakres związków występuje w przypadku orientacji przeszłościowo-pozytywnej, która koreluje dodatnio ze wszystkimi identyfikowanymi aspiracjami. Perspektywy teraźniejszościowa hedonistyczna, przyszłościowa i przyszłościowa transcendentalna powiązane są z trzema celami życiowymi, perspektywa teraźniejszościowa fatalistyczna skorelowana jest jedynie z zaspokojeniem materialnym, zaś orientacja przeszłościowo-negatywna nie wykazuje żadnych istotnych związków z celami życiowymi. Omawiając zróżnicowanie zakresu związków pamiętać należy jednak, że

zdecydowana większość zaobserwowanych korelacji nie przekracza wartości bezwzględnej 0,30. Z uwagi na to, że orientacje temporalne rozumiane mogą być jako cecha osobowości, na której kształtowanie znaczny wpływ mają doświadczenia związane ze środowiskiem wzrastania (Zimbardo, Boyd, 2009), poszczególne wyniki interpretować można jednak raczej jako wynikające z wpływu orientacji temporalnych na cele życiowe niż uwarunkowane zależnością o odwrotnym kierunku.

Pozytywny związek orientacji przeszłościowo-pozytywnej z relacjami społecznymi wynika zapewne z faktu, że pozytywne wspomnienia badanych w znacznym stopniu nasycone są treściami o charakterze społecznym. Dotyczą one bowiem np. rodzinnych, szkolnych czy sakralnych uroczystości lub wydarzeń, których warunkiem koniecznym jest obecność innych ludzi (Boniwell, Zimbardo, 2007). Jeśli jednostka ocenia je pozytywnie, prawdopodobnie czuje się bardziej zmotywowana do poszukiwania kolejnych sytuacji społecznych, interpretowanych w tym przypadku jako szansa na uczestnictwo w gratyfikującym doświadczeniu. W kategoriach powiązanych z doświadczeniami społecznymi wyjaśniać można również pozytywny związek omawianej perspektywy z rozwojem duchowym. Wspomnienia na temat wydarzeń nasyconych elementami sakralnymi (np. obchody świąt) stanowią istotny element refleksji na temat przeszłości. Stąd też osoby oceniające wydarzenia te w kategoriach pozytywnych mogą być zainteresowane utrzymywaniem przekonań i kontynuowaniem praktyk uznawanych za powiązane z nimi źródłowo. Wraz ze wzrostem poziomu orientacji przeszłościowo-pozytywnej rośnie również uznanie dla celów związanych z harmonią psychofizyczną i zaspokojeniem materialnym. W zestawieniu z omówionymi wcześniej aspiracjami dotyczącymi relacji społecznych i rozwoju duchowego, skłania to ku przekonaniu, że ogólnie pozytywna wizja przeszłości stanowi istotny fundament formułowania przez jednostki zróżnicowanych celów życiowych.

O ile przeszłościowo-pozytywna perspektywa czasowa koreluje ze wszystkimi badanymi celami życiowymi, o tyle perspektywa przeszłościowo-negatywna nie wykazuje w tym zakresie żadnych związków. Oznacza to z jednej strony, że negatywna wizja przeszłości nie jest prostym odwróceniem wizji pozytywnej (co pozostaje w zgodzie z teorią Zimbardo i Boyda), z drugiej zaś pokazuje, że na formułowanie określonych aspiracji oddziałują raczej doświadczenia pozytywne niż negatywne. Jest to szczególnie interesujące z punktu widzenia założeń teoretycznych, sugerujących dodatnią korelację perspektywy przeszłościowo-negatywnej z wymiarem zaspokojenia materialnego. Według teorii autodeterminacji, przykre wspomnienia oraz deprywacja naturalnych potrzeb związane są ze spadkiem zaufania do innych ludzi, a także przekonaniami mówiącymi, że świat rządzi się prawami opartymi na mechanizmach siły, prestiżu i szerokich wpływów (por. Deci, Ryan, 2008; Ryan i in. 2008). Wskazywany brak związku między zmiennymi zdaje się jedna przeczyć tym postulatom. Równie zaskakujący wydaje się brak istotnej, ujemnej korelacji

między perspektywą przeszłościowo-negatywną a interakcjami społecznymi. Wbrew potocznym opiniom, krzywda i przykre doznania z przeszłości nie muszą zatem pociągać za sobą spadku uznania dla więzi społecznych oraz bliskich związków międzyludzkich.

Brak związków między orientacją terażniejszościową hedonistyczną a rozwojem duchowym sugeruje, że we współczesnym świecie dążenie do maksymalizowania przyjemności oraz nieumiejętność odraczania gratyfikacji wcale nie musi iść w parze z nieuwzględnianiem wymiaru metafizycznego i brakiem uznania dla wartości filozoficzno-religijnych (por. Polak, 2012). Co jednak bardziej interesujące, wraz ze wzrostem poziomu wskazywanej orientacji temporalnej rosną również aspiracje dotyczące harmonii psychofizycznej. Wynikać może to z faktu, iż dobra kondycja psychofizyczna stanowi często warunek konieczny możliwości czerpania z życia przyjemności oraz uwolnienia od zmartwień. Dodatnia relacja między perspektywą terażniejszościową hedonistyczną i zaspokojeniem materialnym potwierdza sygnalizowane przez badaczy współczesności powiązanie dążeń hedonistycznych z podkreślaniem znaczenia sfery materialnej i konsumpcyjnej (por. np. Górnik-Durose, Janiec, 2010; Kasser, 2010; Sikora, 2012). Warto wspomnieć również o niewielkim, dodatnim powiązaniu tendencji do poszukiwania przyjemności z relacjami społecznymi. Prawdopodobnie świadczy ono o postrzeganiu związków interpersonalnych m.in. jako źródła pozytywnych bodźców.

Zaobserwowany dodatni związek między perspektywą terażniejszościową fatalistyczną a zaspokojeniem materialnym skłania ku przypuszczeniu, że wartości materialistyczne spostrzegane mogą być jako bezpieczny punkt oparcia w sytuacji uznawania świata za miejsce nieprzewidywalne i trudne do opanowania (por. Baka, 2012). Korelacja ta wynikać może również z charakterystycznego dla terażniejszościowych fatalistów myślenia magicznego które przypisywać może dobrom materialnym trudne do zdefiniowania, lecz przydatne w życiu właściwości (por. Zaleśkiewicz, 2012).

Bardzo interesujące wydają się relacje łączące wyróżnione grupy dążeń z orientacją przyszłościową. Według Zimbardo i Boyda (2009), jej wysokie natężenie stanowi istotny czynnik powiększający twórczą motywację jednostki oraz efektywność jej działań. Okazuje się jednak, że perspektywa przyszłościowa nie wykazuje żadnych związków z zaspokojeniem materialnym, a z pozostałymi celami życiowymi koreluje dodatnio jedynie w niewielkim stopniu. Wysoki poziom uznania dla prestiżu, sławy i pieniądza, wbrew opiniom krytyków współczesnej kultury konsumpcyjnej (Barber, 2008), nie wiąże się więc wcale z obniżonym poziomem orientacji na przyszłość oraz brakiem dostrzegania ważności wydarzeń dnia jutrzejszego. Z drugiej strony uznanie dla pozostałych trzech grup dążeń słabo powiązane jest z przekonaniami na temat wartości efektywnego i konsekwentnego dążenia do założonych celów oraz skłonnością do ascezy i samokontroli.

Perspektywa przyszłościowa transcendentzna wykazuje znaczny związek dodatni z grupą celów życiowych zogniskowanych wokół rozwoju duchowego. Korelacja ta wynikać może z podobieństwa elementów budujących oba zakresy przekonań. Założenie o istnieniu trudnej do rozumowego ogarnięcia sfery metafizycznej oraz wynikających z tego konsekwencji może silnie motywować do wysokiej ewaluacji działań nastawionych na samodoskonalenie i wzbogacanie własnej sfery duchowej (zob. np. Dudek, 2002). Wpływ postulatów większości systemów religijnych (w tym najczęściej spotykanej w naszym kręgu kulturowym wiary chrześcijańskiej; por. Ratzinger, 2012), podkreślających znaczenie relacji międzyludzkich daje się zauważyć w pozytywnym związku perspektywy przyszłościowej transcendentnej z preferowaniem celów życiowych dotyczących relacji interpersonalnych. Z omawianą perspektywą w sposób ujemny skorelowany jest czynnik zaspokojenia materialnego. Związek ten wynikać może z tradycyjnego przeciwstawiania sferze duchowej elementów powiązanych z „przyziemnym” prestiżem, władzą i gromadzeniem dóbr. Z drugiej strony stanowić może świadectwo postulowanych przez socjologów, faktycznych zmian kulturowych polegających na sekularyzacji społeczeństwa w sytuacji zwrotu ku wartościom materialnym (zob. np. Mróz, 2010; Polak, 2012).

8.3.2. Kapitał społeczno-kulturowy a orientacje temporalne

Jak pokazano na rysunku 7.6., osoby nie pozostające w bliskich związkach wykazują niższy poziom natężenia orientacji przeszłościowo-pozytywnej niż jednostki mające partnerów oraz zaangażowane w związek sformalizowany. Pozytywne wspomnienia dotyczącej przeszłych wydarzeń mogą być więc czynnikiem motywującym do poszukiwania bliskości oraz sprzyjającym utrzymywaniu długotrwałych relacji. Zależności pomiędzy poziomem orientacji przeszłościowo-negatywnej a zaangażowaniem w bliski związek również okazały się być istotne statystycznie. Najwyższy poziom omawianej zmiennej zaobserwowany został w grupie osób nie posiadających partnera, zaś najmniej nieprzyjemnych i wywołujących poczucie dyskomfortu wspomnień cechuje studentów będących w związkach sformalizowanych. Informacje te pozwalają przypuszczać, że przykre przeżycia stanowią dla młodych dorosłych wyraźną przeszkodę w nawiązywaniu i utrzymywaniu bliskich związków. Niski poziom orientacji przeszłościowo-pozytywnej, stanowiąc czynnik sprzyjający otwartości i zaufaniu, przyczynia się do zwiększania liczby satysfakcjonujących relacji partnerskich, ułatwiając decyzję o trwałym zaangażowaniu. Przykre wydarzenia powiązane z wysokim natężeniem orientacji przeszłościowo-negatywnej same w sobie dotyczyć mogą kontaktów międzyludzkich i doświadczeń z poprzednich związków, stąd studenci o wyższych wynikach dotyczących tej perspektywy mogą niechętnie angażować się w nowe relacje tego typu.

Analizy dotyczące poziomu orientacji temporalnych, obserwowanego w grupach różniących się pod względem przynależności wyznaniowej (zob. rysunek 7.7.) wskazują, że studenci deklarujący związek z tradycją chrześcijańską wykazują wyższy poziom zadowolenia z wydarzeń mających miejsce w przeszłości niż osoby przekonane o braku obecności w świecie jakichkolwiek elementów metafizycznych. Ponadto przeszłość stanowi dla nich źródło wspomnień bardziej przyjemnych niż w przypadku osób innego wyznania oraz deklarujących jego brak. Jest więc prawdopodobne, że indywidualny poziom religijności w pewnym stopniu powiązany jest z przeszłymi doświadczeniami. Jeżeli przeszłość jest dla jednostki źródłem pozytywnych wspomnień (dotyczących np. rytuałów i uroczystości religijnych), do których chętnie wraca pamięcią, prawdopodobnie czuje się ona zmotywowana do kultywowania religijnych tradycji oraz chętniej przyswaja sobie powiązane z religią przekonania metafizyczne. W przeciwnym wypadku pojawiać może się natomiast kontestacja religijnego światopoglądu i odrzucenie jakichkolwiek religijnych systemów. Prawdopodobnym źródłem tego zjawiska jest wysoki poziom zbieżności określeń i sytuacji towarzyszących religii chrześcijańskiej z określeniami i sytuacjami charakteryzującymi relacje interpersonalne (m.in. rodzinne; zob. np. Janus, 2004). Zróznicowanie międzygrupowe zaobserwowane zostało również w przypadku orientacji przyszłościowej, przy czym najniższe wyniki zaobserwowano wśród osób skategoryzowanych jako powiązani z wyznaniem innymi niż chrześcijańskie. Ponieważ osoby te w większości były wyznawcami religii naturalistycznych (animizm, rodzimowierstwo, panteizm), przypuszczać można, że obserwowana zależność wynika z niskiego przywiązania tych wyznań do wymiaru przyszłościowego oraz występującej w nich celebracji chwili, a także podkreślania cykliczności wszelkich występujących w świecie zjawisk (zob. Eliade, 2000). Zróznicowanie w zakresie perspektywy przyszłościowej transcendentnej wyjaśnić można filozoficznymi elementami każdej z doktryn. Religie chrześcijańskie, postulując istnienie nieśmiertelnej duszy ludzkiej, obiektywnego dobra i zła, grzechu oraz doskonałej rzeczywistości metafizycznej wyraźnie motywują do rozmyślań i działań mających na uwadze przyszły stan, wykraczający poza konwencjonalny wymiar przyszłościowy (Ratzinger, 2012). Jednostki przekonane o nieistnieniu boskich bytów oraz rzeczywistości innej niż aktualna i zakończeniu swojego istnienia wraz z momentem biologicznej śmierci zasadniczo nie czują się zmotywowane do myślenia w perspektywie innej niż obejmująca naturalny cykl życia (zob. Dawkins, 2007). Za pośrednimi wynikami osób nie deklarujących żadnego wyznania stać może ich duchowy indyferentyzm i eklektyczne podejście do doktryn religijnych, zaś w przypadku osób mówiących o przynależności do innych religii wyniki są odzwierciedleniem różnic w zakresie pojmowania transcendencji.

Elementem kapitału społeczno-kulturowego wykazującym związek z orientacjami temporalnym jest także typ rodziny pochodzenia (zob. rysunek 7.8.). Osoby pochodzące z rodzin

niepełnych cechują się wyższym poziomem orientacji przeszłościowo-negatywnej, niż studenci wywodzący się z rodzin pełnych i rekonstruowanych. Prawdopodobnie wynika to z ogólnego klimatu konfliktu pojawiającego się w rodzinach tego typu. Rodziny niepełne stanowią więc środowisko mogące przyczyniać się do kształtowania negatywnego obrazu przeszłości. Myśląc o możliwych konsekwencjach takiego stanu rzeczy warto odnosić się jednak do innych omawianych w rozprawie zależności, uwzględniających rolę perspektywy przeszłościowo-negatywnej (np. poziom aktywności, cele życiowe).

Jedyną orientacją temporalną wykazującą zróżnicowanie pomiędzy grupami wyróżnionymi ze względu na przynależność do grupy dochodowej okazuje się być perspektywa przeszłościowo-negatywna (zob. rysunek 7.9.). Prawdopodobnie wiąże się to z oferowaną przez zasoby finansowe możliwością zaspokajania większej liczby potrzeb. Osoby o skrajnie niskich dochodach wielokrotnie doświadczać mogły sytuacji deprywacji oraz przykrych emocji towarzyszących niemożności korzystania z określonych dóbr i zajmowaniu niskich pozycji w hierarchii grupowej (por. Argyle, 2008). W rezultacie starają się one unikać wspomniania przeszłości, a jeśli już się to zdarza, towarzyszy temu poczucie krzywdy i żalu. Poziom omawianej orientacji jest mniejszy w każdej z pozostałych grup dochodowych, przyjmując najniższe wartości w grupie osób o dochodach przekraczających średnią krajową. Zjawisko to skłania ku uznaniu sytuacji materialnej za ważny element brany pod uwagę przez młodych dorosłych podczas subiektywnej ewaluacji przeszłości.

8.3.3. Kapitał społeczno-kulturowy a cele życiowe

Wyniki zaprezentowane w części 7.3.10. wskazują, że elementy kapitału społeczno-kulturowego jedynie w niektórych przypadkach związane są ze wskazywanymi przez ich posiadaczy celami życiowymi. Prawdopodobną przyczynę związków pomiędzy aspiracjami dotyczącymi rozwoju duchowego a zaangażowaniem w bliski związek (zob. tabela 7.27.) stanowić może wyraźne osadzenie formalizacji związku w kategoriach metafizycznych i aksjologicznych. Warto w tym miejscu przypomnieć silny dodatni związek pomiędzy uznaniem dla rozwoju duchowego a natężeniem orientacji przyszłościowo-transcendentalnej ($p=0,59$), omówiony w ramach analizy jednego z poprzednich pytań badawczych. Cele życiowe nastawione na poszukiwanie transcendencji sprzyjać mogą więc dążeniu do formalizacji związku uczuciowego, co według ustaleń psychologii pozytywnej (np. Myers, 2000) przekłada się na poziom zadowolenia z życia.

Poziom rozwoju duchowego wykazuje również pewne zróżnicowanie pomiędzy grupami wyróżnionymi ze względu na kategorię wyznania (zob. tabela 7.28.). Wysoka ewaluacja celów związanych z rozwojem duchowym obserwowana w grupie chrześcijan oraz jej niższe wartości charakteryzujące osoby nie czujące więzi z żadnym wyznaniem i ateistów przemawiają za

istnieniem w ramach ugruntowanego systemu religijnego właściwości ukierunkowujących ludzkie dążenia. Kapitał kulturowy, powiązany z przynależnością do religii posiadającej bogaty zestaw twierdzeń opisujących kondycję człowieka oraz jego przeznaczenie i przyszłość wykraczającą poza biologiczny cykl życia, może stymulować wytwarzanie oraz utrwalanie osobistych przekonań na wymienione tematy. Różnice między studentami deklarującymi przynależność do odmiennych kategorii wyznania dostrzeżone zostały także w zakresie celów powiązanych z relacjami społecznymi (zob. tabela 7.29.). Wynik ten nakazuje uznać identyfikację z chrześcijańskim systemem przekonań za czynnik o znaczeniu niebagatelnym z punktu widzenia rozwoju duchowego oraz relacji społecznych. Należące do fundamentalnych założeń religii chrześcijańskich poglądy na temat kondycji człowieka, jego relacji względem innych oraz związanych z nimi powinności (Ratzinger, 2012) skłaniają do poszukiwania głębokiego sensu życia oraz nawiązywania bliskich, podmiotowych kontaktów w otoczeniu społecznym (Ryan, Deci, 2000; por. Vohs, Schooler, 2008). Będąc elementem kapitału społeczno-kulturowego, kategoria wyznania stanowi więc czynnik bezpośrednio wiążący się ze sferą motywacyjną, zaś jego pośrednie oddziaływania można zaobserwować w sferze zadowolenia z życia (por. opisywane zależności pomiędzy orientacjami temporalnymi a wymiarami dobrostanu psychicznego).

Ostatni z zaobserwowanych związków aspiracji życiowych z elementami kapitału społeczno-kulturowego dotyczy zamieszkiwania z rodziną podczas studiów (zob. tabela 7.30). Osoby, które w czasie edukacji akademickiej mieszkają z rodziną, wykazują wyższy poziom uznania dla harmonii psychofizycznej. Zamieszkiwanie z rodziną spostrzegać można więc jako sposób na zwiększenie prawdopodobieństwa utrzymania dobrej kondycji zarówno w sferze *psyche*, jak i *soma*. Domowy podział obowiązków oraz możliwość grupowego radzenia sobie z problemami wymagają mniejszego zaangażowania zasobów osobistych, co z kolei przekłada się na mniejsze poczucie wyczerpania oraz przemęczenia. Studenci mieszkający z rodziną wykazują również wyższy poziom aspiracji dotyczących zaspokojenia materialnego. Zamieszkiwanie pod jednym dachem z krewnymi przyczyniać może się w ich przypadku do szybszego osiągnięcia poczucia zaspokojenia aktualnych potrzeb materialnych. Rodzina dla omawianej grupy studentów stanowić może ponadto łatwo dostępną grupę osób umożliwiającą realizację potrzeby związków z innymi, co jest związane z charakteryzującymi ich, wyższymi aspiracjami dotyczącymi relacji społecznych.

8.3.4. Cele życiowe a subiektywne poczucie dobrostanu

W tabeli 7.31. zaprezentowane zostały związki korelacyjne pomiędzy poziomami poszczególnych aspiracji życiowych a dobrostanem psychicznym oraz witalnością. Żaden z opisujących je współczynników korelacji nie przekroczył wartości 0,30, co wskazuje na ich niewielką siłę. Największa liczba związków zaobserwowana została w przypadku celów

dotyczących harmonii psychofizycznej. Wraz ze wzrostem związanych z nią aspiracji istotnie zwiększa się poziom wszystkich zmiennych związanych z dobrostanem, za wyjątkiem poczucia integracji tożsamości. Istnieje zatem powiązanie pomiędzy znaczeniem przypisywanym osobistemu zdrowiu oraz możliwości efektywnego, samodzielnego radzenia sobie z sytuacjami życiowymi a wskaźnikami zadowolenia z poszczególnych aspektów sfery psychicznej i fizycznej. W największym stopniu dotyczy ono uogólnionego poczucia samoskuteczności, witalności i poczucia kompetencji (współczynniki korelacji odpowiednio 0,28, 0,26 i 0,20). Wynikać może to funkcji, jakie harmonia psychofizyczna pełni w procesie realizacji innych celów, których osiąganie przekłada się na wysokie poczucie samoskuteczności i życiowej zaradności. Korelacja omawianej zmiennej z witalnością z jednej strony wskazuje na istnienie u jednostek cieszących się dobrą kondycją tendencji do zachowywania obecnego stanu, z drugiej zaś świadczy o przekładalności zamiarów na ich realizację (np. poprzez podejmowanie aktywności sportowej na skutek uznawania dobrej kondycji za istotną wartość).

Rozwój duchowy okazuje się być dodatnio skorelowany z ogólnym poziomem satysfakcji z życia (0,12), poczuciem bycia kochanym (0,13) i oceną osobistego rozwoju (0,11). Poziom tych korelacji jest jednak niezbyt wysoki, co świadczy o słabym związku pomiędzy wymienionymi zmiennymi. Choć uznanie dla aspiracji powiązanych z rozwojem duchowym w pewnym stopniu przekłada się na pozytywną ocenę własnego życia oraz poczucie zadowolenia z bliskich relacji interpersonalnych, trudno uznać tę zmienną za kluczową w procesie kształtowania się wspomnianych właściwości psychologicznych. Wyniki te wydawać mogą się zastanawiające w kontekście czynionych na gruncie psychologii pozytywnej ustaleń, podkreślających znaczenie aspektów duchowych dla ogólnej życiowej satysfakcji (Myers, 2000; Argyle, 2008; Hussain, 2011).

Interesujący z punktu widzenia ustaleń teoretycznych jest również bardzo niewielki zakres związków poszczególnych aspektów dobrostanu z aspiracjami dotyczącymi zaspokojenia materialnego. Zgodnie z założeniami teorii autodeterminacji, wysoki poziom celów związanych z pieniędzmi, wizerunkiem i pozycją społeczną powinien wiązać się negatywnie z życiową satysfakcją (Kasser, Ryan, 1993; Kasser, 2010). Wynik badań wykazały jednak niewielką negatywną korelację jedynie w przypadku integracji tożsamości (-0,12), co wskazuje, że osoby szczególnie nastawione na realizację materialistycznych celów charakteryzują się również nieco mniej ukształtowanym poczuciem „ja”. Zgodnie z koncepcjami Belka (2008), Barbera (2008) i Millera (2010) dobra materialne mogą w tym przypadku służyć za nośniki gotowych zestawów określonych cech, spostrzeganych przez jednostki jako pożądane. Inne negatywne związki nie zostały zaobserwowane, co z jednej strony stoi w sprzeczności z postulatami Kassera i Ahuvii (2002), z drugiej zaś może wynikać ze specyfiki Polski jako kraju postsocjalistycznego. Według Grouzeta i in. (2005), materializm w krajach tego typu przyjmuje nieco mniej skrajną postać, co

skutkuje mniej wyrazistymi jego związkami ze wskaźnikami życiowej satysfakcji. Niewielka, dodatnia korelacja zaspokojenia materialnego z uogólnionym poczuciem samoskuteczności (0,10), wynika zapewne z dostrzeganej możliwości zamiany zasobów finansowych na inne pożądane dobra. Osoby uznające znaczenie wartości materialistycznych są nieco bardziej przekonane, że posiadanie zasobów pozwala na realizację wszelkich innych zamierzeń. Przypuszczenie to wspierają wyniki badań Vohs i in. (2006) oraz Zhou i in. (2009), z których wynika, że zasoby materialne posiadają symboliczne właściwości ułatwiające jednostce radzenie sobie w trudnych sytuacjach, dotyczących zarówno wymiaru fizycznego, jak i społecznego.

Aspiracje związane z relacjami społecznymi dodatnio korelują zarówno z ogólną satysfakcją z życia (0,15), jak i byciem kochanym (0,21) oraz rozwojem osobistym (0,17). Korelacje te, choć niewysokie, pokazują że cele życiowe uwzględniające utrzymywanie kontaktów społecznych wiążą się w pewnym stopniu z lepszym funkcjonowaniem w zakresie psychicznego dobrostanu. Obserwacja ta koresponduje z rezultatami badań, mówiących o pozytywnych związkach pomiędzy wskaźnikami zadowolenia z życia a poziomem uspołecznienia i posiadaniem sieci powiązań z innymi ludźmi (Knoll, Schwarzer, 2005; Myers, 2008; Diener, Ryan, 2009).

8.3.5. Orientacje temporalne a subiektywne poczucie dobrostanu

Najbardziej wyraziste związki pomiędzy orientacjami temporalnymi a wskaźnikami dobrostanu psychicznego zaobserwowane zostały w przypadku obu orientacji przeszłościowych oraz orientacji teraźniejszościowej fatalistycznej (zob. tabele 7.32. i 7.33.). Wymienione perspektywy wykazują korelację z każdym z badanych aspektów dobrostanu. Dodatnie związki, w które zaangażowana jest orientacja przeszłościowo-pozytywna wskazują, że posiadanie pozytywnej wizji przeszłości oraz przyjemnych skojarzeń towarzyszących wspominaniu minionych dni współwystępują z wyższym poziomem zadowolenia z życia. Najsilniejsza korelacja charakteryzuje w tym przypadku związek wymienionej orientacji temporalnej z poczuciem bycia kochanym (0,40). Pozwala ona przypuszczać, że pozytywny stosunek do przeszłych wydarzeń w znacznym stopniu wynika z pojawiających się w nich, bliskich relacji interpersonalnych (np. z członkami rodziny). Co ciekawe, poziom korelacji pomiędzy orientacją przeszłościowo-pozytywną a popularnością (0,31) wskazuje, że osoby pozytywnie oceniające własną przeszłość czerpią również wiele zadowolenia z własnej pozycji w grupie.

Ujemne korelacje pomiędzy orientacją przeszłościowo-negatywną i teraźniejszościową fatalistyczną a poszczególnymi aspektami życiowej satysfakcji nakazują traktować wysokie poziomy tych zmiennych jako niekorzystne z punktu widzenia dobrostanu. Osoby, dla których przeszłość jest źródłem przykrych wspomnień oraz przekonane o braku możliwości aktywnego wpływania na bieg istotnych wydarzeń życiowych wykazują m.in. obniżony poziom poczucia

integracji tożsamości oraz bycia kochanym. Oznacza to, że nasycenie przeszłości bolesnymi wydarzeniami oraz brak wiary we własną sprawczość z jednej strony utrudniają kształtowanie się spójnego poczucia „ja”, z drugiej zaś rzutują na ocenę relacji interpersonalnych, w które zaangażowana jest jednostka. W przypadku osób wykazujących wymieniane poziomy orientacji temporalnych występuje również zaniżona samoocena, brak wiary w skuteczność podejmowanych działań oraz obniżone poczucie witalności. Z uwagi na to, że orientacje temporalne wiążą się z określonymi sposobami budowania relacji ze światem zewnętrznym, posiadanie profilu temporalnego obejmującego wysokie wartości perspektyw przeszłościowo-negatywnej i terażniejszościowej fatalistycznej prowadzić może do pojawiania się efektu błędnego koła. Zaniżona samoocena i słabe poczucie sprawstwa generują bierność, która stwarza ryzyko doznawania kolejnych przykrych wydarzeń (włączanych następnie do rozważań na temat przeszłości) oraz poczucia braku kontroli nad własnym życiem (potwierdzającego sens terażniejszościowego fatalistycznego podejścia do życia).

Zakres istotnych związków pozostałych orientacji temporalnych z aspektami subiektywnego dobrostanu jest znacznie mniejszy. Perspektywa terażniejszościowa hedonistyczna koreluje ujemnie jedynie z poczuciem integracji tożsamości oraz dodatnio z poczuciem kompetencji i samoskuteczności oraz witalnością. Oznacza to, że osoby pragnące cieszyć się każdą chwilą życia i starające się maksymalizować poczucie przyjemności z jednej strony wykazują niższy poziom spójności poczucia własnego „ja”, z drugiej zaś czerpią więcej zadowolenia ze swojego stanu zdrowia i umiejętności radzenia sobie w warunkach aktualnej rzeczywistości. Wszystkie powyższe wyniki pozostają w zgodzie z przywoływanym przez Giddensa (2006), współczesnym rozumieniem *narcyzmu* oraz odnoszącymi się do zasad kapitalizmu konsumenckiego ustaleniami Barbera (2008). Wedle autorów, we współczesnym świecie dążenie do maksymalizacji przyjemności, będąc przejawem pewnej niedojrzałości jednostki, wiąże się z poszukiwaniem sposobów zapewniających dobrą kondycję fizyczną (stąd wysoka witalność) oraz wykorzystywaniem biegłości środowiskowej w celu dowolnego kształtowania elementów otaczającego świata.

Perspektywa przyszłościowa powiązana jest dodatnio z byciem kochanym, samooceną, kompetencjami oraz poczuciem samoskuteczności. Pozwala to przypuszczać, że uwzględnianiu w projektowanych działaniach dalszego horyzontu czasowego towarzyszy wyższy poziom spójności „ja”. Konsekwencja jednostek nastawionych przyszłościowo wynika więc po części z ich wewnętrznej spójności motywów i obieranych celów. Związek z byciem kochanym wskazuje zaś, że kształtowanie się omawianej orientacji temporalnej do pewnego stopnia odbywa się w kontekście społecznym. Przekonania powiązane z wymiarem biegłości środowiskowej z jednej strony interpretowane być mogą jako przejaw wiary we własne siły („mam zaplanowany cel X,

więc muszę wierzyć, że go osiągnę”), z drugiej zaś, jako warunek brzegowy przyszłościowego nastawienia („umiem realizować swoje cele, więc mogę wybiegać nimi nieco dalej”).

Analiza dodatnich korelacji perspektywy przyszłościowej transcendentalnej z ogólnym poczuciem satysfakcji z życia, byciem kochanym, kompetencjami, poczuciem samoskuteczności i rozwojem osobistym zwraca uwagę na ich niewielkie wartości oraz różne kierunki. Maksymalna wartość współczynników korelacji wynosi w tym przypadku 0,12, co świadczy o niewielkim związku przekonań na tematy transcendentalne z subiektywnym dobrostanem. Wynik ten skłania ku ponownemu namysłowi nad znaczeniem sfery duchowej w organizowaniu poczucia zadowolenia z życia (por. Myers, 2000, Diener, Seligman, 2004, Argyle, 2008), szczególnie wśród ludzi młodych, których sposób ustosunkowywania się do omawianego zagadnienia może odbiegać od utrwalonych schematów. Warto zauważyć ponadto, że tylko korelacje z poczuciem bycia kochanym, rozwojem osobistym oraz ogólnym poczuciem satysfakcji z życia są w tym przypadku dodatnie, zaś związki z poczuciem kompetencji i samoskuteczności mają charakter ujemny. Można zatem przypuszczać, że uwzględnianie w rozmyślaniu o przyszłości wymiaru metafizycznego podnosząc poziom zadowolenia, wiąże się również w pewnym stopniu z brakiem wiary we własną sprawczość, a także do pewnego stopnia z myśleniem magicznym.

8.3.6. Kapitał społeczno-kulturowy a subiektywne poczucie dobrostanu

Zjawisko występowania coraz wyższych poziomów ogólnego poziomu satysfakcji z życia w coraz bardziej zamożnych grupach dochodowych (rysunek 7.10.) daje się wyjaśnić przynależnością Polski do grupy krajów rozwijających się, charakteryzujących się wyrazistą zależnością dobrostanu psychicznego od sytuacji materialnej (np. Górnik-Durose, 2005; Veenhoven, 2009). W kontekście informacji na temat zróżnicowania studenckiego dostępu do zasobów finansowych (blisko 1/3 studentów przynależy do grupy dysponującej środkami nie przekraczającymi minimum socjalnego) omawiane różnice mogą budzić pewien niepokój. Aby dostrzec skalę ich znaczenia w szczegółowych wymiarach dobrostanu warto przyjrzeć się dalszym analizom.

Na rysunku 7.11. oraz w tabelach 7.34. i 7.35. przedstawiono poziomy poszczególnych wymiarów dobrostanu psychicznego w grupach zróżnicowanych pod względem poziomu dochodów. Najniższy poziom subiektywnego poczucia popularności wykazują osoby o dochodach nie przekraczających minimum socjalnego, zaś poziom najwyższy charakteryzuje najbardziej zamożnych studentów. Oznacza to, że szeroki dostęp do środków materialnych skutkować może łatwością nawiązywania kontaktów społecznych oraz wysoką pozycją w hierarchii grupowej (por. Nelissen, Meijers, 2011). Choć teoretycznie zaistnieć może również odwrotna zależność (tj. uzyskanie szerokiego dostępu do środków materialnych wskutek uzyskania wysokiej pozycji

w hierarchii oraz zbudowania szerokiej sieci kontaktów społecznych), w badanej grupie studentów wydaje się to mało prawdopodobne. Wraz ze wzrostem poziomu dochodów obserwuje się również wzrost poczucia samoskuteczności oraz kompetencji. Dynamika omawianych zależności pełni istotną funkcję w przypadku aktywności studenckiej, która z definicji nastawiona jest na konkurencyjność oraz poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań i interesujących problemów badawczych. Ujawnienie się różnic w zakresie spostrzeganego poziomu samoskuteczności, kompetencji oraz popularności przekładać może się zatem na sukces akademicki. Sprzyja to konserwacji ukrytych mechanizmów rozwarstwienia społecznego, o których wspominali Bourdieu i Passeron (2006).

Z racji istnienia różnic dotyczących przynależności do grupy dochodowej w zakresie integracji tożsamości, poziom kapitału finansowego można uznać za czynnik pomagający w utrwalaniu poczucia ciągłości „ja” (por. Belk, 2008) oraz sprzyjający budowaniu własnego systemu wartości oraz życiowych planów. Z drugiej strony integracja tożsamości stanowić może efekt dynamiki procesu rozwoju osobistego, który w pewnym stopniu zależny jest od dostępu do środków finansowych, pozwalających np. na częstsze doświadczanie sytuacji stymulujących rozwój (udział w sferze sztuki, podróże, kontakty międzykulturowe). Co ciekawe, wyższy poziom kapitału finansowego przekłada się również na podwyższone poczucie vitalności i zdrowia fizycznego. Może się to wiązać z większą dostępnością do sfery medycznej oraz poprawiających kondycję środków rekreacji (sprzęt sportowy, różnorodne formy wypoczynku), a także obiektywnie lepszych warunków bytowych (jakość pożywienia, standard mieszkania).

Uznawszy że poziom kapitału finansowego studentów w znacznym stopniu jest niezależny od ich własnej aktywności, lecz wiąże się z dostępem do zasobów rodziców lub opiekunów, można go postrzegać jako istotny czynnik wpływający na kształtowanie się różnic w poziomach rzeczywistej efektywności studenckiej. Zasadny wydaje się więc postulat prowadzenia przez uczelnie wyższe polityki zmierzającej do niwelowania różnic finansowych pomiędzy studentami (system stypendiów, zniżek, ulg), co w pewnym stopniu przyczyni się do wyrównania szans w procesie budowania studenckich karier. Działania te są szczególnie istotne z punktu widzenia różnic w samoocenie, występujących pomiędzy studentami najuboższymi a resztą studiujących. Wynikać mogą one np. z dokonywanych porównań „w górę” lub konieczności podejmowania działań mających negatywny wpływ na charakter przekonań o sobie samym (np. sposoby zdobywania środków finansowych, sposoby uczestnictwa w sferze konsumpcji). Warto jednak zauważyć, że pomiędzy badanymi grupami nie odnotowane zostały istotne różnice w zakresie bycia kochanym. Oznacza to, że w ramach charakteryzowanej przez tę zmienną sfery pozytywnych relacji z innymi dostępność zasobów finansowych nie odgrywa ważnej roli, co znajduje odzwierciedlenie w kolokwialnym powiedzeniu „miłości nie można kupić za pieniądze”.

Obserwacja zróżnicowania w zakresie ogólnego poziomu dobrostanu psychicznego w grupach wyróżnionych ze względu na zaangażowanie w bliski związek (rysunek 7.12.) nakazuje uznać wymienioną zmienną za istotny czynnik warunkujący wzrost życiowej satysfakcji młodych dorosłych. Zaangażowanie w bliski związek przyczynia się również do wzrostu poziomu dobrostanu psychicznego w wymiarze pozytywnych relacji z innymi, którego wskaźnikiem jest subiektywne poczucie bycia kochanym (rysunek 7.13.). Stopień zaangażowania w bliski związek przekłada się również na poczucie biegłości środowiskowej w wymiarze społecznym. Studenci nie posiadający partnerów charakteryzują się najniższym poczuciem popularności, zaś najwyższe wartości tej zmiennej odnotowano w grupie osób pozostających w związku nieformalnym. Świadczyć może to o roli zaangażowania w związek, polegającej na stymulowaniu poczucia społecznej atrakcyjności i kompetencji dotyczących inicjowania i utrzymywania bliskich relacji. Niewielki spadek subiektywnego poczucia popularności odnotowywany wśród studentów będących w związkach formalnych przemawia za zmniejszaniem się istotności tego aspektu w sytuacji silniejszego osadzenia w roli partnera. Z drugiej strony spadek ten można uznać za świadectwo obiektywnego obniżania się poziomu popularności grupowej osób wchodzących w sformalizowany związek. Wejście w rolę męża/żony pociągać może za sobą konieczność pełnienia funkcji zmniejszających ilość czasu przeznaczanego na kontakty z grupą rówieśniczą. Zaangażowanie w bliski związek stanowi również istotny zasób sprzyjający podwyższaniu się subiektywnego poczucia osobistego rozwoju. Wynikać może to z funkcji katalizujących, jakie pełni posiadanie partnera w okresie młodszej dorosłości w sferach emocjonalnej i seksualnej. Przyjęcie zestawu ról pojawiających się w sytuacji zaangażowania w związek (partner seksualny, partner emocjonalny, odpowiedzialność za utrzymywanie gospodarstwa domowego) dla jednostki stanowi wskaźnik poziomu zaawansowania w procesie samorozwoju (zob. Arnett, 2000).

Badanie relacji łączących posiadanie rodzinnych tradycji akademickich z poczuciem dobrostanu psychicznego bezpośrednio wywodzi się z zaproponowanej przez Bourdieu koncepcji *habitusu* (zob. Szacki, 2007; Szlendak, 2011). Istotna zależność zaobserwowana została tutaj jedynie w przypadku charakteryzującego studentów poczucia biegłości środowiskowej, wskaźnikowanego przez poziom kompetencji (rysunek 7.14.). Wraz z rozwojem rodzinnych tradycji akademickich rośnie u studentów subiektywne poczucie posiadanych kompetencji. Może się to wiązać z właściwościami systemu edukacji akademickiej, wypełnionego sytuacjami samodzielnego zdobywania informacji i egzaminu oraz spełniania określonych wymogów formalnych (kontakty z wykładowcami, dziekanatem itd.) oraz nieformalnych (wygląd, sposób wysławiania się). Posiadany przez studentów o rodzinnych tradycjach akademickich *habitus* sprawia, że dopasowują się oni do systemu akademickiego szybciej i w sposób bardziej spontaniczny, zaś pojawiające się pytania i wątpliwości konsultują najpierw w bezpiecznym

otoczeniu bliskich osób. Pierwsze pokolenie studentów może natomiast odczuwać dyskomfort związany z brakiem podobieństwa sytuacji nauki akademickiej do znanych dotychczas aktywności. Analiza ta potwierdza część wyartykułowanych przez Bourdieu i Passerona (2006) tez mówiących o różnicy w poziomie zasobów społecznych, charakteryzującej studentów wywodzących się z warstw o odmiennych tradycjach akademickich. Należy jednak zasygnalizować brak istotnych różnic między analizowanymi grupami studentów w zakresie pozostałych badanych wskaźników dobrostanu, co w kontekście innych prezentowanych danych przemawia za uznaniem tradycji akademickich za czynnik o względnie niewielkim znaczeniu dla studenckiego poczucia zadowolenia z życia.

Zaprezentowane na rysunku 7.15. informacje na temat występowania różnic w zakresie ogólnego poziomu dobrostanu psychicznego między grupami wyodrębnionymi ze względu na liczbę książek stwarzają pewne trudności interpretacyjne. Najwyższy poziom zadowolenia z życia charakteryzuje osoby posiadające największe zasoby kapitału kulturowego, jednak w wynikach powiązanych z trzema pozostałymi grupami trudno dopatrywać się konkretnych tendencji. Należy zaznaczyć, że z dostępem do kapitału kulturowego nie są związane żadne specyficzne wymiary dobrostanu, dlatego omawianą różnicę proponuje się potraktować jako incydentalną.

Zmienną, której znaczenie z punktu widzenia poziomu dobrostanu psychicznego wydaje się znacznie łatwiejsze do interpretacji, jest typ rodziny pochodzenia (rysunki 7.16. i 7.17.). Studenci pochodzący z rodzin niepełnych cechują się niższym poziomem satysfakcji z życia oraz rozwoju osobistego, niż osoby wywodzące się z rodzin pełnych i rekonstruowanych. Prawdopodobnie wynika to ze specyficznej dynamiki problemów pojawiających się w tego typu rodzinach. Jak zaznaczano już kilkakrotnie, zasoby społeczne i poczucie realizacji potrzeb dotyczących relacji międzyludzkich znajdują wyraźne przełożenie na poglądy dotyczące zadowolenia z dotychczasowego życia. Pojawiające się w rodzinach niepełnych trudności w komunikacji z osobami spokrewnionymi mogą więc obniżać poczucie ogólnego dobrostanu psychicznego. Z drugiej strony warto zaznaczyć, że pochodzenie z rodzin niepełnych nie wiąże się z wyraźnym obniżeniem poczucia bycia kochanym oraz integracji tożsamości. Dane te warto wziąć pod uwagę w kontekście potocznych, stereotypowych poglądów, zwłaszcza związku z obserwowanymi przemianami kształtu rodziny współczesnej (Szlendak, 2011).

Wśród studentów, którzy w czasie studiów zamieszkują z rodziną, zaobserwowano wyższy poziom witalności niż w przypadku badanych mieszkających samodzielnie (zob. rysunek 7.18.). Zamieszkiwanie z bliskimi osobami potraktować można więc jako zasób zwiększający subiektywne poczucie zdrowia i dobrej kondycji. Przyczyny tego zjawiska ułożone mogą być w konieczności zwiększenia wysiłku wkładanego we własne utrzymanie w sytuacji opuszczenia domu rodzinnego. Godzenie aktywności studenckiej z codziennymi zakupami, prowadzeniem gospodarstwa

domowego oraz pielęgnacją zdrowia jest znacznie trudniejsze w sytuacji braku możliwości podziału obowiązków pomiędzy wszystkich domowników. W rezultacie u młodych dorosłych decydujących się na samodzielne mieszkanie pojawia się poczucie spadku kondycji. Zauważyć należy jednak, że zamieszkiwanie z rodziną nie stanowi kryterium różnicującego w przypadku innych zmiennych określających poziom studenckiego dobrostanu, co przemawia za uznaniem go za aspekt niezbyt istotny z punktu widzenia dobrostanu psychicznego.

Analiza danych zaprezentowanych na rysunku 7.19. wskazuje na istnienie zależności pomiędzy podstawowym źródłem utrzymania studentów a dobrostanem psychicznym w wymiarze biegłości środowiskowej, charakteryzowanym przez poczucie kompetencji. U osób utrzymujących się samodzielnie odnotowano znacznie wyższy poziom tej zmiennej niż w przypadku studentów pozostających na utrzymaniu rodziny. Badani deklarujący inne podstawowe źródło dochodu (najczęściej oznaczające zarówno własną pracę, jak i pomoc rodziny) wykazywali pośredni subiektywny poziom kompetencji. Odnotowane zależności mogą się wiązać z gratyfikującymi właściwościami samodzielnego utrzymywania się. Samodzielne generowanie dochodu, będąc świadectwem życiowej zaradności oraz umiejętności realizowania zamierzonych celów, stanowi w tym przypadku element sprzyjający osiągnięciu życiowej satysfakcji w jednym z jej wymiarów. Z drugiej strony pozostawanie na utrzymaniu rodziców w kontekście spostrzeganej aktywności dochodowej innych studentów (stanowiących w tym przypadku grupę odniesienia) obniżyć może treść osobistych przekonań na temat umiejętności efektywnego zarządzania dostępnymi w otoczeniu możliwościami.

Interesujące zjawisko odnotowane zostało w przypadku powiązań ogólnego poczucia zadowolenia z życia z przynależnością do określonej kategorii wyznania (rysunek 7.20.). Wyniki studentów określających się jako chrześcijanie, osoby innych wyznań lub bezwyznaniowe są do siebie bardzo zbliżone. Znacznie niższe wartości sfery metafizycznej i pełne przekonanie o braku sensu przekonań religijnych związane są z obniżonym poziomem ogólnej życiowej satysfakcji. Obserwacja ta jest częściowo zgodna z danymi na temat pozytywnego wpływu przekonań metafizycznych na dobrostan psychiczny (Myers, 2000, Diener, Seligman, 2004). Warto zauważyć także, że istotnym różnicom obserwowanym w sferze ogólnego dobrostanu psychicznego nie towarzyszy zróżnicowanie w jego obszarach specyficznych. Oznacza to, że przekonania metafizyczne stanowią dla studentów raczej mało zróżnicowany kontekst oceny osobistej satysfakcji życiowej. Przynależność do określonej kategorii wyznania nie jest w ich przypadku istotnym czynnikiem różnicującym w zakresie poczucia autonomii i rozwoju osobistego, pozytywnych relacji z innymi, biegłości środowiskowej oraz samoakceptacji. Informacje te skłaniają do zastanowienia się nad charakterem psychologicznych oddziaływań przekonań religijnych we współczesnym świecie. Ich stosunkowo słabe związki z ogólnym dobrostanem oraz

brak istotnego wpływu na dobrostan specyficzny przemawiają za uznaniem kapitału społecznego powiązanego z przynależnością religijną za mało istotne źródło zasobów studenckich. Obserwacja ta jest zgodna z diagnozami socjologów mówiących o sekularyzacji życia, fasadowości przekonań religijnych i zmniejszającym się zasięgu ich realnych oddziaływań (zob. np. Szlendak, 2011; Polak, 2012). Warto zastanowić się jednak, czy obserwowane liczebności ateistów (przekonanych o nieobecności istot boskich) i osób nie deklarujących żadnego wyznania (ale nie mówiących wprost o nieobecności istot boskich) bardziej niż z sekularyzacją nie wiążą się raczej z występującym współcześnie indyferentyzmem religijnym, subiektywizacją przekonań religijnych oraz niechęcią do silnie ustrukturalizowanych doktryn tradycyjnych (por. Jacyno, 2007).

8.3.7. Cele życiowe a poczucie kryzysu w wartościowaniu

Analiza związków pomiędzy celami życiowymi badanych a charakteryzującym ich poziomem kryzysu w wartościowaniu jest interesująca ze względu na założenia teoretyczne leżące u podstaw pierwszej z wymienionych zmiennych. Zgodnie z postulatami teorii autodeterminacji posiadanie celów życiowych implikuje uznawanie ich za ważne, a więc ściśle wiąże się ze sferą aksjologiczną (Kasser i in., 2007). Jak przedstawiono w tabeli 7.36., aspiracje związane z harmonią psychofizyczną, rozwojem duchowym i relacjami społecznymi korelują ujemnie zarówno z ogólnym poziomem kryzysu w wartościowaniu, jak i jego wymiarami specyficznymi. Oznacza to, że im bardziej studenci cenią sobie dążenia mające na celu osiągnięcie stabilności i równowagi psychofizycznej, poznanie głębszego sensu istnienia oraz pielęgnowanie relacji interpersonalnych, tym rzadziej zdarza się im odczuwać dyskomfort związany z doświadczaniem rozpadu wartości dotychczas uważanych za istotne lub zmianą ich pozycji w aktualnej hierarchii. Osoby wyrażające aprobatę dla celów życiowych dotyczących rozwoju duchowego rzadziej doświadczają ponadto poczucia utraty wartości dawniej uważanych za istotne oraz braku ich faktycznej realizacji w życiu. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na możliwe konsekwencje występowania wśród badanych niskich wartości wymienionych zmiennych. Kontestacja potrzeb sygnalizujących zwracanie się ku sferze duchowej może stanowić wskaźnik osłabienia wyznawanego przez jednostkę światopoglądu, obejmującego wszystkie jego sfery. Osoby doświadczające kryzysu w wartościowaniu, wskutek współwystępującego z nim mniejszego zainteresowania pielęgnacją kondycji psychofizycznej, narażać mogą się na ryzyko częstszych problemów zdrowotnych oraz utratę zasobów kapitału społecznego.

Zaobserwowane, dodatnie zależności pomiędzy zaspokojeniem materialnym a kryzysem w wartościowaniu pozostają w zgodzie z założeniami teorii autodeterminacji. Z uwagi na to, że zaspokojenie materialne jest wartością pożądaną, ale nigdy do końca nie osiąganą (por. Górnik-Durose, 2005; Diener i in. 2006), ukierunkowanie na wymieniony cel życiowy wiąże się

z doświadczaniem poczucia nierealizowania wartości. Dodatnia korelacja między wspomnianym typem aspiracji a trudnościami w hierarchizacji wartości może się wiązać z namysłem nad dotychczasowymi sytuacjami zmierzającymi ku osiągnięciu materialnego zaspokojenia. Ponieważ omawiana zależność ma charakter korelacyjny, istnieje również możliwość, że to osoby doświadczające kryzysu w wartościowaniu częściej skłaniają się ku celom materialistycznym. Postępowanie takie stanowić może próbę ustystematyzowania sfery aksjologicznej poprzez dopasowanie jej kształtu do postulatów artykułowanych poza jednostką (np. w sferze mediów, mody czy trendów kulturowych).

8.3.8. Orientacje temporalne a poczucie kryzysu w wartościowaniu

Ujemne korelacje występujące pomiędzy wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu a orientacją przeszłościowo-pozytywną, przyszłościową i przyszłościową transcendentalną (tabela 7.37.) pozwalają na sformułowanie szeregu wniosków dotyczących takich aspektów ustosunkowywania się do wymiaru czasowego, które przyczyniają się do bardziej zharmonizowanego funkcjonowania w sferze aksjologicznej. Posiadanie pozytywnego obrazu przeszłości ułatwia nazywanie i hierarchizację wartości oraz identyfikację z nimi, a także przyczynia się do bardziej efektywnego wcielania ich w życie. Studenci uznający przeszłość za źródło przyjemnych wspomnień prawdopodobnie chętniej utożsamiają się z wartościami wyznawanymi przez osoby z bliskiego otoczenia, stąd też rzadziej doświadczają oni napięć wynikających z konieczności wprowadzania do systemu aksjologicznego radykalnych zmian. Z drugiej strony posiadanie trwałego i dobrze identyfikowanego systemu wartości ułatwia projektowanie planów dotyczących przyszłości – zarówno tej osadzonej jedynie w perspektywie cyklu życia biologicznego, jak i tej uwzględniającej wymiar transcendentalny.

Dodatnie korelacje z każdym z aspektów kryzysu w wartościowaniu odnotowane zostały w przypadku orientacji przeszłościowo-negatywnej oraz teraźniejszościowej fatalistycznej. Pierwszy z wymienionych związków stanowi uzupełnienie opisywanych wcześniej zależności pomiędzy obrazem przeszłości a zjawiskami obejmującymi sferę aksjologiczną. Im więcej w osobistej przeszłości przydarza się sytuacji nieprzyjemnych i im bardziej przykre emocje towarzyszą rozmyślaniom na jej temat, tym większe trudności napotykają studenci podczas prób osiągnięcia harmonii w obrębie sfery aksjologicznej. Dodatni związek kryzysu w wartościowaniu z natężeniem orientacji teraźniejszościowej fatalistycznej wskazuje na towarzyszące destabilizacji wartości problemy z przejmowaniem kontroli nad własnym życiem. Brak równowagi aksjologicznej łączy się więc z przekonaniem, że świat stanowi obszar ścierania się wielu równoważnych bądź trudnych do ogarnięcia sił, których wpływowi na jednostkę nie sposób się oprzeć.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że niewielka, dodatnia korelacja wystąpiła również pomiędzy natężeniem perspektywy teraźniejszościowej hedonistycznej a trudnościami z hierarchizacją wartości. Oznacza to, że przywiązaniu do przyjemności oraz orientacji zgodnej z hasłem *carpe diem* towarzyszy obniżone poczucie różnic pomiędzy wyznawanymi wartościami. Studenci, którym bliskie są dążenia hedonistyczne, mogą również nie radzić sobie ze wskazywaniem pośród wyznawanych wartości tych najważniejszych.

8.3.9. Kapitał społeczno-kulturowy a poczucie kryzysu w wartościowaniu

Przedstawione w tabeli 7.38. wyniki wskazujące na istnienie różnic w poziomach kryzysu w wartościowaniu chrześcijan oraz osób deklarujących brak wyznania mówią, iż przynależność do ustrukturalizowanej i dobrze zorganizowanej grupy wyznaniowej uznać można za element podtrzymujący poczucie identyfikacji z określonym systemem wartości. System religijny stanowi w tym przypadku gotowy zestaw twierdzeń jednoznacznie określających cele ludzkich dążeń oraz akceptowane sposoby ich osiągania. Pośrednie wartości wyników uzyskanych przez studentów innych wyznań prawdopodobnie powiązane są z ich słabym osadzeniem w warunkach polskich. Brak współwyznawców (częsty nawet w obrębie rodziny), konieczność samodzielnego wdrażania się w doktrynę oraz niekompatybilność z powszechnym kanonem aksjologicznym mogą przyczyniać się do powstawania powiązanych ze sferą wartości dylematów. Warto zwrócić uwagę, że w świetle uzyskanych informacji braku wyznania nie można uznać z psychologicznego punktu widzenia za alternatywę światopoglądową równą przynależności do zorganizowanej grupy religijnej. O ile w przypadku hierarchizacji wartości, poczucia ich dezintegracji oraz braku realizacji członkowie wymienianych grup nie różnią się w istotny sposób, o tyle występują pomiędzy nimi różnice w zakresie poczucia zagubienia wartości.

Uzyskane informacje na temat poziomu kryzysu w wartościowaniu w grupach wyróżnionych ze względu na typ rodziny pochodzenia (tabele 7.39. i 7.40.) wskazują, że atmosfera panująca w rodzinach niepełnych wywierać może niekorzystny wpływ na kształtowanie się sfery aksjologicznej dorastającej w nich jednostki. Obserwacja kryzysu małżeństwa oraz skomplikowanej dynamiki relacji między rodzicami utrudnia internalizację przekonań dotyczących ważności relacji międzyludzkich oraz wartości rodzinnych. Warto zaznaczyć, że średnia ranga charakteryzująca poczucie zagubienia wartości wśród studentów wywodzących się z rodzin rekonstruowanych przyjmuje wartość pośrednią pomiędzy wynikami osób pochodzących z rodzin pełnych i niepełnych. Rodziny rekonstruowane stanowić mogą więc środowisko bardziej sprzyjające osiągnięciu stabilnego rozwoju sfery aksjologicznej niż rodziny niepełne. Z racji niewielkiej liczby reprezentantów omawianego typu rodzin nie można jednak w bieżącej chwili uznać powyższej hipotezy za wystarczająco uzasadnioną empirycznie.

Dane na temat związków poczucia kryzysu w wartościowaniu z przynależnością do grupy dochodowej ukazano w tabeli 7.41. Istotnie wyższe wyniki uzyskane przez osoby charakteryzujące się najniższym poziomem zamożności przemawiają za uznaniem niewielkich dochodów za czynnik utrudniający wykształcanie się zharmonizowanego systemu aksjonormatywnego. Prawdopodobnymi przyczynami takiego stanu rzeczy mogą być wyznawane w ramach współczesnego społeczeństwa wartości konsumpcyjne (Barber, 2008; Kasser, 2010) oraz dostrzeganie braku powiązań pomiędzy wyznawanymi dotychczas wartościami a powodzeniem życiowym. Wyniki badań związanych z odpowiedziami na postawione uprzednio pytania badawcze ukazywały często dodatnią zależność pomiędzy poziomem dochodów a zadowoleniem z życia i ogólną pomyślnością. Związki te przyczyniać mogą się do osiągnięcia coraz wyższej stabilizacji sfery wartości wraz ze wzrostem dostępnych środków finansowych. Z drugiej strony skłaniać może to osoby najuboższe do kontestacji dotychczasowych wartości i norm oraz postrzegania ich jako nieefektywne, niedopasowane do indywidualnej sytuacji, a nawet stworzone w celu dominacji nad jednostkami niżej usytuowanymi w hierarchii ekonomicznej. Analiza uzyskanych danych pozwala ponadto przypuszczać, że relacje pomiędzy stabilnością systemu wartości a sytuacją finansową nie są liniowe. Jedynie bardzo niskie dochody istotnie wiążą się z podwyższonym poziomem kryzysu w wartościowaniu, a wyniki uzyskiwane przez członków pozostałych grup są bardzo do siebie podobne. Aspektem kryzysu w wartościowaniu wykazującym największe zróżnicowanie międzygrupowe w związku z poziomem dochodów jest poczucie braku faktycznego realizowania wartości w życiu (zob. tabela 7.42.). Oznacza to, że sytuacja finansowa jednostek wiąże się z działaniami ocenianymi przez nie w kategoriach aksjologicznych. Możliwości pojawiające się wraz ze wzrostem poziomu dochodów pozwalają badanym na częstsze postępowanie w zgodzie z samym sobą oraz unikanie aktywności negatywnie odbijających się na sferze aksjologicznej. Z drugiej strony studenci, których dochody nie przekraczają minimum socjalnego, narażeni są na doświadczanie napięć wynikających z niemożności realizacji celów uważanych za wartości osiągnięcia.

Z danych ukazanych w tabeli 7.43. wynika, że poczucie zagubienia wartości, będące jednym ze specyficznych wymiarów kryzysu w wartościowaniu, przyjmuje wyższe wartości wśród osób zamieszkujących w czasie studiów poza środowiskiem rodzinnym. Oznacza to, że wraz ze zmianą miejsca zamieszkania w czasie studiów pojawia się ryzyko dostrzeżenia niepokojących zmian dotyczących realizacji uznawanych przez siebie wartości. Prawdopodobnie wiąże się to z koniecznością zmiany dotychczasowych nawyków oraz przyjęcia innych standardów dotyczących podejmowanych aktywności. Interesującym problemem badawczym wydaje się w tym kontekście sprawdzenie, czy towarzyszące opuszczeniu domu rodzinnego poczucie zagubienia wartości ma charakter trwały, czy może jedynie przejściowy. Z drugiej strony opuszczenie rodzinnego domu

stanowić może dla młodych dorosłych sposób poradzenia sobie z omawianym aspektem kryzysu w wartościowaniu. Usamodzielnienie się interpretować można byłoby w takim przypadku jako próbę odszukania ważnych wartości, które w ramach dotychczasowego funkcjonowania okazywały się bądź trudne do identyfikacji, bądź narzucane zewnętrznym.

8.3.10. Subiektywny dobrostan a poczucie kryzysu w wartościowaniu

Jak pokazuje tabela 7.44. zarówno ogólny wymiar poczucia kryzysu w wartościowaniu, jak i jego aspekty specyficzne wiążą się ujemnie z subiektywnym dobrostanem jednostki. Warto zaznaczyć w tym miejscu, że zaobserwowane korelacje cechują się znacznym natężeniem. Słaby związek (-0,21) łączy uogólnione poczucie samoskuteczności oraz poczucie zagubienia wartości, największą siłę (-0,64) wykazuje relacja pomiędzy ogólnym poczuciem kryzysu w wartościowaniu a integracją tożsamości, zaś średni poziom skorelowania zmiennych wynosi -0,41. W świetle wymienionych informacji osobiste natężenie kryzysu w wartościowaniu należy uznać za czynnik bardzo istotny z punktu widzenia szerokiego spektrum obszarów ludzkiej aktywności. Dylematy aksjologiczne stanowią przeszkodę dla wykształcania się wysokiego poczucia biegłości środowiskowej, pozytywnych relacji z innymi, autonomii, samooceny oraz rozwoju osobistego. Ponadto osoby doświadczające napięć dotyczących omawianej sfery wykazują obniżony poziom zadowolenia z własnej kondycji fizycznej i zdrowia.

ZAKOŃCZENIE

We współczesnym świecie „aktywność” to cecha nie tyle pożądana, co wymagana od jednostki. Choć niekiedy stanowi ona jedynie niewiele mówiący slogan (np. wówczas, gdy starający się o pracę aplikanci piszą w listach motywacyjnych o sobie jako o ludziach „ambitnych, aktywnych i chętnie podejmujących nowe wyzwania”), znacznie częściej występuje jako postulat w projektach mających na celu dopasowanie człowieka do aktualnych warunków systemowych, zapewnienie mu sukcesu, poczucia spełnienia itd. Pożądana na poziomie makrostrukturalnym aktywność jest również jednostce niejako zadana jako osobista misja do spełnienia („świat jakiego chcemy potrzebuje aktywnych, więc i ty musisz być aktywny!”).

Nie wiadomo w jakim stopniu systemowe postulaty aktywności zinternalizowane są przez studiujących młodych dorosłych. Wyniki badań przedstawionych w rozprawie informują jednak o bardzo wielu aspektach ich funkcjonowania, z których skomponować można jeśli nie obraz współczesnego studenta studiów dziennych, to zapewne dość dobrze zarysowany szkic. W grupie badanych studentów aktywność jest raczej zjawiskiem normalnym, niż wyjątkowym. Ponad 88% z nich deklaruje zaangażowanie w co najmniej jedną formę aktywności towarzyszącej studiowaniu na danym kierunku, zaś blisko co piąty oprócz studiowania realizuje więcej niż trzy formy dodatkowej aktywności.

Choć szczegółowe informacje na temat związków badanych zmiennych z poziomem aktywności przedstawione zostały w rozdziałach 7 i 8, warto wymienić w tym miejscu kilka zaobserwowanych zjawisk, których ważność z punktu widzenia omawianej problematyki wydaje się szczególnie istotna:

- Zaangażowanie w wolontariat stanowi najbardziej wykalkulowaną formę studenckiej aktywności dodatkowej, co potraktować można jako argument w dyskusji nad statusem tej formy pomocy innym ludziom. Działalność, która z definicji wypływać powinna z pobudek altruistycznych, jest w istocie często formą kształtowania własnego wizerunku oraz budowania ściśle pragmatycznej sieci kontaktów.
- Ponadprzeciętna aktywność studencka okazuje się być związana z poziomem dochodów, kapitałem kulturowym i tradycjami akademickimi. Informacje te nakazują uznać funkcjonujące dotychczas sposoby wyrównywania szans osób podejmujących naukę akademicką za niewystarczające. Niwelowanie różnic majątkowych (np. poprzez system stypendiów socjalnych) jest rozwiązaniem częściowym, które uzupełnić można byłoby np. opracowaniem w ramach uczelni programów wdrażających młodych dorosłych w specyfikę studiowania.

- Poziom dobrostanu psychicznego w grupie ponadprzeciętnie aktywnych studentów przyjmuje wysokie wartości. Oznacza to, że podejmowanie znacznej liczby działań towarzyszących studiom na danym kierunku nie pociąga za sobą zwykle negatywnych konsekwencji, a wręcz przyczyniać może się do zwiększania poczucia zadowolenia z życia. Formułowane niekiedy obawy o kondycję psychiczną młodych dorosłych angażujących się w wiele aktywności są więc nieuzasadnione.

Oprócz porównań związanych z poziomem aktywności studenckiej, w rozprawie przedstawiono zależności pomiędzy poszczególnymi badanymi zmiennymi. Także w tym przypadku wskazać można kilka zaobserwowanych zjawisk, których analiza posłużyć może jako głos w dyskusji na temat funkcjonowania współczesnych studentów:

- Zmienną łączącą się z bardzo wieloma aspektami funkcjonowania psychologicznego młodych dorosłych jest ich sytuacja materialna. Szczególnie istotną grupą są w tym przypadku osoby najuboższe, u których obserwuje się najwyższy poziom orientacji przeszłościowo-negatywnej oraz kryzysu w wartościowaniu, a także najniższe poziomy wskaźników dobrostanu psychicznego i fizycznego (witalność). Zjawisko to, korespondując z omówionym wcześniej związkiem kapitału finansowego z poziomem aktywności, podkreśla znaczenie oddziaływań zmierzających do niwelowania problemu wykluczenia ekonomicznego.
- W grupie studentów zamieszkujących w czasie studiów z rodziną zaobserwowano wyższy poziom witalności, niż wśród osób zamieszkujących samodzielnie. Wynik ten wskazuje, że wczesne usamodzielnianie się młodych dorosłych może nieść ze sobą ryzyko pojawiania się problemów zdrowotnych, wynikających z konieczności samodzielnego radzenia sobie w sytuacjach życiowych. Stąd też postuluje się, by wiedza na ten temat przekazywana była młodym ludziom w celu umożliwienia im dokonania bardziej świadomej decyzji dotyczącej sposobu ich zamieszkiwania w czasie studiów.
- Samodzielne generowanie środków finansowych wiąże się w przypadku studentów z podwyższonym poczuciem kompetencji. Zjawisko to obserwowane jest nie tylko wśród osób utrzymujących się samodzielnie, ale również uzyskujących środki zaspokajające jedynie część bieżących potrzeb. Wydaje się więc zasadne projektowanie takich form aktywizacji młodych dorosłych, które w każdym przypadku umożliwią im uzyskiwanie nawet niewielkich dochodów (postulat ten wydaje się dodatkowo uzasadniony w kontekście wiedzy na temat pragmatycznego angażowania się w wolontariat). Rozbudzone w ten sposób poczucie kompetencji stanowić może zasób przydatny w procesie radzenia sobie na współczesnym rynku pracy.

Oprócz możliwości wykorzystania w praktyce projektowania elementów systemu edukacji akademickiej, uzyskane wyniki dostarczają informacji istotnych z poznawczego punktu widzenia, które posłużyć mogą jako wskazówki bądź inspiracje podczas projektowania kolejnych badań dotyczących grupy studentów:

- Spośród 471 badanych osób jedynie 307 studentów (ok. 65%) udzieliło informacji na temat własnej sytuacji materialnej (zob. tabela 7.1.), podczas gdy w przypadku innych pytań dotyczących kapitału społeczno-kulturowego uzyskano blisko 100% odpowiedzi. Wskazuje to na istnienie w grupie studentów tabu związanego z udzielaniem informacji dotyczących statusu materialnego (por. Belk, Wallendorf, 1990). Oznacza to, że w badaniach związanych z tą tematyką pojawiać może się opór osób badanych, skutkujący z jednej strony uzyskiwaniem niekompletnych danych, z drugiej zaś uzyskiwaniem danych zniekształconych (np. wskutek chęci wywarcia na badającym określonego wrażenia przez osoby badane, por. Brzeziński, 2005). Obserwacja ta skłania do wniosku, że pomimo występujących współcześnie w ramach demokratycznych społeczeństw tendencji do swobodnego i otwartego wyrażania własnych atrybutów (*dusza centryfugalna* w koncepcji Millera, 2010; *pawia autoprezentacja* w koncepcji Górnik-Durose (2007) zagadnienie dostępu do zasobów materialnych pozostaje poza jawnym dyskursem. Co więcej, dotyczy to studentów, którzy ze względu na swoją przynależność do grupy wiekowej młodych dorosłych teoretycznie w najmniejszym stopniu przywiązani są do tradycyjnych przekonań (np. mówiących, że „przyswoici ludzie o pieniądzach nie dyskutują”).
- 65,1% badanych wskazało jako swoje wyznanie jedno z wyznań chrześcijańskich, zaś pozostali badani w większości deklarowali brak wyznania lub pozostawiali dotyczącą tej kwestii rubrykę pustą (zob. tabela 7.1.). Niestety, wartości tych nie można porównać z informacjami dotyczącymi ogólnej populacji Polaków, gdyż dotyczące przynależności wyznaniowej dane uzyskane w Narodowym Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z roku 2011 nie zostały ujawnione w opublikowanym przez Główny Urząd Statystyczny *Raporcie z badań* (2012). Z drugiej strony, przeprowadzony przez CBOS w październiku 2011 roku sondaż wykazał, że 95% Polaków określa się jako osoby wyznania katolickiego. Oznacza to, że pomiędzy ogółem Polaków a osobami studiującymi istnieją znaczne różnice w zakresie deklarowanej przynależności wyznaniowej. Stanowi to świadectwo, postulowanej przez badaczy współczesności (np. Mróz, 2010), sekularyzacji życia młodych, dorosłych osób. Informację tę należy brać pod uwagę podczas opracowywania projektów dotyczących psychologicznych aspektów duchowości, które pomimo braku precyzji metodologicznej dotyczącej np. definicji używanych pojęć, stanowią często wybierany kierunek badań współczesnej psychologii (por. Spendel, 2005).

- Badanie aspektów kapitału społeczno-kulturowego przeprowadzone zostało w oparciu o takie wskaźniki, jak np. dochód brutto na osobę w rodzinie, zaangażowanie w bliski związek, pokolenie studentów czy podstawowe źródło utrzymania. Zgodnie z koncepcją Spendla (2007, 2011), stanowią one przykłady tzw. *niespecyficznych zmiennych zagregowanych*, czyli swego rodzaju etykiet zastępczych, będących wypadkową oddziaływań wielu czynników, które w chwili pomiaru nie poddają się kontroli oraz identyfikacji. Według tego autora, ich używanie w badaniach psychologicznych z jednej strony przyczyniać może się do zacierania granicy pomiędzy psychologią i socjologią (tzw. *quasi-socjologizacja* psychologii), z drugiej zaś stwarza niebezpieczeństwo formułowania kategorycznych wyjaśnień w oparciu o informacje stanowiące jedynie przyczynek do pogłębionych analiz. Zgadzając się z większością wymienionych postulatów, zwrócić należy jednak uwagę, że przeprowadzone badania wykazały istnienie znacznej liczby przypadków zróżnicowania międzygrupowego w zakresie zmiennych psychologicznych, w których zmienne niezależne stanowiły elementy kapitału społeczno-kulturowego. W przypadku radykalnego braku uwzględniania niespecyficznych zmiennych zagregowanych zróżnicowanie to nie zostałoby dostrzeżone, co w rezultacie prowadzić mogłoby do niedoszacowania znaczenia, jakie dla kształtowania się poziomu zmiennych psychologicznych mają aspekty pozapsychologiczne. Nie ulega jednak wątpliwości, że odnotowane związki pomiędzy wymienianymi zmiennymi nie tylko dostarczają inspiracji, ale wręcz wymagają pogłębionych badań, w których zredukowana zostanie niespecyficzność zmiennych.

Należy zaznaczyć, że dokonana w ramach rozprawy diagnoza wyznaczników studenckiej aktywności oraz psychospołecznych czynników mających odzwierciedlenie w subiektywnym poczuciu satysfakcji życiowej nie ma charakteru uniwersalnego, lecz jest odzwierciedleniem aktualnej sytuacji. Sygnalizowana doraźność uzyskanych wyników najwyraźniej zarysowuje się w przypadku aspektów kapitału społeczno-kulturowego. Przykładowo, w chwili przeprowadzania badań płaca minimalna w Polsce wynosiła 1386 złotych, a w chwili obecnej (styczeń 2013) wynosi ona 1600 złotych. Różnica ta prawdopodobnie znalazłaby odzwierciedlenie w sposobie przyporządkowania badanych do grup zróżnicowanych pod względem poziomu dochodów. Innym przykładem jest zastosowanie liczby posiadanych książek jako indykatora kapitału kulturowego. Wzrost popularności książek elektronicznych prawdopodobnie obniży zasadność stosowania tego wskaźnika. Jako części pracy traktującą o najbardziej stabilnych zjawiskach można wskazać w tym miejscu podrozdziały, w których zaprezentowane i przeanalizowane zostały ścieżkowe zależności pomiędzy zmiennymi o ściśle psychologicznym charakterze.

Ograniczony w czasie zakres użyteczności wyników skłania do zastanowienia się nad możliwością systematycznego prowadzenia badań mających na celu rozpoznanie wyznaczników studenckiej aktywności oraz poczucia jakości życia. Pozwoliłoby to na uchwycenie dynamiki przemian dokonujących się w obszarze edukacji akademickiej oraz dokonać oceny instytucjonalnych działań zmierzających np. w kierunku zapewniania młodym dorosłym równych szans zarówno podczas studiów, jak i w momencie rozpoczynania kariery zawodowej. Na podstawie doświadczeń wyniesionych z badań prezentowanych w rozprawie sformułować można szereg zaleceń dotyczących wdrażania takiej procedury. Zasadne wydaje się w tym przypadku poszerzenie analiz o informacje płynące z danych jakościowych oraz rozważenie możliwość przekonstruowania listy branych pod uwagę zmiennych bądź ich wskaźników.

BIBLIOGRAFIA

- Ahrens, Ch.J.Ch., Ryff, C.D. (2006). Multiple roles and Well-being: Sociodemographic and Psychological Moderators. *Sex roles*, 55, 801-815.
- Anheiter, H.H., Gerhards, J., Romo, F.P. (1995). Forms of capital and social structure in cultural fields: Examining Bourdieu's social topography. *American Journal of Sociology*, 100, 859-903.
- Argyle, M. (2008). Przyczyny i korelaty szczęścia. W: J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka* (s. 163-203). Warszawa: PWN.
- Arnett, J.J. (2000). Emerging Adulthood. A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Arnett, J.J. (2002). Psychology of Globalization. *American Psychologist*, 57, 774-783.
- Arthur, M.B., Khapova, S. N., Wilderom, C. P. M. (2005). Career success in a boundaryless career world. *Journal of Organizational Behavior*, 26, 177-202.
- Badanie losów zawodowych absolwentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Raport (2010). Kozusznik B. (kier.). Biuro Karier UŚ, Katowice.
- Baka, Ł. (2012). Zachowania konsumenckie z perspektywy teorii opanowania trwogi. W: M. Górnik-Durose, A.M. Zawadzka (red.), *W supermarkecie szczęścia. O różnorodności zachowań konsumenckich w kontekście jakości życia* (s. 187-204): Warszawa: Difin.
- Bańka, A. (2005a). Psychologia pracy. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki t. 3* (s. 283-320). Gdańsk: GWP.
- Bańka, A. (2005b). Jakość życia a jakość rozwoju. Społeczny kontekst płci, aktywności i rodziny. W: A. Bańka (red), *Psychologia jakości życia* (s. 11-78). Poznań: SPiA.
- Bańka, A. (2006). Kapitał kariery – uwarunkowania, rozwój i adaptacja do zmian organizacyjnych oraz strukturalnych rynku pracy. W: Z. Ratajczak (red.), *Współczesna psychologia pracy i organizacji* (s. 59-117). Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Bańka, A. (2007a). Globalizacja pracy i kariery a procesy identyfikacji społecznej i indywidualnej. W: W: M. Górnik-Durose, B. Kozusznik (red.), *Perspektywy psychologii pracy* (s. 53-81). Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Bańka, A. (2007b). *Psychologiczne doradztwo karier*. Poznań: Print-B.

- Barber, B.R. (2008). *Skonsumowani. Jak rynek psuje dzieci, infantylizuje dorosłych i połyka obywateli*. Warszawa: Muza SA.
- Barber, M. (2007). *Legends miejskie*. Warszawa: Wydawnictwo RM.
- Belk, R. (2008). Consumption and identity. W: A. Lewis (red.), *The Cambridge Handbook of Psychology and Economic Behavior* (181-198). Cambridge: Cambridge University Press.
- Belk, R.W., Wallendorf, M. (1990). The Sacred Meanings of Money. *Journal of Economic Psychology*, 11, 35-61.
- Bereczkei, T., Birkas, B., Kerekes, K. (2010). Altruism towards strangers in need: costly signaling in an industrial society. *Evolution and Human Behavior*, 31, 95-103.
- Blackmore, S. (2002). *Maszyna memowa*. Poznań: Rebis.
- Boniwell, I., Zimbardo, P.G. (2007). Zrównoważona perspektywa czasowa jako warunek optymalnego funkcjonowania. W: S. S. Joseph, A. P. Linley (red.), *Psychologia pozytywna w praktyce* (s. 112-131). Warszawa: PWN.
- Bourdieu, P., Passeron, J.-C. (2006). *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*. Warszawa: PWN.
- Buss, D.M. (2000). The Evolution of Happiness. *American Psychologist*, 55, 15-23.
- Buss, D.M. (2001). *Psychologia ewolucyjna*. Gdańsk: GWP.
- Brzeziński, J. (2005). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: PWN.
- Caprara, G.V., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M., Barbaranelli, C. (2006). Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice. *Political Psychology*, 27, 1-28.
- Cheng, J.T., Tracy, J.L., Heinrich, J. (2010). Pride, personality, and the evolutionary foundations of human social status. *Evolution and Human Behavior*, 31, 334-347.
- Cichobłaziński, L. (2004). *Studia – praca. Jak zarządzać swoją karierą?*. Częstochowa: Biuro Promocji i Karier Politechniki Częstochowskiej.
- Cwalina, W. (2000). *Zastosowanie modelowania równań strukturalnych w naukach społecznych*. StatSoft Polska (www.statsoft.pl).
- Czapiński, J. (2004). Ekonomiczne przesłanki i efekty dobrostanu psychicznego, W: T. Tyszka (red.), *Psychologia ekonomiczna* (s. 192-242). Gdańsk: GWP.
- Czapiński, J. (2008). Czy szczęście płaca? Dobrostan psychiczny jako przyczyna pomyślności życiowej. W: J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka* (s. 235-254). Warszawa: PWN.
- Eliade, M. (2000). *Traktat o historii religii*. Warszawa: KR.

- Dawkins, R. (2003). *Samolubny Gen*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Dawkins, R. (2007). *Bóg urojony*. Warszawa: Wydawnictwo CiS.
- Dawkins, R. (2010). *Najwspanialsze widowisko świata. Świadectwa ewolucji*. Stare Groszki: Wydawnictwo CiS.
- Deci, E.L., Ryan, R.M. (2007). Facilitating Optimal Motivation and Psychological Well-Being Across Life's Domains *Canadian Psychology*, 49, 14-23.
- Deci, E.L., Ryan, R.M. (2008). Self-determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development and Health. *Canadian Psychology*, 49, 182-185.
- Deci, E.L., Vallerand, R.J., Pelletier, L.G., Ryan, R.M. (1991). Motivation and Education: The Self-Determination Perspective. *Educational Psychologist*, 26, 325-346.
- Diener, E. (2000). Subjective Well-Being. A Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist*, 55, 34-43.
- Diener, E., Seligman, M.E.P. (2004). Beyond Money. Toward an Economy of Well-Being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5, 1-31.
- Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E., Smith, H.L. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin*, 125, 276-302.
- Diener, E., Lucas, R.E., Oishi, S. (2008). Dobrostan psychiczny. Nauka o szczęściu i zadowoleniu z życia. W: J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka* (s. 35-50). Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Diener, E., Lucas, R.E., Scollon, Ch.N. (2006). Beyond the Hedonic Treadmill. Revising the Adaptation Theory of Well-Being. *American Psychologist*, 61, 305-314.
- Diener, E., Ng, W., Harter, J., Arora, R. (2010). Wealth and Happiness Across the World: Material Prosperity Predicts Life Evaluation, Whereas Psychosocial Prosperity Predicts Positive Feeling. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99, 52-61.
- Diener, E., Ryan, K. (2009). Subjective well-being: a general overview. *South African Journal of Psychology*, 39, 391-406.
- Diener, E., Tov, W. (2009). Well-Being on Planet Earth. *Psychological Topics*, 18, 213-219.
- Dobrowolska, M. (2007). Alternatywne formy zatrudnienia. W: M. Górnik-Durose, B. Kozusznik (red.), *Perspektywy psychologii pracy* (s. 165-182). Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Dudek, Z.W. (2002). *Podstawy psychologii Junga. Od psychologii głębi o psychologii integralnej*. Warszawa: Eneteia.

- Dzwonkowska, I., Lachowicz-Tabaczek, K., Łaguna, M. (2008). *Samoocena i jej pomiar. Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga*. Warszawa: PTP.
- Ferenec, D. (2008). *Wielowymiarowy kwestionariusz samooceny MSEI*. Warszawa: PTP.
- Ferguson, G.A., Takane, Y. (2002). *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa: PWN.
- Goszczyńska, M. (2007). Wyzwania i zagrożenia dla polskiego rynku pracy u progu XXI wieku. W: M. Górnik-Durose, B. Kozusznik (red.), *Perspektywy psychologii pracy* (s. 27-52). Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Górnik-Durose, M. (2005). Psychologiczne koszty materialnego dobrobytu, czyli dlaczego nie jesteśmy tym szczęśliwsi im bogatsi. *Kolokwia Psychologiczne*, 13, 205-218.
- Górnik-Durose, M. (2007). Nowe oblicze materializmu, czyli z deszczu pod rynną. *Psychologia. Edukacja i Społeczeństwo*, 4.
- Górnik-Durose, M., Janiec, K. (2010). Merkantylizm psychiczny, struktura celów życiowych a poczucie dobrostanu psychicznego. W: A.M. Zawadzka, M. Górnik-Durose (red.), *Życie w konsumpcji, konsumpcja w życiu. Psychologiczne ścieżki współzależności* (s. 142-160). Sopot: GWP.
- Grabowski, D. (2012). Miejsce pracy w kulturze konsumpcji. Etos pasjonującej i interesującej pracy jako forma jej konsumpcji. W: M. Górnik-Durose, A.M. Zawadzka (red.), *W supermarkecie szczęścia. O różnorodności zachowań konsumenckich w kontekście jakości życia* (s. 56-77): Warszawa: Difin.
- Griskevicius, V., Bergh, B. van den, Tybur, J.M. (2010). Going Green to Be Seen. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 392-404.
- Griskevicius, V., Sundie, J.M., Miller, G.F., Tybur, J.M., Cialdini, R.B., Kenrick, D.T. (2007). Blatant Benevolence and Conspicuous Consumption: When Romantic Motives Elicit Strategic Costly Signals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 85-102.
- Grouzet, M.E., Ahuvia, A., Kim, Y., Ryan, R.M., Schmuck, P., Kasser, T., Dols, J.M. F., Lau, S., Saunderson, S., Sheldon, K.M. (2005). The Structure of Goal Contents Across 15 Cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 800-816.
- Guttman, B.S. (2008). *Ewolucjonizm. Co warto wiedzieć*. Gliwice: Wydawnictwo CKA.
- Hebdige, D. (2002). *Subculture. The Meaning of Style*. London, New York: Routledge.
- Horney, K. (2005). *Neurotyczna osobowość naszych czasów*. Poznań: Rebis.

- Hussain, D. (2011). Spirituality, religion, and health: Reflections and issues. *Europe's Journal of Psychology*, 187-197.
- Jach, Ł. (2012). Poczucie dobrostanu psychicznego studentów w kontekście posiadanych zasobów finansowych i społecznych. *Psychologia Ekonomiczna*, 1, 58-74.
- Jacyno, M. (2007). *Kultura indywidualizmu*. Warszawa: PWN.
- Janus, D. (2004). *Psychopatologia a religia*. Warszawa: Eneteia.
- Jonason, P.K. (2012). What Have You Done For Me Lately? Friendship-Selection in the Shadow of the Dark Triad Traits. *Evolutionary Psychology*, 10, 400-421.
- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: PTP.
- Kasser, T. (2010). Materialism and its Alternatives. W: A.M. Zawadzka, M. Górnik-Durose (red.), *Życie w konsumpcji, konsumpcja w życiu. Psychologiczne ścieżki współzależności* (s. 127-141). Sopot: GWP.
- Kasser, T., Ahuvia, A. (2002). Materialistic values and well-being in business students. *European Journal of Social Psychology*, 32, 137-146.
- Kasser, T., Cohn, S., Kanner, A.D., Ryan, R.M. (2007). Some Costs of American Corporate Capitalism: A Psychological Exploration of Value and Goal Conflict. *Psychological Inquiry*, 18, 1-22.
- Kasser, T., Ryan, R.M. (1993). A Dark Side of the American Dream: Correlates of Financial Success as a Central Life Aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 410-422.
- Kasser, T., Sheldon, K. M. (2002). What Makes for a Merry Christmas. *Journal of Happiness Studies*, 3, 313-329.
- Kinsley, C. H., Lambert, K. G. (2006). Mózg matki. *Świat nauki*, 3 (175), 40-47.
- Knoll, N. Schwarzer, R. (2005). „Prawdziwych przyjaciół...”. Wsparcie społeczne, stres, choroba i śmierć. W: H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie* (s.29-48). Warszawa: PWN.
- Kołąkowski, L. (2008). *O co nas pytają wielcy filozofowie. Trzy serie*. Kraków: Znak.
- Konarski, R. (2009). *Modele równań strukturalnych. Teoria i praktyka*. Warszawa; PWN.
- Kowalik, S. (2007). Jakość życia związana ze stanem zdrowia. W: S. Kowalik (red.), *Społeczne konteksty jakości życia* (s. 147-172). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSG w Bydgoszczy.

- Lawrer, E.E. (1994). From job-based to competency-based organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 15, 3-15.
- Leszkowicz-Baczyński, J. (2010). Konsumpcja klasy średniej w Polsce. Czy konsumowanie wyznacza etos? W: A.M. Zawadzka, M. Górnik-Durose (red.), *Życie w konsumpcji, konsumpcja w życiu. Psychologiczne ścieżki współzależności* (s. 34-46). Sopot: GWP.
- Lewicka, M. (2004). Kup pan książkę... mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków. *Studia Psychologiczne*, 42, 65-82.
- Liberska, H. (2004). *Perspektywy temporalne młodzieży. Wybrane uwarunkowania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Małek, R. (2005). Państwo dobrobytu. W: J. Derek i in. (red.), *Słownik myśli społeczno-politycznej* (392-399). Bielsko-Biała: PARK.
- Mały rocznik statystyczny* (2009). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Mead, M. (2000). *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Miller, G. (2010). *Teoria szpanu. Seks, ewolucja i zachowania klienta*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Mróz, B. (2010). Dyskretny urok konsumpcjonizmu. Szkic do portretu konsumenta XXI wieku. W: A.M. Zawadzka, M. Górnik-Durose (red.), *Życie w konsumpcji, konsumpcja w życiu. Psychologiczne ścieżki współzależności* (s. 15-33). Sopot: GWP.
- Myers, D.G. (2000). The Funds, Friends and Faith of Happy People. *American Psychologist*, 55, 56-67.
- Myers, D.G. (2008). Bliskie związki a jakość życia. W: J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka* (s. 204-234). Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników* (2012). Warszawa: GUS.
- Nelissen, R.M.A., Meijers, M.H.C. (2011). Social benefits of luxury brands as costly signals of wealth and status. *Evolution and Human Behavior*, 32, 343-355.
- Nettle, D. (2005). *Szczęście sposobem naukowym wyłożone*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Nettle, D. (2006). The Evolution of Personality Variation in Humans and Other Animals. *American Psychologist*, 61, 622-631.

- Nettle, D. (2008). Why do some dads get more involved than others? Evidence from a large British cohort. *Evolution and Human Behavior*, 29, 416-423.
- Nettle, D., Pollet, T.V. (2008). Natural Selection of Male Wealth in Humans. *The American Naturalist*, 172, 658-666.
- Noll, H.H. (2000). *Social Indicators and Social Reporting: The International Experience*. <http://www.ccsd.ca/noll1.html> (dostęp 26 X 2012).
- Nowicka, E. (2005). *Świat człowieka – świat kultury*. Warszawa: PWN.
- Nuttin, J.R. (1964). The future time perspective in human motivation and learning. *Acta Psychologica*, 23, 60-82.
- Oleś, M. (2010). *Jakość życia młodzieży w zdrowiu i w chorobie*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Oleś, P. (1998). *Kwestionariusz do badania kryzysu w wartościowaniu (KKW)*. Warszawa: PTP.
- O religijnym i społecznym zaangażowaniu Polaków w lokalnych parafiach* (2011). Warszawa: CBOS.
- Pavot, W., Diener, E. (1993). Review of Satisfaction With Life Scale. *Psychological Assessment*, 5, 164-173.
- Pavot, W., Diener, E. (2008). The Satisfaction With Life Scale and the emerging construct of life satisfaction. *The Journal of Positive Psychology*, 3, 137-152.
- Pelletier, L.G., Fortier, M.S., Vallerand, R.J., Briere, N.M. (2001). Associations among perceived autonomy support, forms of selfregulation, and persistence: A prospective study. *Motivation and Emotion*, 25, 279-306.
- Pervin, L. A., John, O. P. (2002). *Osobowość. Teoria i badania*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Polak, J. (2012). Religijność w kulturze konsumpcji. Jak religijni ludzie radzą sobie z konsumpcją, jak konsumenci radzą sobie z religią? W: M. Górnik-Durose, A.M. Zawadzka (red.), *W supermarkecie szczęścia. O różnorodności zachowań konsumenckich w kontekście jakości życia* (s. 245-273): Warszawa: Difin.
- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Portes, A. (2000). The Two Meanings of Social Capital. *Sociological Forum*, 15, 1-12.
- Print, M., Coleman, D. (2003). Towards Understanding of Social Capital and Citizenship Education. *Cambridge Journal of Education*, 33, 123-149.

- Prokosch, M.D., Coss, R.G., Scheib, J.A., Blozis, S.A. (2009). Intelligence and mate choice: intelligent men are always appealing. *Evolution and Human Behavior*, 30, 11-20.
- Raport o Kapitale Intelktualnym Polski. Warszawa 2008.
- Rapley, M. (2003). *Quality of Life Research. A Critical Introduction*. SAGE Publications.
- Ratzinger, J. (2012). *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*. Kraków: Znak.
- Ridley, M. (1999). *Czerwona królowa*. Poznań: Rebis.
- Ritzer, G. (1999). *McDonaldyzacja społeczeństwa*. Warszawa: Muza.
- Rook, G.A.W., Lowry, Ch.A. (2008). The hygiene hypothesis and psychiatric disorders. *Trends in Immunology*, 29, 150-158.
- Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Ryan, R.M., Huta, V., Deci, E.L. (2008). Living Well: A Self-Determination Theory Perspective on Eudaimonia. *Journal of Happiness Studies*, 9, 139-170.
- Ryff, C.D. (1995). Psychological Well-Being in Adult Life. *Current Directions in Psychological Science*, 4, 99-104.
- Ryff, C.D., Keyes, C.L.M. (1995). The Structure of a Psychical Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 719-727.
- Ryff, C.D., Heidrich, S.M. (1997). Experience and Well-Being: Explorations on Domains of Life and How They Matter. *International Journal of Behavior Development*, 20, 193-206.
- Ryff, C.D., Singer, B.H. (2008a). Know Thyself and Become What You Are: An Eudaimonic Approach To Psychological Well-Being. *Journal of Happiness Studies*, 9, 13-39.
- Ryff, C.D., Singer, B.H. (2008b). Paradoksy kondycji ludzkiej: dobrostan i zdrowie na drodze ku śmierci. W: J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka* (s. 147-162). Warszawa: PWN.
- Salmon, C. (2005). Parental Investment and Parent-Offspring Conflict. W: D. Buss (red.), *The Handbook of Evolutionary Psychology* (s. 506-527). Hoboken: John Wiley&Sons.
- Schulz, D.P., Schulz, S.E. (2008). *Psychologia a wyzwania dzisiejszej pracy*. Warszawa: PWN.
- Seligman, M.E.P. (2008). Psychologia pozytywna, W: J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna* (s. 13-17). Warszawa: PWN.

- Sikora, T. (2012). W supermarkecie szczęścia. W: M. Górnik-Durose, A.M. Zawadzka (red.), *W supermarkecie szczęścia. O różnorodności zachowań konsumenckich w kontekście jakości życia* (s. 34-55). Warszawa: Difin.
- Siuta, J. (2006). *Inwentarz Osobowości NEO-PI-R Paula T. Costy Jr i Roberta R. McCrae*. Warszawa: PTP.
- Spendel, Z. (2005). *Metodologia badań psychologicznych jako forma świadomości historycznej*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Spendel, Z. (2007). O pewnych niebezpieczeństwach nadużywania etykiet zastępczych. Niespecyficzne Zmienne Zagregowane (NZZ) w badaniach psychologicznych. W: K. Popiołek, A. Bańka (red.), *Kryzysy, katastrofy, kataklizmy w kontekście narastania zagrożeń* (s. 335-356). Poznań: SPiA.
- Spendel, Z. (2011). Kilka uwag na temat pojęcia zmiennej. Niespecyficzne zmienne zagregowane w badaniach psychologicznych. W: J. Brzeziński (red.), *Metodologia badań społecznych. Wybór tekstów* (s. 55-97). Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Stanisz, A. (2006). *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny* (t.1-3). Kraków: StatSoft.
- Szacka, B. (2003). *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Szacki, J. (2007). *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Szkoły wyższe i ich finanse w 2011 r.* (2012). Warszawa: GUS.
- Szlendak, T. (2011). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: PWN.
- Sztompka, P. (2006). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Śmieja, M., Szmajke, A. (2009). Psychoewolucyjne podejście do społecznego poznania i zachowań społecznych. W: M. Kossowska, M. Kofta (red.): *Psychologia poznania społecznego* (s. 123-142). Warszawa: PWN.
- Tokarz, A. (1999). Kierowanie sobą i konstruowanie działania: dwie współczesne teorie motywacji. W: A. Gałdowa (red.), *Wybrane Zagadnienia z Psychologii Osobowości* (s. 67-102). Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Turowski, J. (2000). *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*. Lublin: Wydawnictwo TN KUL.
- Vansteenkiste, M., Duriez, B., Simons, J., Soenens, B. (2006). Materialistic Values and Well-Being Among Business Students: Further Evidence of Their Detrimental Effect. *Journal of Applied Social Psychology*, 36, 2892-2908.

- Vansteenkiste, M., Lens, W., Deci, E.L. (2006). Intrinsic Versus Extrinsic Goal Contents in Self-determination Theory: Another Look at the Quality of Academic Motivation. *Educational Psychologist*, 41, 19-31.
- Veenhoven, R. (2009). World Database of Happiness Tool for Dealing with the 'Data-Deluge'. *Psychological Topics*, 18, 221-246.
- Vohs, K.D., Mead, N.L., Goode, M.R. (2006). The Psychological Consequences of Money. *Science*, 314, 1154-1157.
- Vohs, K.D., Schooler, J.W. (2008). The Value of Believing in Free Will. Encouraging a Belief in Determinism Increases Cheating. *Psychological Science*, 19, 49-54.
- Weber, M. (2010). *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*. Warszawa: Aletheia.
- Withrow, G.J. (2004). *Czas w dziejach. Poglądy na czas od prehistorii po dzień dzisiejszy*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Wosińska, W. (2008). *Oblicza globalizacji*. Sopot: Smak Słowa.
- Wróbel, Sz. (2010). *Umysł, gramatyka, ewolucja*. Warszawa: PWN.
- Zaleśkiewicz, T. (2012). *Psychologia ekonomiczna*. Warszawa: PWN.
- Zarycki, T. (2009). Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań teorii Pierre'a Bourdieu. *Psychologia Społeczna*, 4, 12-25.
- Zasuwa, G. (2011). Zastosowanie modelowania równań strukturalnych do badań nad zachowaniami konsumentów. W: (materiały seminaryjne) *Zastosowania statystyki i data mining w badaniach naukowych* (s. 15-26). Kraków: StatSoft.
- Zhou, X, Vohs, K.D., Baumeister, R.F. (2009). The symbolic power of money: Reminders of money alter social distress and physical pain. *Psychological Science*, 20, 700-706.
- Zimbardo, P., Boyd, J. (1999). Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1271-1288.
- Zimbardo, P., Boyd, J. (2009). *Paradoks czasu*. Warszawa: PWN.
- Ziółkowska, B. (2005). Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznać potencjał młodych dorosłych?. W: A. I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka* (s. 423-468). Gdańsk: GWP.

Źródła internetowe

1. www.bsos.umd.edu/socy/research/rosenberg.htm
2. <http://faculty.knox.edu/tkasser/aspirations.html>

3. www.thetimeparadox.com
4. www.stat.gov.pl
5. www.us.edu.pl
6. www.wiadomosci.gazeta.pl

STRESZCZENIE

W ciągu ostatniego trzydziestolecia obserwuje się w Polsce stały wzrost liczby studentów w ogólnej populacji młodych, dorosłych osób (za: raport GUS pt. *Szkoły wyższe i ich finanse w 2011r.*). Procesowi temu towarzyszą przemiany rynku pracy, czyniące posiadanie wyższego wykształcenia warunkiem koniecznym otrzymania zatrudnienia na jakimkolwiek stanowisku. Wymienione zjawiska prowadzą z jednej strony do zmieniania się funkcji studiów akademickich, które stopniowo stają się po prostu kolejnym, obowiązkowym etapem edukacji jednostki (por. Arnett, 2000), z drugiej zaś zwiększania się poziomu heterogeniczności populacji osób studiujących.

Współcześni studenci stanowią zbiorowość zróżnicowaną nie tylko pod względem zaangażowania w edukację akademicką, ale również ze względu na poziom i charakter dodatkowej, pozaakademickiej aktywności. Zaprezentowane w rozprawie badania, przeprowadzone na reprezentatywnej próbie uczących się na III roku w trybie dziennym studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, miały na celu dostarczenie informacji pozwalających na zbudowanie możliwie najpełniejszej charakterystyki omawianej grupy, uwzględniającej zarówno poziom i motywacje towarzyszące studenckiej aktywności, jak i istotne z punktu widzenia funkcjonowania jednostki zmienne, takie jak: orientacje temporalne (Zimbardo, Boyd, 1999, 2009), aspiracje życiowe (Grouzet i in., 2005; Górnik-Durose, Janiec, 2010), dobrostan psychiczny (Diener i in., 2008; Diener, Ryan, 2009; Ryff, 1995; Ryff, Singer, 2008), kryzys w wartościowaniu (Oleś, 2010) oraz kapitał społeczno-kulturowy (Portes, 1998; Bourdieu, Passeron, 2006; Zarycki, 2009).

Analiza motywacji związanych z podejmowanymi przez badane osoby aktywnościami wykazała, że najbardziej wykalkulowaną ich formę stanowiło zaangażowanie w wolontariat, zaś działalnością najbardziej autoteliczną była nauka języków obcych. Porównania przeprowadzone w grupach studentów nieaktywnych, przeciętnie aktywnych i ponadprzeciętnie aktywnych ujawniły istnienie zróżnicowania w zakresie poziomu orientacji przeszłościowo-negatywnej, aspiracji powiązanych z osiągnięciem harmonii psychofizycznej oraz licznych aspektów dobrostanu psychicznego i kapitału społeczno-kulturowego. Oprócz analiz dotyczących wyznaczników aktywności studenckiej, w rozprawie zaprezentowano ogólny model strukturalny, wyjaśniający 49% zmienności w zakresie poziomu satysfakcji z życia omawianej grupy, a także rezultaty badań na temat związków kapitału społeczno-kulturowego ze zmiennymi o charakterze psychologicznym.

Wyniki przeprowadzonych badań mogą znaleźć zastosowanie podczas projektowania oddziaływań, mających na celu lepsze dopasowanie oferty uniwersyteckiej do potrzeb osób studiujących. Wśród obszarów działalności, w których zaprezentowane analizy mogą okazać się

najbardziej wartościowe, warto wymienić udzielanie przez uczelnię stypendiów i pomocy materialnej, pracę akademickich psychologów oraz biur karier, a także tematykę artykułów publikowanych na studenckich portalach internetowych.

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 2.1. Kołowy układ celów życiowych wyróżnionych w teorii autodeterminacji	str. 30
Rysunek 3.1. Orientacje temporalne w ujęciu Zimbardo i Boyda	str. 34
Rysunek 3.2. Optymalne natężenie perspektyw czasowych w koncepcji Zimbardo i Boyda	str. 36
Rysunek 5.1. Struktura dobrostanu psychicznego w ujęciu sześciowymiarowym	str. 52
Rysunek 6.1. Model teoretyczny	str. 60
Rysunek 6.2. Studenci III roku studiów dziennych – procentowy rozkład w populacji	str. 76
Rysunek 6.3. Studenci III roku studiów dziennych – procentowy rozkład w próbie	str. 77
Rysunek 7.1. Proporcje członków poszczególnych skupień w typach aktywności	str. 85
Rysunek 7.2. Poziom aktywności a orientacje temporalne	str. 92
Rysunek 7.3. Poziom aktywności a ogólny dobrostan psychiczny	str. 96
Rysunek 7.4. Poziom aktywności a poszczególne wymiary dobrostanu psychicznego	str. 97
Rysunek 7.5. Poziom aktywności a witalność	str. 99
Rysunek 7.6. Orientacje temporalne a zaangażowanie w bliski związek	str. 102
Rysunek 7.7. Orientacje temporalne a kategoria wyznania	str. 103
Rysunek 7.8. Orientacje temporalne a typ rodziny pochodzenia	str. 104
Rysunek 7.9. Orientacje temporalne a przynależność do grupy dochodowej	str. 105
Rysunek 7.10. Przynależność do grupy dochodowej a ogólny dobrostan psychiczny	str. 115
Rysunek 7.11. Przynależność do grupy dochodowej a specyficzne wymiary dobrostanu	str. 116
Rysunek 7.12. Zaangażowanie w bliski związek a ogólny dobrostan psychiczny	str. 117
Rysunek 7.13. Zaangażowanie w bliski związek a specyficzne wymiary dobrostanu	str. 118
Rysunek 7.14. Pokolenie studentów a specyficzne wymiary dobrostanu	str. 119
Rysunek 7.15. Kwartył ilości książek a ogólny dobrostan psychiczny	str. 120
Rysunek 7.16. Typ rodziny pochodzenia a ogólny dobrostan psychiczny	str. 120
Rysunek 7.17. Typ rodziny pochodzenia a specyficzne wymiary dobrostanu	str. 121
Rysunek 7.18. Zamieszkiwanie z rodziną a specyficzne wymiary dobrostanu	str. 121
Rysunek 7.19. Podstawowe źródło utrzymania a specyficzne wymiary dobrostanu	str. 122
Rysunek 7.20. Kategoria wyznania a ogólny dobrostan psychiczny	str. 123
Rysunek 7.21. Zależności pomiędzy zmiennymi psychologicznymi uwzględnianymi w projekcie – model testowany	str. 133
Rysunek 7.22. Ścieżkowy model zależności pomiędzy zmiennymi psychologicznymi uwzględnianymi w projekcie badawczym	str. 134

SPIS TABEL

Tabela 4.1. Elementy istotne w procesie kształtowania się habitusu jednostki	str. 44
Tabela 5.1. Składniki jakości życia a zmienne analizowane w ramach rozprawy	str. 48
Tabela 6.1. Zmienne, wskaźniki oraz narzędzia pomiarowe	str. 66
Tabela 6.2. Współczynniki rzetelności skal narzędzia KBPK	str. 68
Tabela 6.3. Struktura czynnikowa Indeksu Aspiracji Życiowej w grupie studentów (N=528) ...	str. 69
Tabela 6.4. Struktura czynnikowa IAŻ – pozycje na wymiarach	str. 70
Tabela 6.5. Wymiary dobrostanu psychicznego i skale służące do ich badania	str. 72
Tabela 6.6. Rozkład studentów III roku z podziałem na płeć w próbie i w populacji	str. 77
Tabela 6.7. Wiek badanych z podziałem na płeć	str. 77
Tabela 7.1. Charakterystyka badanej próby pod względem zasobów społeczno-kulturowych ...	str. 79
Tabela 7.2. Charakterystyka badanej grupy pod względem wartości zmiennych opisanych na skali przedziałowej	str. 80
Tabela 7.3. Rodzaje podejmowanej przez studentów aktywności – częstość występowania	str. 81
Tabela 7.4. Liczba osób deklarujących określoną liczbę aktywności	str. 82
Tabela 7.5. Poziom wykalkulowania aktywności podejmowanych przez studentów	str. 83
Tabela 7.6. Porównanie rang poziomu wykalkulowania poszczególnych form aktywności	str. 83
Tabela 7.7. Kolejność poziomów wykalkulowania poszczególnych aktywności studenckich według rang	str. 83
Tabela 7.8. Podział studentów według kryterium ilościowego	str. 84
Tabela 7.9. Podział studentów według kryterium jakościowego – liczebność skupień	str. 84
Tabela 7.10. Podział studentów według kryterium jakościowego – istotność różnic poszczególnych typów aktywności w procesie wyodrębniania skupień (* wartość $p < 0,05$)	str. 85
Tabela 7.11. Poziom aktywności a średnia ocen za ostatni semestr	str. 87
Tabela 7.12. Poziom aktywności a najwyższa średnia w czasie studiów	str. 87
Tabela 7.13. Poziom aktywności a liczba przyznanych stypendiów za wyniki w nauce	str. 88
Tabela 7.14. Poziom aktywności a subiektywnie postrzegana atrakcyjność dla potencjalnego pracodawcy	str. 88
Tabela 7.15. Poziom aktywności a subiektywnie postrzegana atrakcyjność dla kolegów i koleżanek z uczelni	str. 89
Tabela 7.16. Poziom aktywności a subiektywnie postrzegana pozycja wśród znajomych	str. 89
Tabela 7.17. Skupienie studentów aktywnych a subiektywnie postrzegana atrakcyjność dla potencjalnego pracodawcy	str. 90

Tabela 7.18. Poziom aktywności a harmonia psychofizyczna.....	str. 91
Tabela 7.19. Poziom aktywności a przynależność do grupy dochodowej	str. 93
Tabela 7.20. Poziom aktywności a rodzinne tradycje akademickie.....	str. 94
Tabela 7.21. Poziom aktywności a posiadane zasoby kulturowe (ilość książek w metrach)	str. 95
Tabela 7.22. Poziom aktywności a zaangażowanie w bliski związek	str. 95
Tabela 7.23. Poziom aktywności a poczucie samoskuteeczności.....	str. 98
Tabela 7.24. Poziom aktywności a samoocena	str. 98
Tabela 7.25. Poziom aktywności a kryzys w wartościowaniu	str. 100
Tabela 7.26. Współczynniki korelacji pomiędzy orientacjami temporalnymi a celami życiowymi.....	str. 101
Tabela 7.27. Rozwój duchowy a zaangażowanie w bliski związek.....	str. 107
Tabela 7.28. Rozwój duchowy a kategoria wyznania	str. 107
Tabela 7.29. Relacje społeczne a kategoria wyznania	str. 108
Tabela 7.30. Zamieszkiwanie z rodziną a harmonia psychofizyczna, zaspokojenie materialne i relacje społeczne.....	str. 109
Tabela 7.31. Współczynniki korelacji pomiędzy celami życiowymi a dobrostanem psychicznym	str. 110
Tabela 7.32. Parametryczne współczynniki korelacji pomiędzy orientacjami temporalnymi a wskaźnikami dobrostanu psychicznego.....	str. 112
Tabela 7.33. Nieparametryczne współczynniki korelacji pomiędzy orientacjami temporalnymi a wskaźnikami dobrostanu psychicznego.....	str. 113
Tabela 7.34. Przynależność do grupy dochodowej a poczucie samoskuteeczności	str. 116
Tabela 7.35. Przynależność do grupy dochodowej a samoocena	str. 117
Tabela 7.36. Współczynniki korelacji pomiędzy celami życiowymi a wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu.....	str. 124
Tabela 7.37. Współczynniki korelacji pomiędzy perspektywami czasowymi a wskaźnikami kryzysu w wartościowaniu	str. 125
Tabela 7.38. Poczucie zagubienia wartości a kategoria wyznania.....	str. 126
Tabela 7.39. Ogólne poczucie kryzysu w wartościowaniu a typ rodziny pochodzenia.....	str. 127
Tabela 7.40. Poczucie zagubienia wartości a typ rodziny pochodzenia	str. 127
Tabela 7.41. Ogólne poczucie kryzysu w wartościowaniu a grupa dochodowa.....	str. 127
Tabela 7.42. Przynależność do grupy dochodowej a natężenie poszczególnych aspektów kryzysu w wartościowaniu	str. 128
Tabela 7.43. Poczucie zagubienia wartości a zamieszkiwanie z rodziną.....	str. 130
Tabela 7.44. Poczucie zagubienia wartości a wskaźniki dobrostanu psychicznego	str. 131

Tabela 7.45. Rozwinięcie skrótów wykorzystywanych w podrozdziale	str. 133
Tabela 7.46. Standaryzowane współczynniki regresji uwzględnione w modelu przedstawionym na rysunku 7.22.....	str. 135
Tabela 7.47. Współczynniki korelacji uwzględnionych w modelu zmiennych egzogenicznych.....	str. 136
Tabela 7.48. Zmienne endogeniczne – procent wariancji wyjaśnianej w ramach modelu	str. 136
Tabela 7.49. Weryfikacja hipotez badawczych – podsumowanie	str. 140

ANEKS

ZAŁĄCZNIK 1:

AUTORSKIE NARZĘDZIA WYKORZYSTANE W BADANIACH EMPIRYCZNYCH

SPIS NARZĘDZI

1. Kwestionariusz Badania Efektywności Studiowania (KBES)
2. Kwestionariusz Badania Portfolio Kariery (KBPK)
3. Kwestionariusz Badania Kapitału Społecznego (KBKS)
4. Indeks Aspiracji Życiowych (IAŻ; w adaptacji M. Górnik-Durose i K. Janiec)
5. Kwestionariusz Rozwoju Osobistego (KRO)

Szanowny Studencie/Szanowna Studentko

Niniejszy kwestionariusz, oraz kwestionariusze KBKS i KBPK (na następnych stronach) służą do badania samooceny studentów dotyczącej efektywności ich działań związanych ze studiowaniem, posiadanych przez nich społecznych i kulturowych zasobów oraz wybranych aspektów życia studenckiego oraz konkretnych działań podejmowanych przez młodych dorosłych w trakcie studiów. Pozostałe kwestionariusze posiadają własne instrukcje. Prosimy o ustosunkowanie się do poszczególnych kwestii poruszanych w tych narzędziach. W żadnym z kwestionariuszy **nie ma odpowiedzi dobrych i złych**, gdyż z punktu widzenia prowadzonych badań każda odpowiedź jest dobra, jeżeli tylko odpowiada ona rzeczywistości. Badanie jest całkowicie anonimowe, a jego wyniki wykorzystane zostaną do celów naukowych oraz pomogą w lepszym dostosowaniu oferty Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach do potrzeb i zainteresowań studentów.

KWESTIONARIUSZ KBES

1. Moja średnia ocen za ostatni semestr wynosi
(Jeśli studiujesz na kilku kierunkach podaj również średnie za ostatni semestr z tamtych kierunków:)
2. Moja najwyższa średnia ocen w trakcie całych studiów wynosiła
(Jeśli studiujesz na kilku kierunkach podaj również najwyższe średnie z tamtych kierunków:)
3. W trakcie studiów razy otrzymałem/am uczelniane stypendium za wyniki w nauce.
4. W trakcie studiów razy otrzymałem/am uczelniane stypendium za wyniki w sporcie.
5. W trakcie studiów razy otrzymałem/am inne nagrody i lub wyróżnienia naukowe.
(Jakie)
6. Na uczelni mogę wskazać osób, które uważam za bliskich znajomych.
W grupie tej znajduje się mężczyzn i kobiet.
7. Gdybym miał ocenić na szkolnej skali od 1 do 6 poziom mojej atrakcyjności dla potencjalnego pracodawcy, to oceniłbym go na
8. Gdybym miał ocenić na szkolnej skali od 1 do 6 poziom mojej atrakcyjności dla moich kolegów i koleżanek z uczelni, to oceniłbym go na
9. Gdybym miał ocenić na szkolnej skali od 1 do 6 mój poziom zamożności, to oceniłbym go na
10. Gdybym miał ocenić na szkolnej skali od 1 do 6 moją pozycję wśród znajomych na uczelni, to oceniłbym ją na

KWESTIONARIUSZ KBES

I. Studiuję równoległe na innym kierunku studiów

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jaki to kierunek:)

II. Ukończyłem/am wcześniej inny kierunek studiów

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jaki to kierunek:)

Jeśli zaznaczyłeś/aś odpowiedź „TAK” w pytaniach I lub II, wypełnij poniższą tabelę wybierając w każdym rzędzie tylko jedną pozycję (1=zdecydowanie nie, 2=raczej nie, 3=trudno powiedzieć, 4=raczej tak, 5=zdecydowanie tak).

Uważam, że zaangażowanie w studia na drugim kierunku czyni mnie osobą bardziej atrakcyjną dla potencjalnego pracodawcy	1	2	3	4	5
Moja aktywność związana ze studiami na drugim kierunku służy wyłącznie mojemu własnemu rozwojowi i samorealizacji*	1	2	3	4	5
Myślę, że osoby które poznałem/am dzięki studiom na drugim kierunku okażą się pomocne w mojej przyszłej karierze	1	2	3	4	5
Moje zaangażowanie w studia na drugim kierunku jest dla mnie źródłem wymiernych korzyści	1	2	3	4	5

III. Należę do jednego lub kilku uczelnianych kół naukowych

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jakie to koło/a:)

IV. W czasie studiów wystąpiłem/am na konferencji naukowej lub popularnonaukowej

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jakie to konferencje:
.....
.....)

V. W czasie studiów publikowałem/am swoje prace w naukowym lub popularnonaukowym wydawnictwie (książce, czasopiśmie itp.)

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jakie to publikacje:
.....
.....)

Jeśli zaznaczyłeś/aś odpowiedź „TAK” w pytaniach III, IV lub V, wypełnij poniższą tabelę wybierając w każdym rzędzie tylko jedną pozycję (1=zdecydowanie nie, 2=raczej nie, 3=trudno powiedzieć, 4=raczej tak, 5=zdecydowanie tak).

Moja aktywność naukowa służy wyłącznie mojemu własnemu rozwojowi i samorealizacji*	1	2	3	4	5
Myślę, że osoby które poznałem/am dzięki aktywności naukowej okażą się pomocne w mojej przyszłej karierze	1	2	3	4	5
Uważam, że moje zaangażowanie w aktywność naukową daje mi przewagę nad innymi studentami	1	2	3	4	5
Moje zaangażowanie w aktywność naukową jest dla mnie źródłem wymiernych korzyści	1	2	3	4	5

VI. Należę do jednej lub kilku organizacji studenckich (np. Rada Samorządu Studenckiego, AEGEE, NZS)

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jakie to organizacje:)

VII. W czasie studiów aktywnie uczestniczyłem/am w organizacji przedsięwzięć i imprez uczelnianych i studenckich (np. koncerty, juwenalia, wystawy, kabarety)

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jakie to przedsięwzięcia:)

Jeśli zaznaczyłeś/aś odpowiedź „TAK” w pytaniach VI lub VII, wypełnij poniższą tabelę wybierając w każdym rzędzie tylko jedną pozycję (1=zdecydowanie nie, 2=raczej nie, 3=trudno powiedzieć, 4=raczej tak, 5=zdecydowanie tak).

Uważam, że zaangażowanie w organizację studenckie czyni mnie osobą bardziej atrakcyjną dla potencjalnego pracodawcy	1	2	3	4	5
Myślę, że osoby które poznałem/am dzięki organizacjom studenckim okażą się pomocne w mojej przyszłej karierze	1	2	3	4	5
Ubiegając się o pracę przedstawię pracodawcy informacje o moim zaangażowaniu w organizację studenckie	1	2	3	4	5
Uważam, że moje zaangażowanie w organizację studenckie daje mi przewagę nad innymi studentami	1	2	3	4	5

VIII. Poza studiami, uczę się języka obcego (np. w szkole językowej)

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jakie to języki:)

Jeśli zaznaczyłeś/aś odpowiedź „TAK” w pytaniu VIII, wypełnij poniższą tabelę wybierając w każdym rzędzie tylko jedną pozycję (1=zdecydowanie nie, 2=raczej nie, 3=trudno powiedzieć, 4=raczej tak, 5=zdecydowanie tak).

Moja aktywność związana z nauką języków obcych służy wyłącznie mojemu własnemu rozwojowi i samorealizacji*	1	2	3	4	5
Nie zrezygnowałbym/abym z nauki języków obcych nawet gdybym wiedział/a, że nie przyniesie mi to żadnych korzyści*	1	2	3	4	5
Myślę, że osoby które poznałem/am dzięki nauce języków obcych okażą się pomocne w mojej przyszłej karierze	1	2	3	4	5
Żałowałbym/abym jeśli okazałoby się, że moje zaangażowanie w naukę języków obcych nie da mi w przyszłości żadnych korzyści	1	2	3	4	5

IX. Posiadam certyfikat poświadczający moje umiejętności w zakresie języków obcych

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jaki to certyfikat:)

X. Należę do jednej lub kilku organizacji pozastudenckich (np. partie, stowarzyszenia, fundacje itp.)

- ☐ NIE
- ☐ TAK (podaj jakie to organizacje:)

Jeśli zaznaczyłeś/aś odpowiedź „TAK” w pytaniu X, wypełnij poniższą tabelę wybierając w każdym rzędzie tylko jedną pozycję (1=zdecydowanie nie, 2=raczej nie, 3=trudno powiedzieć, 4=raczej tak, 5=zdecydowanie tak).

Moja aktywność związana z organizacjami pozastudenckimi służy wyłącznie mojemu własnemu rozwojowi i samorealizacji*	1	2	3	4	5
Nie zrezygnowałbym/abym z organizacji pozastudenckich nawet gdybym wiedział/a, że nie przyniesie mi to żadnych korzyści*	1	2	3	4	5
Uważam, że moje zaangażowanie w organizację pozastudencką daje mi przewagę nad innymi studentami	1	2	3	4	5
Moje zaangażowanie w organizację pozastudencką jest dla mnie źródłem wymiernych korzyści	1	2	3	4	5

XI. Posiadam hobby, które wymaga ode mnie zaangażowania (np. czasowego)

- ☐ **NIE**
- ☐ **TAK** (podaj jakie to hobby:)

Jeśli zaznaczyłeś/aś odpowiedź „TAK” w pytaniu XI, wypełnij poniższą tabelę wybierając w każdym rzędzie tylko jedną pozycję (1=zdecydowanie nie, 2=raczej nie, 3=trudno powiedzieć, 4=raczej tak, 5=zdecydowanie tak).

Uważam, że zaangażowanie w hobby czyni mnie osobą bardziej atrakcyjną dla potencjalnego pracodawcy	1	2	3	4	5
Myślę, że osoby które poznałem/am dzięki hobby okażą się pomocne w mojej przyszłej karierze	1	2	3	4	5
Ubiegając się o pracę przedstawię pracodawcy informacje o moim zaangażowaniu w hobby	1	2	3	4	5
Uważam, że moje zaangażowanie w hobby daje mi przewagę nad innymi studentami	1	2	3	4	5

XII. Oprócz studiowania, zajmuję się również pracą zarobkową

- ☐ **NIE**
- ☐ **TAK** (podaj branżę i stanowisko:)

Jeśli zaznaczyłeś/aś odpowiedź „TAK” w pytaniu XII, wypełnij poniższą tabelę wybierając w każdym rzędzie tylko jedną pozycję (1=zdecydowanie nie, 2=raczej nie, 3=trudno powiedzieć, 4=raczej tak, 5=zdecydowanie tak).

Moja aktywność związana z pracą służy wyłącznie mojemu własnemu rozwojowi i samorealizacji*	1	2	3	4	5
Nie zrezygnowałbym/abym z pracy nawet gdybym wiedział/a, że nie przyniesie mi to żadnych korzyści*	1	2	3	4	5
Moja praca jest zgodna z moimi zainteresowaniami*	1	2	3	4	5
Czerpię wiele osobistej satysfakcji z mojej pracy*	1	2	3	4	5

XIII. Oprócz studiowania, angażuję się również w wolontariat

- ☐ **NIE**
- ☐ **TAK** (podaj branżę i stanowisko:)

Jeśli zaznaczyłeś/aś odpowiedź „TAK” w pytaniu XIII, wypełnij poniższą tabelę wybierając w każdym rzędzie tylko jedną pozycję (1=zdecydowanie nie, 2=raczej nie, 3=trudno powiedzieć, 4=raczej tak, 5=zdecydowanie tak).

Swoje zaangażowanie w wolontariat postrzegam jako środek do realizacji innego, ważniejszego celu	1	2	3	4	5
Myślę, że osoby które poznałem/am dzięki wolontariatowi okażą się pomocne w mojej przyszłej karierze	1	2	3	4	5
Ubiegając się o pracę przedstawię pracodawcy informacje o moim zaangażowaniu w wolontariat	1	2	3	4	5
Uważam, że moje zaangażowanie w wolontariat daje mi przewagę nad innymi studentami	1	2	3	4	5

KWESTIONARIUSZ KBKS

1	Płeć	K M	zaznacz jedną z odpowiedzi
2	Wiek		podaj swoją liczbę lat
3	Zaangażowanie w bliski związek	a) nie jestem zaangażowana/y b) jestem w związku nieformalnym c) jestem w związku formalnym (małżeństwo)	zaznacz jedną z opcji
4	Kierunek i rok studiów	kierunek: rok:	podaj kierunek i studiów
5	Wyznanie		podaj swoje wyznanie (np. judaizm, islam) lub brak wyznania
6	Typ rodziny pochodzenia	a) pełna b) niepełna c) rekonstruowana	zaznacz jedną z odpowiedzi
7	Wyznanie rodziców	matka: ojciec:	podaj wyznanie rodziców lub ewentualny brak wyznania
8	Liczba rodzeństwa		podaj liczbę rodzeństwa
9	Kolejność urodzenia		podaj jako które dziecko w rodzinie się urodziłeś
10	Wykształcenie rodzeństwa	a) b) c) d) e)	podaj poziom wykształcenia (np. średnie, wyższe) rodzeństwa w kolejności od najstarszego do najmłodszego
11	Wykształcenie rodziców	ojciec: matka:	podaj poziom wykształcenia rodziców
12	Wykształcenie dziadków	dziadek 1: dziadek 2: babcia 1: babcia 2:	podaj poziom wykształcenia dziadków
13	Czy ktoś z bliskiej rodziny studiował bądź studiuje ten sam kierunek co Ty?	nie tak (kto:)	zaznacz jedną z odpowiedzi
14	Wykonywany zawód rodziców	ojciec: matka:	podaj wykonywany zawód rodziców lub ewentualny brak pracy lub status emeryta, rencisty itp.
15	Ilość książek w domu rodzinnym (mierzona długością półek, które zajmują)		podaj szacunkową ilość książek, jakie znajdowały się lub znajdują w Twoim rodzinnym domu; na półce o długości 1 metra mieści się około 40-50 książek
16	Dochód brutto (w zł) na jednego członka Twojej rodziny	• obecnie: • gdy miałem/am 18 lat:	podaj szacunkowy dochód na jednego członka rodziny obecnie i gdy miałeś 18 lat
17	Czy mieszkasz aktualnie z rodzicami, opiekunami, dziadkami lub rodzeństwem?	• nie • tak	wybierz jedną odpowiedź
18	Jakie jest Twoje podstawowe źródło utrzymania?	a) utrzymuję się samodzielnie b) jestem na utrzymaniu rodziny c) inne (jakie:)	wybierz jedną odpowiedź

INDEKS ASPIRACJI ŻYCIOWYCH

(wersja zM210610)

Poniższy kwestionariusz dotyczy wartości i celów, do jakich ludzie dążą. Kwestionariusz zawiera różne stwierdzenia, określające, co jest w życiu ważne. Prosimy o uważne przeczytanie każdego z nich, a następnie o ocenę, w jakim stopniu dane stwierdzenie odnosi się do tego, co Ty osobiście uważasz za istotne w życiu.

W tym kwestionariuszu nie ma odpowiedzi dobrych ani złych. Prosimy nie zatrzymywać się zbyt długo nad poszczególnymi stwierdzeniami i zaznaczać tę odpowiedź, która jako pierwsza wydała się najbliższa temu, co w danej sprawie myślisz o swoim życiu.

Kwestionariusz jest anonimowy. Twoje odpowiedzi posłużą wyłącznie do celów naukowych.

Odpowiedzi prosimy każdorazowo zaznaczać na skali poprzez otoczenie kółkiem wybranej cyfry, gdzie poszczególne cyfry oznaczają:

1 – to nie jest istotne/ ważne dla mnie

2 – to jest mało istotne/ważne dla mnie

3 – to jest umiarkowanie istotne/ważne dla mnie

4 – to jest istotne/ważne dla mnie

5 – to jest bardzo istotne/ważne dla mnie

1.	Mieć zawsze obok siebie kogoś, kto otoczy mnie uwagą i troską	1	2	3	4	5
2.	Być skutecznym w działaniu	1	2	3	4	5
3.	Być uważanym przez innych ludzi za osobę atrakcyjną	1	2	3	4	5
4.	Znaleźć własne odpowiedzi na podstawowe pytania egzystencjalne (np. czy istnieje Bóg, czy jest życie po śmierci, jaki sens ma życie)	1	2	3	4	5
5.	Panować nad swoimi emocjami	1	2	3	4	5
6.	Bezinteresownie pomagać ludziom, którzy tego potrzebują	1	2	3	4	5
7.	Samodzielnie dokonywać życiowych wyborów, nie czekając na zewnętrzny	1	2	3	4	5
8.	Zdobyć sympatię ludzi	1	2	3	4	5
9.	Czuć się pełnym energii i życia	1	2	3	4	5
10.	Być w sytuacji, gdy niewiele rzeczy zagraża własnemu bezpieczeństwu	1	2	3	4	5
11.	Wieść życie pełne przyjemności	1	2	3	4	5
12.	Posiadać wiele drogich rzeczy	1	2	3	4	5
13.	Mieć wygląd zewnętrzny, zgodny z własnymi upodobaniami	1	2	3	4	5
14.	Być podziwianym przez wielu ludzi	1	2	3	4	5
15.	Być uprzejmym i ugodowym	1	2	3	4	5
16.	Mieć udane życie seksualne	1	2	3	4	5
17.	Rozwinać na własny użytek normy moralno-etyczne i kierować się nimi w	1	2	3	4	5
18.	Mieć zaspokojone osobiste potrzeby (jedzenie, mieszkanie i ubranie)	1	2	3	4	5
19.	Mieć poczucie, że jest się kochanym	1	2	3	4	5
20.	Czuć się wolnym	1	2	3	4	5

21.	Poprzez swoje działania sprawiać, że życie innych ludzi staje się lepsze	1	2	3	4	5
22.	Być sławnym	1	2	3	4	5
23.	Mieć dobrą kondycję fizyczną	1	2	3	4	5
24.	Być przez kogoś akceptowanym takim jakim się jest, bez względu na	1	2	3	4	5
25.	Podążać własną drogą, zgodną z własnymi zamierzeniami i	1	2	3	4	5
26.	Odnaleźć spełnienie w religii lub innych formach duchowości	1	2	3	4	5
27.	Żyć zgodnie z wymaganiami otoczenia	1	2	3	4	5
28.	Skutecznie radzić sobie z problemami życiowymi	1	2	3	4	5
29.	Czuć się pewnie i bezpiecznie	1	2	3	4	5
30.	Zdobyć uznanie ludzi, co do swojego wyglądu zewnętrznego	1	2	3	4	5
31.	Być zadowolonym z poziomu swojej sprawności fizycznej	1	2	3	4	5
32.	Odnieść sukces finansowy	1	2	3	4	5
33.	Mieć ekscytujące życie	1	2	3	4	5
34.	Nie martwić się tym, co się w życiu przydarza	1	2	3	4	5
35.	Stworzyć coś, co będzie miało wartość nieprzemijającą	1	2	3	4	5
36.	Odnaleźć religijne i/lub filozoficzne podstawy, które pomogą zrozumieć	1	2	3	4	5
37.	Być lubianym przez prawie wszystkich znajomych	1	2	3	4	5
38.	Być zadowolonym z własnych zdolności i możliwości	1	2	3	4	5
39.	Być w stanie z powodzeniem ukryć oznaki przemijającego czasu	1	2	3	4	5
40.	Nie chorować za często i za bardzo	1	2	3	4	5
41.	Mieć podobne gusta i pragnienia do tych, jakie mają inni ludzie	1	2	3	4	5
42.	Mieć dość pieniędzy, aby kupić wszystko, co się chce	1	2	3	4	5
43.	Okazywać swoją miłość szczególnym dla siebie osobom	1	2	3	4	5
44.	W religii i/lub filozofii znaleźć wskazówki wspierające własny rozwój	1	2	3	4	5
45.	Sprostać wyzwaniom, jakie stawia życie	1	2	3	4	5
46.	Rozumieć dlaczego robi się rzeczy, które się robi	1	2	3	4	5
47.	Pomóc światu stawać się lepszym	1	2	3	4	5
48.	Zaznać sporo zmysłowej przyjemności	1	2	3	4	5
49.	Prowadzić życie i robić rzeczy zgodne własnymi przekonaniami i	1	2	3	4	5
50.	Być zaangażowanym w głęboki związek z bliską osobą	1	2	3	4	5
51.	Mieć dobrze płatną pracę	1	2	3	4	5
52.	Mieć dobre relacje z ludźmi	1	2	3	4	5
53.	Być fizycznie zdrowym	1	2	3	4	5
54.	Mieć mnóstwo wolnego czasu	1	2	3	4	5
55.	Nadążać za modą	1	2	3	4	5
56.	Żyć w otoczeniu, które będzie stabilne i stosunkowo niezmiennie	1	2	3	4	5
57.	Zdobyć szczerzy szacunek innych ludzi	1	2	3	4	5

Dziękujemy za wypełnienie kwestionariusza

KWESTIONARIUSZ KRO

Każdy człowiek posiada pewien potencjał, którego prawidłowe wykorzystanie prowadzi do pełni rozwoju osobistego. Zastanów się nad tym, w jaki sposób wykorzystujesz swój potencjał i jak dotychczas przebiegał twój osobisty rozwój. Następnie ustosunkuj się do poniższych stwierdzeń, wybierając w przypadku każdego z nich jedną z siedmiu odpowiedzi:

- 1 – całkowicie się nie zgadzam,
- 2 – nie zgadzam się,
- 3 – raczej się nie zgadzam,
- 4 – ani się zgadzam, ani nie zgadzam,
- 5 – raczej się zgadzam,
- 6 – zgadzam się.
- 7 – zgadzam się całkowicie.

- ___ Pod bardzo wieloma względami moje życie jest bliskie ideału.
- ___ Mam doskonałe warunki życia.
- ___ Jestem zadowolony ze swojego życia.
- ___ Jak dotąd udawało mi się osiągnąć to, co uważam za ważne w życiu.
- ___ Gdybym mógł przeżyć moje życie jeszcze raz nie zmieniłbym prawie nic.

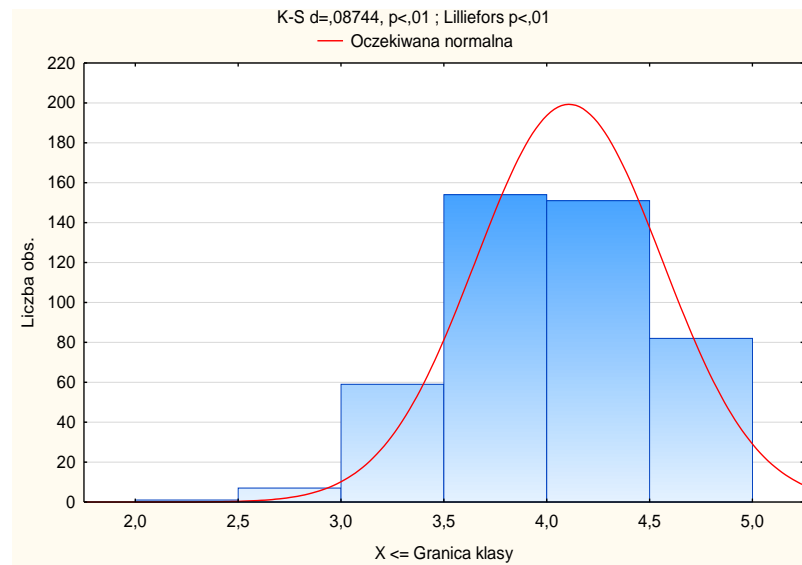
Dziękujemy za wypełnienie kwestionariusza!

ZAŁĄCZNIK 2:

ROZKŁADY ZMIENNYCH IŁOŚCIOWYCH, UWZGLĘDNIONYCH W BADANIACH EMPIRYCZNYCH

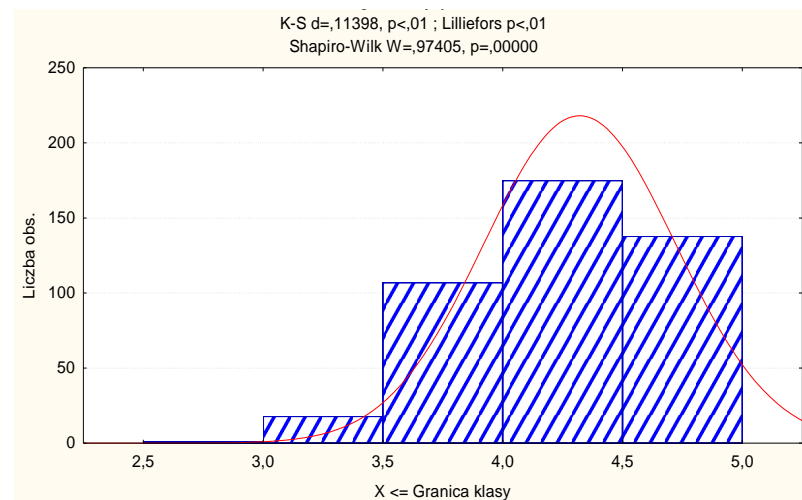
Rysunek Z2.1. Rozkład uzyskanych przez osoby badane średnich za ostatni semestr

źródło: opracowanie własne

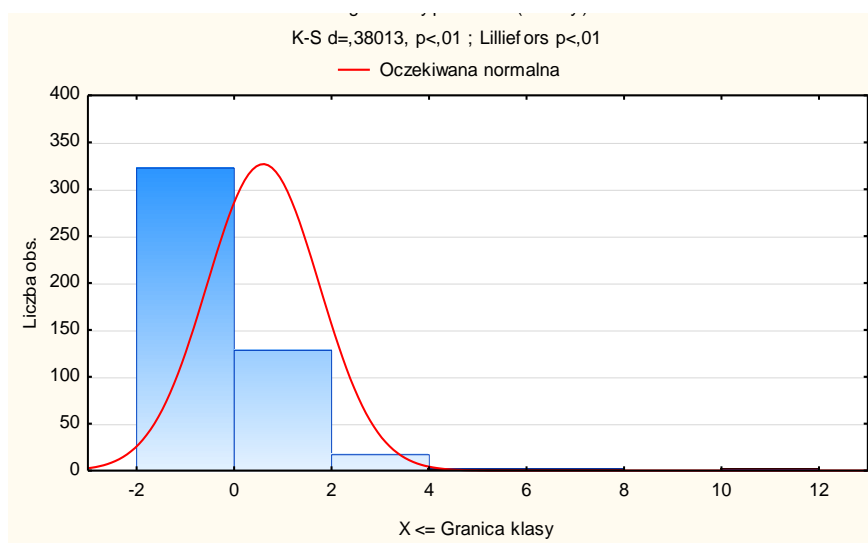
Rysunek Z2.2. Rozkład uzyskanych przez osoby najwyższych średnich w czasie studiów

źródło: opracowanie własne

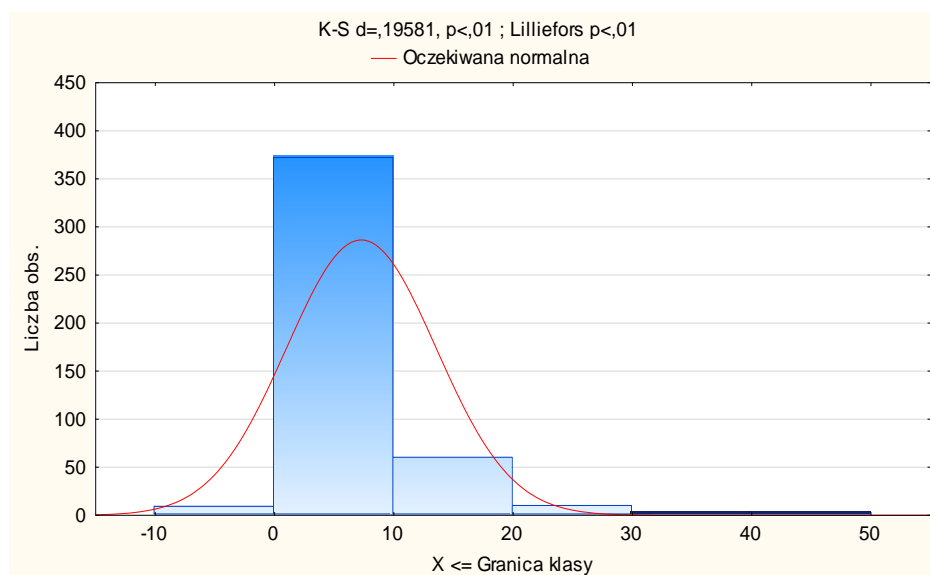
Rysunek Z2.3. Rozkład liczby uzyskanych w trakcie studiów przez osoby badane liczby stypendiów

źródło: opracowanie własne

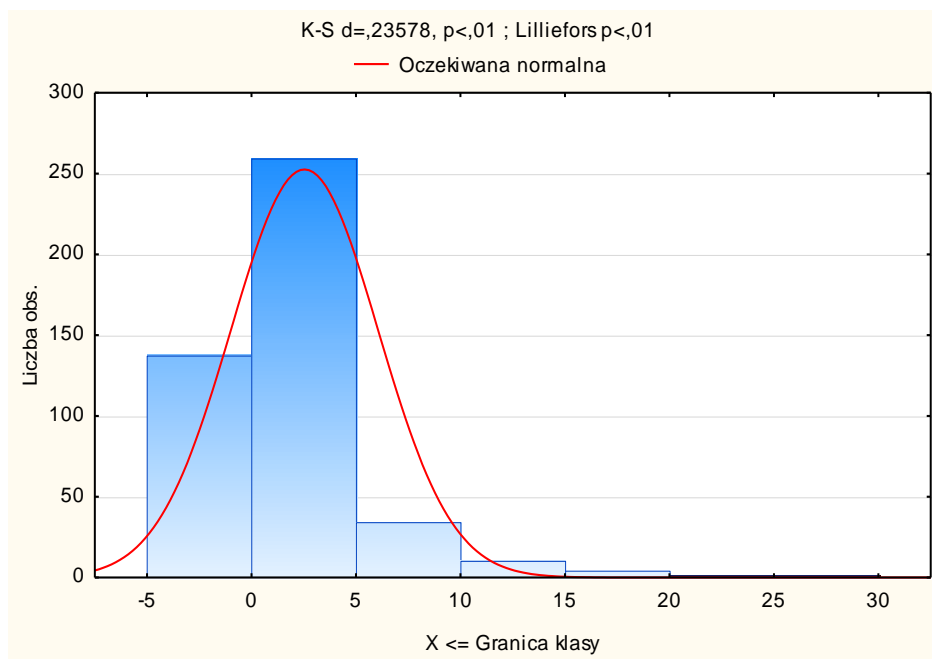

Rysunek Z2.4. Rozkład liczby posiadanych przez osoby badane bliskich znajomych na uczelni

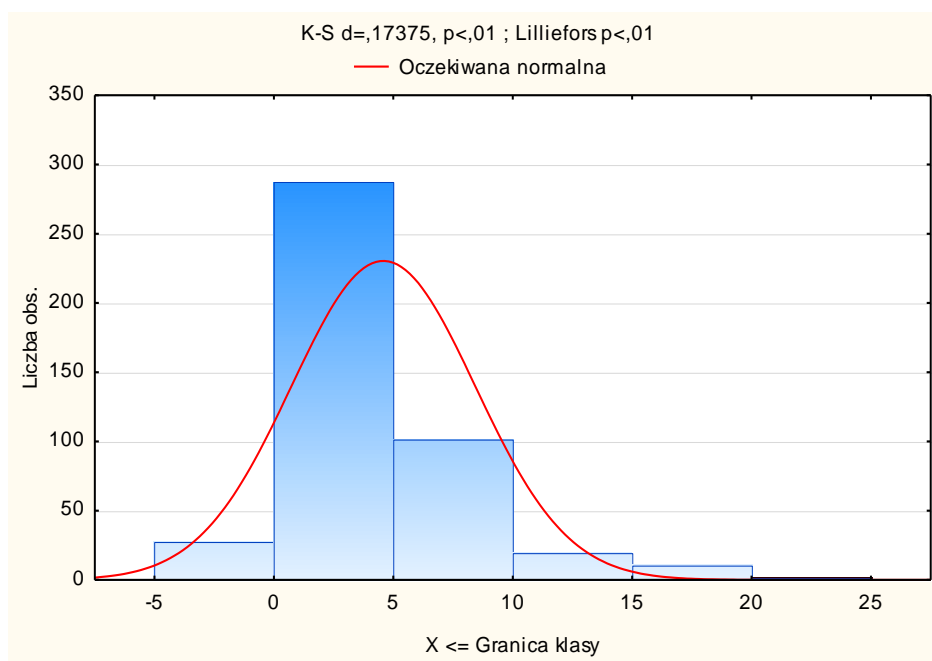
źródło: opracowanie własne

Rysunek Z2.5. Rozkład liczby posiadanych przez osoby badane bliskich znajomych mężczyzn na uczelni
źródło: opracowanie własne

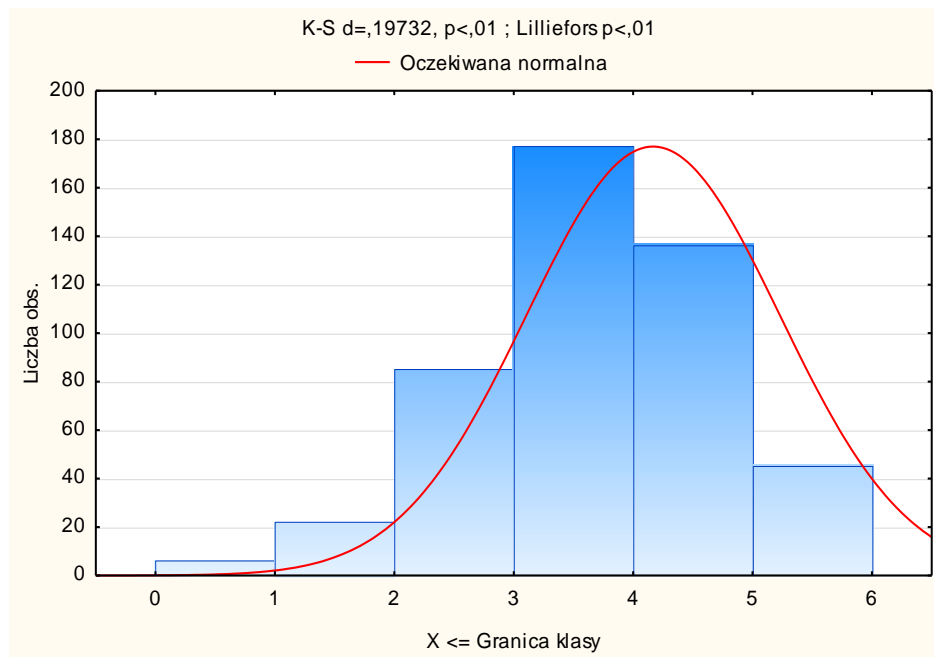

Rysunek Z2.6. Rozkład liczby posiadanych przez osoby badane bliskich znajomych kobiet na uczelni
źródło: opracowanie własne

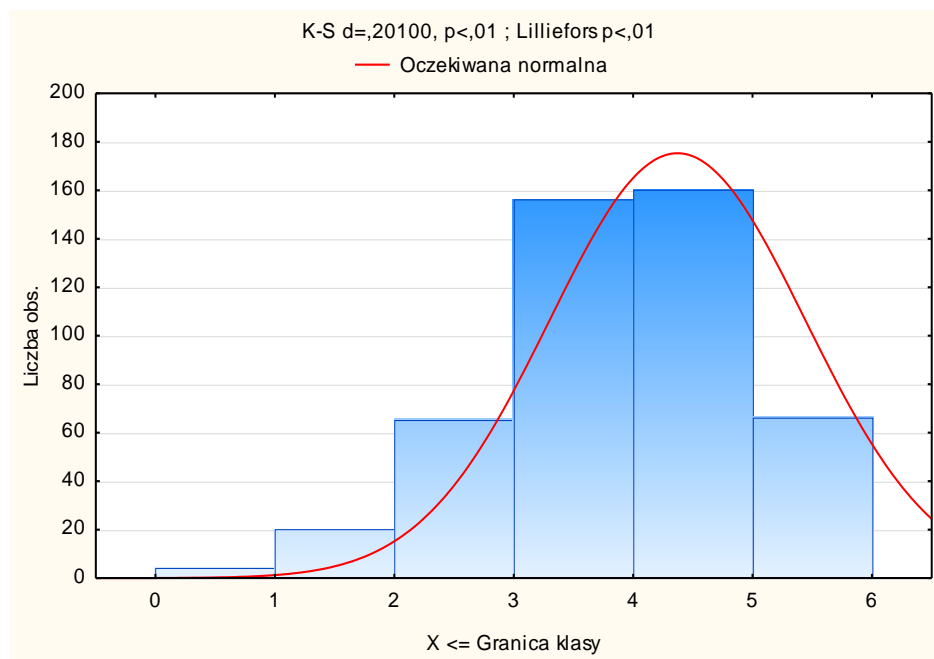
Rysunek Z2.7. Rozkład subiektywnej atrakcyjności osób badanych dla potencjalnego pracodawcy

źródło: opracowanie własne

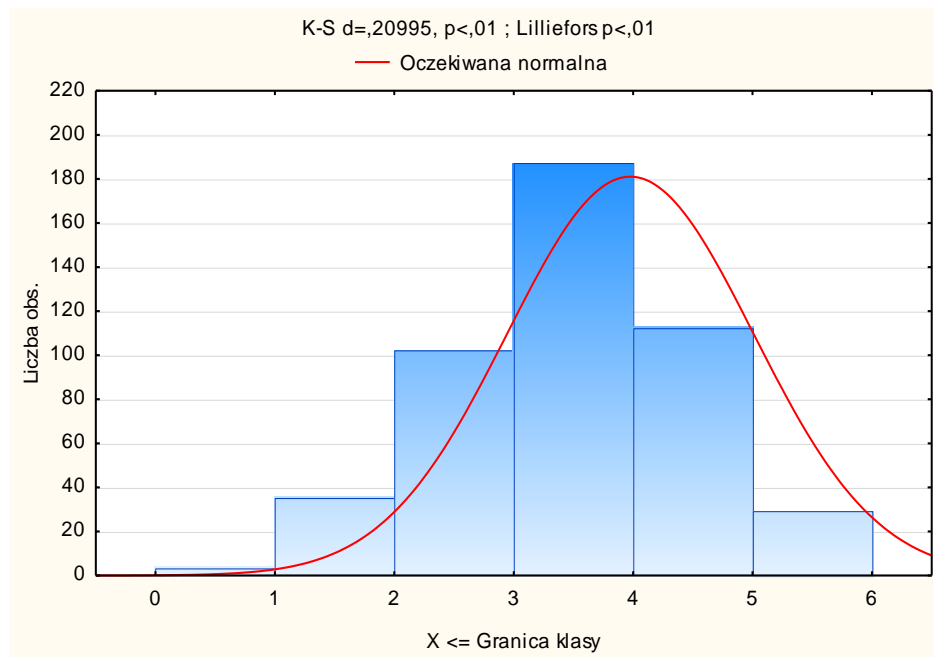
Rysunek Z2.8. Rozkład subiektywnej atrakcyjności osób badanych dla kolegów i koleżanek

źródło: opracowanie własne

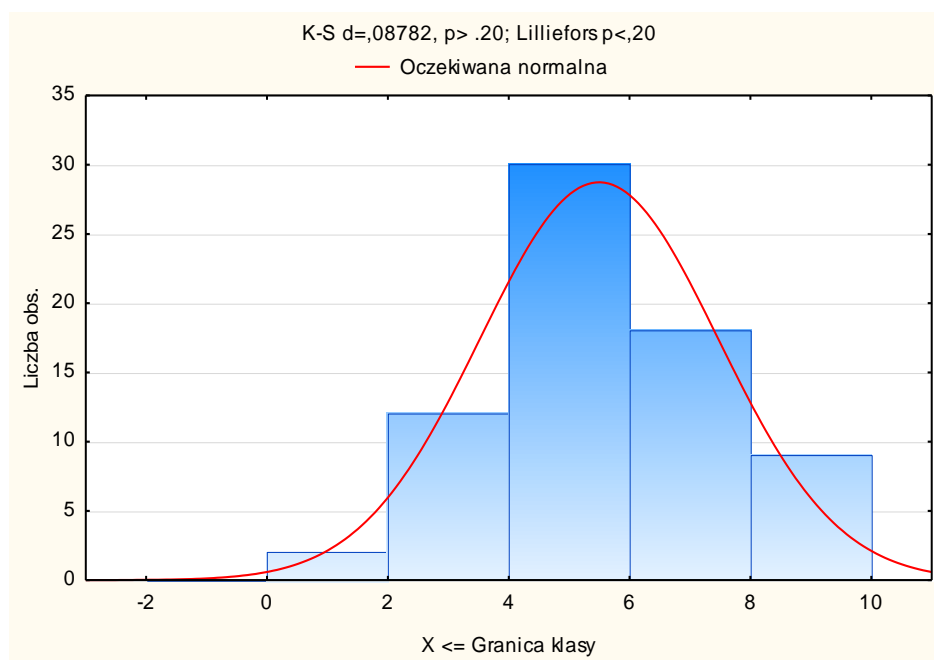
Rysunek Z2.9. Rozkład subiektywnej pozycji osób wśród znajomych

źródło: opracowanie własne

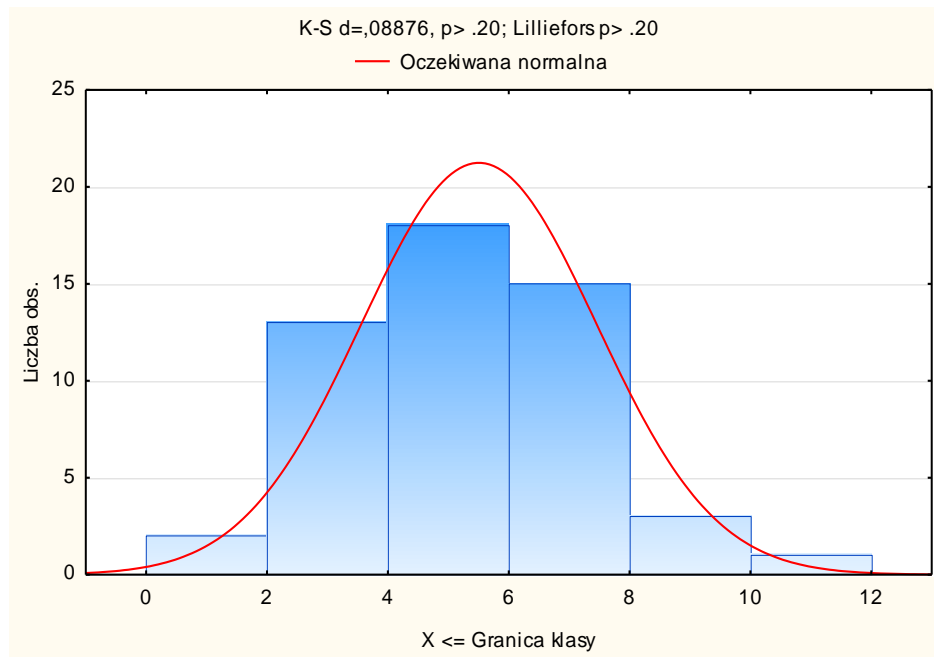
Rysunek Z2.10. Rozkład deklarowanego przez osoby badane wykalkulowania zaangażowania w studia na II kierunku

źródło: opracowanie własne

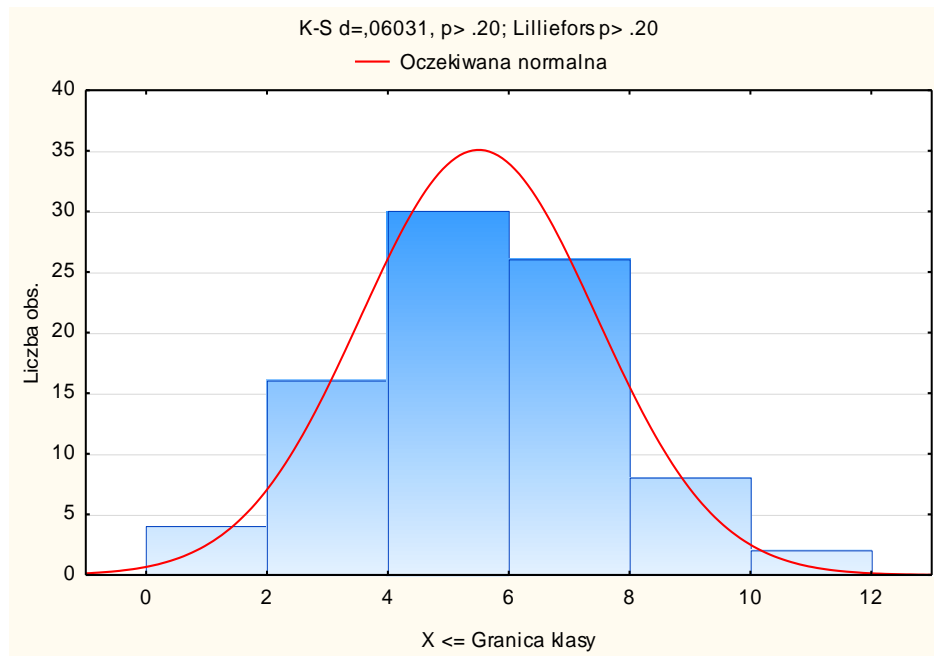
Rysunek Z2.11. Rozkład deklarowanego przez osoby badane wykalkulowania zaangażowania w aktywność naukową

źródło: opracowanie własne

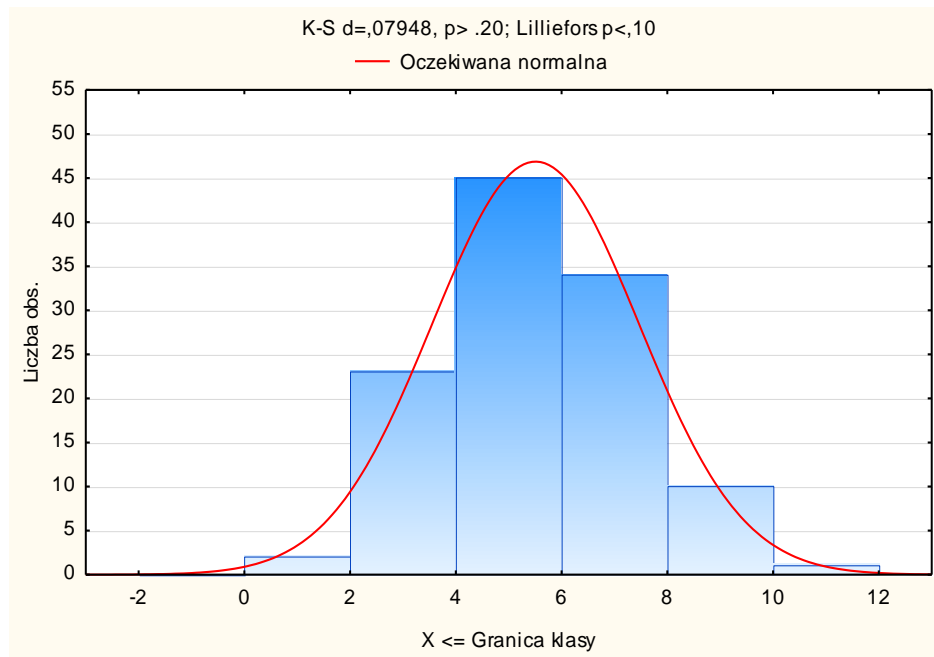
Rysunek Z2.12. Rozkład deklarowanego przez osoby badane wykalkulowania zaangażowania w działalność uczelnianą

źródło: opracowanie własne

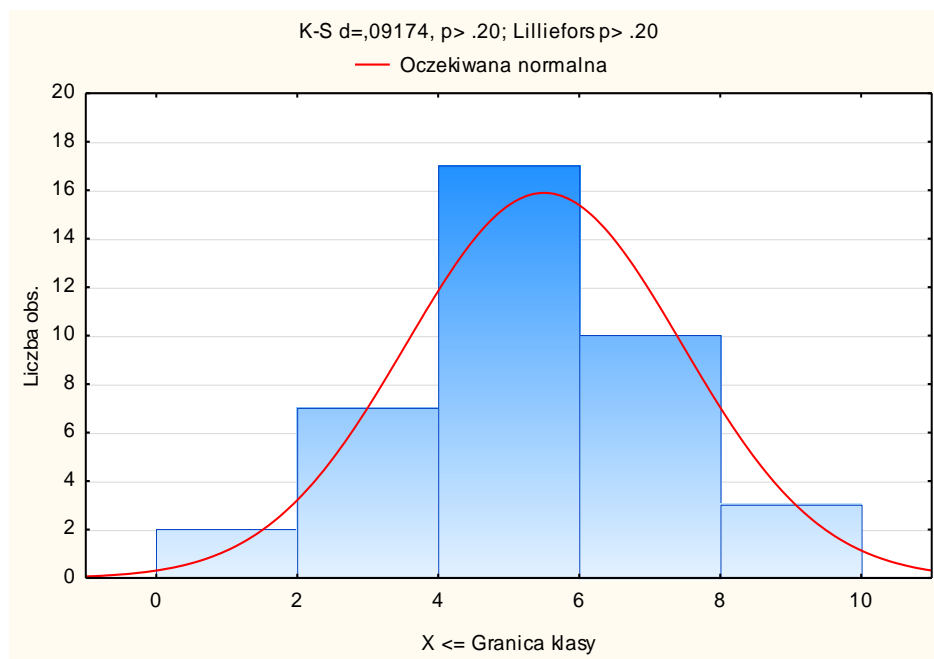
Rysunek Z2.13 Rozkład deklarowanego przez osoby badane wykalkulowania zaangażowania w naukę języka obcego

źródło: opracowanie własne

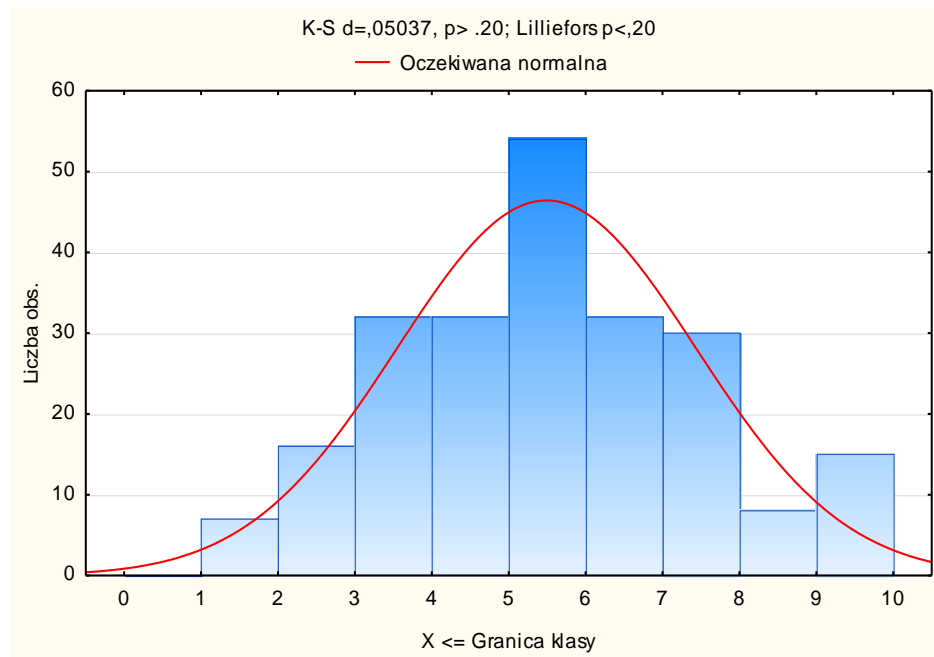
Rysunek Z2.14. Rozkład deklarowanego przez osoby badane wykalkulowania zaangażowania w organizację pozastudenckie

źródło: opracowanie własne

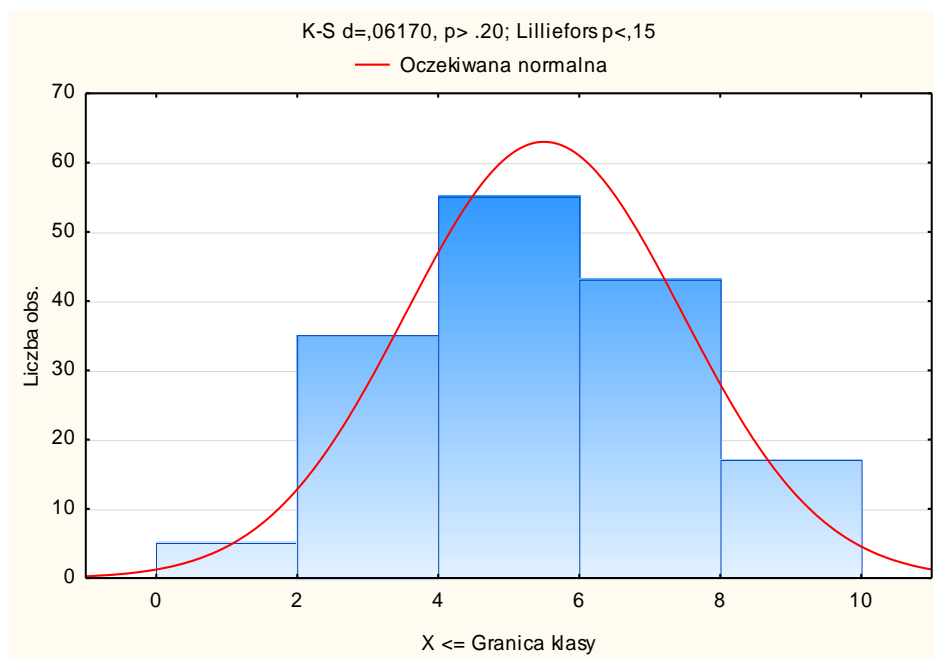
Rysunek Z2.15. Rozkład deklarowanego przez osoby badane wykalkulowania zaangażowania w hobby

źródło: opracowanie własne

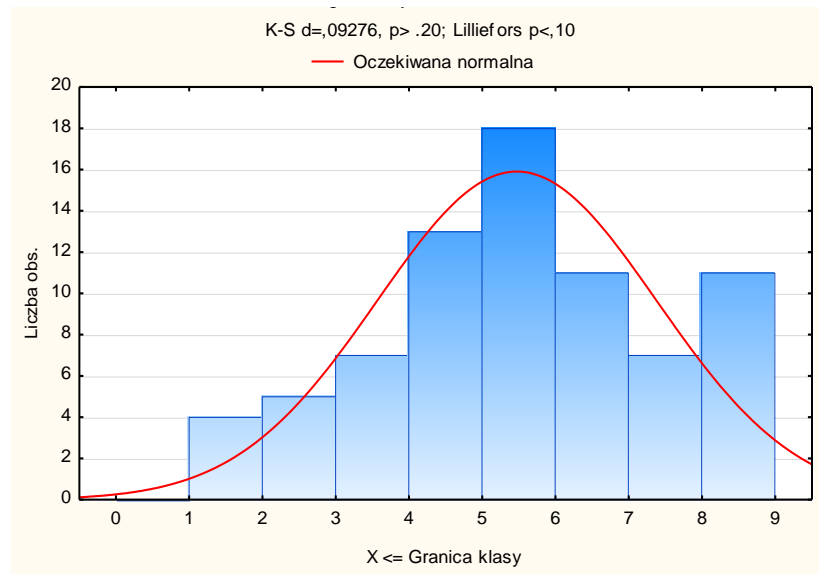
Rysunek Z2.16. Rozkład deklarowanego przez osoby badane wykalkulowania zaangażowania w pracę

źródło: opracowanie własne

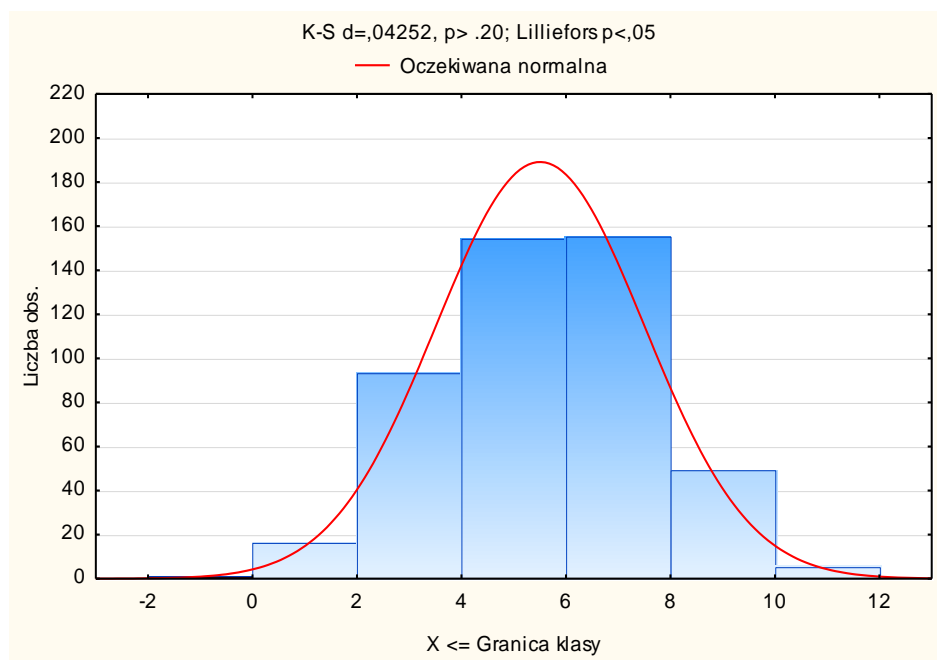
Rysunek Z2.17 Rozkład deklarowanego przez osoby badane wykalkulowania zaangażowania w wolontariat

źródło: opracowanie własne

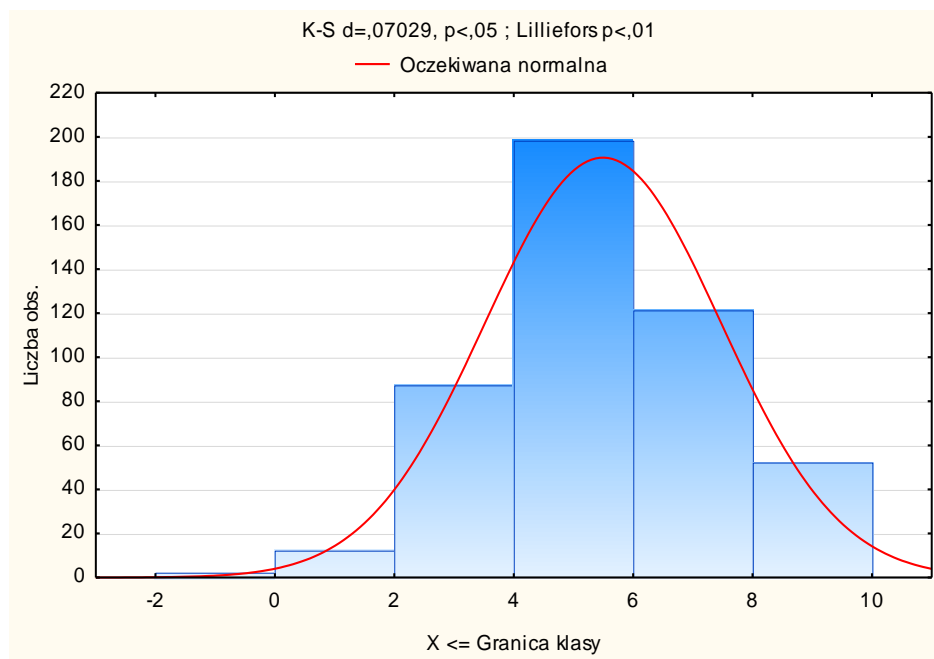
Rysunek Z2.18 Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w narzędziu SWLS

źródło: opracowanie własne

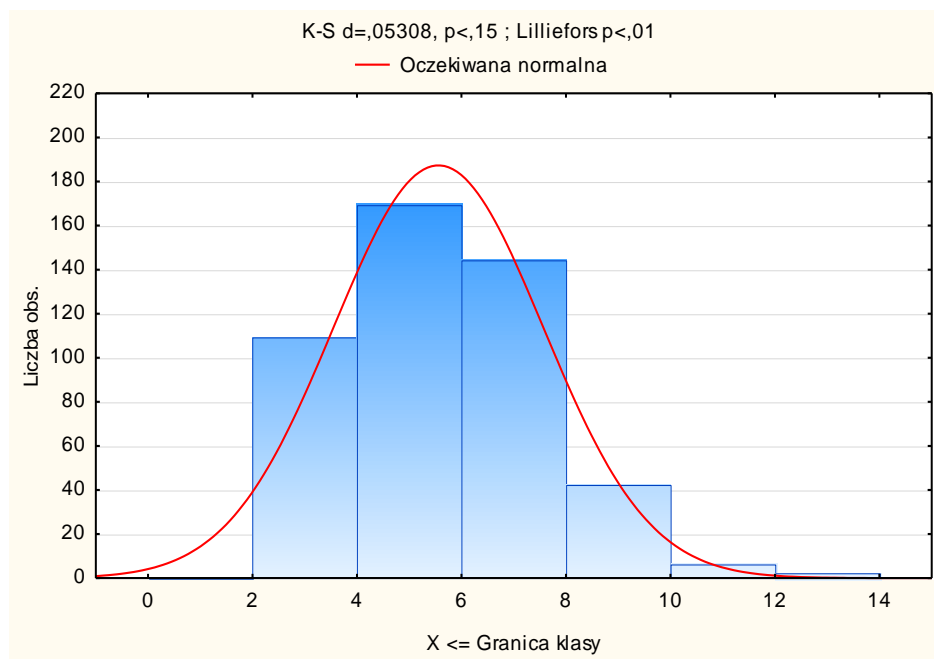
Rysunek Z2.19. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w narzędziu GSES

źródło: opracowanie własne

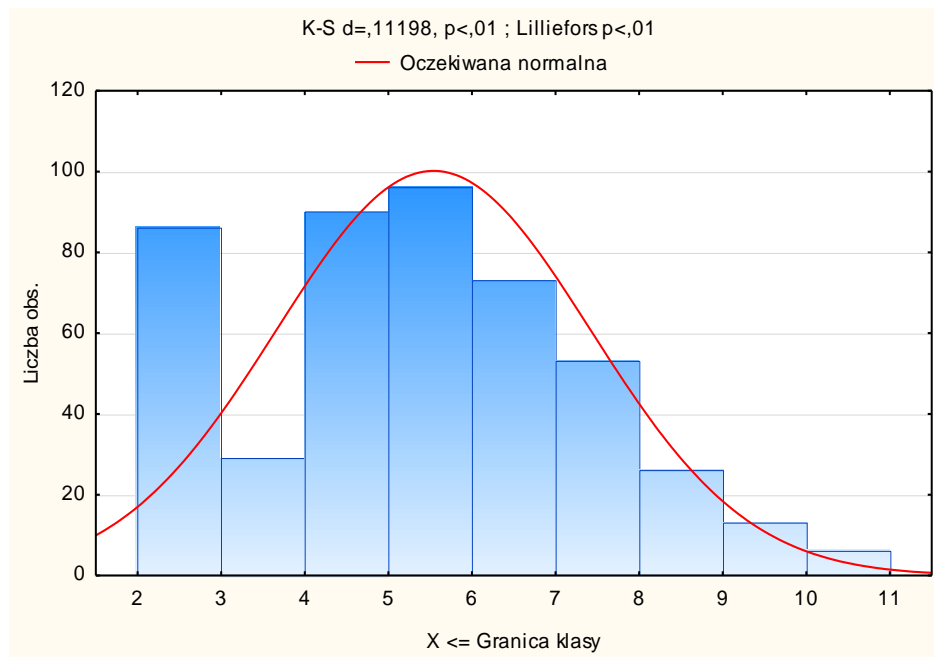
Rysunek Z2.20. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali pełnej narzędzia KKW

źródło: opracowanie własne

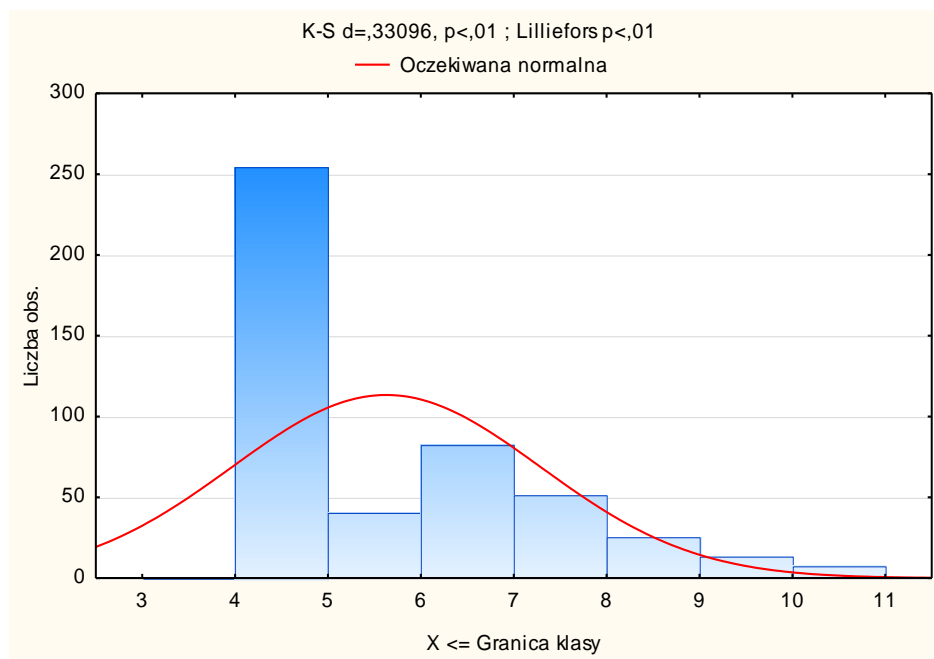
Rysunek Z2.21 Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali H narzędzia KKW

źródło: opracowanie własne

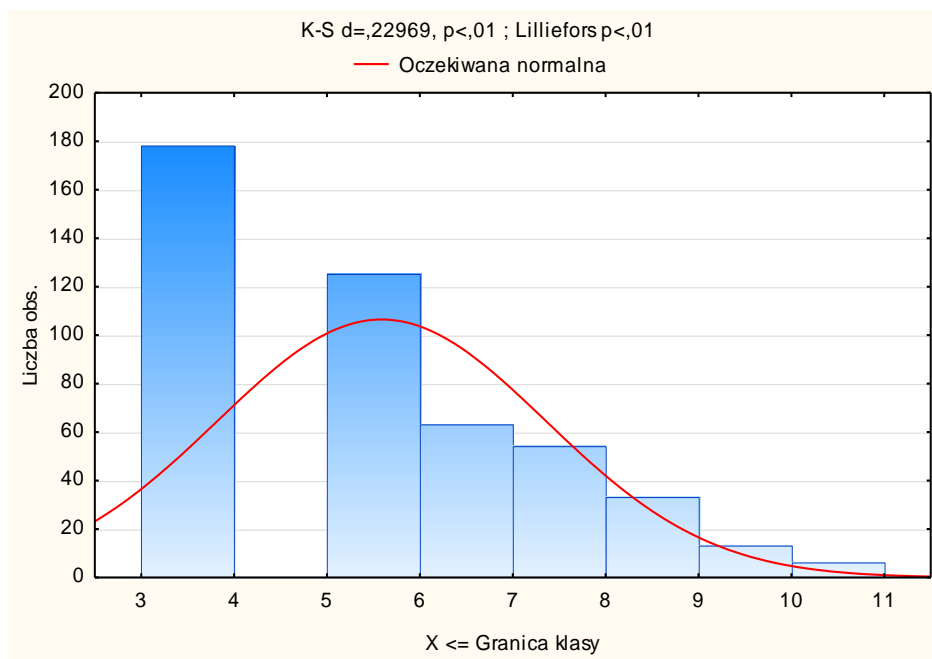
Rysunek Z2.22. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali Z narzędzia KKW

źródło: opracowanie własne

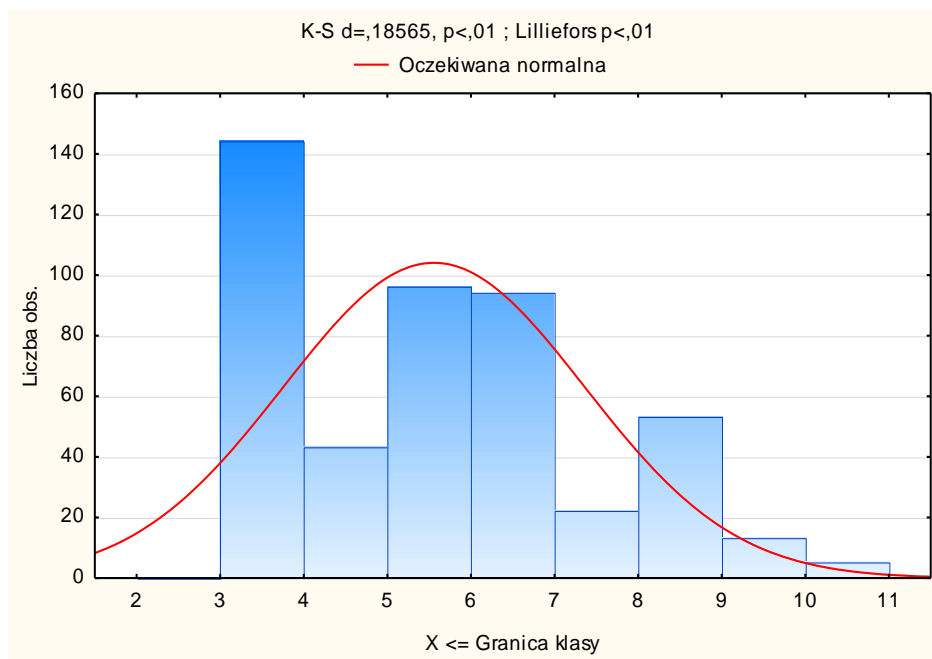
Rysunek Z2.23. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali D narzędzia KKW

źródło: opracowanie własne

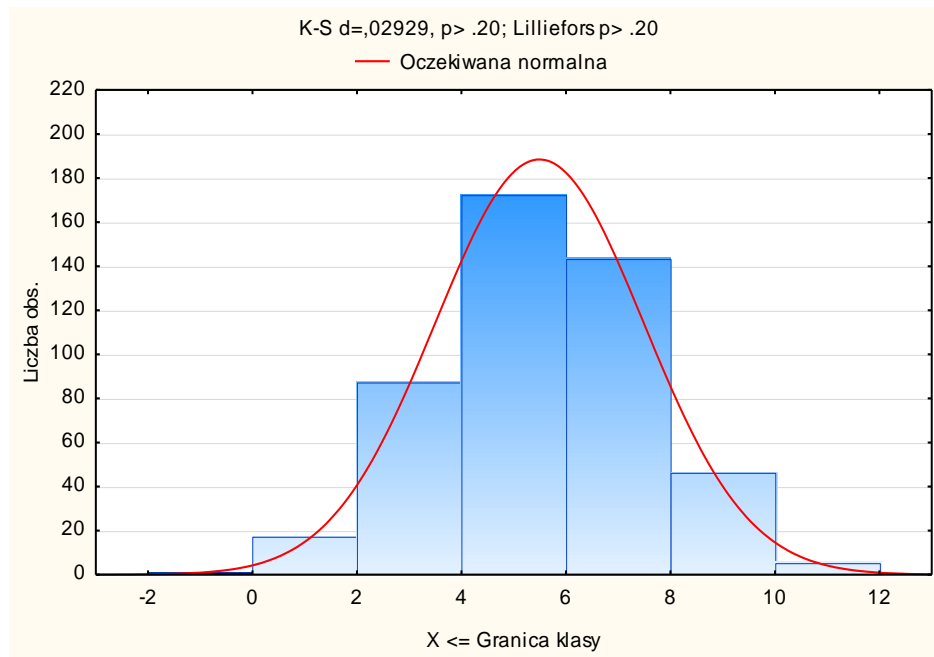
Rysunek Z2.24. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali R narzędzia KKW

źródło: opracowanie własne

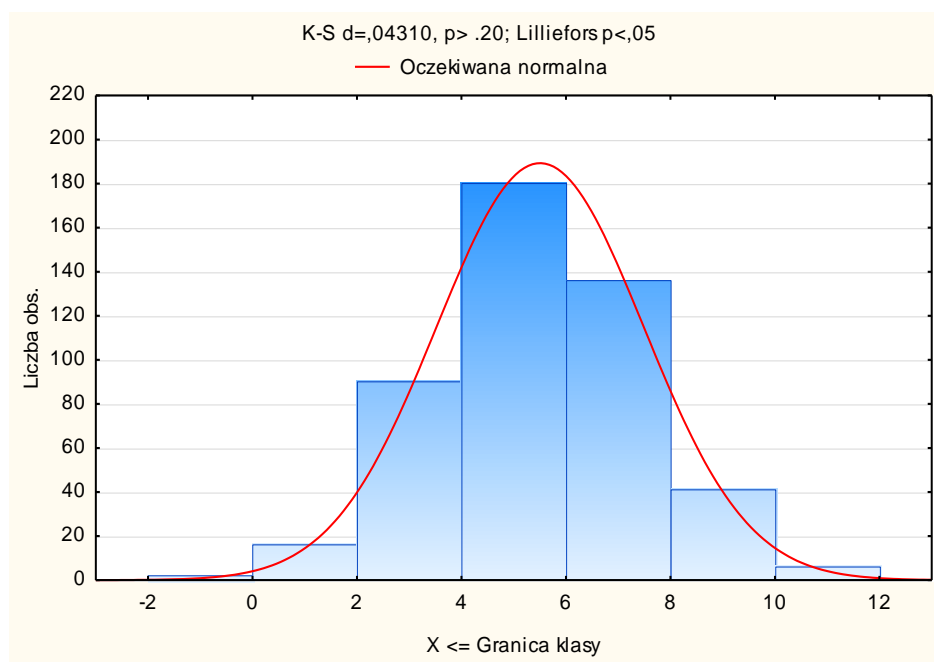
Rysunek Z2.25. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali *bycie kochanym* narzędzia MSEI

źródło: opracowanie własne

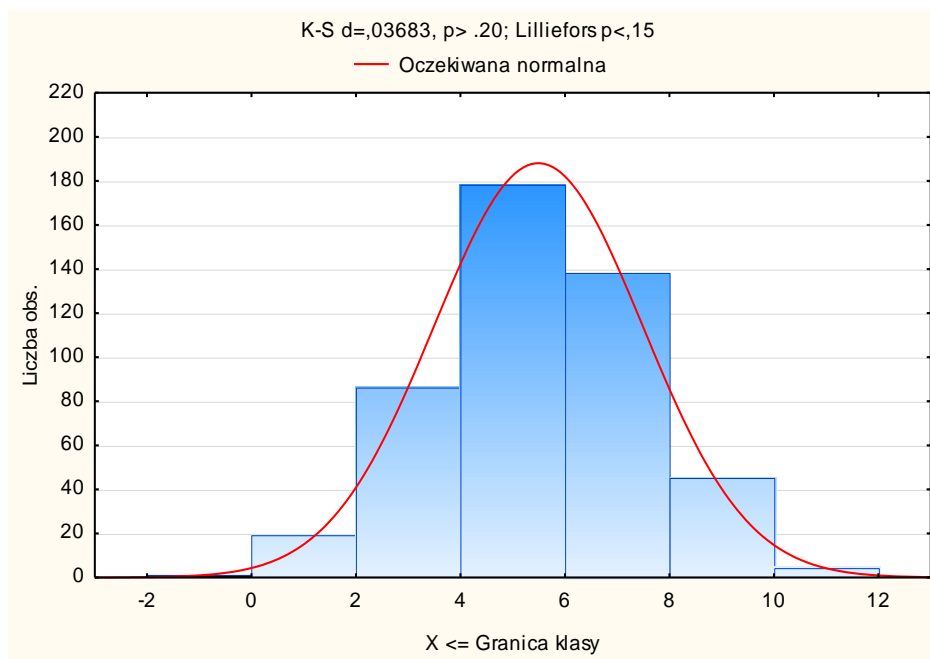
Rysunek Z2.26. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali *popularność* narzędzia MSEI

źródło: opracowanie własne

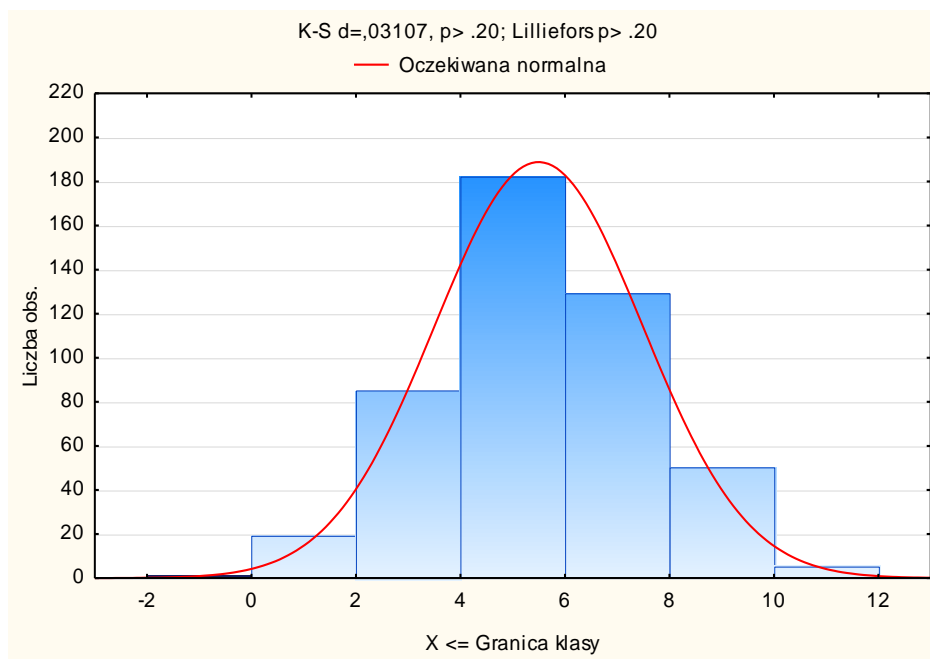
Rysunek Z2.27. Rozkład wyników w skali *integracja tożsamości* narzędzia MSEI

źródło: opracowanie własne

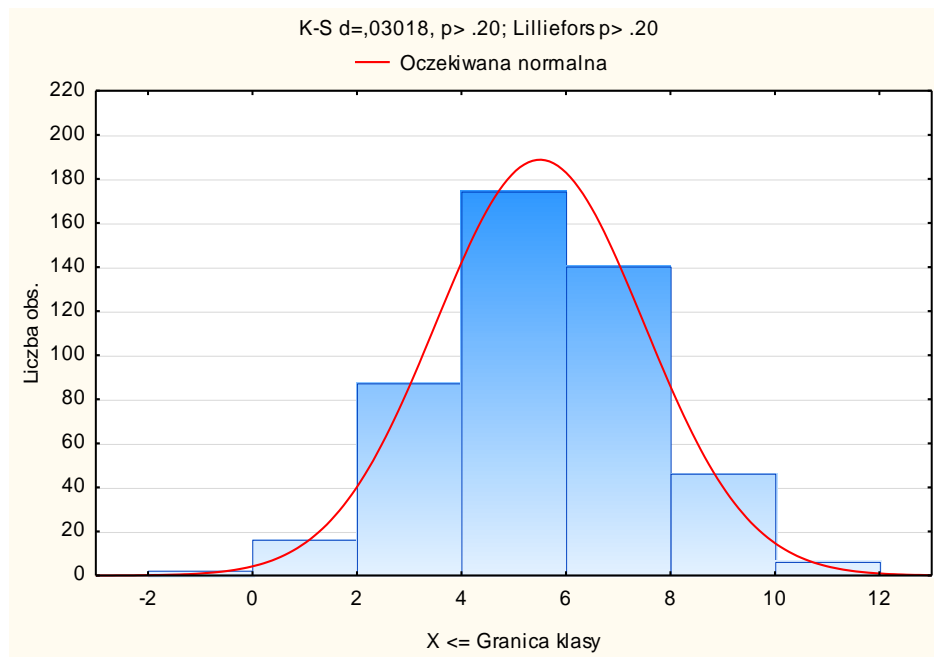

Rysunek Z2.28. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali *kompetencje* narzędzia MSEI

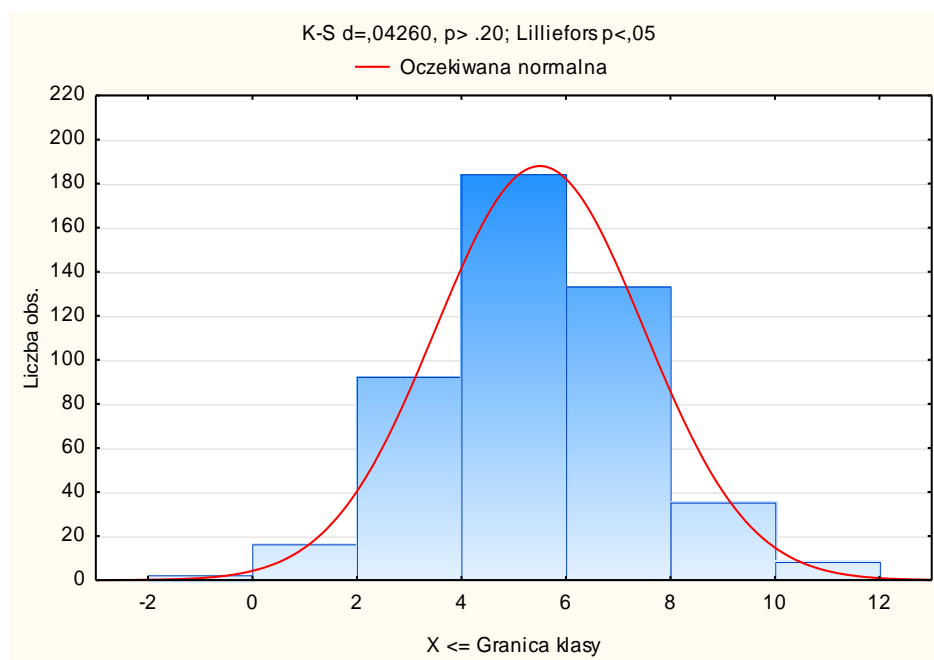
źródło: opracowanie własne

Rysunek Z2.29. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali *witalność* narzędzia MSEI
źródło: opracowanie własne

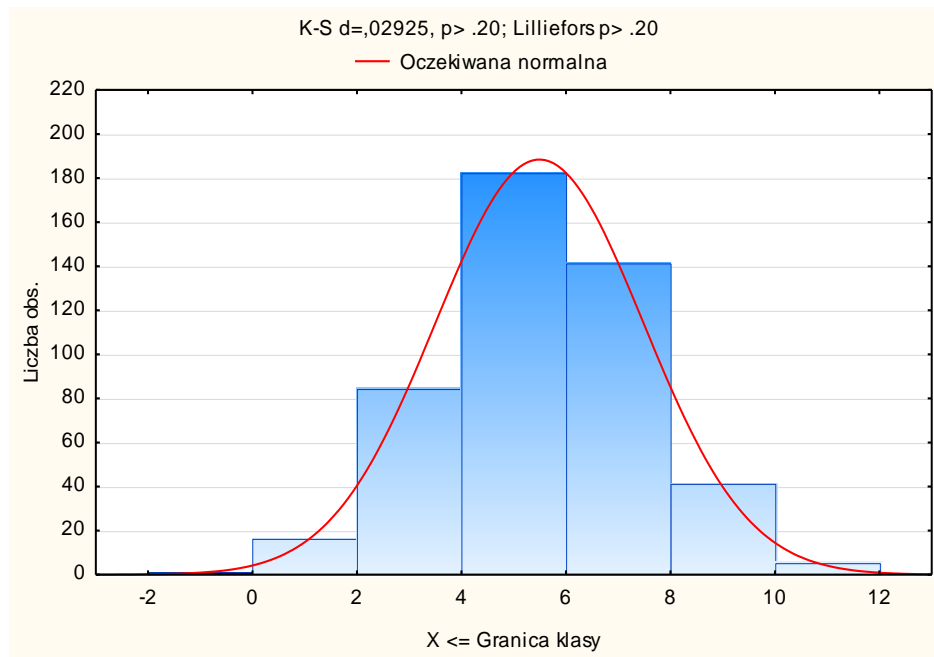

Rysunek Z2.30. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali *orientacji przeszłościowo-pozytywnej* narzędzia ZTPI
źródło: opracowanie własne

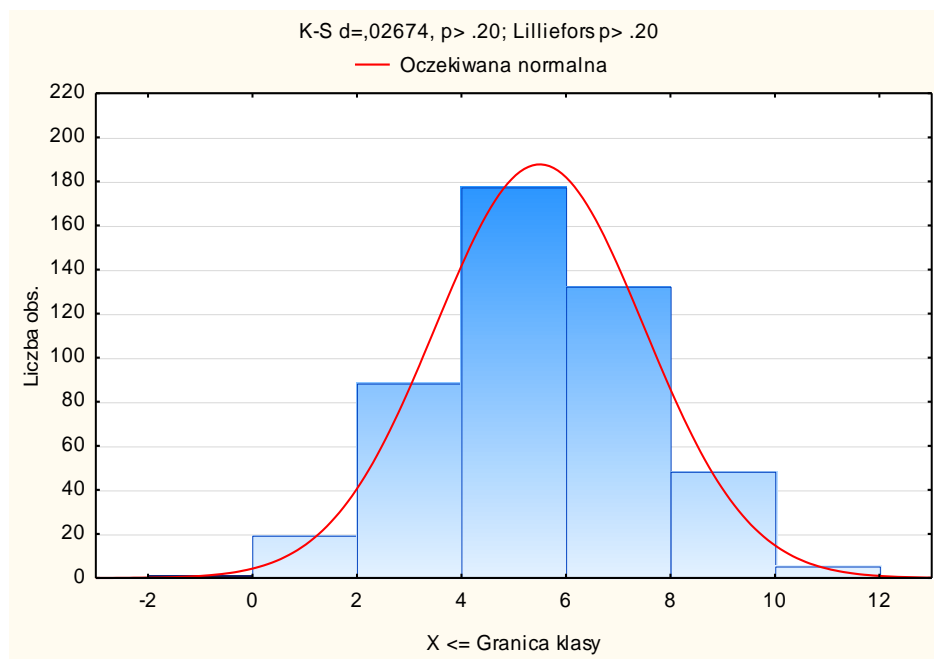
Rysunek Z2.31. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali orientacji przeszłościowo-negatywnej narzędzia ZTPI

źródło: opracowanie własne

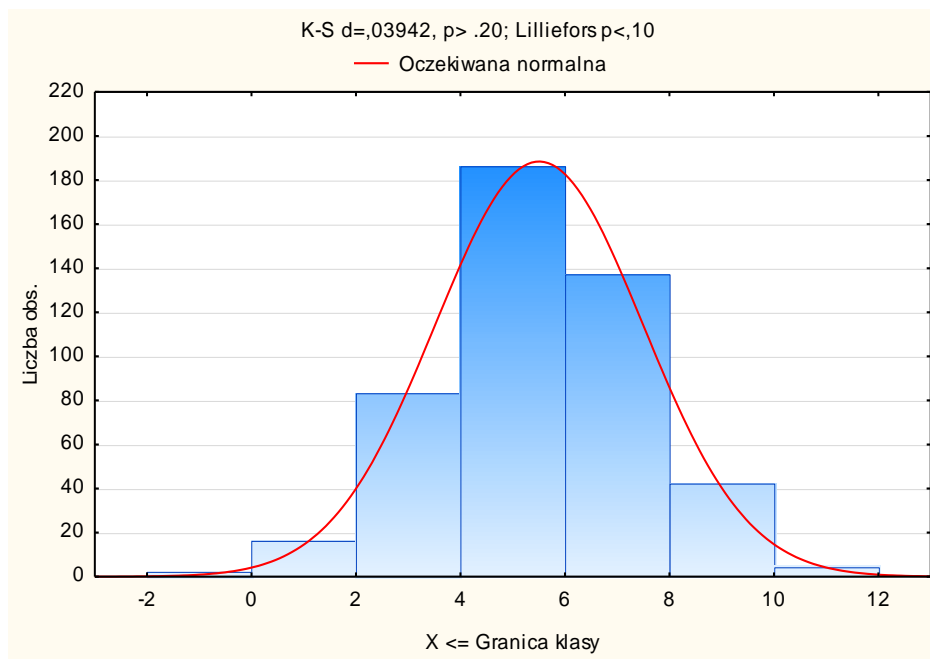
Rysunek Z2.32. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali orientacji terażniejszościowej hedonistycznej narzędzia ZTPI

źródło: opracowanie własne

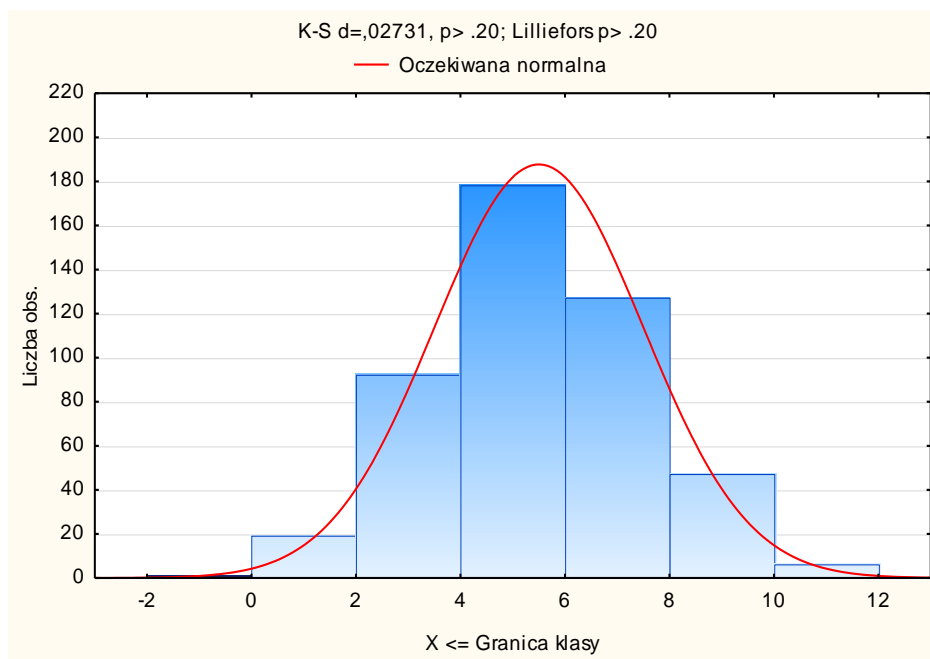
Rysunek Z2.33. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali orientacji teraźniejszościowej fatalistycznej narzędzia ZTPI

źródło: opracowanie własne

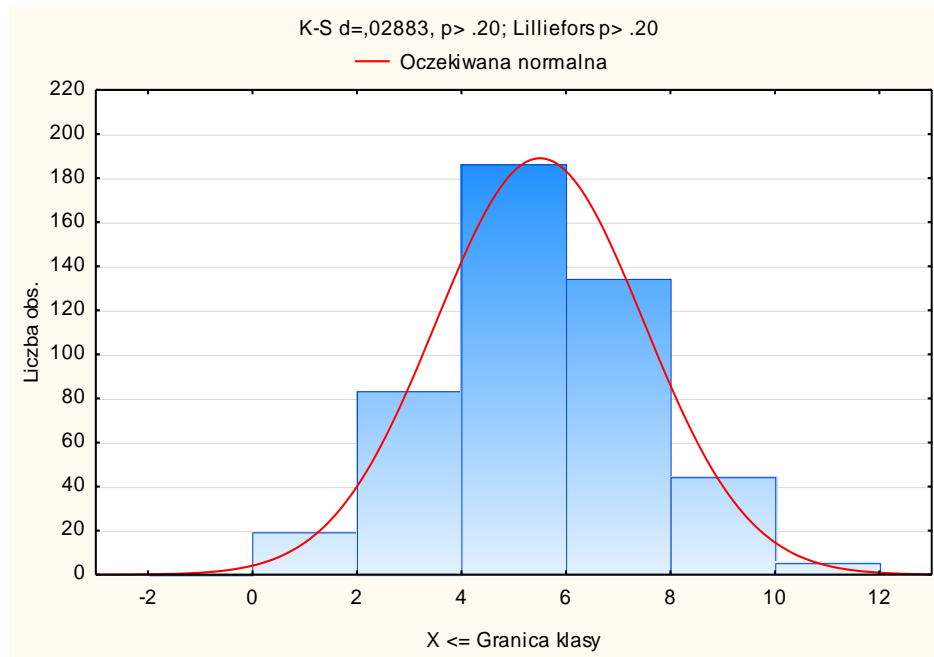
Rysunek Z2.34. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali orientacji przyszłościowej narzędzia ZTPI

źródło: opracowanie własne

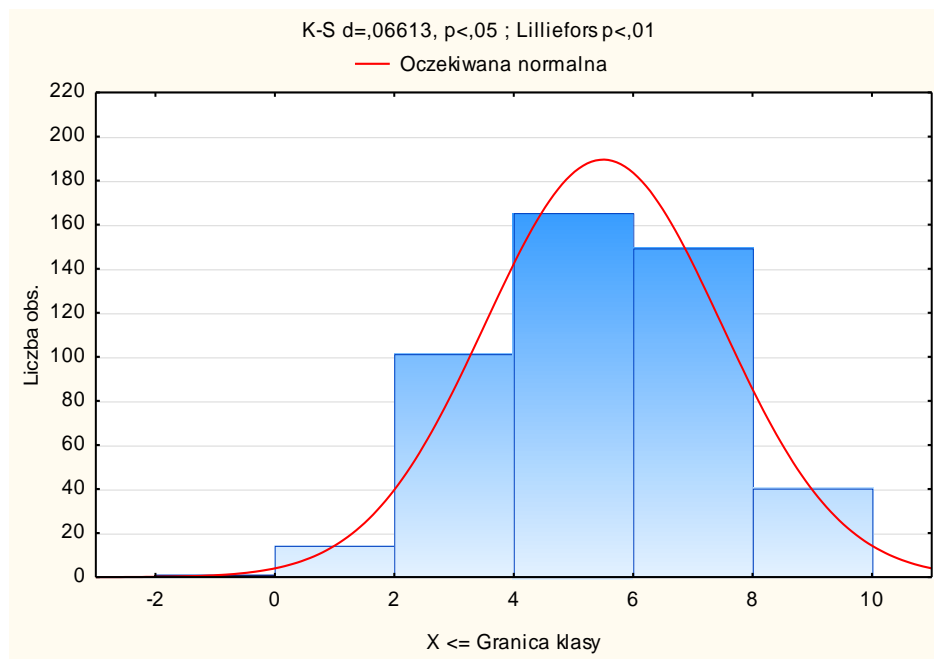
Rysunek Z2.35. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w skali orientacji przyszłościowej transcendentalnej narzędzia TFTPI

źródło: opracowanie własne

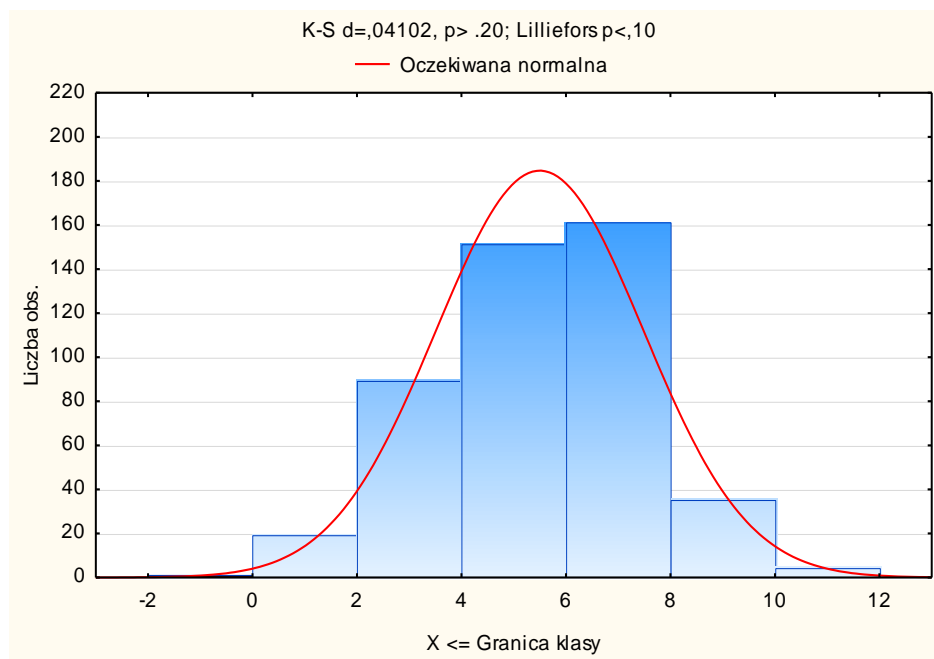
Rysunek Z2.36. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w narzędziu SES

źródło: opracowanie własne

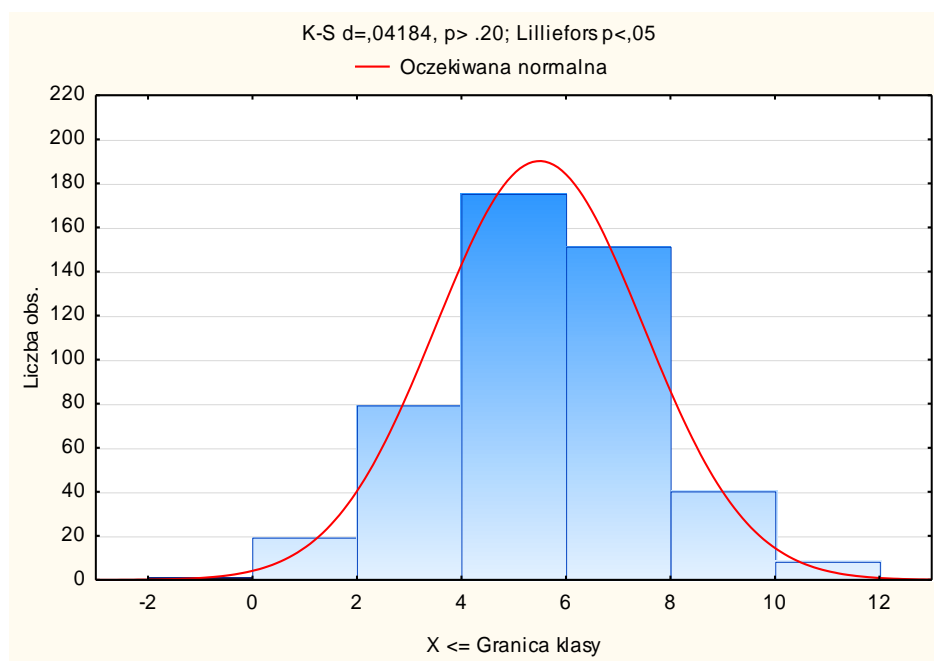
Rysunek Z2.37. Rozkład wyników uzyskanych przez osoby badane w narzędziu KRO

źródło: opracowanie własne

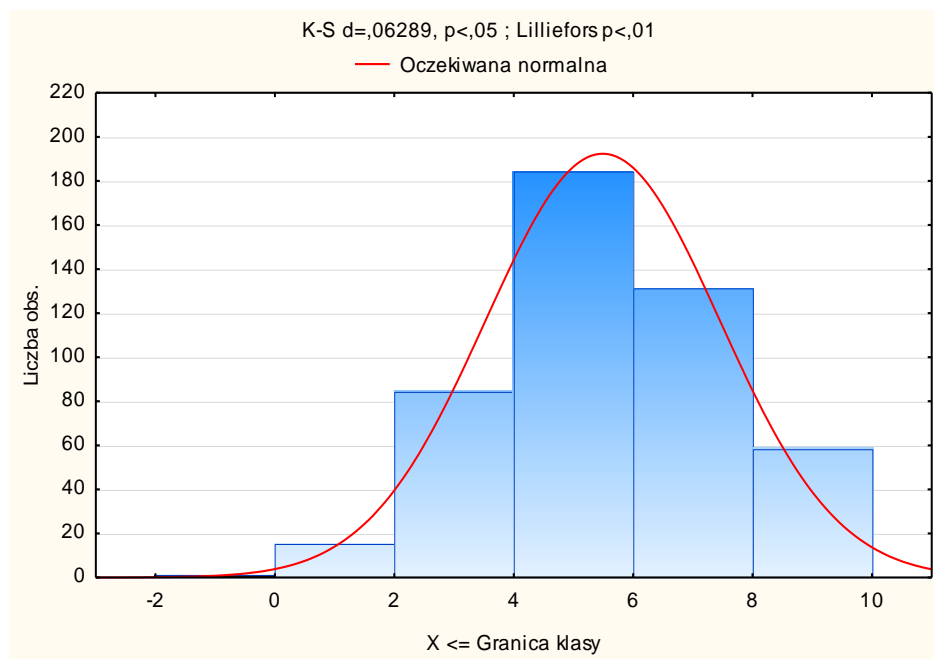
Rysunek Z2.38. Rozkład wyników w skali *harmonia psychofizyczna* narzędzia IAŻ

źródło: opracowanie własne

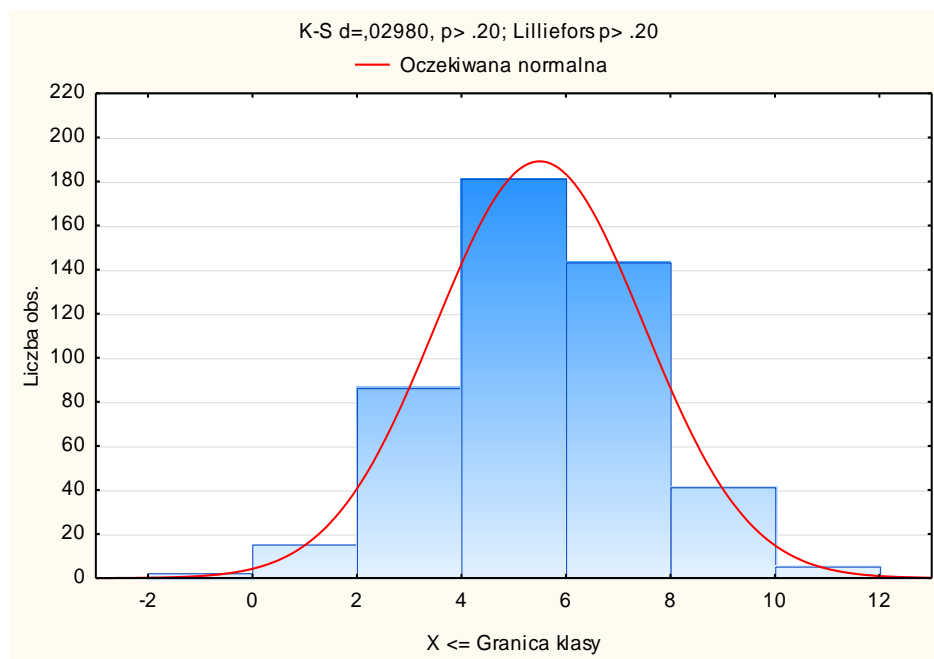
Rysunek Z2.39. Rozkład wyników w skali *rozwój duchowy* narzędzia IAŻ

źródło: opracowanie własne

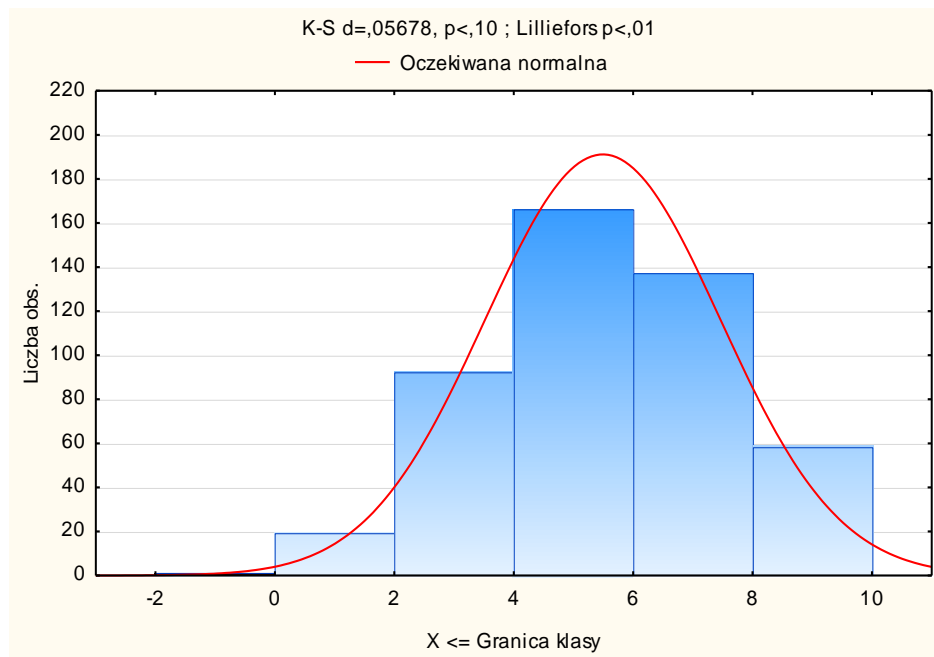
Rysunek Z2.40. Rozkład wyników w skali *zaspokojenie materialne* narzędzia IAŻ

źródło: opracowanie własne

Rysunek Z2.41. Rozkład wyników w skali *relacje społeczne narzędzia IAŻ*

źródło: opracowanie własne

ZAŁĄCZNIK 3:

**TABELE STANDARYZOWANYCH WPŁYWÓW ZMIENNYCH W MODELU
ŚCIEŻKOWYM**

Tabela Z3.1. Standaryzowane całkowite wpływy zmiennych w modelu ścieżkowym; źródło: opracowanie własne

ZMIENNE ZALÉŻNE	ZMIENNE WPŁYWAJĄCE																			
		MSEI W	ZTPI P	ZTPI TF	TFTPI	ZTPI TH	ZTPI PP	ZTPI PN	IAŻ RS	MSEI IT	MSEI BK	SES	KKW	MSEI P	MSEI K	GSES	IAŻ ZM	IAŻ RD	IAŻ HP	SWLS
	IAŻ RS	-	0,234	-	0,209	0,222	0,146	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	MSEI IT	-	-	-0,187	-	-0,112	-	-0,577	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	MSEI BK	-	0,022	-0,148	0,020	0,021	0,219	-0,503	0,095	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	SES	0,077	0,004	-0,032	0,041	0,117	0,014	-0,614	0,019	0,039	0,056	-	-0,118	0,276	-0,146	0,017	0,001	0	0,002	-0,017
	KKW	-0,013	-0,031	0,231	-0,208	0,003	-0,058	0,373	-0,132	-0,349	-0,190	-0,018	-	-0,034	-0,043	-0,16	-0,007	0,002	-0,022	-0,005
	MSEI P	0,191	0,001	-0,006	0,036	-0,018	0,017	-0,574	0,004	-0,014	0,082	-0,165	0,026	--	-0,385	-0,009	-	-	-0,001	-0,044
	MSEI K	0,155	-0,002	0,011	-0,065	0,033	-0,032	-0,530	-0,008	0,026	-0,148	0,298	-0,047	0,558	-	0,017	0,001	-	0,002	0,08
	GSES	0,085	0,017	0,010	-0,017	0,059	-0,001	-0,450	0,071	0,008	-0,057	0,117	-0,018	0,216	0,270	-	0,044	-0,014	0,140	0,031
	IAŻ ZM	-0,009	0,084	0,143	-0,081	0,074	0,053	0,004	0,357	-0,038	0,002	0,029	-0,004	0,009	-0,005	0,001	-	-0,312	-0,062	-0,001
	IAŻ RD	0,027	0,058	-0,012	0,541	0,072	0,035	-0,012	0,247	0,121	-0,006	-0,092	0,012	-0,027	0,014	-0,002	0,060	-	0,194	0,002
	IAŻ HP	0,177	0,122	0,044	0,061	0,328	0,076	0,001	0,52	-0,012	0,001	0,009	-0,001	0,003	-0,001	-	0,305	-0,097	-	-
	SWLS	0,035	0,012	-0,092	0,131	0,035	0,063	-0,474	0,052	0,171	0,272	0,305	-0,153	0,115	-0,008	0,144	0,006	-0,002	0,02	-

Tabela Z3.2. Standaryzowane wpływy bezpośrednie zmiennych w modelu ścieżkowym; źródło: opracowanie własne

-ZMIENNE ZALĘŻNE	ZMIENNE WPŁYWAJĄCE																			
		MSEI W	ZTPI P	ZTPI TF	TFTPI	ZTPI TH	ZTPI PP	ZTPI PN	IAŻ RS	MSEI IT	MSEI BK	SES	KKW	MSEI P	MSEI K	GSES	IAŻ ZM	IAŻ RD	IAŻ HP	SWLS
	IAŻ RS	-	0,234	-	0,209	0,222	0,146	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	MSEI IT	-	-	-0,187	-	-0,112	-	-0,577	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	MSEI BK	-	-	-0,148	-	-	0,205	-0,503	0,095	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	SES	-	-	-	-	0,124	-	-0,341	-	-	-	-	-0,127	0,392	-	-	-	-	-	-
	KKW	-	-	0,138	-0,185	-	-	-	-0,102	-0,348	-0,199	-	-	-	-	-	-0,158	-	-	-
	MSEI P	0,277	-	-	-	-	-	-0,866	-	-	-	-	-	-	-0,552	-	-	-	-	-
	MSEI K	-	-	-	-0,114	-	-	-	-	-	-0,253	0,392	-	0,631	-	-	-	-	-	0,114
	GSES	-	-	-	-	-	-	-0,246	-	-	-	-	-	-	0,386	-	-	-	0,142	-
	IAŻ ZM	-	-	0,139	-	-	-	-	0,436	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,318	-
	IAŻ RD	-	-	-	0,502	-	-	-	0,146	0,127	-	-0,100	-	-	-	-	-	-	0,198	-
	IAŻ HP	0,180	-	-	-	0,214	-	-	0,409	-	-	-	-	-	-	-	-	0,311	-	-
	SWLS	-	-	-	0,092	-	-	-	-	0,118	0,24	0,308	-0,114	-	-	-	0,120	-	-	-

Tabela Z3.3. Standaryzowane wpływy pośrednie zmiennych w modelu ścieżkowym; źródło: opracowanie własne

ZMIENNE ZALĘŻNE	ZMIENNE WPŁYWAJĄCE																			
		MSEI W	ZTPI P	ZTPI TF	TFTPI	ZTPI TH	ZTPI PP	ZTPI PN	IAŻ RS	MSEI IT	MSEI BK	SES	KKW	MSEI P	MSEI K	GSES	IAŻ ZM	IAŻ RD	IAŻ HP	SWLS
	IAŻ RS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	MSEI IT	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	MSEI BK	-	0,022	-	0,02	0,021	0,014	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	SES	0,077	0,004	-0,032	0,041	-0,007	0,014	-0,273	0,019	0,039	0,056	-	0,010	-0,116	-0,146	0,017	0,001	-	0,002	-0,017
	KKW	-0,013	-0,031	0,093	-0,023	0,003	-0,058	0,373	-0,03	-0,001	0,009	-0,018	-	-0,034	-0,043	-0,001	-0,007	0,002	-0,022	-0,005
	MSEI P	-0,085	0,001	-0,006	0,036	-0,018	0,017	0,292	0,004	-0,014	0,082	-0,165	0,026	-	0,166	-0,009	-	-	-0,001	-0,044
	MSEI K	0,155	-0,002	0,011	0,049	0,033	-0,032	-0,53	-0,008	0,026	0,105	-0,093	-0,047	-0,073	-	0,017	0,001	-	0,002	-0,034
	GSES	0,085	0,017	0,010	-0,017	0,059	-0,001	-0,205	0,071	0,008	-0,057	0,117	-0,018	0,216	-0,117	-	0,044	-0,014	-0,002	0,031
	IAŻ ZM	-0,009	0,084	0,004	-0,081	0,074	0,053	0,004	-0,079	-0,038	0,002	0,029	-0,004	0,009	-0,005	0,001	-	0,006	-0,062	-0,001
	IAŻ RD	0,027	0,058	-0,012	0,039	0,072	0,035	-0,012	0,101	-0,006	-0,006	0,008	0,012	-0,027	0,014	-0,002	0,06	-	-0,004	0,002
	IAŻ HP	-0,003	0,122	0,044	0,061	0,114	0,076	0,001	0,111	-0,012	0,001	0,009	-0,001	0,003	-0,001	-	-0,006	-0,097	-	-
	SWLS	0,035	0,012	-0,092	0,039	0,035	0,063	-0,474	0,052	0,053	0,032	-0,003	-0,039	0,115	-0,008	0,024	0,006	-0,002	0,02	-

